

MARSHALL McLUHAN
& BRUCE R. POWERS

GLOBAL KÖY

21. yüzyılda yeryüzü yaşamında
ve medyada meydana gelecek dönüşümler

MARSHALL McLUHAN & BRUCE R. POWERS GLOBAL KÖY

21. yüzyılda yeryüzü yaşamında
ve medyada meydana gelecek dönüşümler

*Princeps gloriosissime, Michael, Archangele,
esto memor nostris; hic et ubique semper precare
pro nobis Filium Dei.*

**Şanlı Prens, Mikael, Başmelek,
hatırla bizi; burada ve her yerde,
tavassutta bulun Tanrı'nın oğluna,
bizim için daima...)**

Maddi dünyanın, elektrik sayesinde, zamanın nefesini tuttuğu tek bir an içinde binlerce kilometre boyunca salınıp duran koskocaman bir sinir teli haline geldiği... Bir gerçeklik midir? Daha doğrusu, yuvarlak yerkürenin, devasa bir kafa; zekayla donanmış bir beyin haline geldiği?..Yoksa şöyle mi demeliyiz: Artık kendisi bizatihi düşünce; başka hiçbirşey değil ama, düşüncedir ve bizim olduğunu farzettiğimiz madde değildir!

NATHANIEL HAWTHORNE
(*The House of the Seven Gables*)*

Önsöz

I

Marshall McLuhan ile ben, bu kitabı, iki bakış açısı üstünde yapılandırdık: Estetik ve teknolojik. I'den 6'ya kadar olan bölümler, Marshall'ın, sanat ve belagat yoluyla dörtlüye* nasıl ulaştığını belgeleyen bir estetik tefekkür dökümüdür. 7'den 9'a kadar olan bölümler, elektronik iletişim teknolojileri üstünde yoğunlaşmakta ve olası geleceklerin varsayımlanması, ışık hızı teknolojilerinin nasıl kullanılabileceğini göstermektedir. Kişi, her bir elektronik teknolojinin nihai sonucunu, büyüme ya da genişleme yoğunluğuna bakarak belirleyebilir. Dörtlünün dört aşaması, artifaktların** kültürel yaşamını (bu yapı ister bilgisayar olsun, ister veri tabanı/data-beyz*** aygıtı, uydu ya da yerküresel medya şebekesi), kullanımda tümüyle doymuşluk oluştuğunda, özgün amacın kendi tersini nasıl ürettiğini göstermek suretiyle, önceden göstermektedir.

McLuhan'a göre, insan eliyle oluşturulmuş bir yapının in-

* İngilizcesi *tetrad*, Ç.N.

** İnsan eliyle oluşturulan yapı; İngilizcesi *artifact*, Ç.N.

*** İngilizcesi *database*, Ç.N.

san tarafından kullanımını grafiğe dökmek, bir toplumun yeni bir icatla ne yapabileceğini, önceden kestirmeye yarayacaktır. Böylece insan, herhangi bir artifaktın gelecekteki etkilerini, başlangıçtan itibaren kabul ya da ret edebilecektir. Örneğin, atom enerjisinin insana yönelik bütün etkileriyle ilgili olarak bir dördütlü oluşturulmuş olsaydı; kendimiz de dahil olmak üzere savaştan taraflardan herhangi bir tanesinin atomu bir silah olarak kullanmasına engel olmak amacıyla, II. Dünya Savaşı sırasında bütün gizli servislerimizi işe koşabilirdik. Daha yakın zamanlarda ise, doğum kontrol haplarının etkisiyle birçok Batı toplumunda, doğum oranlarının büyük çapta düşeceğini önceden bilebilirdik.

McLuhan, işbirliği ürünü son çalışması olan bu kitapta yeralan nihai hükümlere ilişkin derinlemesine bir incelemenin, fikirlerinden en derin olanını kanıtlayacağına inanıyordu: İnsan bilincinin uzantıları, elektronik yoluyla kendilerini bir bütün olarak dünya çevresine yansıtmakta ve insan türünü robotsu bir geleceğe doğru yönlendirmektedir. Başka bir deyişle, insanoğlunun doğası, büyük bir hızla, çok yaygın bir yer küresel duyarlılığın oluşmasına ve hiçbir gizin kalmamasına yol açacak olan enformasyon sistemlerine dönüştürülmektedir.

Şimdiki zaman hep acılı bir değişim süresinden ibaret olduğu için, her kuşak dünyaya geçmişte bakar. Medusa'ya cıvalı bir kalkanın ardından, bir dikiz aynasıyla bakılır. Romalılar, Antik Yunan dünyası konusunda saplantılıdır; Yunanlılar ise (Eflatun'un ömrü boyunca tapındığı büyük primitif Sokrat da dahil olmak üzere), kendilerinden önce gelen kabile dünyası konusunda. Eflatun, okuryazarlığı yeryüzüne neyin getirdiği ya da okuryazarlığın felsefeye neler yaptığı

hakkında bilgi sahibi değildi. Ömrünü, o tarihte henüz pek yeni olan yazılı okuryazarlıkla başa çıkmak için, sözel olanı bir sanat biçimine dönüştürerek, Sokrat'ın yazıcılığı yap-makla geçirdi. Ama bu normaldir. İnsanlar yaşantılarını, bir önceki dönemde yapılmış olanların akla uygun taklitlerini yaparak geçirirler. Rönesans insanı, eleştirel olmayan klasik-çiliğin zorlamasıyla, akıl ve imaj olarak Orta Çağ'da yaşar. Ondokuzuncu yüzyıl insanı Rönesans'da yaşar. Biz ondoku-zuncu yüzyılda yaşıyoruz. Batı dünyasında, kendimize iliş-kin toplu imajımız, o dönemden kalmaz. Tom Wolfe*, yeni-den yaratılmış bir Horace Greeley'e** benzer. Viktorya döne-mi İngilteresi'nde bu statüyü elde etmesi mümkün olmayan Sherlock Holmes, kamu televizyonunda bir ansiklopedi kah-ramanı olarak egemenlik kurar. Tipik bir Amerikan taşralısı, ondokuzuncu yüzyılın öncüler dünyasında yaşar; onun için Luke Sykwalker***, kabaca, Billy the Kid'in**** elden geçiril-miş biçimidir.

Şimdiki zamanda olan odur ki, artık değişim öyle büyük bir hızla gerçekleşmektedir ki dikiz aynası işe yaramamakta-dır. Jet hızıyla giderken dikiz aynaları işe yaramazlar. Kişi, ge-lecekle başa çıkmanın bir yolunu bulmak zorundadır. İnsa-noğlu bundan böyle, bilinmeyen karşısında duyduğu korku yüzünden yeni olan şeyleri eskisi gibi birşeylere dönüştür-mek için bu kadar çok enerji harcayamaz ve sanatçının yaptı-

* Doğ. 1931; ABD'nin en ünlü gazeteci yazarlarından biri, Ç.N.

** 1811-1872, New York Tribune gazetesinin kurucusu, efsane gazetecilerden bi-ri, Ç.N.

*** Göktegezen Luke; Yıldız Savaşları film dizisinin küçük kahramanı,Ç.N.

**** Ufaklık Billy; Amerika tarihinin azılı haydutlarından biri; çok küçük yaşta haydutluğa soyunup çok küçük yaşta öldüğü biliniyor, Ç.N.

ğını yapmalıdır: Şimdiki zamana bir görev anlayışıyla yaklaşmalı; tartışılması gereken bir çevre olarak çözümleme ve başa çıkma alışkanlığını geliştirmeli ki gelecek, çok daha net bir biçimde görülebilsin.

Dörtlü, insanın önüne çeşitli gelecekler çıkartır; deneysel seçenekler önerir. Bu yüzden dörtlü, algı odağımızı geçmişten geleceğe taşır. Örneğin kitabı ele alalım. Xerox, her insanın kendi yayıncısı haline gelmesine olanak tanıyor. Üstünde küçük bir değişiklik yapılan belli bir metni mekanik olarak tekrar tekrar basmak zorunda değiliz artık. İnsanın, gerekiyorsa başka kitaplardan alıntılar da yaparak ardı arkasına sayfalar ekleyebileceği bir kitap yapabiliriz. Araştırma yapmak amacıyla elektronik veri tabanını yokladığı zaman insan, hiç olmayacak bileşimlere ulaşabilir. Hiç olmayacak bileşimlerden keşifler ürer. Global Köy, bir ansiklopedi, bir on dokuzuncu yüzyıl kitabı değildir; nihai yanıtı asla içermeyen; ekonominin tamamının, bireysel olarak yürütülen hot-kutür hizmetlere doğru yönelmiş gibi görüldüğü, seçeneysel bir geleceği belirlemek amacıyla, geçmiş, şimdiki zamana taşıyan bir kitaptır.

Marshall McLuhan, son yıllarında, *Understanding of Media: The Extensions of Man** başlıklı eserinden (yayım tarihi 1964) yirmi-yirmibeş yıl daha genç olan yeni kuşaktan insanlarla konuşmak istiyordu. "Çiçek Çocukları"nın kızlarıyla oğullarının dünyayı, anababaları için ağza alınamayacak kadar kutsal olanı tercüme edecek sözcükleri bulabilecekleri için dönüştürebileceklerini söylüyordu.

* Anlamı: Medyayı anlamak: İnsanın Uzantıları, Ç.N.

McLuhan için, ağza alınamayacak kadar kutsal olan, Woodstock ve Haight-Ashbury'de bulunanların bulanık bir şekilde gördüğü; yani, bütün dünyanın, çizgisel düşünce ve görsel/vizüel, orantılı uzam değerleri ile çok merkezli bir hayatın, işitsel/akustik uzam deneyiminin değerleri arasında, maddesel ve psikolojik bir büyük yer değiştirme algılaması olduğuydu. Kültürel olarak şu anda olmakta olan, muazzamdır. Tamamen yeni bir referans sistemine ihtiyaç göstermektedir. McLuhan bir tane sağlıyor. Bunu yeni bir terim üçlemesiyle sunuyor: Görsel uzam, işitsel uzam ve dördü. Global Köy, dünya kültürünün algılamada tamamen farklı bir modunu*; dinamik bir çokmerkezlilik, doğrultusundaki modu benimsemek için kendisini yeniden nasıl konumladığını gösterirken, bu üç terimi tanımlamaya ve yorumlamaya adanmıştır.

Görsel uzam, 4 bin yıl boyunca, dev gibi tek bir parçadan oluşan ve çizgisel olan öz imajını (beynin sol-yarıküresine özgü işlemleri ön plana çıkartan ve bu süreçte nicel uslamlamayı yücelten bir öz imaj) oluşturma yönünde ilerleyen Batı uygarlığının akıl düzenidir.

İşitsel uzam ise, insan beyninin sağ-yarıküresinin bir yansıması; öncelikler sıralaması yapmayı ve yaftalar yapıştırmayı hor gören ve nitel düşüncenin şablon oluşturabilen niteliklerini ön plana çıkartan bir zihin durumudur. McLuhan, görsel uzam akıl düzenine yönelik tutkunun, seçenekler ya da katılım için çok az yer bıraktığına her zaman dikkat çekmiştir. Örneğin, herhangi bir ön hazırlık yapılmamışsa, tamamen

* O anda hakim olan değer, İngilizcesi: *Mode*, Ç.N.

farklı iki bakış açısının karşılaşmasında sonuç, şiddet olmaktadır. Kişilerden ya biri ya öteki kimliğini yitirmektedir.

İşitsel uzam, holizm* üzerine; bir ana merkezin bulunmadığı, yalnızca çeşitliliği onurlandıran bir kozmik sistemin içinde, yüzer gezer birçok merkezin bulunduğu düşüncesi üzerine inşa edilmiştir. İşitsel mod, hiyerarşiyi reddeder ve varsa bile hiyerarşinin fazlasıyla geçici olduğunu, sezgisel olarak bilir.

McLuhan, Oryantal değerleri, birinci sınıf işitsel değerler olarak kabul etmektedir. Ansiklopedisel görsel uzam, Eflatun tarafından geliştirilmiş, Aristo tarafından cilalanmış ve Batı düşüncesine toptan aşılınmış bir moddur. Sözkonusu iki değer sistemi, basım işinin ağır ağır gerçekleştirilebildiği ve -yazılı metinlerin- böylelikle elden ele dolaştırıldıkları yüzyıllar boyunca, kuşkusuz birbirlerinin içine nüfuz etmişlerdir. Ancak günümüzde, işitsel olan ile görsel olan, ışığın patlayıcı hızıyla birbirine çarpılmaktadırlar. Elektrik akımı, birbirinden farklı olan toplumları, bütün yerkürede, sık sık dünya çapında değer çatışmalarına ve doğası gergin kültürel rahatsızlıklara yolaçan aşındırıcı bir temas noktasına getirmiş ve böylelikle, örneğin. Beyrut'ta bir rehine alındığında, dünyanın öteki tarafında bulunan tüm bir ulusun tehlikeyle yüzyüze kalması sözkonusu olmuştur. McLuhan, "20. yüzyılın son yarısında Doğu Batı'ya doğru koştururken Batı da Oryantalizm'i kucaklayacak ve bütün bunların hepsi de, birbirleriyle başa

* Türkçe anlamı: Bütün; Latince *holos*, sözcüğünden türetilmiş deyim; bütüncülük; bir varlığın, kendisini oluşturan parçaların toplamını ya da bütününe aşan bir kimliği olduğunu varsayan felsefe kuramı, ÇN.)

çıkma, şiddetten kaçınma çabası çerçevesinde gerçekleşecek. Ama barışın anahtarı, iki sistemi, simültane* olarak anlamaktır," demişti.

Aynı anda anlama ya da "bütünleyici kavrayış," dörtlü sayesinde gerçekleştirilebilir. McLuhan dörtlüyü, günümüzde görsel ve işitsel uzamın arasında varolan kültürel yer değiştirmeyi birbiriyle ilişkilendirme aracı olarak keşfetti. Şimdiki halde insan eliyle oluşturulmuş her yapı, bu iki mod arasındaki yer değiştirmeyi yansıtmaktadır.

Bu kitapta biz, teknolojilerin toplum üstündeki yapısal etkisini incelemek amacıyla bir model sunuyoruz. Bu model bir keşiften kaynaklanmıştır: Bütün medya ve bütün teknolojiler, temelde, linguistik** bir yapıya sahiptirler. Yalnızca dile benzemekle kalmazlar; dahası, köklerini temel olarak, insanlığın kendisini duyuları vasıtasıyla çevreye doğru genişletme yeteneğinden aldıkları için bizatihi dildirler.

Toronto'da bulunan Centre for Culture and Technology'deki*** araştırmamız, (linguistik) iletişimin biçimsel cephelerine yönelik bir inceleme oluşturmuştur ki bu inceleme, süreç içinde ortaya, dörtlü bir yapı çıkartmıştır: Medyanın bütün biçimleri, (a) bir kültürde bir takım şeyleri ön plana çıkartmakta, ama aynı zamanda (b) başka bir takım şeyleri de ıskartaya çıkartmaktadırlar. Medyanın bütün biçimleri

* Aynı anda, İngilizcesi *simultaneously*, Türkçe'de bir süreden beri simültane biçiminde de kullanılmaktadır, Ç.N.

** Çağrışımları itibarıyla fazlaca yetersiz olmakla birlikte dilsel, Ç.N.

*** Anlamı: Kültür ve Teknoloji Merkezi, Ç.N.

ayrıca, (c) uzun süre önce bir kenara bırakılmış bir aşamayı ya da unsuru tekrar öne çıkartmakta ve (d) kendi potansiyel limitlerinin dışına taşırıldıklarında bir tadilata (ya da tersine çevirmeye) uğratmaktadırlar. Sonuç, dört parçalı bir metaforur*.

"Logosun** bu dört parçalı yapısı" teknolojilere uygulandığında, kişi, insan eliyle oluşturulmuş herhangi bir yapının, içine uzandığı toplumdaki dinamik ve sosyal etkisini belirlemeyi başarmaktadır. Bu, kendi içeriğinde varolan ve açıkçası daha basite indirgenemeyen dört parçalı bir çözümlemeyle formüleleştirilebilmektedir. Global Köy'de biz, en geniş anlamıyla çözümlemelerimizi, halihazırdaki görünüşleriyle geleceği en fazla tahmin etmemizi sağlayan vidyo*** bağlantılı teknolojilerin dünya çapındaki etkileri yaklaşımına yoğunlaştırdık.

Marshall McLuhan için anlamın anlamı ilişkisi idi. 1976'dan 1984'e kadar bu kitabı yazarken, ben de, ailesi ile yardımcıların, o, olayı kavrama telaşesinin içine girmiştim. Kırklı yılların sonunda Marshall, Saint Elizabeth'de, Ezra Pound ile, mektuplaşma yoluyla şiir üstüne, Pound'u, Hugh Kenner ve Felix Giovanelli gibi diğerleriyle de ilişkilendiren, hararetli bir eleştiri alışverişi olmaya doğru sürüklenen bir tartışma

* İngilizcesi *metaphor*, kökeni Yunanca, Osmanlıcası *meceaz*; bu metin, Batılı yazarların eseri olduğu ve içinde Yunanca ya da Latince sözcüklere sıkça yer verildiği için, burada, Osmanlıca mecaz yerine bir süredir Türkçe'de de kullanılmaya başlamış olan metafor sözcüğü yeğlenmiştir, Ç.N.

** Yunanca *logos*; Osmanlıcası *kelam*; Türkçesi, çok birşey ifade etmese de, sözcük, Ç.N.

*** İngilizcesi *video*; anlamı görsel, Ç.N.

başlatmıştı. Tıpkı bunun gibi ben de, Marshall, Marshall'ın arkadaşları ve meslekdaşlarıyla birlikte, hem Toronto'da hem başka yerlerde gerçekleştirilen hızlı bir çözümlemesel gerçek ve düşünce alışverişi salvosuna yakalanmıştım. McLuhan ve ben konuşuyor, düşüncelerimize ilişkin eleştirel kayıtlar yapıyor ve özellikle de dörtlüye ilişkin olarak ortalıkta dolaştırıp durduğumuz hazırlık metinlerini elden geçiriyorduk. Marshall aynı düşünceleri Glenn Gould, John Cage ve Pierre Trudeau gibi aydınlarla da paylaşacaktı. Başkalarının zihninden yararlanarak kendi düşüncelerini sürekli inceltmek, onun çalışma stiliydi. Gelişmekte olan düşüncelerini kendisini dinlemeye razı olan herkesle paylaşma eğilimini tartışırken bir gün Marshall, Eric McLuhan'a (daha sonraki yıllarda babasının çalışmalarına, düşüncelerin ve konuşmaların gözden geçirme amacıyla kaydedilmesi konusunda son derece önemli katkıları olacak olan Eric'e), "Doğrular birbiriyle uyumlu değildir. Doğru, ne bir yaftadır ne de zihinsel bir yansımadır. Bizi oluşturan dünyayla karşılaşmamız sırasında oluşturduğumuz birşeydir. Anlamı, algıda değil tekrarda oluştururuz. Benim algıya, ya da daha doğrusu bilime dair tanımım budur. Kopyalama değil, temsil etme," demişti.

II

1979'da geçirdiği son inmeden önce McLuhan ölüm düşüncesi ile yüzyüze gelmişti. Bu düşünce, *Understanding Media*'nın ana metaforu olan Nergis/Narkissos mitine ilişkin tartışmalarımız sırasında ortaya çıkmıştı.

Bir Cumartesi sabahı kitabımızın, Yerküresel Köy'ün girişi üzerinde çalışırken Marshall'ın dikkatini, astronotların dünyanın doğuşunu ilk kez izlemesiyle (I. bölüme bkz.) 1963 yılında ilk kez üstünde çalıştığı ayna imajı kavramı arasındaki ilişki çaktı. Aya gittiğimiz zaman, dedi, kraterlerin fotoğraflarını görmeyi umuyorduk; onun yerine kendi resmimizi gördük. Egoya yolculuk... Özüne duyduğun aşk...

Ayna imajı, diyerek karşı çıktım, insandaki ve doğadaki değişime arka plan oluşturan suyu tanımlamanın bir başka yoludur. Nergis sudaki imajına aşık olmuştu. "Hayır," dedi Marshall, "Bu, popüler olan açıklama... Ovid'in betimlediği kadarıyla Nergis ilk gençlik çağındadır ve o güne kadar ne bir ayna ne de aynadaki imajını görmüştür. "Aslında o bir başkasına aşık olmuştu." Mitolojik olan ve şeytansı olan nokta budur. Onun için, sudaki ayna, ölümdü.

Marshall durdu ve şömineye bir kütük atmak üzere oturma odasını arşınladı. "Cehennem, Antik Yakınoğu edebiyatındaki doğası üzerine hiç düşünmüş müydün?" diye Marshall'a sordum. Cehennem sulu bir yerdir. Gılgamış'ı hatırla... İncil ondan Şeol* diye söz ediyor. Yunanlı gölgeler, karanlık ve puslu bir yeraltı dünyasında başıboş gezinip dururlar. Nergis, yalnızca sudaki imajı üstüne yoğunlaşarak, bir tür düşe benzer bir sonu gerçekleştiriyor, dedi Marshall. Aynanın iki tarafını da görmek için Alice gibi o da zaman içinde yitiş noktasından geçmek zorundadır. Tam o anda Marshall yıldırım çarpmışa döndü. "İşte ölüm bu olmalı; kişi, kendini aynı anda hem kendisi hem de öteki olarak görüyor."

* İngilizcesi *Sheol*, Ç.N.

Tıpkı kendi yüzünü bütün ayrıntılarıyla televizyon ekranında ilk kez görmek gibi birşey... Makyaj yapmamış aktör... Peruğu olmayan enkırmen*... İsa suyun üzerinde yürüyebilir. Peter suyun içine düşer. Su, insanlar için ölüm, şeytansı olan içinse kapalı bir kaptır.

"Şeytansı olan mı?" dedim. Bir hıristiyan bakış açısına göre dünyaya ölümü Şeytan getirmiştir. Kendimizden dışarı çıkarsak kurtarıcı bir topluluğun, bilinçlilik ülkesinin içindeyiz demektir. Ayna aracılığıyla yaptığımız gibi kendi içimize dönersek, korku tüneline ya da bilinçaltında kendi kendimize kaybolma tehlikesiyle karşı karşıya kalırız. Kendi iskeletimizin içinde tuzığa düşmüş oluruz. Bu, deliliğin bir tanımı mıdır? İlahilerde sorunun yanıtı oldukça açıktır: "Tekrar ölmediğin sürece yeniden doğamazsın." Poe'nun Maelstrom'u**; girdabın içine ve tekrar dışına; yalnızca yükçe hafif olduğunuz için değil, aynı zamanda üstünüzde ne varsa atmaya hazır olduğunuz için hayatta kalmak... Biri ölür ve yeniden doğmuş olur. Biri suya batar ve tekrar çıkar. Paganın açmazı: Cehennemden geri dönemez. Hıristiyan için Yargı Günü, kendisini dünya yüzünde ve hemen sonrasında aynı anda görebilmesidir ki bu, ışık hızı teknolojilerinin benzersiz karakteristiğidir. "Kendinizi benim gibi televizyonda gördü-

- * Türkçesi yok, Bayrak yarışında önde koşan ekip elemanını tanımlamak için kullanılırken, televizyon dünyasında 'yorum da yapan üst düzey TV sunucusu' olarak yeni bir anlam kazandı, İngilizcesi *anchorman*, Ç.N.
- ** Norveç'in batı kıyısına yakın bir yerde bulunan tehlikeli girdap; Batı dillerinin çoğunda, genel olarak tehlikeli girdapların tümü için de bu isim kullanılabilmektedir. Ç.N.

günüzde, içsemeyi ve dışarmayı aynı anda yaşıyorsunuz demektir." Ele aldığımız, şeytansı bir konu muydu? (Daha sonraları McLuhan'ın mektupları, Jacques Maritain'e, bu dünyanın kralının, büyük bir elektrik mühendisi olması gerektiğini söylemiş olduğunu gösterecektir.) Vardığımız sonuç şu oldu: Vidyo bağlantılı teknolojiler, Nergis benzeri bir içe dönüklük oluşturarak, doğal düzenden, doğanın kitabından ayırmak suretiyle bütün insanlık için bir tür psikolojik ölüme yolaçabilirler. Bu, McLuhan'ın üç çözümleme düzeyinde aynı anda çalışarak ulaştığı bir sonuçtu: Algısal, tarihsel ve kıyaslamalı. McLuhan'ın söz söyleme stili buydu: Bir konuyu, tek bir bakış açısından ele almak yerine her biri eşit yargısal ağırlıkta olan binlerce fikirle incelemek ve tekrar incelemek. Bu açıklamanın onu ilk kez okuyacak olan okura yardımcı olmasını dilerim. Sonuç olarak Global Köy, McLuhan'ın son kitabı olduğu kadar ilk sağ-yanküre kitabıdır da.

Son tashih için metni yeniden gözden geçirirken dörtlü projeksiyonlarımızdan çoğunun 1988 yılında da, Global Köy'ün toparlandığı tarihte olduğu kadar (1976'dan 1984'e kadar) geçerli olduğunu gördüğüm için hoşnudum. Yine de cep telefonları ve dijital denetimli 360 derecelik film gösterme aygıtları gibi çözümleme isteyen yeni teknolojiler var. Ama bu, başka bir kitabın konusu...

Lewiston, New York

B. R. P.

8 Ağustos 1988

GÖRSEL VE
İŞİTSEL UZAMDA
KEŞİF GEZİLERİ

İçindekiler

I. Görsel ve işitsel Uzamda Keşif Gezintileri

- 1. Rezonans Aralığı*
- 2. Tekerlek ve Dingil*
- 3. Görsel ve İşitsel Uzam*
- 4. Yarıkürelerde Doğu Batı'yla Karşılaşıyor*
- 5. Eflatun ve Melekçilik*
- 6. Gizli Etkiler*

II. Vidyo Bağlantılı Teknolojilerin Yerküresel Etkileri

- 7. Global Robotçuluk: Doyumlar*
- 8. Global Robotçuluk: Doyumsuzluklar*
- 9. Meleklerden Robotlara:*
- Öklit Uzamından Aynştayn Uzamına*

III. Birleşik Devletler ve Kanada: Rezonans Aralığı Olarak Sınır

- 10. Sonsöz: Bir Karşı-Çevre Olarak Kanada*

IV. Bir Dörtlü Sözlüğü

. Dörtlüsel Sözlük

Notlar ve Referanslar

Seçilmiş Bibliyografya

Teşekkür

Çevirmenin Notu

Rezonans Aralığı

Bütün Batılı bilimsel iletişim modelleri (Shannon-Weaver modeli gibi), Antik Yunan'a özgü etkin nedensellik kavramının ortaçağ sonlarında bir kez daha öne plana çıkartılmasının bir yansıması olarak, çizgisel, ardışık ve mantıksaldır. Modern bilimsel kuramlar, figürü zeminden soyutlanmaktadır. Elektrik çağında, ışık hızıyla hareket eden enformasyonun "hepsi bir andalık" niteliğini gösterebilmek için, iletişimin bir sağ-beyin modelinin oluşturulması gereklidir. Ses, basım, imaj ve duyum-sal veriler aynı anda ilerlediğinden, figür ile zemin arasındaki ilişki çoğunlukla, ardışıklıktan ziyade biraradalık ilişkisidir. Örneğin veri tabanını kullanıcısının bilinci aynı anda iki yerdedir: Terminalde ve sistemin merkezinde.

İnsan eliyle oluşturulmuş, yeterince gelişmiş her yapı, dönüp kullanıcıyı kendi içine alma eğilimi gösterir. Hunlar gece gündüz atları üstüne yaşarlardı. Teknoloji, insan duyularından herhangi bir tanesini öne çıkmaya zorlar; aynı anda öteki duyular ise ya zayıflatılır ya da geçici olarak tümüyle ortadan kaldırılır. Bu süreç, insanoğlunun kendi uzantılarına, ilahi niteliğin bir biçimi olarak tapınma eğilimini bir kez daha hayata geçirir. Yeterince ileri gidildiğinde de böylelikle insanoğlu "kendi makinasının bir yaratığı" haline gelir.

Trük, dönüşümün dört katlı şablonunu, tamamlanmadan önce tanı-maktır. Tanı olgunluk anında dörtlü, insan eliyle oluşturulmuş yapının, birbiriyle dinamik ve kıyaslamalı ilişkisiyle iki figürden ve iki zeminden

oluşan metaforu yapısını gözler önüne serer. Rezonans aralığı, figürle zemin arasındaki ilişkiyi tanımlar ve zeminin konfigürasyonunu yapılandırır. Kapsamı genişleyen bir kavrayışla hem geçmişi hem geleceği aynı anda görebiliriz. Katı bir şekilde yalnızca sol beyinle düşünmek ya da "melekçilik," işlemekte olan dört katlı süreçlerin tümünü birden algılamaksızın bütünsel etkileri hakkında bilinçlenemeyeceğimiz için, teknolojinin, köhnemiş bir kuvvet gibi hareket etmesine yol açar.

Apollo astronotları, 1968 yılının Aralık ayında ayın etrafında yörüngeye oturduktan sonra bir televizyon kamerasını kurup dünyaya odakladılar. Tümümüz bunu izlerken çok büyük bir karşı tepki verdik. Aynı anda "dışsamış" ve "içsemiş" idik. Aynı anda hem dünyanın üstünde hem ayın üstünde idik. Ve buna anlam kazandıran, bizim bu olayı bireysel olarak tanımamızdı.

Bir rezonans aralığı kurulmuştu. Bu olaydaki gerçek eylem, dünyada ya da ayda değil, tıpkı tekerlekle dingil arasındaki oyunda olduğu gibi daha ziyade aradaki havasız boşlukta gerçekleşmişti. Bu iki farklı dünyanın ayrı fiziksel kurumlarının farkına yeni yeni varıyorduk ve ilk şoku atlattıktan sonra her ikisini de insanoğlunun çevresi olarak kabul lenmeye istekliydik.

Sol ve sağ beyin¹ için de aynı şey söylenebilir. Bir kere daha, her ikisinin de algısal ikiliklerini kabul etmek ve uyumlu hale getirmek ve sol-yarıkürenin binlerce yıldır sağın nitel yargı yeteneğini bastırdığını ve insan kişiliğinin bu yüzden acı çektiğini anlamak zorundayız. Bir duyunun; görsel olanın yalnız bırakılması ve güçlendirilmesi, gezegenin yüzeyi altında ve üstünde varolan işitsel koşullarla başa çıkmamıza artık yeterli olmayacaktır.

Doğanın kitabında sayısız sınır çizgileri ve arayüzeyler bulunmaktadır. Rezonans aralığı, görsel ve işitsel uzamlar² arasındaki görünmez sınır çizgilerinden biri olarak kabul edilebilir. Hepimiz biliyoruz ki bir hudut ya da sınır çizgisi, iki dünya arasında, yanyana ya da paralel iki çizginin arasında yer alan ve kalabalıklık ya da evrensellik duygusu uyandıran bir uzamdır. İki kültür ya da iki olay ya da iki düşünce birbirine yakın bir konuma yerleştirildiğinde bir oynaşma*, bir tür sihirli içsel alışveriş meydana gelir. Arayüzey benzeşlikten ne ölçüde uzaksa, alışverişin gerilimi de o ölçüde yüksek olur.

Metafor gibi dörtlü de, kameranın *Apollo 8* uçuşunda gerçekleştirdiği işlevin aynısını gerçekleştirir: Figür (ay) ile zemini (dünya) aynı anda gösterir.³ Ardışık, çizgisel yönüyle sol beyin, birçok durumda saklayarak, zemini, bilinçaltıyla algılanmaya terkeder. Başat bir mod olarak sol-yarıküreyle düşünme, çizgiseldir ve vurguyu yalnızca bağlanan üstüne yapma eğilimi gösterir; *a priori* düzen, kavramları içe bastırır ve sağ ile sol beyin modlarının bütünselliğini maskeler.

Figür ve *zemin* terimleri, 1915 yılı dolaylarında görsel algılayanın parametrelerini tartışırken bu iki terimi kullanmaya başlamış olan Danimarkalı sanat eleştirmeni Edgar Rubin aracılığıyla gestalt psikolojisinden ödünç alınmıştır.⁴ *Centre for Culture and Technology*'de biz, Rubin'in kullanımını, algılayanın ve bilincin tamamını içerecek biçimde genişlettik. Bütün kültürel durumlar, bir dikkat alanı ile (figür) çok daha büyük bir iç dikkat alanından (zemin) oluşmuştur. Aralarında, her

* İngilizcesi *interplay*, Ç.N.

ikisini de aynı anda tanımlayan bir sınır çizgisi ya da hudut ya da aralık bulunan bu ikisi, sürüp giden bir aşındırıcı oynaşma durumu içindedirler. Van Gogh'un resimlerinde ya da emay boyama tekniğinde olduğu gibi figür, konfigürasyonunu olası kılan ve uygun tüm figürleri aynı anda ihtiva eden zemin-den çıkar ve uzaklaşır. Örneğin bir konferansta dikkat, konuşmacının sözcüklerinden onun jestlerine, aydınlatma sisteminin ya da sokaktan gelen seslerin vızıltısına ya da iskemlenin dokunuşuna ya da bir anıya ya da bir çağrışıma ya da bir kuya yönelecek; her yeni figür bir gelip bir giderek zemindeki öteki figürlerin yerini alacaktır.

Kişi, Gombrich'in duyum ikiliği/*sinestezi*⁵ tanımında hazır bir karşılaştırma bulmaktadır. E.H. Gombrich, *Sanat ve Yanılsama'yı** kaleme alırken bütünsel girdiyle tepki arasındaki oynaşmayı bir tür mozaik, bir konfigürasyon olarak görmüştür:

"Sinestezi" denen şey, izlenimlerin bir duygu tarzından ötekine sıçraması, bütün dillerin tanık olduğu bir olgudur. İki yönlü de işler: Görüntüden sese ve sestten görüntüye. Biz yüksek renklerden ya da parlak seslerden söz ederiz ve herkes ne demek istediğimizi anlar. Kulak ile göz, tek bir ortak merkez çerçevesinde birbirine yaklaşan yegane iki duyu organı da degillerdir. Kadife ses ve soğuk ışık gibi terimlerde dokunma duyusu, renklerin ve seslerin tatlı ahengi gibi terimlerde ise tat alma duyusu için içine girer...

Goethe'nin haklı olarak *Weltinnerraum*** sözcüğüyle tanımla-

* İngilizcesi: *Art and Illusion*, Ç N

** Almanca, anlamı: Dünyanın iç kısmı, Ç N

dığı ortak sinir sistemi, fiile geçmemiş, kuvve halindeki duyumsallığın içinde yeralan bütün potansiyel figürleri aynı anda içerir. Bu bağlamda zemin, kavrayışın stilini ya da yapısını, görme yöntemini ya da bir figürün, aracılığıyla algılandığı terimleri oluşturur. Tanımı gereği herhangi bir anda çevresel ve bilinçaltıyla algılanır olduğu için, zeminin, kendi terimleriyle incelenmesi zımnen olanaksızdır. Olası tek strateji, bir karşı-çevre yapılandırmaktır ki bu, kültür içinde; bütün işi duyarlılığı tekrar tekrar talim edip güncelleştirmek olan tek kişi durumundaki sanatçının normal etkinliğidir.

Şeylerin sıralamasında zemin önce gelir. Figürler onu izler. Yaklaşan olayların gölgesi önlerine düşer. Herhangi bir teknolojinin zemini, hem onun ortaya çıkmasını sağlayan durum hem de sözkonusu teknoloji sayesinde ortaya çıkan hizmetlerden ve zarar ziyandan oluşan bütün bir çevredir (mecra, medyum). Bunlar yan etkilerdir ve kendilerini kültürün yeni bir biçimi olarak rasgele empoze ederler. Medyum mesajdır. Eski bir zeminin yerine yeni durumun içeriği geçirildiği için sıradan dikkat, figürü görmeye başlar. Aynı zamanda yeni bir nostalji doğmuş olur. Sanatçının işi, her yeni zemin ya da kültür modu tarafından uygun hale getirilmiş olan duyu biçimlerini araştırmak yoluyla, ortalama insan herhangi birşeyin değiştiği yönünde kuşkuya bile kapılmazdan çok önce, zeminin doğası hakkında bilgi vermektir.

Duyumsal (işitsel) uzam ile dokunsal (görsel) uzam gerçekte birbirinden ayrılamaz. Ancak bu duyular vasıtasıyla oluşturulan arayüzeylerde figür ile zemin, her biri kendilerini ayıran aralığın öte yanından basınç uyguladıkları için, dinamik denge durumundadırlar. Aralık da bu yüzden, statik

değil, rezonans yapan bir aralıktır. Bu basınç, *kiyasma** diye adlandırılabilir, süregelen ve potansiyel bir koşul yaratır. Rezonans, işitsel uzamın bir modudur; dokunulabilirlik, önemli sınır çizgisinin ve aralığın uzamıdır.

Bir bütün olarak alındığında dörtlü, insana özgü düşünme sürecinin bir tezahürüdür. Bir inceleme aracı olarak dörtlüler, bir kuram üstüne değil bir dizi soru üstüne otururlar; ampirik gözleme dayanırlar ve dolayısıyla sınanabilirler. Yeni teknolojilere ya da artifaktlara uygulandıklarında, bilimsel bir araç olarak görülebilirler. Dörtlüler, bir kere daha bizim kültürümüzün ve ona özgü teknolojilerin içine gizlenmiş olan ya da gözlemlenmemiş olan niteliklerin kavranmasına aracı olurlarken, görüngüsel/fenomonolojik davranırlar. Hegel'den Heidegger'e fenomolojistler, dilin ve teknolojinin birbirine benzer gizli özelliklerine ya da örtük etkilerine ulaşmak çabasına angaje olmuşlardır. Böyle yapıp, sol-yarımküre-teknikleri ve düşünme değerleri kullanarak bir sağ-yarımküre sorununun hakkında gelmişlerdir ki bu, insanın, ayak bilekleri zincirliken tap dansı yapmasıyla kıyaslanabilir! Dörtlü, bu ikilemin dışında bir yol önermektedir.

Bugüne kadar çözümlemede ya da incelemede konvansiyonel biçim, kıyaslamada/silozizmde olduğu gibi üçül ve mantıklıydı. Etkili neden** şablonuna uyan bu yaklaşım, katı ve bağlantılı, önermesel bir sol-yarımküre formudur.⁶ İster

* İngilizcesi, *chiasmus*, X harfinin Yunanca adı olan *Chi*'den yola çıkılarak üretilmiş kelime; retorik bağlamında, aynı cümle içinde, gerek kelimeler gerekse anlam itibarıyla birbirinin zıddını oluşturan ifadeler kullanılarak X harfiyle sembolize edilebilecek bir bağlantı yaratılması, Ç.N.

** İngilizcesi, *efficient cause*. Ç.N

tasımsal ister Hegel tarzı diyalektik olsun, kendidoğasından kaynaklanan bir nedenle üçlü, zemini elimine etmektedir. Dördüncü bir terim eklendiğinde yapı, rezonans yapar ve yanyana konulabilir ve metaforu bir hale gelmektedir: Simile*, metonimi**, sinekdoki*** metafora yol açmaktadır.

Süreçlerin dörtlü biçiminde temsil edilmesi bizi insan eliyle oluşturulmuş olan yapılarımızın gerçekte sözcükler olduğu yolundaki bilgiye doğru yönlendirmiştir. Bütün bu şeyler, insanoğlunun ihracatı, sözlerdir. Douglas Fraser'in *African Art as Philosophy***** başlıklı eserinde, bazı geleneksel toplumların bir özelliği olarak, konuşma ile dokumanın bir-birinin karşılığı kabul edilmesine değinilmektedir:

Bambara'lar ve Dogon'lar arasında konuşma yeteneğiyle dokuma yeteneği birbiriyle sıkıca bağlantılı addedilir. Dogon dilinde kumaş karşılığı olan *soy*, 'konuşulmuş sözcük' anlamına gelir. Dokuma, yaratıcının, konuşmanın yanı sıra, insanoğluna yardım etmek için verdiği bir armağandır.

Her dörtlü kendi öznesinin sözcüğü ya da logosudur ve bütün bu sözcükler, etimoloji olan söyleyenleriyle, özellikle insancadır. Shannon-Weaver yapısının tersine, iletişimin bir

* Türkçesi *benzetme*, Osmanlıcası *teşbîl*; birşeyi başka birşeye benzeterek anlatma yöntemi, Ç.N.

** Türkçesi yok, Osmanlıcası *mecaz-ı mürrsel*, İngilizcesi *metonymy*; birşeyi belli bir özelliğiyle adlandırma yöntemi, Ç.N.

*** Türkçesi *eğretileme*, Osmanlıcası *istiare*, İngilizcesi *synecdoche*; bir kavramı daha dar ya da daha geniş anlamda bir başka kavramla ifade etme yöntemi, Ç.N.

**** Anlamı: Felsefe olarak Afrika Sanatı, Ç.N

sağ-yarıküre kuramını ya da modelini oluştururlar ve belagatli söz söylemenin hem etimolojisini hem de tefsirini sağladıkları için antikiteye ve ortaçağa özgü belagatle bağlantılı gramer geleneğinin, yirminci yüzyılda elektronik teknolojisinin empoze ettiği kavrama formlarıyla ahenkli bir yolla güncelleştirilmesine hizmet etmektedirler.

Bizim sol-yarıküre eğitimimiz ilkine uygulamayı ikincisine oranla daha kolay hale getiriyor olsa bile dörtlüler, ister aygıt donanımı/hardveyr (nesneler) olsun ister yazılım/softveyr donanımı (düşünceler) olsun, insan eliyle oluşturulan yapıların bütününe eşit biçimde uygulanabilirler*. *Logos* ve biçimsel neden (*causa formalis*) açısından, kendi öz-nelerinin bir analitiğini sağlarlar. İnsan eliyle oluşturulmuş bütün yapılar nasıl sözcüklerse, bütün sözcükler ve diller de insan eliyle oluşturulmuş yapılardır ki bunların her biri, çifte uçları birleşen dört parçalı bir yapı olarak kendilerini belli ederler. Bunun hiçbir istisnasının olmadığı görülmektedir. Bu, dilin sağ-yarıküre yüzüdür. Sözel olmayan ve aynı zamanda bilimin kurumsal yasalarına uyan bütün nesneler, ister emniyet pimleri olsun ister ICBM'ler**, bu dört parçalı aynı *logos* yapısını kendi görüntülerinde ve etkilerinde aynen paylaşırlar.

Dörtlü metafor, insan eliyle oluşturulmuş her yapının gramer ve söz dizimi/sentaks materyalinin açılımını sağlar. Birbiriyle benzeşen/analojik, orantı içinde olan yalnızca dört

* Aygıt donanımı/hardveyr, İngilizcesi *hardware*; yazılım donanımı/softveyr, İngilizcesi *software*, Ç.N

** İngilizce açılımı *Inter Continental Ballistic Missiles*; anlam: Kıtalararası, uzun menzilli balistik füzeler, Ç.N

özellik var gibi görünmektedir. Metaforun rolü, gizli zeminin, duyu alanına yükseltilmesidir. Buna bir örnek "altın kalpliler" olabilir ki burada gizli zemin "insanlarımızın kalpleri"dir. Burada çifte figürlü bir zemin ilişkisi kurulmuştur. Şöyle ki: "sıradan bir metalin yanında altın ne ifade ederse, sıradan kalplerin yanında da bu kalpler onu ifade eder" ve tamamlayıcı yapı da şöyle uygulanır: "Bu kalpler için altın ne demekse, sıradan kalpler için sıradan metaller de o demektir."

Daha önce de söylediğimiz gibi teknolojiler, tıpkı sözcükler gibi metafordurlar.⁷ Onlar da benzer biçimde, kullanıcıyla çevresi arasında yeni ilişkiler kurulana kadar kullanıcıyı dönüştürürler. "Doğal çevrenin insan eliyle oluşturulan çevreyle ilişkisi neyse, doğal insanın insan eliyle oluşturulmuş yapıların insanıyla ilişkisi de odur" yaklaşımıyla çifte figürlü bir zemin ilişkisi sahneye konmaktadır. Ve bunun tamamlayıcısı da şudur: "İnsan eliyle üretilen teknolojinin insan eliyle yaratılan çevreyle ilişkisi neyse, doğal insanın doğal çevreyle ilişkisi de odur."

Dörtlünün bölümleri de aynı tamamlayıcı karaktere sahiptir:

Iskartaya çıkartmak karşısında tekrar öne çıkartmak
neyse, tersine çevirtmek karşısında değer kazanma
odur.

-ve-

Değer kazanma karşısında tekrar öne çıkartmak neyse,
tersine çevirtmek karşısında ıskartaya çıkartmak odur.

Metaforda yansıtılan unsurların ilişkisi, sol ve sağ beyinler arasında değiş tokuşa elverişli olduklarını; bununla birlikte bu ikisinin kıyaslanamayacağını söylemenin bir başka yolu-

dur. Sol-yarıkküre, enformasyonu yapısal olarak, şeylerin ardışık olarak bağlandığı, sabit sınırları olan farklı merkezleri bulunan görsel uzama yerleştirir. Öte yandan sağ-yarıkkürenin fonksiyonu olan ve süreçlerinin aynı anda ilişkilendirildiği işitsel uzam yapısının her yerde olan, hiçbir yerde sınırları olmayan merkezleri vardır. İlki, perspektifi olan bir resim yapmak ya da fotoğraf çekmek gibidir. İkincisi ise, aynı sesleri veren bir çevreye benzetilebilir.

Sol ve sağ beyinlerin ilişkisi, şimdilik karşılaştırma için ortak bir temelden yoksundur. Aynı anda gerçekleşen oynama, çizgisel (ardışık) bir biçimde temsil edilmeye indirgenemez. Tıpkı senkronik müziğin diyakronik müzik biçiminde icra edilememesi gibi... Tüm beynin, tek-bir-şey-tek-bir-anda türünde bir bilgisayardan çok, bir hologram⁸ şeklinde fonksiyon gösterdiği yönünde ve yine bu çerçevede, insan eliyle oluşturulmuş her yapının, mesajı ışık hızında oluşturduğu, aynı anda ortaya çıkan süreç şablonları vücuda getiren doyumların ve doyumsuzlukların toplamı olduğu söylenebilecek bir iletişim aracı (medyum) olduğu yönünde kanıtlar bulunmaktadır. Bu süreç şablonları dizisine ulaşabilmek için kişi aşağıdaki soruları sorar:

1. İnsan eliyle oluşturulmuş herhangi bir yapı neden genişler ya da değer kazanır?
2. Neyi aşındırır ya da ıskartaya çıkartır?
3. Daha önce ortadan kaldırılmış olan neyi tekrar öne çıkartır?
4. Potansiyelinin limitlerine (kiyasma) doğru zorlandığında neyi tersine çevirir ya da altını üstüne getirir?

Tasarlandığı haliyle dörtlü metafor, incelenen ilişkilerin potansiyel denge durumunu güçlendirir; simileyi, metonimi-

yi ve bağlantılı mantığı ıskartaya çıkartır; bir başka mod içindeki yerine binaen anlayışı ya da anlamı tekrar öne çıkartır ve yine alegoriye ya da paralelliğe çevirir (1. resme bkz.).

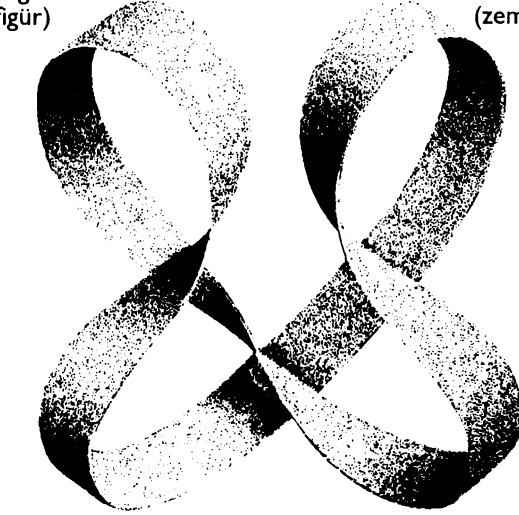
Bir sağ-yarıküre görselleştirmesi olarak dörtlü, mekanik çağın fiile geçmemiş, kuvve halindeki etkilerinin, zemini bilinçaltına gömme eğilimi gösterdiği bir zamanda, hem figürü hem zemini aynı anda görmemize yardımcı olur.⁹ Başlıca yararı odur ki, gizli olan zemini görünürlük alanına çıkartarak, çözümlemeci, insan eliyle oluşturulmuş yapının veya düşüncenin yaşamı içinde, görsel olanın çifte eylemini (sol-yarıküre) ve işitsel olanı (sağ-yarıküre) algılar. Böylelikle dörtlü, aynı andalık gücünden yararlanarak, geçmiş, şimdi ki hali ve geleceği tekilleştiren mitin işlevini icra eder. Dörtlü, hem girdinin hem geribeslemenin, arayüzeyin ve şebeke dokusunun içe doğru çökmüş yeniden doğuş ve metamorfoz çevriminde sarmallanan bir tekrarlama ve başa sarma arenası olarak, işitsel ve görsel uzamlar arasındaki sınır çizgisini aydınlatır.

İlerlemeci bir tarihi ve büyümenin bir biçimi olarak kabul edilmesi gereken, en yüksek değerden ıskartaya çıkartılmaya doğru bir gelişmesi olduğu için herhangi bir artifaktın (ya da ona karşı gelen düşüncenin) eylemi diyakroniktir (A'dan B'ye D'ye C'ye). Eğer kişi, artifaktı mitsel bir konfigürasyon gibi görseydi ($A/D=C/B$ ve $B/D=C/A$), senkronik olurdu. Artifakt, kendisini yüksek bir profille dışa vurduğunda (beyan ettiğinde), ki bu gelişmesinin nominal olarak açığa çıkarıldığı anlamına gelir, bütün süreç şablonlarının, tıpkı bir elektrik devresinde olduğu gibi aynı andalı olduğu söylenebilir. Dengelenmiş dörtlüde, her biri birbiriyle orantılı iki emin ve iki figür bulunur.¹⁰

Dördü yapı

A. Değer kazanma
(figür)

B. İskartaya çıkma
(zemin)

C. Tekrar öne çıkma
(figür)

D. Altüst olma
(zemin)

Şekil 1.1

Yunanlılar ve Romalılar tarih duygusunu (diyakronik olanı), parçalara bölmek suretiyle zaman ile, rasyonel bir denetim aygıtı olarak başa çıkabilmek için icat etmişlerdir. Zemin-den zımnın yoksun kalma pahasına figürün ön plana çıkarılması, yakın tarihli bir Batı yeniliğidir: Daha çok ondokuzuncu yüzyıl. Halen de gezegenin geniş alanlarında zaman, insan yaşantısının başka hiçbir yerde değil ama şimdiki zamanda oluşacağı düşüncesine tanıklık edercesine, dairesel ya da senkronik olarak algılanmaktadır. Böylesine bir tutum ikiliği, T.S.Elliot'a, geçmiş, şimdiki hal ve geleceğin tek bir şey

olarak varolduğu düşüncesini ilham etmiştir: Ardışık olarak kabul edilen zaman figürdür (sol-yarıküre) aynı anlı olarak kabul edilen zaman zemindir (sağ-yarıküre).

Dörtlü, yalnızca zamanın konfigürasyonu karakterini açığa çıkartmakla kalmaz; aynı zamanda, artifaktın (ya da kurucu düşüncenin), daima kullanıcının zihniyetinin ürünü olduğunu da açığa çıkartır. Dörtlü, beyan eden olarak kullanıcının zeminini ve paradoksal biçimde, zemin olarak kullanıcıyı ihtiva eder. Biz kendi kendimizi yaparız ve yaptığımız gerçeklik olarak algılanır. Örneğin, basılı sözcüğün bir başka çevre üstündeki etkilerinin çözümlemesi, genellikle farklı sonuçlar doğurur. Birleşik Amerika, Çin ya da Afrika'da basılacak dörtlülerin, üç değişik zemini olacaktır.

Dörtlü, bizim, artifaktların olumlu ve olumsuz etkilerini ve her ikisini birden görmemize yardımcı olur. Sözelimi otomobil, kişinin mesafeleri çok daha çabuk alma ve bir ölçüye kadar da yük taşıma yeteneğini artırmıştır. Ancak, hemen hemen başlangıcından itibaren bu icat, yaya ve atlı bir yaşam geleneğinden kaynaklanan sosyal örgütlenmenin bütün biçimlerini ıskartaya çıkartarak, insanoğlunun zaman ve uzamla ilişkisini aynı anda etkiledi. Kasabalılık ve komşuluk çöktü. Kentin içinde insan boyutunda bir yaşama alanı olarak muhafaza edilen uzam banliyölere doğru kayarken, kent merkezleri insandışı ölçekte bir gelişmeye terkedildi.

Benzinli otomobil, kendisini ilk kez Amerika'nın boş topraklarında ve daha az oranda olmak üzere de (Mark Twain'in bize söylediğine göre) çiftlik ile köyün sosyal bağlarında belli eden, özel bir kimlik ve bağımsızlık duygusunu geri getirdi. Kentsel dağınıklıkla, izdihamla ve kirlilikle bir aşırı uca

doğru itilen otomobil, şimdi elektrikli mini otomobillere doğru tersine bir gelişme gösteriyor ve jogging, bisiklete binme ve kent doğası içinde yeşil alanların korunması gibi yenilenerek ortaya çıkmış etkinlikleri teşvik ediyor.

Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü'nün (OPEC) fiyat sıkıştırmasından önce bile, aşırı gelişme, otomobili bir canavar haline getirmişti. Figür (otomobil), zemini (çevre) yutmanın eşiğine geldiğinde grotesk bir hal alır. Nevitt'in açıkladığı gibi okuryazarlık olayından önceki insanlığın zeminini oluşturan Antik Yunan'da, kent devletlerinden önceki kabilecilik, bir "gerekçesiz uyak" muçizesiydi ve özel kimliğe izin vermezdi. Okuryazar insanın eliyle oluşturulmuş bir yapı olan uygarlık, en uzak limitlerine itildiğinde "uyaksız gerekçe" trampet çalmaya başlar ve bütün insanlığı yutar. Dörtlü, figür-zemin arayüzeyi silinmezden önce herşeyi kucaklayan sistemi (ister monolitik bir devlet olsun, ister iyi niyetli bir ticari tekel) ortaya çıkartarak bize yardım edebilir.

Yeni video bağlantılı teknolojiler, zeminin figür üstünde yeni bir tekel empoze edeceğini vaadediyorlar. Mekanik çağ değerlerinden geri kalan ne varsa, aşırı enformasyon yüklemesi tarafından yutulmak üzeredir. Medyanın belirleyiciliği, yeni kültürel zeminlerin ister istemez yeni teknolojilerin eylemleriyle yüklenmesi, yalnızca kullanıcılar iyi ayarlanmışlarsa, yani derin uykudalarsa mümkündür. Yan etkiler girdabı, James Joyce tarafından yazıya dökülmüştü: "Öğrenmeden istekli, amacı olmadan sarmal." Mamafih dikkat sarfetme yönünde bir isteklilik bulunduğu sürece, kaçınılmazlık sözkonusu değildir.

Dörtlü çözümleme, *ma*'daki (olumsuz uzam) değişikliklerle başa çıkmanın bir yolu; ya da *ma*'yı, sınırlı ve parçalan-

mış bölümler olarak değil de bütün konfigürasyonunun (bütün bir varoluş) parçası olarak algılamanın ve başa çıkmanın bir yoludur. Değişimin gücü, atomun içindeki rasgele hareketin kuvveti gibidir. Büyük bir hızla sürebilir, ama zamanla en düşük düzeyine iner. Temel olan hiçbirşey kaybolmamıştır; yalnızca kütlenin enerji haline metamorfozu ya da tersi sözkonusudur. Teknolojik büyüme, aşırılığa doğru ilerleyen bir süreçtir. Ruh sağlığının bir parçası olarak insanoğlu, şablon tanımayı* ilk amaç edinip, aşırılıktan kaçınma ve dengeye ulaşma aracı gibi kullanır. Aristo'nun De Anima'da önerdiği gibi; bu, artifaktın psikolojik yapısının doğasında vardır. Yalnızca bilinçli seçim yoluyla başarılıdır. Bazen deskarnatizm adı da verilen melekçilik, teknolojinin köhne bir kuvvet gibi hareket etmesine izin verir; çünkü dört katlı süreçlerin hepsini birden algılamadan, etkileri hakkında bilinçsizdir. Deskarnatizm, soyut bulutlarda, zeminle ya da çevreyle hiçbir ilişki kurmadan yüzer durur. Akademik varsayımın/hipotezin kuşatıcı günahı olarak...

* İngilizcesi *pattern recognition*, Ç N.

2

Tekerlek ve Dingil

Dokunma, değişimin ve sürecin rezonans aralığıdır ya da boş topraklarıdır ve teknolojik etkilerin incelenmesinde zaruri bir unsurdur. Görsel ve işitsel uzamlar arasındaki ilişkinin temeli, arayüzeytir. Günümüzdeki karmaşanın ve mayalanmanın çoğu, bir elde Batılı okuryazar insanın farklı farklı yaşantısının, öteki elde ise ann da ve işitsel bilgiden oluşan yeni çevresinin bulunmasından kaynaklanmaktadır. Bu sorunun bir bölümü, arketipin* doğasını anlamakta yetersiz kalın masından kaynaklanmaktadır. Bir arketipin hem açık hem kapalı yanları vardır (figür ve zemin). Dörtlü, ikisini de meydana çıkarır. Arketipsel herhangi bir durumun gizli etkileri, gerçekte, davranışlarımızı biçimlendiren durumlardır.

Birçok akademik inceleme alanı, görsel ve işitsel uzamların diyakronik ve senkronik kavramlarıyla nasıl ilişki kurduğuna dair bir yanlış anlama yüzünden engellenmektedir. Bu karışıklık, sağ-beyne karşı sol-beyin algılamasını ön plana çıkartan ve izleri geçmişe doğru, Eflatun'un ve Aristo'nun metinlerine kadar sürdürülebilen Batı tarzı eğitimin bütün ilintisizliğini yansıtmaktadır. Dördül çözümleme bu dengesizliği düzeltmektedir.

* Anlamı: Özgün örnek; İngilizcesi *archetype*, Ç.N.

İster kimyasal olsun ister psikolojik ya da sosyal, bütün yapılarda rezonans aralığını "eylemin olduğu yer" olarak kabul eden arayüzey düşüncesi, dokunma unsurunu içerir. Değişimin ve sürecin rezonans aralığı ya da boş toprakları olan dokunma, yapıların incelenmesinde zaruridir. Ayrıca tekerlekle dingilin eylemindeki gibi oyun düşüncesini içerir. insanoğlu tekrar yorumlanması gereken düşünceleri eşleştirmediginden, oyun, kelime anlamıyla insani iletişimin temelini oluşturur.

Kendisini anında enformasyon arenasında bulmuş olan elektronik insan ayrıca, uzam ile nedenin tek örnek, bağlantılı ve kararlı görüldüğü çok daha geleneksel daha eski sistemden de giderek dışlanmış bulur. Batılı (görsel ve ardışık) insan, şimdi bunun yerine aynı anlı, süregelen olmayan ve dinamik enformasyon yapılarıyla bir alışkanlık ilişkisi geliştirmekte olduğunu keşfetmektedir. Basılı sayfaya bağlı, alışık olduğu yaşantıdan çok farklı, yeni bir bilme biçiminin içine daldırılmıştır. Aynı biçimde işitme duyusu da 360 derecelik bir kürede, sanki bir magnetik alan ya da elektrik alanıymış gibi her yönden aynı anda aldığı ayrıntıları kavramaktadır; böylece kendi kendini tanımak olgusu, işitsel form içinde yeniden şekillenmekte, yeniden kazanılmaktadır. Böyle olunca, önümüzdeki yüzyılda bu olay, varolan bütün okul yapılarını imha edecektir. Tutucuların son yat borusu çağrısı "Köklere dönüş"tür.

1919 yılında T. S. Eliot "Tradition and Individual Talent"* başlıklı incelemesinde Homer'den günümüze bütün sanatın bir aynı andalık düzeni oluşturduğu ve bu düzenin, yeni de-

* Anlamı: Gelenek ve Bireysel Yetenek, Ç.N.

neyimlerle, sürekli olarak güdülendiği, yenilendiği ve tekrar kazanıldığı yolunda bir görüşün altını çizmişti. Dile ve sanata ve iletişime sembolik yaklaşımı, ünlü şairin tarih duygusu tanımında çok belirgindir:

Varolan anıtlar kendi aralarında, yeni (gerçekten yeni) sanat çalışmalarının sunulmasıyla kendi içinde değişen ideal bir düzen oluştururlar. Yeni çalışma gelmezden önce varolan düzen tamamlanmış bir düzendir; düzen yeniliğin ardından da devam etmek zorunda olduğundan bütün varoluş düzeni, çok belli belirsizce de olsa değiştirilmelidir; böylece ilişkiler, orantılar, her bir sanat eserinin *bütün* içindeki değeri tekrar ayarlanmış olur ve bu, eskiyle yeni arasındaki uyumdur.¹

Bu tanım, sanatın aynı andalık ve homeyostatik* karakteri içinde gizli olan ve nihai sonu sonsuz bir kararlılığa bir adanmışlık olan, sonu gelmez değişim ve dönüşüm ve tekrar kazanım sürecine dikkati çekmektedir. Günümüzdeki karmaşanın çoğu, bir elde Batılı okuryazar insanın farklı farklı yaşantısının, öteki elde ise anında ve işitsel bilgiden oluşan yeni çevresinin bulunmasından kaynaklanmaktadır. Batılı insan, görsel ve işitsel kültürler ya da yapılar arasında ikiye bölünmüştür. Görsel kültür parçalıdır; işitsel kültür bütünseldir (3. bölüme bkz).

Merkezi elektronik teknolojileri olan yeni-işitsel uzam, bütün geçmişlere aynı anda ulaşabilmemize imkan verir. Daha önce değindiğimiz kabile insanı için olduğu gibi bizim için de tarih yoktur; dünyasal olan, önüne hiçbir engel çık-

* İngilizcesi: *Homeostatic*; *homeostatis*'ten türeme; anlamı: Bir organizmanın ya da hücrenin, fizyolojik süreçlerinde ayarlama yaparak iç dengeye ulaşma yeteneği ya da eğilimi; Ç.N.

maksızın mitsel olana dönüşürken, herşey şimdiki haldedir:

Arketipi, James Joyce'un romanındaki arketipsel Ulysses'nin Dublin kentinde çağdaş bilinçliliğin araştırılmasında kullanılması gibi klişeye dönüştürme formu olarak ele alırsak, ilk çağlarda, ortaçağda ve günümüzde bu şablonun statüsü ne olabilir diye sorabiliriz. Cevap şu olacak gibidir: ilk çağlarda ve günümüzde bu arketipin klişeye dönüştürülmesi süreci son derecede normaldir ve kabullenilebilirdir, ama ortaçağda istisnai ve alışılmamıştır.

Balililer "Bizde sanat yoktur, biz herşeyi mümkün olduğunca iyi yaparız," derler. Eşsiz, istisnai bir süreci kullandığı için, Ortaçağ'da, Rönesans'da ya da ondokuzuncu yüzyıla kadar sanatçı, eşsiz, istisnai bir kişilik olarak kabul edilirdi. Bugünkü gibi ilk çağlarda ise sanatçı, bilinen, sıradan bir teknik kullanılır ve sıradan, bilinen bir kişi olarak görülür.

Bu açıdan bakıldığında günümüzde, yönetici olsun, bilimadamı olsun, doktor olsun her insan tıpkı resim yapan ya da taşı oyan insan gibi bir sanatçıdır. Modern elektronik teknolojileri öylesine bir kesinlik ve zamanlama gerektirmektedir ki, ancak doğadaki süreçlerin izlenmesine tahammül edilebilir; tıpkı rikorso* ile, etkilemek ve aklanıp paklanmak amacıyla ritimlerin doğal süreçlerini izlemek zorunda olan arkaik insan gibi... Mekanikleşmenin hemen önündeki yüzyıllar, parçalanma/fragmentasyon ve metali yüzey kazıma yöntemiyle çıkartmak gibi işlemlerle, bu süreçleri baypas etmeyi başarmışlardır.²

Ondokuzuncu yüzyıl oligarklarınca onca sevimli olan görsel yönelimli eski kültürümüzün düşüşü ya da ıskartaya çıkarılması, eski olan, daha güvenli koşulları bulunan (çünkü hafı-

* İtalyancası *ricorso*; anlamı: Köklere dönüş, Ç.N.

zada sabitlenmiştir) bir nostalji yaratarak hepimizi aynı arketip sel lağı m çukuruna sokmaktadır. Eski Pierce Arrow, kaçını l- maz olarak yeni otomobilden daha iyi üretilmiş ve daha emni- yetli gibi görünür. Başlangıçta her klişenin bir deneyim boyu- tuna doğru bir hamle olduğunu akılda tutmak gerekir.

Alfred North Whitehead, *Science and the Modern World*' da*, ondokuzuncu yüzyılın büyük buluşunun buluş tekniğinin bulunması olduğuna değinir. Buluş sanatı, geri kazanma (yani işitsel olanın, bilgiyi araştırmanın bir yöntem olarak kullanılması, günümüzde bizatihi bir klişe haline gelmiştir ve yaratıcılık ideası,yirminci yüzyılın belli başlı steryotiple- rinden** biri olmuştur.

Geçmişe (mitsel çevre) ilişkin tepeden sarmalayan bir an- lama yeteneğine dayanan arketip, tekrar kazanılmış bilgi ya da bilinçlilik tir. Dolayısıyla da tekrar kazanılmış bir klişeler (yeni bir klişe tarafından geri getirilmiş olan eski klişe) bile- şimidir. Bir klişe, insan uzantısının bir birimi olduğundan, bir arketip de ortamın (medyum), teknolojinin ya da çevre- nin tırnak içine alınmış bir uzantısıdır. Sarkık etekler ve an şeklinde olup da başa sımsıkı oturan şapkalar daima kkre- yen yirmili yılları anlatır. *A Chorus Line*'ı piyasaya süren yeni Broadway, otuzlu yılların coşku lu müzikallerini, farklı koşul- lar ve farklı bir çevrede aktarır. Masum genç kızın yeniden doğuşu, olası yıldızlardan oluş an bir galaksiye gizlenmiştir: Ruby Keeler'ların ve Dick Powell'ların klonları... Eski bir me- lodiye yeni bir ritim...

Aşağıdakiler, bir klişenin, kurumlaşmış bir teknolojinin ye-

* Anlamı: Bilim ve Çağdaş Dünya, .N.

** İngilizcesi; *stereotype*; anlamı: Devam eden örnek, .N.

ni bir teknolojiyle değşinime/mutasyona uğratılması bağla-
mında, bir teknolojiyi bir başkasına aktarma yönündeki nor-
mal eğilimini vurgulamak üzere seçilmiş arketip örnekleridir:

tepesinde bayrak sallanan bir bayrak direği (mızrak ve alem)
vitray pencerelerle bezeli bir katedral
petrolü aktaran boru hattı
başlıklı karikatür
kabartma resimli masallar
minik bir parfüm torbacığıyla yapılan parfüm reklamları
elekrikli şömineyi besleyen elektrik devresi
baş tarafında gemi aslanı bulunan gemi
bülten tahtası olarak kullanılan televizyon seti

Çağdaş bir bayrağın dalgalandığı bir bayrak direği karmaşık
bir geri kazanma sistemi oluşturabilir. Bayrak, orak ve çeki-
ciyle bir Rus bayrağı olabilirdi. Bayrak kumaşı olarak bayrak,
teknik ve dokuma ipliği olarak bütün bir tekstil endüstrisi-
nin geri kazanımını gerçekleştirebilirdi. Bayrağın ulusal bir
bayrak olmasına binaen öteki ulusların bayraklarının geri
kazanımı sözkonusu olabilirdi. Vesaire...

Başka bir deyişle, yalıtılmış bir klişle, yalıtılmış öteki tekil
klişelerle karşılaştırılmaz olduğu halde, arketip büyük ölçü-
de yapışkandır ve öteki arketiplerin kalıntıları gelip ona ya-
pışır. Biz bir arketipi bilinçli olarak geri kazanmaya çalışır-
ken, bilinçsiz olarak diğerlerini geri kazanırız ve bu geri ka-
zanım sonsuz geri dönüşlerle oluşur. Gerçekten de bir bilinç-
liliği aktardığımızda, dışarda bıraktığımız arketipleri de ak-
tarmış oluruz ve dışarda bırakılmış olan arketiplerin bu ak-
tarımına Freud, Jung ve ötekiler tarafından "arketipsel bilinç-
sizlik" adı verilmiştir.³

Freudiyanlar ve analitik psikologlar, eğitim görmüş çağ-

daş insan mizacı üstünde muazzam bir etki sahibi olmuşlardır. Ve yalnızca bu nedenledir ki biz, bu noktada, arketipin doğası bağlamında havayı temizlemek amacıyla biraz zaman ayırmak zorundayız. Jung ve müritleri, arketipin, dışavurumundan ayırddilmesi gerektiği konusunda ısrar ederken dikkatli davranmışlardır. Kesin olarak alındığında Jungiyen bir arketip, psikonun gücü ya da kapasitesidir. Mamafih Jung'un yazılarında bile terim, kendi içinde farklılaşan anlamlarıyla kullanılmıştır.

Jung, *Psyche and Symbol*'de* "arketip, psikolojik yapımızın bir ögesidir ve böylelikle psişik ekonomimiz içinde hayatı önem taşıyan ve gerekli bir bileşendir. Karanlık ilkel psikonun belli içgüdüsel verilerini temsil eder ya da kişileştirir: Bilinçliliğin gerçek, *görünmez kökleri...*"dir demiştir. Jung, edebi eleştirmenlerine arketipi asli bir sembol olarak kabul etmelerini hatırlatırken dikkatlidir:

Arketipler, hiçbir anlamda yararsız arkaik kalıntılar ya da dö-küntüler değillerdir. Onlar, mantıkla açıklanamayan fikirlerin ya da başat yeniden sunuşların önoluşumuna neden olan, yaşayan varlıklardır. Ancak, yetersiz algılama, bu önoluşumları, azgelişmiş zihin açısından mantıkla açıklanamayan bir çekicilikleri olduğu için arkaik biçimleri içinde benimser. Bu ortaklaşmacılık, ilkel sosyal grupları karakterize eden arkaik, ilkel ve dolayısıyla büyük oranda sinsi bir şablon oluşturur. Yalnızca, barbar zihinlerin bir ayrıcalığı olan rasyonalistçe bir tek yanlılıkla gözden kaçırılması mümkün bir olgu olan, yasadışı kabile reisliğini yaşamsal önemi olan bir zorunluluk olarak belirler.

* Anlamı: Ruh ve Sembol, Ç.N.

Şunu akılda tutmak önemlidir: Benim "arketipler" kavramım, sık sık, düşüncenin miras alınmış şablonları ya da bir tür felsefi spekülasyon olarak kabul edilmek suretiyle yanlış anlaşılmıştır. Gerçekte arketipler, içgüdülerin eylem alanına aittirler ve bu anlamda psişik davranışların miras alınmış formlarını temsil ederler. Böyle olmak sıfatıyla da psikolojik olarak konuşulduğunda "özerklik" ve "esrarlılık" olarak tasarımılanmış belli dinamik niteliklerle donanmış olmaktadırlar.⁴

Jung, arketipler kuramını, böyle bir düşüncenin bilimsel kabul görmediğini çok iyi bildiği halde, kollektif bir ırksal hafıza varsayımı aracılığıyla tarif etmektedir. Mamafih, güçsüz bilimsel temellerinin ötesinde kollektif hafıza kavramını kullanmasının mazereti, insan eliyle oluşturulmuş yapılarda, edebiyatlarda, sanatlarda vs. geniş bir arketipsel şablon kullanımı alanının varolmasından kaynaklanmaktadır. Başka bir deyişle Jung, insanın bilinçliliğinin bir yansıması olarak başlangıç noktası yapmak suretiyle, belki de anahtar niteliğinde artifaktların varoluşunun altına imzasını atmış görünmektedir.

McLuhan'ın dörtlüsünü kullanarak, insan eliyle oluşmuş yeni yapı formunun ya da teknolojinin, evsahibi kültürü yeni bir klişe olarak işgal ederken, süreç içinde, eski klişenin ya da kültürel paçavra ve kemik dükkanına özgü homeyostatizinin yerini aldığını ve daha eski klişelerin hem yeni zemini ve yeni kavrayışı enforme eden doğasından kaynaklanan ilkeler hem de yeni zeminle ilişki içinde, arketipsel nostalji figürleri olarak geri kazanıldığını ve bütün bunların üstesinden de dönüştürülmüş anlamla gelindiğini gözlem yoluyla özet halinde kavrayabiliriz. Otomobil, atlı araba dönemini sona

erdirdi, ama atlı araba "B" sınıfı vesternlerde yeni bir önem ve yaşantı ile geri döndü. Biz, o iki yana sallanan atlı arabayı, atsız arabayla olan kendi deneyimimiz çerçevesinde gördük.

Dörtlüler yeniliklerin ve yeni durumların dinamiğini öngörmek ve açıklamak için birer araştırmacılar. Alışılmış arketipsel açıklamalar geçersizdir, çünkü bunlar arketipi, tıpkı doğal olmayan beyaz bir arkaplan üstünde Irving Penn tarafından fotoğrafları çekilen Yeni Gine kabile adamları gibi, her halükarda zeminden çıkan bir figür olarak kabul etmezler. İmaj keskinleşmiştir ama içdüzen/kontekst kaybolmuştur. Bu çerçevede Jean Piaget şunları gözlemlemiştir:

Devam etmeden önce iyi formların yaygın olmasına (hakim olmasına) ilişkin arketipsel açıklamadan vazgeçmemizi sağlayan bu dengeleme kavramının önemini vurgulamalıyız. Dengeleme yasaları zorlayıcı olduğundan, bu tür form elemesi süreçlerinin genelliğinin nedenini izah etmeye yeterlidir; kalıtım hiçbir suretle akla getirilmemelidir. Dahası bizzat, dengelemedir ki, 1.bölümde tarafımızca çerçevesi çizildiği gibi *Gestalten*'in yapı alanına girmesini sağlar; zira ister fiziksel ister psikolojik olsun dengeleme, bir sistem içindeki dönüşüm ideasını ve kendi kendini düzenleme ideasını içerir. Bu nedenle Gestalt psikolojisi, önerdiği bütünlük yasalarından ziyade, dengeleme ilkelerinin kullanıyor olması yüzünden yapısalcı bir teoridir.⁵

McLuhan dörtlüsü, hem geri kazanma hem tersine çevirme özelliklerinden ötürü başkalaşım/metamorfoz içerir. Televizyon başat eğlendirici olunca, yorgun sinema klişesinin bir sanat biçimine dönüşmesi, bugün saydam bir biçimde nettir. Buna benzer olarak sonuçta bütün gezegen, TV ve uydu aracılığıyla, yeni uydu çevresinin ya da zemininin bir yan etkisi

olarak programlanabilir kaynak ve sanat formu olarak (yani ekoloji kavramı) geri kazanılmıştır. Para, bir kez daha mübadeleli veya bozunabilir ya da bozunamaz olan, birbirine benzemez maddelerin değıştokuş edilmesini ıskartaya çıkartmıştır. Ama aşık bir tüketim biçiminde potleç'i* ya da Kızılderili usulü katlamalı sayımı geri kazanmıştır. Dijital saat, eski dairesel kadranının yerine geçer ve güneş saati formunu geri kazanır; ki bu güneş saati, eski çağlarda, zamanı söylemek için bizzat ışığı kullanmıştır ve onun da ayrılabilir parçaları yoktur.

Batı'da elektronik teknolojisi görsel uzamın yerine geçmektedir ve zemin artık alfabetik uygarlığın moloz birikintisini içermekte olduğundan, işitsel uzamı yeni bir form ile geri kazanmaktadır. Doğu'daki etki oldukça farklıdır; o ölçüde ki, Asya kültürleri Batılı fonetik alfabe ve aygıt donanımı gıysilerini giymektedirler. Alfabe, onların grup düşüncesinden bireyselliği dönüşümlerinde aracı haline gelmektedir. Harold Innis, yazma medyasında gerçekleşen bir yer değıştirme dolayısıyla tapınak bürokrasilerinin yerini askeri bürokrasilerin aldığı ve genişleme ya da fetih programlarının başladığı süreci incelemiştir.⁶ İran, birkaç yıl önce elektronik medyanın etkisiyle bozguna uğramış ve askeri bir yönetimden, mollaların elinde tapınak denetimli bir yönetime geri

* İngilizcesi: *Potlatch*; Kızılderililer'e özgü bir tören; konuklara armağanlar verirken kendilerine ait eşyayı tahrip ederlermiş; günümüzde ise Amerikalılar bu deyimi, herkesin bir kap yemekle katılarak giderleri paylaştığı büyükçe ev davetlerini tanımlamak için kullanıyorlar. Türkçe'de buna yakın tek değim *terfele karışmak*; bazı yörelerde hala kullanılıyor olsa da genel kabul görmüş değil, Ç.N.

dönerek, Irak gibi arkaik geleneksel töreleri çok daha az etkin olan birçok komşusuna bir geri kazanım olayında öncülük etmişti. Irak'la son savaşı, elektriksel medyanın işitsel özellikleri sayesinde kolaylaşan kabile değerlerine bu geri dönüşünü daha da belirginleştirmekten ibaretti. Radyo, hoparlörler ve teyp kasetleri, Mollalar'ın çılgınlığını, bölgesel ölçekte bir gökgürültüsü haline getirmişti.

Dörtlünün tersine çevirme etkisi, iletişim kuramından alınma bir vecizeyle yeterince örneklenebiliyor: *Fazla veri yükü, şablon tanımaya eşitlenir.*⁷ Kendi potansiyelinin limitlerine doğru zorlanan her sözcük ya da süreç ya da form, karakteristiklerini tersine çevirir ve tıpkı ses duvarını aşarken denetimini tersine çeviren bir uçak gibi tamamlayıcı bir form haline gelir. Algısı güçlü her TV muhabiri, elektronik hızıyla hareket eden bir haber malzemesinin sonsuz kütle kazandığını farkeder. Bunun sonucu olan fazla enformasyon yükü, içinde bütün şablonların ilk kez yüksek sesle ve açık seçik belirlediği bir dünyadır. Bir aygıt donanımı olarak para, limitine itilmişse, parasızlığa geri döner: Krediye (yazılım donanımı ya da enformasyon). Yüksek hızda ya da büyük miktarlar sözkonusu olduğunda, ister bir deneme alanında olsun ister bir süper otoyolda, araba, denizciliğe özgü bir biçime geri döner ve trafik (bir kalabalık olarak) "seyreder."

Aynı biçimde bir arketip, tekrarlama suretiyle bir kez daha bir klişe haline ya da bireysel bir insan bir kalabalık haline gelebilir. Klonlanmış kişi özel kimliğini yitirir ve ortak bir kimlik edinir. Daha önce de söylemiş olduğumuz gibi durma, hamle haline gelir. Elektronik hızlarda bütün formlar kendi potansiyellerinin limitlerine doğru zorlanır; telefonda (ya da havada) elektronik hızıyla seyahat eden, mesaj değil-

dir. Gerçekte olan odur ki, gönderici gövdesiz olarak gönderilmiştir ve konuşmacıyla dinleyici arasındaki eski ilişkilerin tümü silinme eğilimindedir.

Dörtlü formunda yüzeye yükselen başat süreçler, teknolojinin bilinçaltıyla algılanan ve daha önceleri ulaşılabilir olmayan bazı cephelerini açığa çıkartmayı amaçlamaktadır. O kadar ki, insan eliyle oluşturulmuş yapıların yaşantılarımız üstündeki gizli etkilerini açığa çıkartan bu gözlemler, biyoloji dünyası ile teknoloji dünyası arasında köprü kuran sanat çalışmaları olmaktadır. İnsan eliyle oluşturulmuş yapı ile kişisel ya da sosyal karşılığı arasında, tıpkı tekerlek ile dingil arasında olduğu gibi bir oyun aralığı vardır. Bu aralık, eyleşimin* ve dönüşümün figür-zemin gestaltını yapılandırır.

Hollanda doğumlu Britanyalı psikolog H.J.Eysenck şunları gözlemliyor:

Bir formda ya da ötekinde etki yasası, psikolojinin bütününde en geniş olarak tanınan genellemelerden biri olmuştur. "Ödüllendiren ve cezalandıran inançlar, arzu edilir eylemlerin seçiminde ve sabitlenmesinde ve arzu edilir olmayanların ayıklanarak elenmesinde güçlü aygıtlardır," (Postman, 1947) genellemesi neredeyse evrenseldir ve yasanın kendisi, çoğunlukla bu deyimini ilk kullanan kişi olan Thorndike'in (1911) adıyla birlikte anılmakla birlikte onun da sözgelimi Bain (1868) gibi ve Spencer (1870) gibi, Assosiyasyonizm'i** Hedonizm'in***

* İngilizcesi *interact*, Ç.N.

** Psikolojinin, zihinsel ve ahlaksal fenomenlerin, çoğunlukla iç gözlem yoluyla tanınan bir fikirler birliğinden türemiş olduğu kavramına dayalı felsefi bir sistemi ya da kuramı, Ç.N.

*** *Hazcılık*; hazzın en yüksek değer olduğu ve ahlaksal görevlerin zevkin izlenmesi yoluyla karşılanabileceğini söyleyen öğretisi, Ç.N.

ve Evrimci öğretinin bir takım özelliklerini Thorndike'in kendi formüllendirmesine çok benzeyen tutarlı bir form içinde bir araya getirmiş olan öncüleri (müjdecileri) vardı. Bu formülendirme şöyleydi: "Aynı duruma yönelik birçok karşılıktan, öteki şeyler eşitken, hayvansal isteğin doyumuna eşlik eden ya da böyle bir doyumun çok yakından izlediği (karşılıklar), durumla öylesine daha fazla ılımlı bir bağlantı içinde olacaktır ki, geri dönüldüğünde tekrar oluşmaları çok daha olası olacaktır; öteki şeyler eşitken, hayvansal isteğin rahatsızlığına eşlik eden ya da böyle bir rahatsızlığın yakından izlediği (karşılıklar) ise, zayıflamış durumla bağlantılıdır, öyle ki tekrarlama sözkonusu olduğunda, oluşmaları pek muhtemel değildir. Doyum ya da rahatsızlık ne kadar büyükse bağın gücü ya da zayıflığı o ölçüde büyüktür".⁸

Bir figür özel psikolojik dikkatin bir alanıdır. Etki yasası garip bir biçimde, zeminle ya da toplam durumla ilişki içindeki figürden ziyade, figür ile figürün öteki figürlerle karşılaşması üzerinde yoğunlaşmıştır. Kategorisel moduyla Batılı insan, herhangi bir durumun bir ya da iki unsurundan semirerek ötekileri baskı altında tutmaktadır. Bağlantılar görseldir: Figür ile zemin arasında gerçek bir bağlantı değil yalnızca arayüzey vardır. Batı düşüncesindeki, dikkati, yalnızca psikolojide değil felsefe ve bilimde de figüre ya da ideaya ya da kavrama yönlendiren sol-yarıküre yanlılığı tipiktir.

Öte yandan antropoloji, zemini ya da kültürün bütününe dikkatin yönlendirileceği bir figür olarak kullanmak ve böylece figürü zeminden dışlayan 2 bin yıllık bir geleneği yıkmış gibi görünmek suretiyle işe başlamıştır. Thomas Kuhn'un *The*

* Anlamı: Bilimsel Devrimlerin Yapısı, Ç.N.

*Structure of Scientific Revolutions** başlıklı kitabında, kendisinin değişik zamanlarda ve alanlarda bilimsel kanal açma çabası olarak gördüğü süreğen ya da genişletilmiş metaforlara özgü paradigmlar, her nasılsa herhangi bir sosyal ya da kültürel zeminden yoksun figürler olarak kabul edilmektedir.⁹ Onun çalışmasında gerçekleşmesine izin verilen yegane oynama, geçmiş ya da halihazır öteki paradigmlarla olanıdır.

T.S. Eliot'un *Tradition and the Individual Talent** başlıklı eserinin o kadar devrimci olmasının bir gerekçesi, belki de Eliot'un dilin ve kültürün bütünlüğünü, bireysel yeteneğin ilişki kurmak zorunda olduğu birleşik bir zemin olarak kabul etmesidir. Normal bilimin temel varsayımlarından biri, etkilerin ölçülmesi ve nicellendirilmesi yönündeki sol-beyin ihtiyacıdır.

Yakın zamanlarda bazı nörofizyologlar tarafından yeniden yorumlanmış olan nicel ölçüm ve kesinleme yönündeki sol-yarıküre paradigması, herhangi bir alandaki bilimadamlarınca asla etraflıca tartışılmamış olan gizli bir zemine dayanmaktadır. Gizli zemin, görsel uzamın, bilimin ve rasyonel çalışmaların bir normu olarak kabul edilmesidir. Tek başına görsel uzam, fonetik alfabenin bir yan ürünüdür ve fonetik alfabeyi içerebilir ya da fonetik alfabe tarafından içerilebilir. Görsel uzamın özgün müteahhitleri ya da kullanıcıları, buluşlarının ya da düşüncenin ve keşfin örgütlenmesindeki tercihlerinin fonemsel** zeminini gizlemiş ve gizlemektedirler. Günümüzde bizim için onları gizli bir zemin olarak neyin

* Anlamı: Gelenek ve Bireysel Yetenek, Ç.N.

** İngilizcesi *phoneme*; anlamı: Belli bir dilde, birbiriyle sıkıca bağlantılı konuşma sesleri sınıfı ki birer birim oluşturdıkları varsayılır, Ç.N.

programladığını algılamak kolaydır; zira bu zeminin kendisi, elektronik enformasyon çevresinin zemininde çırılçıplak tasvir edilir olmuştur. Bir çevre olarak anında enformasyon, bilinçaltıyla algılanan bütün öteki etkileri bilince çıkartma etkisine sahiptir. Yani, elektronik çevrenin etkisi insanları içe döndürmek ve içsel yolculuğu dışsal keşiflerin, varolmayı oluşmanın yerine geçirmek olduğundan bu etki, kendisi hariç bütün formlar için geçerlidir. Denetim, dünya ölçeğinde yapısal linguistik ile antropolojik ve ekolojik incelemeler yarattığından, öteki kültürlerin gizli zeminleri artık müsait olabilecektir. Çünkü yapısal olan, anında olan tarafından yapılandırılmaktadır ve artık egzotik bir figür olarak algılanabilen, görsel olana tezat oluşturmaktadır. Anında elektronik enformasyon çevresi bütün algının, seçimin ve tercihin gizli zemini haline geldiğinde, kesin ve nicelendirilebilir bilimsel çalışmalar dünyasına destek oluşturan zemin yanı ya bir kenara atılmakta ya da çözülmektedir.

Bütün duyularımız kendilerine özel uzamlar yaratırlar ve bütün bu uzamlar bölünemez ve ölçülemez uzamlardır. İşitsel uzam aynı anlı ilişkilerin uzamıyken, dokunma uzamı rezonans yapan aralığın uzamıdır. Bunlar da ozmik ya da kinetik (koku ya da basınç) uzam kadar bölünmez uzamlardır.

Etki yasası çalışmaları Galileo'dan bu yana bilimsel çalışmaların alanı olmuştur; ancak veriler, tekrar öne çıkmanın elektronik hızıyla sağlanır hale gelince, şablon tanıma ve dönüşüm, ölçülebilir sonuçları ilgilerin yerine geçirme eğilimi gösterdi. Böylece, aygıt donanımına özgü verilerin bir noktadan bir noktaya taşınması şeklindeki eski paradigmanın kullanılmasıyla enformasyon kuramı alanı ortaya çıktı. Elektro-

nik enformasyon aynı anda her yerde olduğu için, taşıma kuramı, uyumluluğunu, yazılım donanımındaki dönüşümün bilincine varılmasına borçludur.

Batı dünyasının akli, bir sonraki bölümde oldukça ayrıntılı bir biçimde tarif edilen görsel ve işitsel uzamların karşıtlığı problemi konusuna fazlasıyla takılmış durumdadır. İşitsel bir dünyada güçlükler içinde ilerlemeye çalıştığı halde Batılı insan, görsel olanı terketmeye muktedir değil gibi görünmektedir. Figür-zemin paradigmasıyla gestalt psikolojisi, görsel uzamdan bir adım uzaklaşmıştır.

Ancak, bu dördül çözümlemenin anlaşılması konusunda kritik bir noktadır; çoğu psikolog hala, hem figürün hem de zeminin görsel durumlarda görsel bileşenler olduğunu varsaymaktadırlar. Gerçekte (figür ile zemin) aralarında bulunan rezonans yapan aralıkla tanımlanan ikonsu ya da dokunsal bir ilişki oluştururlar. Yani figür-zemin ilişkisinde süreklilik veya bağlantı yoktur. Bunun yerine dönüşen türde bir arayüzey vardır. Daha sonraki bir bölüm bu metaforu konumlamayı daha derinlemesine anlatacaktır.

Görsel olan ile işitsel olana ilişkin çalışmaların birçok alanında varolan kafa karışıklığının derecesi, Ferdinand de Saussure'un dil ile konuşmayı birbirinden ayırdığı *Course in General Linguistic* başlıklı eserinde belirgindir. Saussure için dil, aynı anlı yapıların bütünsel ve kapsamlı bir dünyasıyken (yani sağ-beyin ve işitsel), ardışık olan konuşma, göreceli olarak yüzeysel ve sol-beyin formu olarak görseldir. Saussure, dili ve konuşmayı böyle ayırarak diyakronik olan ile senkronik olanı bağdaştırmıştır:

Aynı nesneyle bağlantılı iki fenomen düzeninin zıtlığını ve

çaprazlığını daha açık bir biçimde gösterebilmek için senkronik ve diyakronik lingustik demeyi tercih ediyorum. Bilimimizin statik yönüyle bağıntılı herşey senkroniktir; evrimle ilişkili herşey diyakroniktir. Bunun gibi senkron ve diyakron da, sırasıyla bir dil-durumu ve evrimsel bir fazı tanımlar.

İç İkilik ve Linguistiğin Tarihi

Dilin olguları üstünde çalışırken bizi şaşırtan ilk şey, bu olguların zaman içindeki dizilimlerinin konuşmacının yorumladığı gibi varolmamasıdır. Bir hâl ile karşı karşıya kalmıştır. Bir hali anlamak isteyen bir linguistin, onu üreten herşeye dair bilgiyi kovalamasının ve diyakroniyi görmezden gelmesinin gerekçesi budur. Konuşmacıların zihinlerine, ancak geçmişi bütünüyle bastırmak suretiyle girebilir. Tarihin işe karışması, yalnızca vardığı sonucu bozunduracaktır.¹⁰

Eğer Saussure senkronik olanın, kapsamlı, aynı anlı ve değişmez olanın işitsel dünyasıyla ilişkili olduğı söylemiş olsaydı, muhtemelen bunun, bu ayırımların aydınlatılmasına hiçbir yararı dokunmayacaktı. Şimdi bile görsel uzama işitsel uzamın zıddı olarak gönderme yapmanın abes oluşu, Batılı insanın, tıpkı onsekizinci yüzyılda bütün gazların havanın değişkenleri olarak ya da havadan kaynaklanan kirlilikler olarak mütalaa edilmesi gibi, bütün uzamı görsel olanla eşitliyor olması olgusunda yatar. E.R.Leach gibi bir antropolog Levi-Strauss'un düşüncesini yorumlamaya çalışırken şöyle der:

Levi-Strauss, kendi ülkesinin entellektüelleri arasında, "Marksizm" ya da "Varoluşculuk" analojisi üstüne bütün bir yeni felsefeyi belirlermişcesine kullanılmaya başlanan bir sözcük olan "Yapısalcılık/Strüktüalizm'in" önde gelen bir simgesi

olarak farklılaşır. Neyin nesidir ki bu "Yapısalcılık"?¹¹

Leach bu meseleyi tartışırken şöyle söyler:

Levi-Strauss'un konumunda iki özellik hayati öneme sahip gözükmektedir. Birincisi, tarihin incelenmesinde aldığı diyakronik konum ve antropolojinin incelenmesinde aldığı kültürlerin karşılaştırılmasına yönelik ama senkronik konum ki bunlar, aynı şeyi yapmanın alternatif iki yoludur.¹²

Leach'in Levi-Strauss'a yaklaşımı konusunda ilk öne çıkan, Leach'in diyakronik olanın yapısal anlamda görsel (sol-yarıküre) olduğunu, senkronik olanınsa yapısal olarak işitsel (sağ-yarıküre) olduğunu bilmemesidir. Levi-Strauss turunu yaparken daha başlangıçta rayların dışına düşerek, hiç de şaşırtıcı olmayan bir biçimde Levi-Strauss'la herhangi bir biçimde bir ilişki kurmayı başaramamıştır. Ortaya çıkanın büyük bölümü, diyakronik olanın ve senkronik olanın karakteri hakkındaki; linguistler ve antropologlar tarafından aynı biçimde kullanılan bu kategorilerin görsel olan ile işitsel olan arasında yapısal bir çatışmayı temsil ediyor gibi anlaşılmalıkları konusundaki cehalettir.

Başka bir yerde Leach, Levi-Strauss'un çalışmasına bir gözatar ve şunu keşfeder:

Bu, kendi içinde yeni bir fikir değildir. Daha eski bir antropolog kuşağı, özellikle de Almanya'da Adolf Bastian (1826-1905) ve İngiltere'de Frazer, bütün insanlar tek bir türün mensupları olduklarından, bütün dünyada evrimsel gelişmenin aynı aşamalarına ulaşmış olan halklar arasında varolan benzer adetlerle kendi kendilerini ifade edecek psikolojik evrenseller (Almanca: *Elementargedanken*) bulunması gerektiği için bu

konumu almışlardır. Frazer ve çağdaşları bu evrimsel ilkeyi sergileyecek biçimde sıralanmış uçsuz bucaksız benzer adetteler kataloglarını bıkmadan usanmadan derlemişlerdir. Yapısalcıların peşinde olduğu bu değildir.¹³

Bu pasaja geçişin avantajı, bir başka takınak seti sağlıyor olmasıdır; adını koymak gerekirse, psikolojik evrenselleri içerdiği noktada arketipsel ve aşkın konumun bizzat kendisini, görsel yapı paradigmasının işitsel yapı zararlısı olarak temellemesidir. Coleridge, bütün insanların ya Eflatuncu ya Aristocu olarak doğduklarını söylerken, bütün insanların duyumsal ikiliklerinde ya da tercihlerinde ya işitsel ya da görsel olduklarını söylemeye çalışıyordu. Ama şimdi bu ikilik, elektrik çağındaki bütün Batı dünyasını ikiye bölmüş olduğundan, artık kişisel bir huy ya da tercih meselesi değildir ve bu anlamda idrak edilebilir olanın kaderini oluşturmaktadır. Leach, "Yapısalcıların peşinde olduğu bu değildir," derken aynı zamanda, düşünmenin tamamen farklı iki formu olan görsel ve işitsel yapılar arasındaki farklılık konusunda kendi bilgisizliğini de ortaya koymaktadır. Üstelik Roman Jakobson'un çalışmasını, Levi-Strauss ve ayrıca Noam Chomsky'ninkilerle ilişkilendirecek kadar ileriye gitmektedir:

Jakobson'un, Levi-Strauss'un çalışmasına yönelik fonemsel çözümleme stili çok belirgindir; bu nedenle, Jakobson'un çalışmalarının belli yönleri daha sonra eleştiri konusu olmuş olsa da Noam Chomsky'nin, günümüzde birçok önde gelen linguist tarafından reddedilen Jakobson'un ayırtedici özellik analizi (Levi-Strauss'un *Yapısalcılığı*'nda bir kez daha ortaya çıkan) konusundaki ana kuramının temel önemini tanımış olması özellikle uygundur.¹⁴

Leach'in görsel olan ile işitsel olanın farklı yapılarını idrak etmedeki yeteneksizliği, hepsi de istemeyerek işitsel uzamın rezonans arayüzeylerinden çok süreklilikleri ve homojenlikleriyle görsel uzamın yapılarına bağlı kalan Jakobson'un, Levi-Strauss'un ve Chomsky'nin benzer yeteneksizlikleriyle uyum sağlamaktadır. Yapısalcılığın çekimine kapılanlar, görsel olan ile işitsel olanın tezatlı doğasını tanımlamakta başarısız olurken, üstüne çalıştıkları durumların kapsamlı iç ilişkilerini keşfetmek için çabalama eğilimi göstermektedirler.

Zeminlerinden çıkarılmış figürlerin soyut incelemelerine alışkın olan görsellik eğilimli (sol-yarıküre) insanlar, unutulmuş olan ya da saklanmış olan ya da bilinçaltı olan zeminin anı fuzuli işgalinden ortaklaşa rahatsız olmaktadırlar:

İnsan biyobilgisayarı, etrafını saran çevre tarafından, kendi kavrayış düzeylerinin altında, sürekli, basitçe ve doğallıkla sabit olarak programlanmaktadır. Bazı öznelerin anında deneyimlerinin ötesinde olan bu etkilerden oldukça rahatsız olduklarına dikkat ettik. Bu özneler, beyinlerinin bir sözcüğü okuduğu ve bu sözcüğün anlamını, kendi kavrayış düzeylerinin altında kaydettiği olgusunu kabul edememektedirler. Ne kadar uğraşırlarsa uğraşsınlar görsel eksenlerini doğrudan sözcüğün üstüne getirip deneyi bozmadan sözcüğü okuyamamaktadırlar. Bu etkilerden kaçınmak için kuşkusuz, gözlerine bakan bir gözlemci bulundurduk ve gözlerinin hareket etmesine izin verdikleri her durum kayıttan düşüldü. Bu türden rahatsızlıklar, gösterilere devam etmek suretiyle kolayca düzeltilirdi. Kişi bu tür sonuçlara alıştıkça ve onları kabullendikçe biyobilgisayarının bilinçaltı işlemlerinden rahatsız olmaya başladı.¹⁵

Kültürel bir arabulucu olarak sanatçının rolü, topluluğu, belirlenmiş hedeflerinin değişen ve gizli zeminiyle bilinçli ilişkide tutmaktır. Anaïs Nin, D.H. Lawrence hakkında şöyle yazıyor:

...İster şiirde, ister alegoride, ister kehanette olsun Lawrence'in karakterleri, emasyonlarımızın tam karşılığı olan aksanlarla konuşan aktörlerdir ve biz farkına varmadan önce duygularımız onlarınkilerle eşleşir ve hemhâl olurlar. Bazıları, çoğu kez tatsız olan böyle bir kavrayış karşısında irkilirler; çoğu, fiziksel duyarlılıklarının gücüne şükran duymaktan olduğu kadar fantezilerinin gerçek anlamlarıyla, yalın sözcükler aracılığıyla yüzyüze gelmekten de ölesiye çekinirler.

Lawrence bu kadar ileriye gittiği için yerilmiştir. *Cehaletle* (psikolojiden önce) *ya da dinle* (psikolojiden önce ve sonra) *ya da düşününce* kesintiye uğramasıyla (etkinliğin modern fevriyetiyle) korunması gereken ilahî dürüstlük* yüzünden kendi içlerindeki şu yekpare özden** korkanlar her zaman olmuştur.¹⁶

Çağdaş insanla yüzleşme görevi, etkinliklerinin gizli zeminiyle, tıpkı atalarımızın zeminden çıkarılmış figürle yaşadıkları gibi aşına yaşamasıdır. Propaganda'sında Jacques Ellul, kitleleri şekillendirmenin temel koşulunun farklı medyumlar için programlarla değil, medyumların kendilerince ve veri

* İngilizcesi; *integrity*, Ç.N.

** İngilizcesi *integral*; dürüstlük ile öz kelimeleri arasında, ne yazık ki integral ile integrity kelimeleri arasındaki bağlantı bulunmuyor, bu da Türkçe'yi, bu bağlantıların yaptırdığı çağrışımlardan ve o çağrışımların yarattığı düşünce zenginliğinden yoksun bırakıyor; İngilizce kelimeler, bu gerekçeyle zikredilmiştir, Ç.N.

olarak kabul ettiğimiz dilin bizzat kendisince yapıldığını izah etmektedir:

Düşünceleri ve tavırları değiştirmesi amaçlanan doğrudan propaganda, karakter açısından sosyolojik olan, yavaş, genel, tercih edilir öncül tavırların bir iklimini, bir atmosferini yaratma peşinde olan propagandadan önce gelmelidir.¹⁷

Zeminin böylece hazırlanmasından sonra kültürel zeminin tamamı hareketlendirilmez; mesajlar değil ama zeminin yeni konfigürasyonu propagandayı yapılandırır:

Propaganda total olmalıdır. Propagandacı, hizmetinde bulunan bütün teknik araçlardan yararlanmalıdır: Basın, radyo, TV, sinemalar, posterler, toplantılar, kapı kapı dolaşma.¹⁸

Bu şu demektir: Medyumların kendileri ve bütün kültürel zemin, dilin formlarıdır. Dilin dönüştürme gücü, çağdaş fenomenoloji ve linguistik tarafından da tanınmaktadır:

Dahası, dilin gaspedilmesi, yalnızca sözcüklerin sosyal açıdan gözden düşürülmesini ya da dinleyicinin güveninin istismar edilmesini içermez. Daha derinlemesine olarak dil, her insanın özbilinçliliğine kendisini bizzat kendi gözlerinde bozunduran bir ekran olarak eklenir. İnsanın deruni varlığı gerçekte karışmış, belirsiz ve çokludur. Dil, bizi kendimizden kamulaştırmaya yazgılı bir güç olarak, çevremizdekilerle aynı hiza-ya sokmak üzere, herkese ait ortak ölçülerin bir modelini oluşturmak için bize müdahale eder. Bizi tanımlar ve kusursuzlaştırır, bizi yok eder ve kararlaştırır. Egzersizini yaptığı bilinçliliğin denetimi, varoluşun çoğulluğuna karşı çıkan kendi monolitik yoksulluğunda, bunu sahip olmanın suç ortaklığı haline getirir. O kadar ki, kendi iç yaşantımızı feda ettiğimiz dile başvurmaya zorlanırsınız, çünkü dil, dışsallık disiplini

empoze eder. Bu nedenle konuşmanın kullanılması, mutsuz bilincin temel nedenlerinden biri; hatta en önemlisidir, çünkü onus yapamayız. Bruce Parain'in üstünde kuvvetle durduğu da budur: "Her dakika her bir bilinç, almış olduğu ve karşısında isyan etmekten kaçınamayacağı söz diziminden küçük bir bölümü imha eder, çünkü o onun değildir; ancak bir kez ortadan kalkınca onun yerine anında başka bir söz dizimini yeniden yaratır".¹⁹

Az önce sözünü ettiğimiz yazara, insanlığının durumunun genelleştirilmiş bir isyan ve intihar durumu olarak görünmesinin nedeni budur. Dilin bir zemin olarak kavrayışa eğilim göstermesinin ölçüsü, kör olan Jacques Lusseyran'ın deneyiminde çok canlıydı. Özyaşam öyküsü *And There Was Light*'da* kendisine özgü üstün bir yapısal ya da dengesel yaklaşım sağlar. Bu kitap, görme duyusunu kaybettiği ciddi bir çocukluk kazasının sonucu olarak bütün duyumsal yaşantısını yeniden düzenlemesinin bir dökümüdür. Görme duyusunu kaybetmesi, öteki duyularının etkinliğini büyük ölçüde artırmış ve bunun yanı sıra bir de iç görüş geliştirmesine (ya da tekrar öne çıkartmasına) neden olmuştur. Sonuç olarak, yaşamış olduğu 'görülen' dünyada, algılama hakkında sorgulanması gereken çok sayıda varsayım yapıldığının farkına varmıştır:

Belli bazı çağdaş düşünürlerdeki nesnellik mitiyle karşı karşıya kaldığımda, bu beni kızdıırıyordu. Bu insanlar için yalnızca tek bir dünya olduğundan, başkaları için de öyle olmalıydı. Ve bütün öteki dünyalar geçmişten kalan yanılsamalar olarak kabul edilmeliydi. Ya da neden adıyla söylemeyelim: ha-

* Anlamı: Ve Işık Vardı, Ç.N.

lüsinyasyonlardı. Kendi adıma ben onların ne kadar yanlış olduğunu öğrenmişim.

Kendi deneyimimle çok iyi biliyordum ki bir insandan şurada bir hatıra, burada bir birliklilik almak, onu işitmekten ya da görmekten mahrum etmek, dünyanın bir başka, tamamen değişik ama tamamen tutarlı bir dünya olarak doğmak üzere anında dönüşmesine yeterlidir. Bir başka dünya? Tam da değil... Daha çok aynı dünya, ama bir başka açıdan görülüyor ve tamamen yeni ölçülerle değerlendiriliyor. Bu oluştuğunda, nesnel olarak niteledikleri bütün hiyerarşiler tepetaklak olup, kuramlar olarak bile değil ama kaprisler olarak dört bir yana savruldular.²⁰

Dörtlü formunun algısal şablonlarını sunarken sorun, halen sürmekte olan durumlara, yeni algılamayı yapılandırmakta olan ve yeni çevreleri biçimlendirmekte olan durumlara dikkati çekmektir. Eski olanların yapıları yeniden yapılandırıyor olsalar bile... Öyle ki, medya dinamiklerinin yapılarının icraattan ayrılmaz olduğu söylenebilir. Çabamız, daima bileşimin yasalarına olduğu kadar düzenlemenin ve oynaşmanın öğelerine de dikkati çekmektir.

Nan Lin, *The Study of Human Communication*'da* şunu söylemiştir: "Bilimin nihai amacı gözlemlenmiş olayları bir kuramlar dizisi aracılığıyla açıklamaktır."²¹ McLuhan dörtlüsü de tam bunu yapmak amacıyla tasarlanmıştır ve bir kurama ya da kavramlar dizisine değil daha çok gözleme ve deneyime ve algılamaya dayanmaktadır. Ampirik olduğundan öngörü için de bir zemin sağlamaktadır (şu anlamda ki, neyin

* Anlamı: İnsan İletişiminin İncelemesi, Ç.N.

tekrar öne çıkartılacağı ya da hangi biçimsel tersine çevrilmelerin oluşacağı).

Daha önce bütün insan eliyle oluşturulmuş yapıların insanın uzantısı; insan bedeninin ya da ruhunun bireysel ya da toplumsal dışsamarları ya da dışavurumları olduğuna işaret etmiştik. İfade olarak bunlar konuşma, bir formdan ötekine çevrilme, ister aygıt donanımı ister yazılım donanımı olsun; metafordurlar. Kuşkusuz her dilde bütün sözcükler metafordurlar. Yapısal olarak konuşulduğunda bir metafor, bir durumun bir başka durumun deyimleriyle ifade edilmesi tekniğidir. Bu, onun bir kavrayış, bir algılama (sağ-yarıküre) tekniği olduğu; kavramlar (sol-yarıküre) tekniği olmadığı anlamına gelir. İki durum içiçe geçtiğinden, zeminler ister belirlensin ister belirlenmesin, birbirinin karşısında olan iki figür-zemin ilişki dizisi bulunmaktadır. Her metaforun analogik orantıda dört bileşeni vardır. Böylece "kediler hayatın yabani otlarıdır" dediğimiz zaman, "benim yaşantımda kediler, güzel bir çimenliğin yerini alan yabani otlardır," demiş oluyoruz. Ya da "odaya doğru yelken açtı" derken, "odaya girerkenki hareketi," bir geminin, yelken açmışken süratli (belki de zarif) olan bir geminin hareketiyle tanımlıyoruz. Metaforun, sürekliliği olmayan ama yine de birbiriyle orantılı dört terimi olduğunu söylemek, metaforun temel modunun rezonans ve aralık- işitsel-dokunsal olduğunu söylemek anlamına gelir (1. Bölüm'e bkz.). Sürekliliğin bu olmama durumuna, Aristo tarafından *De Anima*' da dikkat çekilmiştir:

Bunu ruhun elle analogi yapması izler; çünkü el aletlerin aleti olduğuna göre, zihin de biçimlerin biçimi ve duygu da duyumlanan şeylerin biçimidir.²²

Bütün artifaklarla (sözel ve sözel olmayan) ilişkilendirilen dört parçalı yapıya uygun olarak varlıkları, hiç kuşkusuz, önceden tasarlanmış ya da amaçlı değildir. Daha çok insan zihninin bütün insan eliyle oluşturulmuş yapılarda ve hipotezlerde yapısal olarak etkin olduğunun bir kanıtıdır. Bu biraraya getirilmiş orantıların, doğal dünyanın yapısında da bulunup bulunmadığı, tamamen ayrı bir soruyu gündeme getirir. Belki bu noktada, EskiYunanlılar'ın, insan yapısı teknolojinin etkileri üzerine değil ama doğal dünyanın nesneleri olarak kabul ettikleri üzerine enteleky* ya da gözlemler yapmış olduklarına işaret etmek gerekir.

Metafora alışılmış yaklaşım, işlemsel ya da yapısal olmaksızın ziyade bütünülle sözeldir; yani zeminden çıkarılmış figürlerin solyarküre terimleriyledir. Böylece metafor bir tür-melezleme** (ya da tür-çaprazlama) formu ya da kategori yanlışı ya da yanlış isimlendirme biçimi olarak tartışılır. Örneğin:

İyi bir metafor bir anlamıyla ne ölçüde uygun olursa olsun, bir başka anlamıyla onda uygunsuz birşey vardır. Bu uygunsuzluk, bir işaretin alışılmış olandan farklı bir anlamda kullanılmasından kaynaklanır. Bu kullanıma ben "tür-melezleme" diyorum. Böyle bir tür-melezleme, metaforun ilk tanımlayıcı özelliğidir ve Aristo'ya göre takımı*** şöyledir: "Metafor, (*meta-phora*) birşeye başka birşeye ait olan ismi vermekten ibarettir; burada nakil, ya da takımdan türe... Ya da analogi zemininde olmaktadır." (*Rhetoric*, 1457b)²³

* Anlamı: Bireysel olgunluğa erişme, İngilizcesi *entelechy*; Ç.N.

** İngilizcesi; *sort-crossing*, Ç.N.

*** İngilizcesi; *genus*; biyolojide birkaç farklı türden oluşan üst birlik, Ç.N.

Rhetoric'in başka bir yerinde Aristo kendi sol-yarıküre görsellik eğilimine metafor ile simileyi karıştırarak ihanet eder:

Simile de bir metafordur; farklılık vardır ama küçüktür. Homer, Aşil'den (cf. Iliad 20.164),

"Bir aslan gibi hasmının üstüne hamle etti."

diye bahsederken, bu bir similedir. Ondan bahsederken "Aslan onlara hamle etti," dediğinde bu bir metafordur; burada her ikisi de cesur olduğundan şair "aslan"ın ismini Aşil'e nakletmiştir. Simileler... Burada değinilmiş olan açıdan farklılaştıkları metaforlar gibi kullanılmalıdırlar.²⁴

Aristo her iki figürü de kavramlar olarak ve önermesel olarak kabul etmiştir ama, metaforun karakteri süreksiz, tutarsız ve eklemelidir. Yaklaşımı yapısal ya da algısal olmaktan çok tanımlayıcıdır.

Paul Ricoeur, *The Rule of Metaphor*'u*, metaforun linguistik, semantik, dilin felsefesi, edebi eleştiri ve estetiğin de içinde bulunduğu değişik disiplinlerden geçmişte yapılmış yaklaşımlarla sınınamamış ve tartışmıştır.

Aristotelyan metafor kavramının yabancılaşmış bir kullanım olduğunu keşfederek –ikame kuramı,– sözcükler hakkındaki kendi varsayımları doğrultusunda açıklayıcı bir kaydırma yapmıştır.

Yabancı bir alandan ödünç alınmış olması olgusu, metaforsu terimin, kişinin aynı yerde bulmuş olabileceği sıradan bir sözcüğün yerine ikame edildiğine delalet etmez. Mafatih Aris-

* Anlamı: Metaforun Hükümranlığı, Ç.N.

to'nun kendisinin de bu konuda kafa karışıklığı içinde olduğu ve böylece metaforun belagat kuramının modern eleştirmenlerine olanak sağladığı görülmektedir. Metaforsu sözcük, kişinin kullanmış olabileceği metaforsu olmayan sözcüğün (varolması halinde) yerini alır; bu nedenle çifte yabancılaşma söz konusudur: Hem varolan ama ödünç alınmış bir sözcük, hem de olmayan bir sözcüğün yerine ikame edilmiş bir sözcük.²⁵

Bununla birlikte bütün sözcükler metafordurlar. Metaforsu olmayan sözcük, yalnızca ilkel kabilesel düşüncenin (sözcüklere ilişkin) bir özelliğidir. Yerli avcı ya da Eskimo şöyle der: "Kuşkusuz 'taş' taştır; yoksa ben onun taş olduğunu nereden bilecektim?" Eğer bazı sözcükler, mesela isimler metaforsu değilse, o takdirde burada oran ya da orantıda bir denge olamayacağından, metaforsu dışavurum imkansızlaşır. Bunun dışında olanların tümü ya sinekdoki ya simile ya da metonimi olacaktır. Ama dil daima, deneyim (ya da algılama) ile deneyimin dışavurumla yeniden oynatılması arasındaki oyunu ya da figür-zemin ilişkisini muhafaza eder. Ricoeur'un bütün teknolojiyi mitosunkinden ziyade logosun alanına havale etmesini sağlayan, sağ-yarıküre (yanyana konumlamalı) özelliklerine yönelik aynı sol-yarıküre yaklaşımıdır.

Ricoeur'un metafor yaklaşımının merkezinde iletişimin nakil kuramı vardır. Bu, der, "Aristo'nun embriyonsu sınıflandırması ile 'metafor' takımının* anlam birliğini oluşturan takdim-tehir kavramı arasındaki ilişkidir."²⁶ Ricoeur devam eder:

* İngilizcesi; *genus*, Ç.N.

İki olguya dikkat edilmelidir. Birinci takdim-tehir, mantıklı kutuplar arasında işlem görür. Metafor, takım ve tür terimlerinde oluşturulmuş olan bir düzen içinde ve ilişkileri -kural-ları-, ilişkilerin ikinci plana yerleştirildiği, birbirlerine göre durumlarının belirlendiği, orantısallığı ya da eşitliği veri olan bir oyun içinde ortaya çıkar. İkincisi, metafor bu düzenin ve bu oyunun bir ihlalini ihtiva eder. Bir takıma bir türün adını vermek, orantısal bir ilişkinin dördüncü terimine ikinci teriminin adını vermek ve tersini yapmak suretiyle kişi, dilin mantıksal yapısını aynı anda tanır ve ihlal eder (*Rhetoric*, 1457b 12-20). Daha önce tartışılan karşıt/*anti*, yalnızca bir sözcüğün ötekinin yerine ikame edilmesine değil, aynı zamanda, yalnızca sözcüksel yoksulluğun makyajıyla uğraşmadığı durumlarda sınıflandırmanın karmaşasına da uygulanır. Aristo, bazı yazarların Gilbert Ryle'in "kategori yanlışı" kavramıyla karşılaştırdıkları bu kategorik ihlal düşüncesini şahsen istismar etmemiştir. Hiç şüphe yok ki bunun gerekçesi *Poetics*'inin perspektifi içinde, kendisinin, işlemin mantıksal bedelinden ziyade isimlerin transferansına* bağlı semantik kazanımla daha çok ilgilenmiş olmasıdır. Sürecin tersinir tarafının tanımlanması ise, en azından gözlemlenmesi kadar ilginçtir.²⁷

Başka bir deyişle, çözümlemesinin bu aşamasında Aristo, 'ya o ya öteki' ile 'hem o hem öteki' ile olduğundan daha fazla içi-çe geçmiş idi. Ricoeur, metafor tartışmasını, yapma süreci yerine birbiriyle ilişkilendirmek süreci, poesis yerine özel bir tür mantık ve diyaletik, algı yerine kavram (tanımlayıcı) bağlamında sürdürmeye çalışıyor. Böyle yapmak için, zemini görmezden gelmek ve birbirine zıt figürlerin diyalektiğine

* Anlamı: Duyguların psikolojik olarak bir başkasına yönelmesi, İngilizcesi *transference*; Ç.N.

bir ara değer bulmak, orantıyı eşitliklere (ki bu, onları rezonanstan mahrum eder) indirgemek ve dili lojik/mantıksal bir yapıda muhafaza etmek gereklidir. Bu nedenledir ki, Aristotelyan analogiden, "ki gördüğümüz iki ilişkinin eşliği ya da benzerliğidir" ve "orantısallığın mantıksal anından" söz ediyor.

Ricoeur'un ve çağdaş çoğu belagat eleştirisinin temel sorunu, birşeyle kendi bağlamında uğraşmamaktan kaynaklanan karmaşaya bağlıdır. Tartışması boyunca Ricoeur, Aristo'nun bir yanda retorik'in parçası, öbür yanda taklidin* parçası olarak metaforu farklılaştırmasına dayanıyor. Temel bakış açısı Aristo'nun şu beyanında yer almakta: "Metaforlaştırmak benzeş olmayanların benzerliğine (yani benzer olmayan şeylerin: Hem o hem öteki) ilişkin sezgisel algılamaya mükemmel bir delil teşkil eder." Ricoeur'n düşüncesinde belirlenmemiş ve sorgulanmamış varsayımların tam bir izahatı ve gerçekte metafor üstüne bütün modern çalışmalar, ortaçağa özgü gramer, diyalektik ve retorik** üçlüsü, tarihinin derinlemesine bilinmesini gerektirirdi. Şimdilik, belli bölümleri, birkaç örnek vermek gerekirse, Jaeger'in, Howell'in, Ong'un, Lubac'ın ve Marron'un çalışmalarında varolmakla beraber böyle bir tarih bulunmuyor. Zaten bu yazarlardan bazılarının açıklamaları da, "üç yol"un karşılıklı bağımlılığının ve aradaki eyleşimin hesaba katılmamış olmasının sıkıntısını çekiyor.

* İngilizcesi; *mimesis*, Ç.N.

** *Belagat*, güzel söz söyleme sanatı; bu bölümde, gramer ve diyalektik gibi Türkçe karşılıkları en azından oturmamış diğer Latince kökenli sözcüklerle bir üçlü oluşturduğu için ve Türkçe'de de kullanılıyor olmasından hareketle olduğu gibi bırakılmıştır, Ç.N.

Ortaçağ üçlüsünü, başlangıçtan itibaren, yoğun rekabet karakterize ediyordu. Birer diyalektikçi olarak Eflatun'un ve Aristo'nun retorik açıklamaları büyük oranda yanlıydı. Bu nedenle Aristo'nunki, retorik üstüne en eski mevcut sistematik işlem olmuş olsa bile, bir retorikçinin sanat konusundaki bilgisinin üstüne inşa edilmiş gibi düşünülmemelidir. Daha ziyade diyalektik bir anlamanın sunumudur: Bunun modern bir paraleli Heidegger'in reklamcılık teknikleri üstüne yazmış olduğu bir elkitabı olabilirdi. Ricoeur'un kendisi ise diyalektik ile gramer arasında bir yerlere oturmaktadır.

Logos sanatlarının ya da bilimlerinin eski yeniden formülendirmesi olan üçlü, fonetik alfabeden doğmuştur. Fonetik alfabenin Yunan ruhu ve kültürü üstündeki etkisi katastrofikti. Taklit/ mimesis, bireysel tarafsızlığa olanak sağlamış ve öz olarak rezonans yapan *sözlü logos*, her biri onun özelliklerinden birini ya da bir başkasını taşıyan çok sayıda parçalara/ fragmanlara* bölünmüştür. Antik Yunan döneminde, bir yüzyıldan fazla bir süre için şairleri, tesfircileri, filozofları, hatipleri** vesaireyi ve bunların kombinasyonlarını içeren çok büyük sayılarda sistemler varolmuştur. Ancak üç parçalı temel ilişkiyi formüllendiren beşinci yüzyıl stoacıları olmuştur. Gerçi üçlü, bir süre için öğrenimin ve bilimin temeli olarak kabul görmemiştir ama stoacılar, daha sonra ortaya çıkan üçlü için bir şablon olarak hizmet gören üç katmanlı logosu geliştirmişlerdir. Alfabe öncesi logos iki yoldan geri kazanıl-

* İngilizcesi *fragment*, Ç.N.

** İngilizcesi; *rhetor*, Ç.N.

*** Anlamı: eski kilise ileri gelenlerine veya onların yazdıklarına dair; İngilizcesi *patristic*, Ç.N.

miştir: Logosun patristik*** öğretisini enforme etmiş ve üç katmanlı stoacı logosun üstüste gelen yapılarında özetlenmiştir.

Stoacı sistem ile üçlü arasındaki ilişki kısaca aşağıdaki gibidir. Onların *hendia thetos logos'u* içsel olan sözcüktür ya da konuşmanın öncüsü olan (ya da konuşmadan çıkarılmış olan) soyut sözcüktür: İçerik ve dinleyici hesaba katılmaksızın ve doğru düşünce formundaki (artarda dizili) bu idea, soyutlama üstündeki sol-yarıküresel vurgulamasıyla (zeminden çıkarılmış figür) yapısal olarak diyalektiği (lojik ve felsefe) ve mutlakları (absolütler) anımsatır. Onların *prophorikos logos'u* beyan edilmiş sözcüktür ve dinleyicileri konuşmayla dönüştürme bilimi olarak retoriğe denk düşer. Onların *spermatikos logos'u* canlı ve cansız şeylerin içine gömülmüş olan ve bu şeyleri yapılandıran ve enforme eden ve varoluşlarının ve büyümelerinin (oluşmalarının) biçimsel ilkelere bağlayan tohumlar gibi beyan edilmiş logos'dur. Etimoloji ve yapı ve kökler konusunda zemin araştırması olan çok katlı tefsire yönelik ikiz ilgisiyle bu logos, gramer'in köküdür (Latince'de 'literature' ile karşılanan Yunanca sözcük). Bütün bilimler (yani daha sonraki müzik, aritmetik, geometri ve astronomi dördlüsü), doğanın tefsir (kitap) formları halinde, yapısal olarak gramerin altbölümleridir ki bugün ona geri dönmektedirler. O halde eski retorik ve gramer, temelde sağ-yarıküre etkinlikleridir ki her birinin (Eflatun'un ki ya da Aristo'nunki gibi) bir diyalektik karşılığı, taraf tutulmaksızın değerlendirildiğinde ya bir metafor ya da orijinalin bir çevirisi olacaktır.²⁸

Üçlü başlangıçtan itibaren beyin yarıkürelerinin arasındaki rekabetle kuşatılmıştır ki bu, daha sonra, Swift'in zamanın-

da, gramer ile retorik'in, diyalektikçilerin rakip hamlelerine karşın üçlünün denetimini genellikle ellerinde bulundurduğu Eskiler ile Modernler'in savaşları olarak bilinecektir. Isocrates (Eflatun'un bir çağdaşı) ile Quintilian'ı izleyen Çiçero, Batı'da, ister prens için olsun ister şair için (dört yüzyıl sonra St. Augustine tarafından tekrar onaylandığı gibi) sivil öğrenim için temel şablonu, ansiklopedik akıl ile belagati aynı sırada hizalayarak kurmuştur. Yani gramer -öğrenilmiş tefsir ve yorum geleneği- ile retorik, yarıkürelerin dengelenmesini sağlamışlardır.

Bu uygulamacılar için gelenek, T.S. Eliot'un (eski türden modern gramerci) denemelerinde şairlik için önerdiğinin aynısı olan sağ-yarıküre figür- zemin rezonansına ve aynı andalığına sahipti. Onbeş yüzyılı aşkın bir süre boyunca, Batılı tarihimizin büyük bölümünde, sözlü logosun geri kazanımı olan üçlü gibi kendisi de Yunan liberal öğretim sisteminin bir geri kazanımı olan Çiçeroniyan program, liberal öğretimin ve hümanizmin temelini oluşturmuştur.

Gutenberg sayesinde gerçekleştirilen basım ile alfabenin görsel baskısı ise, yeni bir yükselişe sahne olmuştur. Başlı Fransız diyalektikçi Peter Ramus tarafından çekilen yeni bir Eskiler (retorikçiler ve gramerciler) ile Modernler savaşı sürdürülmüş ve diyalektik yöntem, gelenekten teslim alınmıştır. O zamandan beri bütün sanatlarımızın ve bilimlerimizin yanısıra gramer ile retorik de, diyalektik ya da sol-yarıküre kalıbına dökülmüştür. Yalnızca dünyamızdaki işitsel uzama, sağ- yarıküreye özgü kavrayışın çoklu duyumsal formlarına geri dönüşümlüdür ki tablolar bir kere daha dönmeye başlamıştır.

Bu gerekçelerledir ki, dörtlü formunun algısal şablonları

felsefeye değil, günümüzün retorik kisvesi altında dosdoğru gramere aittir. Bizim bu kitaptaki ilgi alanımız, etimoloji ve tefsirdir. Bütün insansal teknolojilerin etimolojisi bedenin kendisinde bulunmalıdır ki bunlar, geçmişteki gibi bedenin ya da parçalarının protez aygıtları, mutasyonları/değşinimleri ve metaforlarıdır. (Eğer bir yatalak olsaydınız ve çevrenizi yalnızca atışları yatağın kenarına monte edilmiş bir bilgisayarla yorumlanan ve size karşılık olarak yatağı alçaltıp yükselten, hemşireyi çağıran, kitap sayfalarını eviren ve ışıkları yakıp söndüren plastik bir kamışa üflemek suretiyle kontrol edebilseydiniz, bu olguyu kendi kendinize keşfedebilirdiniz.)

Her bir artifaktın *logos* yapısını (mitos değil) gösteren dörtlü, dört bölümü metafor ya da sözcük olmak üzere, dört düzeyde tefsirdir. Bu, bütün bir teknoloji ve insan eliyle oluşturulmuş yapılar çalışmasını, değersiz değil ama "değerli" bir insancıl ve linguistik temele yerleştirmektir. Ancak bu işe yeni başlayan bir öğrenen için, fonetik okuryazarlığın uzam algılamasını görsel ve akustik olarak nasıl böldüğünü anlamadan, dörtlünün gerçek metaforsu karakterinin aydınlanması mümkün değildir ki bu da, gelecek bölümde bizim temel ilgi alanımız olacaktır.

3

Görsel ve İşitsel Uzam

Görsel uzam, Fenikeliler tarafından yaratılan ve Yunanlılar tarafından geliştirilen fonetik alfabenin tekdüze, süregelen ve parçalı karakterinin bir yan etkisidir. Bazı nörologlar ile sosyologlar, hiyerarşik nedenselliğin, beynin sol-yarıküresine özgü bir duyumsal tercih olduğunu; işitsel-dokunsal uzamın ise, ilkel insanın mit sezgisinin iktidarı etmekte olduğunu sağ beyne özgü bir duyumsal tercih olduğunu iddia etmektedirler. Gözün psikolojisi, çizgisel mantığın başlangıcını teşvik etmiş olabilir.

Onbeşinci yüzyılın önde gelen teknolojilerinden olan nakit para ve pusula, görsel uzam arketiplerinin işitsele, maddi olanın maddi olmaya, bilgisayarın bugünkü rolüyle kıyaslanabilir bir biçimde aygıt donanımı başatlığının yazılım donanımı başatlığına dönüşümünün ilk örneklerini sergilemektedirler. Günümüz toplumunda, görsel uzamdan işitsel uzam teknolojilerine geçiş hızlanmaktadır.

Jacques Lusseyran ilkokuldayken kazayla kör olmuştu. Böylece kendisini bir başka çarpışma ve basınç noktaları dünyasında bulmuştu. Artık yolunu, yansıyan ışığın sıradan, tarafsız dünyasında bulamayacaktı. Şimdi, hepimizin içine doğmuş olduğu bu aynı ortamı keşfetmesi gerekiyordu:

Seslerin de ışık gibi kişiliği var. Onlar ne içerdedirler ne dışardadılar; ama benim içimden geçmektedirler. Bana uzamdaki

destek noktalarını sağlıyor ve şeylerle temasa sokuyorlar. Sinyaller gibi değil ama, yanıtlar gibi işlev görüyorlar...

... Ama hepsinden şaşırtıcı olanı, seslerin asla uzamda tek bir noktadan gelmemesi, asla kendilerine geri dönmemesi yönündeki keşifti. Ses vardı, yankısı vardı ve ilk sesin içinde eridiği ve ona hayat verdiği bir başka ses vardı, hep birlikte sonsuz bir sesler işlemi oluşturunyorlardı.

Körlük uyarıcı gibi çalışıyor; bu hesaba katmak zorunda olduğumuz bir olgu... Zehirlenme tehlikesini hissetmemiş tek bir yaşayan kör insan olduğunu zannetmiyorum. Uyarıcılar gibi körlük de, işitme ve dokunma duyularına ani ve çoğu kez rahatsız edici bir şiddet kazandırarak belli duyumsamaları artırıyor. Ama en önemlisi tıpkı bir uyuşturucu gibi dışsal deneyime karşı içsel bir deneyim kazanmanıza yol açıyor ve bazen aşırı ölçüde...¹

Yansıyan ışık, görsel uzam dünyasında yaşayan bizlere, ayrıca bir ipnoz durumunda olduğumuz da söylenebilir. Parmenides döneminden önce Eski Yunan'da sözlü geleneğin çöküşünden bu yana Batı uygarlığı, içinde bütün şeylerin çizgisel geometrik düzen içinde bir yokoluş noktasına göre düzenlendiği sınırlı bir haznenin resmiyle ipnotize edilir oldu. Bu kavramlaştırmanın ağırlığı öyledir ki, bazı bireylerde, gerçekten de anormal bir işitme ve dokunma baskısına yol açar. (Bu tür insanlara biz 'kitap kurtları' demekten hoşlanıyoruz.) Dayandığımız enformasyonun büyük kısmı gözler yoluyla gelir; teknolojimiz bu etkiyi çoğaltmaya ayarlanmıştır. Öklit ya da görsel uzamın gücü öyledir ki, onu kare haline getirmesek bir daireyle yaşayamayız.²

Ama şeylerin beklenen düzeni her zaman bu olmamıştır. Yüzbinlerce yıl insanoğlu düz bir çizgi olmadan doğada

yaşadı. Bu dünyadaki nesneler birbirleriyle rezonans yaptı. Mağara adamı için, dağda yaşayan Yunanlı için, Kızılderili avcı için (hatta bu son zamanların Mançu Çinlisi için) dünya çokmerkezliydi ve yankılanıyordu. Jiroskopikti. Yaşam bir kürenin içindeki gibiydi; sınırları olmayan bir 360 derece; suyun altında yüzmek gibiydi, ya da bisikletin üstünde denge bulmak gibiydi. Kabile yaşamı, piramit biçiminde öncelikler halinde değil, üç boyutlu bir satranç oyunu gibi idare edilmişti ve hâlâ da öyledir. Eski ya da tarih öncesi zamanların düzeni daireseldi, ilerlemeci değil. İşitsel hayalgücü, met ve cezir ülkesinin, logosun sakiniydi. Çünkü gündeğümünde kendini tekrarlayan bir gün karşı konulamaz bir nimetti. Bu dünya kendisini ilk primitifler sayesinde doldurmaya başladıktan sonra, zihnin gözü, yavaş yavaş zihnin kulağına başat oldu. Eflatun'un döneminden önce konuşma, hatıranın muzaffer emanetçisiydi.

İşitsel uzam, her seferinde tek bir tane tarafından, alfabenin tekdüze ethosu* tarafından fethedilmemiş herkes için ikamet edilebilir bir yerdir. Üçüncü Dünya'da ve Ortadoğu'nun geniş alanlarında, Rusya'da ve Güney Pasifik'te varolmaktadır. Gandhi'nin yirmi yıl Güney Afrika'da kaldıktan sonra, Batılı insanın parçalanma yönündeki şiddetli eğiliminin kendisinin ne yapmayacağını belirlediği bilgiyi edinmiş olarak geri döndüğü Hindistan'dadır. Ses için hudut çizgisi yoktur. Aynı anda her yönden iştiriz. Ama içsel ve dışsal yaşantı arasındaki denge kesin olabilir. Eğer kulak za-

* Yunanca *ethos*, anlamı: Ahlak; Eski Yunan'da ses sanatıyla ruh hareketleri arasında bağlantı kuran öğreti; ayrıca retorik sanatının töreleri işleyen bölümüne de bu ad veriliyor, Ç.N.

rimiz daha yüksek tonlara ayarlı olsaydı, moleküllerin havada çarpıştıklarını ya da kendi kanımızın kükreyen akışını duyabilirdik. Ses bize yukardan, aşağıdan ve yanlardan gelir. Lusseyran'ın dediği gibi içimizden geçer ve fiziksel nesnelerin yoğunluğu tarafından nadiren sınırlandırılır. Doğal maddelerin çoğu bir diyapozon gibi hareket eder. Bebek insan, ses derinliğinin ne olduğunu öğrenmezden önce çevrenin içine doğru hareket edemez ki çocuk, Öklit uzamının ya da görsel uzamın taleplerine daha sonra uyum sağlar.

Bu tarzların her biri kültürün duyuşsal bir tercihidir. Onu kabul eden toplum için bu tarz, ister işitsel olsun ister görsel, kendi akıllılık algılamasını tanıdığı dayanaktır. Ancak biz, sizin, siz okurların hepinizin birden ilk anda kabul etmeyeceği bir fikri geliştirmek istiyoruz. Bunun nedeni, hiç değilse binlerce yıldır, insanoğlunun sinir sisteminin ya da algısal denge konumunun eğri durmasıdır.

Çiçero'nun zamanında *senus communis** deyiimi görme, işitme, tat alma, koklama ve dokunma gibi bütün duyuların eşit olarak birbirlerine çevrildiği anlamına geliyordu. Bu, fiziksel ve psikolojik enerjinin sabit olduğu ve bütün duyu alanlarına dengeli bir biçimde dağıldığı, sağlıklı, doğal durumdaki insanın Latince tanımıydı.³ Böyle bir durumda halüsinasyon görmek oldukça güçtür. Herhangi bir kültürel düzenlemede, bir duyu bir enerji hücumuna hedef oluyorsa ve tüm ötekilerden daha fazla uyarı alıyorsa, her zaman sorun çıkar. Modern Batılı insan için bu, görsel durumdur.

Bir psikolog, duyum oranlarını; aşırı uyarılmanın ya da az

* İngilizcesi *common sense*, Türkçesi, duyuların savısı çok tartışmalı olduğu halde beşduyu, Ç.N.

uyarılmanın düşünce ve duyguların ayrılmasına neden olabileceğini anlar. Uyumak, bir ya da iki duyumsal girdinin karartılması olarak kabul edilebilir. Öte yandan ipnoz, bir duyum üstüne, bir kabile tam tamı gibisinden sabit bir saldırdır. Şili'deki modern işkenceciler herşeyin; duvarların, mobilyanın, kap kapağın, pencere örtülerinin beyaza boyandığı hücrelere koymak suretiyle tutukluların direncini kırmaktadırlar. Vietnam'da komünist sorgucular (dünyanın her yerindeki polis sorgucuları gibi), beklenmeyen darbelerin ve değişik aralıklarla verilen elektrik şoklarının yüzer gezer anksiyetede keskin zirve noktaları yarattığını ve bunun bir sonucu olarak hazır ve tepkisiz bir sorgulama yapılabildiğini keşfetmişlerdir.

Farkına varmadan Kuzey Amerikalılar da kendi kendilerine yönelik benzer bir şiddet yaratmışlardır. Batılı insan, yalnızca beyninin bir bölümüyle düşünür ve öteki bölümün açlığını duyar. Sol beynin kategorik hiyerarşileri için fazlaca yayımlı olan kulak kültürünü ihmal ederek, kendisini, yalnızca çizgisel bir kavramlaştırmanın kabul edilebilir olduğu bir konuma hapsedmiştir.

Öklit ile Newton, Batılı insanının bedenini katı uzamda sabitlemiş ve onu yatay olmaya yönlendirmişlerdir.⁴ Nörocerrah Joseph Borgen'in dediğine göre sol-yarıkürenin çizgisel ardışık modu, dilin ve çözümlemeci düşüncenin temelidir. İlke olarak artistik ve holistik nitelik şablonunu tanımakla ilginen beynin sağ-yarıküresi, farklı kısımlar arasındaki ilişkiyi kavrar ve dedüksiyonların katı ardıllığıyla sınırlandırmış değildir. Bu nedenledir ki Öklit ile Newton'un entellektüel mirası, daima çok duyumlu öğelerin bir karmaşası olan nitel düşünme perspektifinin bir ikamesidir.

Yunanlılar'dan sonra hayattaki herşey tekbiçimli ve homojen olana, Swift'in Laputa Adası'na indirgenmiştir. Düşüncenin bir başlangıcı, bir ortası ve bir sonu olmak zorundadır. Bütün idealar, g-e-n-i-ş-l-e-t-i-l-m-i-ş bir bakış açısını yansıtacak biçimde birbirlerine bağlanmadığı takdirde ki bu, denemenin içsel yapısıdır diye ekleyebiliriz, hiçbir tez kabul edilebilir değildir.

Eğer insansal olan her duyu kendi uzamını yaratıyor gibi düşünürseniz, o zaman göz, belli bir anda tek birşeyin bulunduğu bir uzam yaratacak demektir. Göz, bir makine gibi, bir kamera gibi çalışır. Gözün gerisinde odaklanan ışık, iki nesnenin aynı anda aynı yeri işgal etmemesini temin eder. Zihin, göze, bir nesneyi sağ yanı yukarda, bir düzlem içinde ve perspektif uzamda görmeyi öğretir. Çocukken, perspektif (ya da kaçış noktası) kendini belli ettiğinde -sayfanın birkaç santim önünde odaklanmayı öğrendiğimizde- okumayı ve yazmayı da öğreniriz. Kişinin kendisini nesneden uzaklaştırma yanılsamasını teşvik ettiğinden, fonetik alfabe bize bir bakış açısı kazandırır.

Bizatihi gözün fizyolojisinin, herşeyin ardışık, yani uygun yerde, uygun zamanda ve çizgisel bir ilişki içinde olduğu ideasını teşvik ettiği, neredeyse elle tutulacak kadar ortadadır. Şekspir'in Kral Lear'ını, krallığını kızları arasında bölüştürmeye, İngiltere'nin kendi içinde varolduğu yolundaki ortaçağa özgü algılamadan kendini soyutlamaya yönlendiren zihniyet, kabilesel olmaktan çok moderndir. Söylediğimiz, insan gözünün, çizgisel mantığın babası olduğudur. Bizatihi gözün doğasıdır ki ret yoluyla nedenselliği pompalamaktadır: Birşey o ya o uzamdadır ya değildir.

Batılı mantığın sınırlamaları, bizim ardışık ilişkiler duyu-muza, mantık işi görselliğe bağılıdır. Başlangıçta dikkate alınan ara zemin ise giderek dışlanmıştır. Ya odur ya ötekidir. Eğer kültürünüz sizi göze önem verme yönünde besliyorsa, beyniniz herhangi bir başka duyu eğilimine eşit ağırlık vermekte zorlanır. Yalnızca görsel faraziyelerin tuzağına düşersiniz. Yüzyıllar boyunca Japonlar, Batılılar'dan farklı olarak bir resimdeki nesneler arasında kalan resimsel uzama, *ma*'ya değer vermişler ve bu tür uzamı, çizilmiş olan bütün nesnelerden daha başat olarak görmüşlerdir. Atom fiziğinde dalga/tanecik'in yin/ yang tümleyicisi olması gibi...

Gestalt ile uğraşmış ya da ilkel topluluklar üstünde çalışmış olan herkes, bir kez bu toplulukları Batılı mastarlar ile ölçme dürtüsünü yendikten sonra, 'ya o ya öteki'nin tek olanak olmadığını kavrar. 'Hem o hem öteki' de varolmaktadır. Fonetik alfabeyle tanışmamış, yani "uygarlaşmamış" insanlar, iki diyametrik olanağı aynı anda kolayca gözönünde bulundurabilirler. Edmund Carperter, Eskimolar'ın ya da inuitler'in iki boyutla görselleştiremediklerine dikkatimizi çekmiştir. Düz bir yüzeye avladıkları hayvanları çizmeleri istenirse sonuç; bizim gözlerimizle- çoğunlukla grotesk olmaktadır. Fakat aynı figürü, diyelim ki bir denizaygırı dışının yuvarlak yüzeyine çizmeleri istendiğinde, dişi parmaklarınızla çevirdiğiniz sürece üç boyutlu yaşamda kazılmış çizim kendini belli edecektir. Siegfried Giedion şöyle söyler:

E.S. Carpenter nezaket gösterip bana bir ren geyiğini iki karakteristik konumda, biri nöbet tutarken öteki otlarken resmeden, ren geyiği derisinden yapılmış bir bıçak kını (Royal Ontario Müzesi, Toronto) gönderdi. Kını, doksan derece döndürülürse, otlayan hayvan ayağa kalkıp dikkat kesiliyor.⁵

İşte burada okuryazarlık öncesinin, Helenistik dönemin nihayete ermesinden itibaren derece derece ardımızda bıraktığımız sözlü gelenek dünyasının zihniyetine ilişkin bir ipucu elde ediyoruz. Bu, çoğulluğun zihniyetidir, ya da Yeats'in belirttiği gibi, herşey aynı anda, sabit bir akıntı durumunda olmaktadır. Gerçekten de kabile insanı için nedensellik yoktur; hiçbirşey düz bir çizgi üstünde oluşmaz. Şeyleri kronolojik olarak yorumlamak alışkanlığından uzak durur; beceremediğinden değil, Edmund Carpenter'in dediği gibi, yapmak istemediğinden.

Carpenter bize, Trobriander Adalıları'nın yalnızca şimdiyi, ebedi şimdiki hali tanıdıklarını belirtir. Bu insanlar üstünde çalışma yapmış olan Bronislaw Malinowski ile Dorothy Lee, onların niçin kavramını hor gördüklerini keşfetmişlerdir. Onlara göre Avrupalı insan, öncelikler oluşturma, geçmiş ve gelecek ayrımları yapma ideasına takılıp kalmıştır. "Trobriander için olaylar, bizim için olduğu gibi bir neden ve etki şablonu içinde kendileri olmaktan çıkmazlar. Biz kendi kültürümüzde otomatik olarak ilişkileri görür ve ararız, esas değil..."⁶ Trobriander adalı ise, yalnızca bir kişinin ya da nesnenin o andaki özünü sınamakla ilgilenir. Tatlı patatesleriyle, taş bıçağıyla, teknesiyle, bu nesnelerin bugünkü halleriyle ilgilenir. "Yeni" ya da "eski" bir tekne gibi, çiçeğe durmuş ya da çürümüş bir tatlı patates gibi şeyler yoktur. Geçmiş ya da gelecek yok; yalnızca şimdi varolan oluşumun özü vardır. Inuit gibi Trobriander adalı da doğrudan doğruya bir zamansızlık duyusunu yaşar ve bu nedenle "yaratıcıyı kim yarattı" türünden sorularla canını sıkamaz. İngilizce dili, gerçekte Batı dillerinin çoğu, zaman yapısı yoluyla gerçekliğin yalnızca bir geçmiş, bir şimdiki hâl ve bir gelecek kavramı kapsamında

varolabileceğini ima eder ki bu, yapıldıkça, insanın, uygun-suz bir biçimde, tanrı gibi zaman sürekliliğinin dışında durduğuna delalet eder. Batılı insanın kibri, pekala da, nicel nedenselliğe öncelik verme temayülünde yatıyor olabilir.

Beynin sağ-yarıküresini içeren bir aynı andalı idrak dünyasında, kronoloji başat değildir. Sağ beynin imaj şablonları çevçevesinde bütün olaylar eşit zaman niteliğine sahiptir. Ve tarihin megatrendleriyle (anlamı: Büyük yönelim; İngilizcesi megatrend; bütün insanlığı etkileyen önemli, genel eğilimler; megatrend sözcüğü, 1990 yılında yayımlanan ve John Naisbitt ile Patricia Aburdene tarafından kaleme alınmış olan Megatrends 2000 başlıklı kitapla Türkçe'ye de girdi, Ç.N.) ve genel olarak insan davranışlarıyla uğraşırken özel bir olaydan-sa, hareket şablonlarının geniş sarmallarını çözümlemek daha doğrudur. Bu caveat (Latince; anlamı: ilgili bir kişinin ilgili makamlara, yetkileri dahilindeki belirli işlemlerin, kendisi dinleninceye kadar yapılmaması ya da durdurulması için yaptığı başvuru, Ç.N.), hiçbir yerde, Lidya, sikkelerini Küçük Asya'nın ticaret denizinde seyre çıkardığından bu yana Batılı kültürel ilişkilerin en önemli tanımlayıcılarından biri olan nakit paranın gelişmesi ve dağıtımı kadar iyi resimlenmemiştir ki buna biz "süreçsel şablon tanıma (SŞT)" diyoruz.

SŞT, dördül çözümlemeyi ifade eden bir başka terimdir. Yeni başlayan birine dördlünün etkinliği tanımlamaya başladığımızda, insan tarafından oluşturulmuş nakit para ve pusula yapılarının, öğretim açısından yararlı yardımcıları olduğunu keşfettik; herkes bunlar hakkında birşeyler biliyordu. Bunlar özellikle figür-zemindeki dördlünün dört katlı etkinliğini açıklamakta yararlıydılar (örneğin $A/D=C/B$ ve $B/D=C/A$). Dört katlı şablon açıkça gösteriyor ki, gerçek

dörtlünün birbiriyle dengeli bir orantı içinde bulunan ve tersinirliğin doğasını aydınlatma eğiliminde olan iki zemini ve iki figürü bulunmaktadır. Burada okuyucuya bir kez daha dörtlünün, teknolojik değişimin ayrıntılarını değil, yalnızca yenilenmenin ayırtecdi özelliklerini, insansal deyimlerle veren bir aygıt olduğunu hatırlatmak istiyoruz. Dörtlü, bir bilimsel tezdin ziyade bir ideografıdır.

Çinliler, sözkonusu ekonomik süreçler birbirlerini aşındırırken, para sikkeleriyle aynı alışverişin bir tür iktidar girdabı oluşturduğunu ilk bulanlardır. Marco Polo, Kubilay Han'ın sarayındayken, kağıt paranın kullandığını gördü ve demir sikkelerin çok uzun bir süre önce, İ.Ö. 9. yüzyılda dolaşıma girdiğini öğrendi. Eğer böyleydiyse, Büyük Han ve selefleri, sahtekarlık ve enflasyon da dahil olmak üzere, bu türden bir kamusal alışverişe bağılı bütün hastalıkları yaşamış olmalıdırlar.

Doğulular ne kadar derinlemesine uygulamalar yaşamış olurlarsa olsunlar, aynı alışverişin bir tek temel çekincesi vardır: Mallarınızı ya da hizmetinizi isteyen kişiye bulmak ve onunla eşit değerde mal ya da hizmet konusunda anlaşmak çok uzun süre almaktadır. Harold Innis, erken pazar ekonomisinde -Kuzeybatı ticaret postası benzeri- nüfus trafiğinin aynı alışveriş, belki de, Babil kil tabletlerinin fatura ve makbuzların medyumunu haline gelmesi gibi zorlayan, sikke benzeri bir değer standartının ortaya çıkmasını zorlamış olduğunu söylüyor.

Sikke birimi ister *wampum**, ister tütün yaprağı, ister kunduz derisi olsun, bazı ekonomistlerin paranın hızı olarak ad-

* Anlamı: Amerika kıızılderililerinin para ya da süs olarak kullandıkları boncuklar, Ç.N.

landırdığı işlem oranı, pazara daha çok insan katıldıkça artmaktadır. Aynı alışveriş ve para sikkeleri (külçe ağırlığına ayarlanmış olarak) bir süre için adımlarını birbirlerine uyduurlar, ama sonra para sikkelerinin ağır bastığı ve aynı alışverişi gölgelediği bir zaman gelir. Iskartaya çıkartmanın en yüksek noktasında bariz tüketim kendisini, tıpkı Ondördüncü Lui'nin altın servisi ya da Trimalchio'nun aşırı savurgan, taklit Roma cenaze törenleri gibi, gönüllü olarak belli eder..

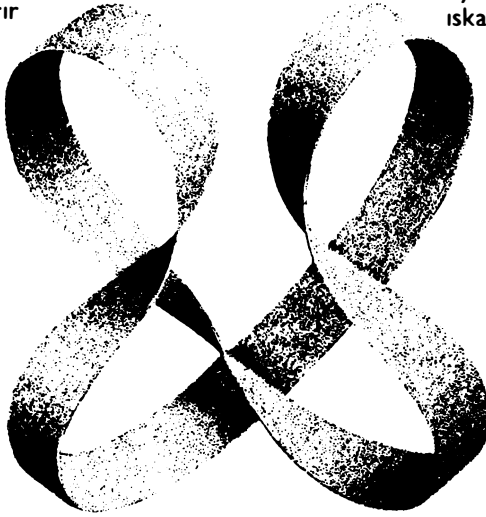
Potleçin ya da bariz bir zenginlik gösterisinin ortaya çıkması, ticari iklimde bir değişikliğin tetiğini çeker. Ve hemen hemen aynı anda, zenginlik imajının gerçek geri ödeme yeteneğinden daha önemli hale geldiği noktada, bir tersine dönüşme oluşur. Ortaçağ Avrupası'nda sarrafın dükkanına rehine ve rehine belgeleri bırakılması, netice olarak bunların dağıtıma girmesi, bu işlevi ifa etmiştir. Maddi para, maddi olmayana ya da kredilendirilebilirliğe; kağıt para, naktinin özüne ve çeklere dönüştürülmüştür.

Maddi olandan maddi olmayana geçiş ve geri dönüş, Batı'nın tarihinde birkaç kez oynandı ve tekrar oynandı. Roma'nın MS 476'da düşüşünden sonra sikke sistemi hızla inişe geçti ve yaklaşık bin yıl boyunca duraksayan Yakın ve Ortadoğu ekonomileri, onun varlığını, yenilenmiş aynı alışveriş ve küçük külçe alışverişi üstünde sürdürdü. Kıtasal ticaret yolları çöktü ve kentler bir kez daha kendi içlerine kapandılar. Konstantinopolis, Doğu ile Batı arasındaki ticari arabulucu olarak yerini yitirdi; ama 1453'ten sonra İtalya'nın kuzeyinde yeralan kent devletleri, hızlı trafiğin pazarları olarak kendilerini öne sürdüler ve sikke sistemini yaygınlaştırmaya başladılar. Periyodik düzensizliklere rağmen, en azından yedi bin yıldır kayıtları bulunan para kullanımının toplam

Nakit Para

A. İşlemleri
hızlandırır

B. Aynı alışverişi
iskartaya çıkartır

C. Bilinçli tüketimi
tekrar öne çıkartır

D. Krediye ya da
parasızlığa
geri dönüş yapar.

Şekil 3.1.

şablonu dörtlü olarak tarif edilebilirdi (şekil 3.1.'e bkz.)

Sikke sistemi ve pusula, onbeşinci yüzyılın önde gelen ticaret amblemleri olarak etkili olmuşlardır. İtalyanlar pusulayı, aslında kendileri de belki yüzyıllar önce onu Çinliler'den almış olan Araplar'dan aldılar. Madeni paraya, aygıt donanımının arketipsel bir türü olarak bakılabilir; çünkü, son tahlilde Batı kültüründeki herşey kaçınılmaz olarak değerın nakit birimlerine indirgenmiştir. Rönesans'ın ileri döneminde pusula da hemen hemen onun kadar güçlü bir etki yapmıştır; tek farklılık nedenlerdedir. Para, insan bedeninin dışsamala-

ından biri; mülk alışverişi ve stok yapma ihtiyacının maddeleştirilmesidir. Pusula başka bir deyişle, bu gezegen üstündeki yönelim duyusunun maddeleştirilmesidir. İnsan eliyle oluşturulmuş bu yapılarda önemli olan, onbeşinci yüzyıla, keşifler çağıyla beraber insanoğlunun bilincinde yoğunlaşmaya başlamalarıdır.

Çinliler İ.Ö. beşinci yüzyılda pusula kaselerine sahiptiler. İ.S. onbeşinci yüzyılda Çin, Zheng He adında bir amiral tarafından yönetilen devasa hazine filolarını, Afrika'ya ve Arabistan'a yolluyordu. En büyük filo, altmış gemiden ve yirmiyedi bin adamdan oluşuyordu. Zheng He, 140 metre boyunda, okyanusaşan bir cank tipi bir tekneye*; yani, zamanının en büyük teknesine kumanda ediyordu ki bu gemi sıvı bir azimut pusulasıyla donatılmıştı. -7-

Orjinal pusula, elektrik devresinin ilkel bir formu olarak kabul edilebilirdi. Kullanıcıyı, dünyanın küresel bir plenum** olduğuna ikna etmişti. İşte Cabot ve Kolomb için pusulanın gücü oydu ki, kare biçimindeki dünyayı yuvarlak bir dünya haline getirmişti.

Bir pusula dörtlüsü, insanoğlunun çevresinin yalnızca insanoğlunun keşfi olan yapılarla değişmekle kalmadığını; aynı zamanda insanoğlunun, kendi eliyle oluşmuş garip bir yapıyla her karşılaştığında kendi dünyasına yeniden değer biçtiğini gösterir. İnsan eliyle oluşturulan yapılar, insanoğlunun ileriye doğru olduğu kadar geriye doğru bakmasını da sağlarlar. İlkel sıvı ya da pivot pusulaların bir kopyasına bakan -ve aslına bakılırsa iki bin yıl önce Sarı İmparator'un güneyi

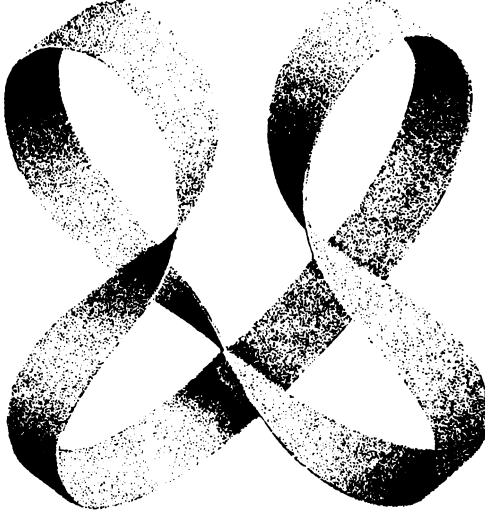
* İngilizcesi *junk*; Çin denizlerinde kullanılan bir tür yelkenli gemi, Ç.N.

** Latince, anlamı: İçi bir maddeyle dolu herhangi bir mekan, Ç.N.

Pusula

A. Yerküresel denizciliğin menziline ve keskinliğini artırır.

B. Yıldızları ıskartaya çıkarır.

C. Astronomiyi bir sanat biçimi halinde tekrar öne çıkarır.

D. Kozmik bir çevreye geri dönüş yapar.

Şekil 3.2.

işaret eden taşıt aracını hayal eden- her denizci, bugünün jiroskopik yönelim sisteminin bir prototipini anında tanıyacaktır (şekil 3.2.'ye bkz.).

İster aygıt donanımı (pusula, nakit para, iskemle, bilgisayar) ister yazılım donanımı olsun (sanat stilleri, şiir, felsefe, bilimsel kuramlar) her artifakt, yoğun bir hızlandırma sürecine maruz kaldığında, gitgide, insan eliyle oluşturulmuş yapının süreç şablonunun sonsuzluk açısından açık seçik bir hâl aldığı bir enformasyon yükü fazlası durumuna ulaşacak-

tır. İşte bu aşamadır ki, gerçekte olan pek teknolojik değil de insanın içinde olduğundan, duyularımızın özel uzantılarının ne anlama geldiğini biliriz. Batılı çözümleme yöntemleri genellikle fiziksel dışlamayı yalın bir etkin neden olarak, yani onu nasıl kullanabileceğimizi pozitif deyimlerle tasvir eder. Dörtlü, birarada çalışan tüm süreçlerin biçimsel bir nedensel görüntüsünü vererek, yani zemin olarak bütün dörtlüsel unsurların oynamasını açığa çıkartarak bize, holistik etkilere de işaret etmek suretiyle hizmet eder.

Dörtlü konfigürasyondur; birbirini aşındıran bütün duyular süreçlerine bir bakıştır. Konfigürasyonal olduğundan çok boyutlu işitsel karakteriyle görülebilir. İşitsel özellikler görsel uzamın yapamayacağını açığa çıkartır; bunun tersi de doğrudur. Yine de uzamsal modun bu her iki görüşü de, çevresel etkilerle ortaya çıkmıştır.

Özetlemek gerekirse görsel uzam yapısı, Yunan fonetik okuryazarlığınca yaratılmış olan Batı uygarlığının insan eliyle oluşturulmuş bir yapısıdır. Bütün öteki duyulardan ayrılmış ya da soyutlanmış olan gözler tarafından algılanan bir uzamdır. Zihinsel bir yapı olarak sonsuz anlamında süregelen, bölünebilir, uzatılabilir ve özelliksizdir- Yunanlı geometricilerin dediği gibi *physis*'dir*. Ayrıca bağlantılıdır (mantıklı ve ardışık bir biçimde birbirine bağlanmış olan sabit sınırlı ama görünür zemini bulunmayan soyut figürler), homojendir (her yerde tekbiçim) ve statiktir (nitel olarak değişmez). Kimi varoluşun kendisi için bile oküler** kanıt isteyen okuryazar Batılı insanın düşüncesinde egemenlik kuran "zihin gözü" ya da görsel hayalgücü gibidir.

* Yunanca, Türkçe anlamı: Doğa, Ç.N.

** Anlamı: gözle görülebilen, İngilizcesi *ocular*; Ç.N.

İşitsel uzam yapısı, okuryazar olmayan insanların yaşadığı ham-haldeki-doğanın doğal uzamıdır. Hem okuryazarlık öncesi hem okuryazarlık ötesi insanların düşüncesine benzer biçimde egemen olan "zihin kulağı" ya da işitsel hayalgücü gibidir (rock vidyonun da Watusi eşleşme dansı kadar işitsel gücü vardır). Süreğen de, homojen de değildir. Rezonans yapan ve birbirinin içine nüfuz eden süreçleri, aynı anda, hem her yerdeki merkezlerle hem de hiçbir yerdeki sınırlarla bağlantılıdır. İleştirim mühendisi Barrington Nevitt'in demesi uyarınca müzik gibi işitsel uzam da ne kanıta ne açıklamaya ihtiyaç gösterir ama kültürel içeriği vasıtasıyla kendisini beyan eder. İşitsel ve görsel uzam yapıları tıpkı tarih ve sonsuzluk gibi birbirleriyle kıyaslanamaz görülebilirler, ama aynı zamanda sanat ve bilim ya da ikikültürlülük gibi birbirlerini tamamlayıcı da olabilirler.

Şans eseri tarihte bazı kişiler, gerçek anlamda ikikültürlü olacak biçimde doğru yerde ve doğru zamanda bulunmuşlardır. İkikültürlü dediğimiz zaman Küba'daki gizli kapaklı köyünde yaşayan Hemingway'inki ya da Amerika'da yaşayan Toqueville'inki gibi, ayaklardan birinin görsel, öteki işitsel uzamda olması şansını kastediyoruz. Marco Polo da böyle biriydi. Mısırlılar'a çivi yazısıyla bir hesap yöntemi, Yunanlılar'a da fonetik alfabeyi kazandıran, Doğu ile Batı arasındaki en eski kültür simsarları olan Fenikeliler de benzer bir biçimde kutsanmışlardı.

Fonetik alfabe, Batı'nın bütün linguistik gelişmesinin zeminini oluşturur.⁸ Yunanlılar ve Romalılar tarafından kullanıldığı ve basılı Rönesans edebiyatı sayesinde kendisini yeniden öne çıkarttığı süre boyunca, Batılı duyu oranları kesin olarak değişmiştir. Yunanlılar alfabeye, ne görsel ne de se-

mantik anlamı bulunmayan bir mod sunumu olarak yeni bir doğum yaptırmışlardır. Sözgelimi Mısırlı ideograflar, eşsiz grafik işaretleriyle özel duyuşal seslere ve hareketlere doğrudan bağlantılıydılar. Öte yandan Yunan alfabesinin matriksi, yabancı dillerden ve yabancı dillere çevirinin, özgün alfabetik karakterlerin biçimleri ve sayıları (yirmidört) değiştirilmeksizin yapılmasında kullanılabiliyordu. Bilginin bir kültürden ötekine aktarılmasının ilk aracı haline gelmişti. Bu süreçte okuyucu, özgün konuşmacıdan ve özel duyuşal olaydan ayrılmıştı. İlk Yunanlı dramacılarının, Sokrat öncelerinin ve Sofokles'in sözlü geleneği, ağır ağır, yazılı Panavrupa geleneğinin oluşmasına yolaçmış ve Batı'nın varolan duyuşal ve entellektüel duruşunu somut bir biçimde yerleştirmiştir. Böylelikle, kabilesel sözün ve akrabalık ilişkilerinden oluşan örümcek ağının rezonans yapan sihriden sonsuza kadar "azat edilmiştir."

Aristo'nun zamanından bu yana Batı dünyasının tarihi, basımın düz, bir örnek, homojen sunumu tarafından üretilen ve giderek artan linguistik uzmanlığın bir öyküsü olmuştur. Sözellik yavaşça tükenip gitmiştir. Ortaçağların yazılı (ya da metinsel) kültürü, karakter açısından kalıtsal olarak sözel/işitseldi. Metinlerin yüksek sesle okunması gerekiyordu. Kilise ilahi okulları, sözele sadakati garantilemek için kurulmuştu. Gutenberg teknolojisi dili sistemleştirerek ve telaffuz ile anlam konusunda o ana kadar varolamayan standartları kurumsallaştırarak Eskiler'in işitsel / dokunsal niteliği üstüne sifonu çekti. Tipografiden önce kötü gramer diye birşey yoktu.

Ondördüncü ve onbeşinci yüzyıllarda halk, kitabı, kitlesel bazda (ve edebiyatın mesele ettiği bir ölçekte) kabullenmeye

başlayınca, bu biçimde sınıflandırılamayan bütün bilgi, daha sonra Romantik Tepki tarafından yeniden canlandırılmak üzere halk masallarının ve mitin yeni bilinçdışına tıktıştırıldı.

Ama I. Dünya Savaşı'dan ve Marconi ile Edison gibi teknik dalga sörfçülerinin ortaya çıkışından itibaren işitsel-dokunsallığın gümbürtüleri, konuşulan sözün gücü işitilir oldu. *Finnegans Wake*'de James Joyce, basım ethosunun, radyo, film (televizyon) ve kayıt tarafından parçalanmasını kutladı. Goebbels ile radyo hoparlörlerinin, yeni bir kabileselliğin yansıması olduğunu kolayca görebilmişti. Ve şundan da emin olabilirsiniz: Uydu gibi, bilgisayar gibi, veri tabanı gibi, teleteks-vidyotekst gibi yeni ortaya çıkan medyumlar ve ITT, GTE, ya da AT&T gibi uluslararası çok taşıyıcılı şirketler, kamu zihniyetinin "yegane" taşıyıcısı olan basılı söze yönelik saldırılarını, kuşkusuz farkında olmaksızın şiddetlendireceklerdir. Yirmibirinci yüzyıla birlikte basılı malzemenin çoğu, işitsel ve görsel modlarda ulaşılabilir bir miktar veri kaynağının yalnızca bir parçasını oluşturmak üzere, ideografik mikrofiş gibi birşeylere transfer edilmiş olacaktır.

Söz ile imaj arasındaki bu yeni oynaşma, eğer iskeletlerimiz içinde gerçekte, fiziksel olarak birleşmek için ciddi bir çaba gösteren iki beyin taşıdığımızı kavrarsak anlaşılabilir. Bu ilişkinin anlaşılması için duyumsal yardım sağlayan dörtlü, çatallı zihnin bir diyagramı olarak bu kitabın daha sonraki sayfalarında ele alınacaktır.

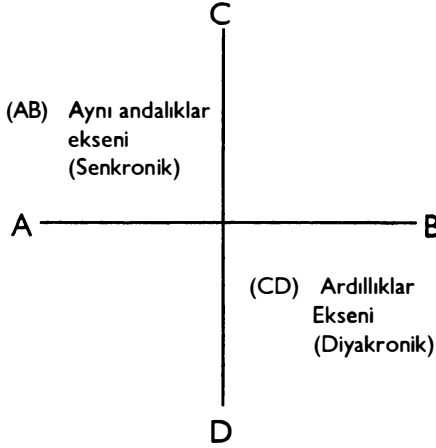
4

Yarıkürelerde Doğu Batı ile Karşılaşıyor

Sol beynin emredici hüneri niceldir (diyakronik): Okuma, yazma, önemsel bir hiyerarşi parametresi içinde adlandırma. Sağ beyin nitel olanın alanıdır (senkronik);uzamsal-dokunsal olanın, müziksel olanın ve işitsel olanın kaynağı. Bu yarıküresel işlevler gerçek bir dengede oldukları zaman ki bu çok nadir olur, sonuç "kapsamlı kavrayış"tır. Gerçek bilinçliliğin daima diyakronik ve senkronik bir karakteri olmuştur. Beyindeki korpus kallosum, potansiyel olarak, yarıküreler arasında sağlıklı bir etiketleme ve imaj değiş tokuşunu teşvik eder. Batı dünyası, özellikle de Avrupa ve Amerikalar, sol beyin düşüncesini sağ beyin düşüncesine üstün tutarlar. Bunun tersinin doğru olduğu noktada ise, İnuitletler gibi bir takım kültürlerin varolduğunu bilmek zorundayız.

Görsel ve işitsel uzamlar arasındaki farklılıkları aydınlatmak isterken hiç kuşku yok ki yanlış bir izlenim verdik: Şöyle ki, normal beyin günlük işlevlerini görürken, zihnin iki yanının aşikar bir biçimde çelişkili olan algılamalarını birbirleriyle uzlaştıramaz. Ama tecrübeyle biliyoruz ki zihnin bir "birleşik alanı" vardır. Bir piyano parçasını tek tek müzik notalarından

Aynı andalıklar/Ardılıklar (Saussure)

Şekil 4.1.

oluşan satırları çalışmak suretiyle öğreniriz ama, biz onun toplam armonik yapısını algılamadan önce, müzik hayata geçmez.

Sanatta, bilimde ve teknolojiye, görsel ve işitsel uzamın, dış dünyanın az çok birbiriyle kaynaşmış ve tutarlı bir ideasını birlikte dokudukları sayısız örnek vardır. Bunların, en azından linguistler için en geçerli olanlarından biri, Ferdinand de Saussure'nin dilin gelişmesi hakkındaki hipotezidir. Saussure, *la parole* (bireysel konuşma) ile *la langue*'yi (kurumsallaşmış dil) ayıracak bir yöntemi dile getirecek bir yol bulmak istemişti.

Saussure bir dilin ancak, belli bir coğrafi alanda büyük bir insan topluluğu tarafından nasıl konuşulduğu bağlamında

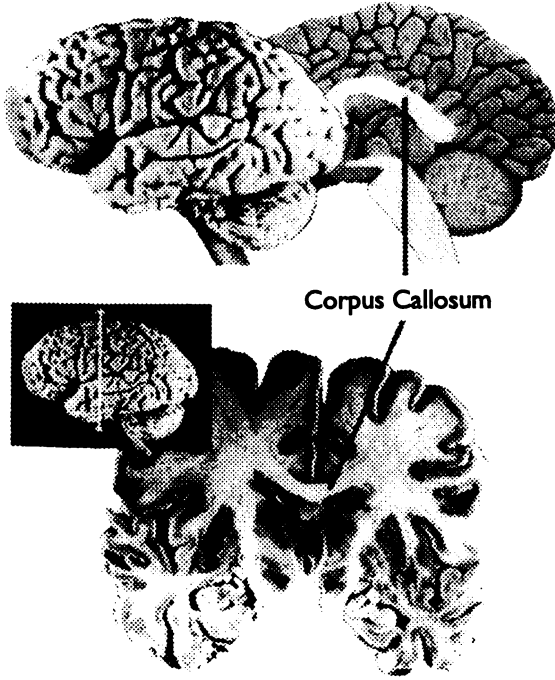
varolduğunu iddia ediyordu. İnsanlar nasıl hissederlerse öyle konuşuyorlardı ve birbirlerinin ana dil kullanımını, emsallerinin baskısıyla takviye ediyorlardı.¹

Yine de yıllarla ifade edilebilecek bir süre içinde yeni çağrışımlar ortaya çıktıkça dil de karşıkönulmaz bir biçimde değişecektir. Bu nedenle senkronik bir yapı olan kullanımı sayesinde, kendisini esastan biçimlendirmek doğrultusunda bir temayülü vardır. Ve aynı zamanda, diyakronik doğası itibariyle de zaman içinde bir harekete cevap vermiştir. Diyakronik olanın senkronik olanla daima uygun ya da eksensel bir ilişkisi vardır. (şekil 4.1.'e bkz.)

Çizimdeki diyakronik çizgisi (CD), görsel uzamın bir eylemi ve senkronik çizgi (AB), işitsel uzamın bir eylemi olarak görülebilir. Saussure, bir sağ-beyin fenomenini yorumlamakla gerçekten ilgilenmiştir ama düşüncesi, geometrik bir yapı gibi görünmekle sonuçlanmıştır: Sanki şablon tanımada bir deneyimi, ona çizgisel bir yönlendirme vermezsek izah edemezmişiz gibi... Bu, Batı kültürünün alışkanlık sonucu korteksimizin* sağ-yarıküresine sol-yarıkürenin acentalılığıyla ulaşmaya zorladığını söylememizin bir yoludur.

Bir tür olarak gelecekteki gelişmemizin anahtarı, birleşik korteksimizin sol yanıyla sağ yanı arasındaki ilişki ile iki bölümü bağlayan ve korpus kallosum adı verilen milyonlarca sinir telinin yararını ne kadar anladığımıza bağlı olacaktır.² Kendi kendimize, çevreyi hiyerarşik ve tümüyle bağlantılı bir biçimde gözleme eğilimini terketmeyi; bunun yerine kendimizi algılayanın ve çözümlenin iki modu arasındaki oy-

* Türkçesi: Beyin kabuğu; ancak bu bir isim olmaktan ziyade bir tanım olduğu için metinde *korteks* olarak bırakılmıştır, Ç.N.

Şekil 4.2. Asimetrik beyin: Kalın bir sinir teli yumağı olarak korpus kallosum sağ ve sol beyne girer ve işitsel/uzamsal yapıyı ve sözel olmayan kavrayış yeteneğini (sağ-yarıküre), hesaplama, konuşma, yazma ve genel linguistik yeteneklerle (sol-yarıküre) koordine eder. işitme, sol ve sağ görme alanları gibi elin kullanılması da bir geçiş temelinde birleştirilmiştir. Birçok insan için sol beyin egemendir; sağ beyin (küçük) temelde işitsel-dokunsal alanlarla ve şablon tanımayla ilgilendirilir gibi görünmektedir. Restak'a binaen...

naşma arenasına ki bu 'kapsamlı kavrayış'tır, odaklamayı öğretmeliyiz. Linus Pauling, yoldaşı bilimadamlarına maddi evrendeki hiçbirşeyin bağlantılı olmadığını hatırlatarak klasik fiziğin temellerini sarsmıştır. Aynı şey zihin için de söyle-

güçlüdür. Butun unsurları arayüzey oluşturmaktadır.

Dışardan beyin, fena halde anatomik biçimiyle (şekil 4.2) nasıl görünüyorsa aynen öyledir: Ceviz gibi ve simetrik; tamamı, daha fazla doku alanı sağlayacak biçimde bükümlü yarıklarla kaplı. Ama içerde, birbuçuk kilo ağırlığındaki beyazımsı lapanın içinde asimetrik olarak işlev görme gücüne sahip, karınca gibi kaynaşan bir elektrokimyasal kitle vardır.³ Normal olarak kuşkusuz biz bunu bilmeyiz. Jogging yapmaya karar verirken eğer, sol-yarıküre, korpus kallosum vasıtasıyla her iki kalçayı senkronik olarak hareket ettirmesi için sağ-yarıküreye bir sinyal gönderir. Yazarken, ki daha çok sol arka lob tarafından denetlenen bir kapasitedir, sağ-yarıküre, Batı'nın Palmer Yöntemi'ne özgü kıvrımlı çizgilere rehberlik eder. Milyonlarca sinirsel arayüzey, bizim koordinasyon içinde olmamızı sağlar. Buna rağmen eğer önemsiz bir düşüncenin dolambaçlı yollarında ilerleyebilseydik, nöronların asla bağlantı ya da temas halinde olmamaları olgusu, nörofizyologlara yönelik uçsuz bucaksız bir ilgi yaratabilirdi. Bir elektrik uyarısı bir nöron kuyruğunun ucuna ya da akson'a ulaştığında, nörogeçirgen adı verilen bir kimyasal madde boşaltır. Bu kimyasal mesaj, sinaps adı verilen bir açıklıktan geçerek bir sonraki hücrede bulunan alıcılara yayılır ve bu da, mesaj milyonlarca başka nörona ulaşınca kadar bir başka akson vasıtasıyla hızla ilerleyecek bir başka elektriksel yükün tetiğini çeker. Bu durumda beyin, kendi "farklı" bölümleri arasında rezonans yapan bir mozayik olmaktadır.⁴

Üst beynin sol bölümünün çok uzmanca bir rolü vardır. Bu bölüm büyük oranda linguistik meselelerle, emretme yeteneğiyle, nicelleştirmeye ve etiketlemekle ilgilidir. Neo-kor-teksin sağ bölümü uzamsal tatlar, çok boyutluluk duyusu

konusunda uzmandır. Her gözdeki görme alanı, sol ve sağ beyin arasında bölünmüştür. Josephine Semmes bize, sol-yarıküre, nöral enformasyonun "benzeş" ve odaksal olduğu söylenebilecek birimlerini tercih ederken, sağ beyin alanının, bütünlüğü olmayan veri birimlerine öncelik tanıdığını söylemektedir.⁵ Arka ya da ön, üst beynin özel dokunma duyumlarıyla ve uzamsal enformasyonla ilgilenen lobları, habire, soyut zaman sınırlamalarıyla ve planlama yeteneğiyle oynama eğilimi gösteren ön loblarla eyleşime girerler: Şu anın dünyası geleceğin dünyasına bağlanmıştır.

Ve bir de alt beyin, milyonlarca yıl boyunca evrimleşmiş olan ilk dokuların değişik düzeyleri vardır: Kalp atışı ve solunum gibi temel işlevleri denetleyen omurilik ile beyin kökü; saldırganlığın, ritüelin, toprağa bağımlılığın, sosyal hiyerarşinin sürüngele özgü yaşama alanı; duygulanımlarımızın beşiği olan limbik sistem. Paul Maclean üst beynin, alt ve orta beyin ile huzursuz bir barış içinde yaşadığını söyler ve burada gerçekte sözünü ettiğimiz, arayüzey yapan üç farklı düşünme sistemidir.

Böyle bir kuram ne ölçüde heyecan uyandırıcı olursa olsun biz, korteksin yarıküreleri arasındaki ilişki üstüne odaklanmalıyız ki bu, bizim görüşümüze göre, bilinçliliğin projeksiyonudur ve burada bilinçlilik, kişinin kendi özüyle dış dünya arasındaki toplam eyleşim olarak alınmaktadır.⁶ Yarıküreler çevreyi algıladıkları ve analiz ettikleri biçimle kendi öz doğalarını belli ederler. Carl Sagan, bu yeteneğin, primatların eşsiz damgası olduğunu söylemektedir.

Korteksin sol-yarıküresindeki Broca ve Wernicke alanları, konuşma, işitme ve yazma, dolayısıyla idrak ve dil konusun-

daki anlatıma aracılık etme kapasitelerine merkez oluşturlar. Sol yarıküre, hiyerarşilerin ve kategorilerin, çizgisel olanın, matematiğin ve ardışık olanın mahallidir. Sol beynin düzene sokma duyusu niceldir (diyakronik olan): Okuma, yazma, önem sırasının algılanması çerçevesinde adlandırma. Bu nedenle nörobilimciler, daktilo etmek ya da bir mikrometreyi ayarlamak gibisinden karmaşık duyusal motor yeteneklerinin yönlendirilmesini, korteksin bu bölümüne yerleştirdiklerinde şaşırmayız.

Sol-yarıküre bedenin sağ yanı üstünde hüküm sürer; sağ-yarıküre ise sol yanı üstüne egemendir. Joseph Bogen, yeni ufuklar açan, "The Other Side of the Brain"* başlıklı bilimsel incelemesinde, sağ beynin ne yaptığından tam olarak emin değildir, ama pekala da yaratıcılığın kaynağı olabileceğini düşünür.⁷

Kuşkusuz nitel olanın alanı sağ beyindir (senkronik): Uzamsal-dokunsal olanın, müzikal olanın ve işitsel olanın. Bu bölüme beynin dilsiz bölümü adı verilir; çünkü dil yetenekleri en alt düzeydedir ama, sağ bölümün, konfigürasyon ve metafor yoluyla çözümleme yaptığına dair dikkate değer ölçüde kanıt bulunmaktadır. Ardışık olarak düşünmekten ziyade, çevrenin benzer olmayan bölümleri arasındaki ilişkiyi kavrayacak biçimde düşünür. Sağ beyin bir nesnenin özünü biçimine bakarak algılar ve sınıflandırmayla adlandırmak yerine "hisseder".

Sağ ve sol beyin yarıküreleri gerçekte iki farklı düşünme ve çözümleme süreci izlerler ki bunlar da enformasyonu iş-

* Anlamı: Beynin Öteki Yanı, Ç.N.

lemenin iki farklı yoludur. Bu ilişkiler bütünü, "Kuzeydoğu Kanada'da Baffin Adası'nın İnuit ya da Eskimo halkı" içindeki davranış kalıplarına dair bir araştırma üstüne yazan Robert J. Trotter tarafından parlak bir biçimde tanımlanmıştır.⁸

Pennsylvania Üniversitesi Müzesi'nden antropolog Solomon Katz tarafından yönetilen bu araştırma "özel olarak beyin araştırmalarının en heyecan verici ve en hızla gelişen alanlarından biriyle, serebral asimetri ya da yarıküresel egemenlik" konusuyla ilgilenmiştir.

Trotter dikkati, kutupsal boş alanlarda yaşayanların, zorlu vahşi doğa koşullarında yollarını bulma kadar, haritaları çıkarılmamış geniş kar ve buz bölgelerinde seyretme konusunda, belgelenmiş yeteneklerine çekmiştir. Arazinin kendisi onlara, karmaşık bir biçimde gelişmiş, sağ-yarıküreye özgü, özel bir görsel-uzamsal yetenek kazandırmış gibidir. Ama en önemlisi; yaşam stillerinde ve sanat nesnelerinde, sağ ile sol beyin arasında iyi tanımlanmış bir işbirliği var gibi görünmektedir:

İnuit oymacılar arasında (ki hepsi de sağlaktır), sağ el keskin ayrıntıları oyarken ve değişik oyma aletlerini tutarken, sol el işi kavrar, onu yeni konumlara sokar ve gelişmesini hisseder. Bir aletin yerine konması gerektiğinde bile sol el, taşın uzamda yeniden konumlanması işini yapmayı sürdürür. Ayrıca... Taşı, sol görüş alanı içinde tutmanın çarpıcı bir üstünlüğü vardı...

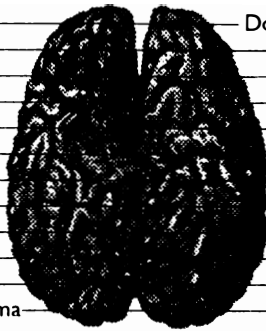
Bu gözlemler yarıküresel simetriyi akla getirmektedir; ya da en azından yarıküreler arasında yüksek bir işbirliği derecesini. Katz, ayrıntılı, analitik türden etkinlikler yapan sağ el ile bütün uzamsal ve *doküman* etkinliklerini yapan sol el arasında hemen hemen kusursuz bir ilişki bulmaktadır.⁹

Göz

Sol-yarımküre
bedenin sağ yanını denetler

Görsel-Konuşma-Sözel
Mantıklı, Matematiksel
Çizgisel, Ayrıntılı
Ardışık
Denetimli
Entellektüel
Başat
Dünyasal
Nicel
Etkin
Çözümsel
Okuma, Yazma, Adlandırma
Ardışık Düzenleme
Önem Sırasının Algılanması
Karmaşık Motor Dizileri

İnsan Beyninin işlevleri

Kulak
Sağ-yarımküre
bedenin sol yanını denetler

Dokunsal-Uzamsal-Müzikal-İşitsel
Holistik
Sanatsal-Sembolik
Aynı anda
Duygusal
İnisiyatif kullanıyor.Yaratıcı
Minör, Sessiz
Ruhsal
Nitel
Alıcı
Sentetik, Gestalt
Yüzden Tanıma
Aynı anda idrak
Soyut Kalıpların Algılanması
Karmaşık Figürlerin Tanınması

şekil 4.3. R.J.Trotter'in Science News'da yayınlanan bilimsel çalışmasına dayanarak hazırlanmış olan beynin işlevlerine dair çizelge-diyagram; Centre for Culture and Technology tarafından benimsenmiş yukardaki uyarlamaya bkz., 1978.

Bunun gibi Baffin Adası araştırmacılarının İnuit halkı arasındayken keşfettikleri, "yüksek dereceden bir uzamsal, sağ-yarımküre yönelimi"dir. Lingustik çalışmalar bu dili, dillerin en sentetik olanı (bütünleyici) olarak sıralamaya sokmaktadır. Amerikan İngilizcesi aynı ölçeğin öteki ucunda yer almakta ve en çözümlemeci dil (sol-yarımküre) olarak sıralamaya girmektedir. İnuit heykelleri, taşbaskıları ve kilimleri "görünür bir çizgisel ya da üç boyutlu yönelimden yoksun"dur. Kültür, yüksek derecede işitsel/dokunsaldır.

Bu nedenle eğer siz bir İnuit'seniz, zihinsel fakülteleriniz,

sağ yarıküre doğrultusunda bir duyumsal tercihe ve duyumsal bir dokunma ve eko yapan bir ritüel form dünyasına sahiptir. Sağ, sola öncülük eder. Eğer Batı'dansanız ve özellikle de çok uygarlaşmış bir kişiyse, zihninizi sola ağırlık vermeye eğilim gösterecek ve bir anlamda boyun eğmiş olan bir sağ ile oynaşacaktır. Bunu gözönünde tutarak kişi, Trotter'in sol ve sağ beyin çizelge diyagramını okuyabilir (şekil 4.3.)¹⁰

Batı'da sol-yarıkürenin en güçlü özelliği çizgisellik ve ardeşiklik olduğundan, buna beynin görsel (nicel) yanı demek için yeterli gerekçe vardır; en bariz rolü, etiketleme rolü gibi görünmektedir. Sağ-yarıkürenin başat özellikleri aynı andalık, holistiklik ve sentetiklik olduğundan, bunu da, beynin işitsel (nitel) yanı olarak tanımlamak için yeterli gerekçe vardır: Zamanla sınırlı olmayan aşikar hayalgücü...¹¹

Öklit geometrisinde izah edildiği edildiği kadarıyla görsel uzam, çizgisellik, bağı olma, homojen olma ve stasisin temel karakteristiklerine sahiptir. Bu karakteristikler öteki duyuların hiçbirinde bulunmaz. Öte yandan işitsel uzam, odağı ya da merkezi aynı anda her yerde olan ve sınırı hiçbir yerde olmayan bir kürenin temel karakterine sahiptir.¹²

Sol-yarıküreyi etkileyecek bir kaza konuşmayı sınırlandırabilir ya da afaziye yolaçabilir. Ama "özellikle sağ-yarıkürede meydana gelen zarar, genellikle linguistik yeteneklere bir ziyan vermezken uzamsal görevlerle ilgili icra gücünü, basit müziksel yetenekleri, bilinen nesnelerin ve yüzlerin tanınmasını ve bedensel özkavrayışı azaltabilir."

Bu, Batı uygarlığı -alfabenin acentalığı yoluyla- işitsel olana ilişkin kavrayışımızı bastırıp sıkıştırmış olsa bile, görsel ve işitsel uzamların her insanda daima birarada bulunduğu-

nu söylemenin bir başka yoludur. İkincisi (işitsel olan), yazılı söz uygarlığının görüldüğü arkaplanı oluşturan görünmez karşıçevredir. Gestaltist yapısalcılığın başlatıcısı Christian von Ehrelfelds, konfigürasyonların (gestalten), yalnızca bizim, figürü zemin üstünde görme, geometrik açıdan kusursuz formları düzensiz biçimlere tercih etme eğilimimizden ötürü varolduğunu açıkça göstermektedir.¹³

Trotter'in "The Other Hemisphere"* başlıklı denemesinde, gözlem ve resimleme amacıyla bir Üçüncü Dünya toplumu ya da okuması yazması olmayan bir toplum seçmesi de ayrıca fonetik alfabe kullanımını geliştirmemiş olan toplumların aynı Üçüncü Dünya duruşunu benimsediklerine işaret etmektedir.

Üçüncü Dünya, Sanskritçe gibi yazmanın fonetik olmayan bir formunu geliştirmiş olsa bile esas olarak sözel/işitseldir. Öte yandan Birinci Dünya ülkeleri nüfuslarının çoğunluğu bir yarı-okuryazar duruma meylediyor olsalar bile görsel olma eğilimindedirler. Sanayi toplumlarının görsel kültürünün, elektronik teknolojilerden oluşan bir çevrede, büyük oranda işitsel bir yöne doğru etki altına girdikleri günümüzde, durum budur.

Verilen herhangi bir zaman diliminde, beynin sorun çözme sorumluluğunu denetleme bağlamında, sol ya da sağ-yarıküre başatlığı, büyük oranda çevresel faktörlerden bağımsızdır; öyle ki Batı'da sol-yarıkürenin çizgiselliği -örneğin-, devlet yönetiminin, yollar, ulaşım ve mantıklı ya da rasyonel etkinliklerinden oluşan karmaşık bir hizmetler çevresiyle

* Anlamı: Öteki Yarıküre, Ç.N.

desteklenmektedir. Buna karşılık sağ-yarıküre egemenliği, aynı anda rezonans yapan bir karakterin oluşturduğu bir çevreden destek alır ki bu, 5. Bölüm'de uzama ilişkin Oryantal görüşü tartışırken ayrıntısıyla geliştireceğimiz bir noktadır.¹⁴ Sözel olanın dokunsal olana, özellikle okuryazarlık öncesinde sıkıca bağlantılı olduğu akılda tutulursa, sözel toplumlarda bu tür başatlık normaldir.

Günümüzde, sabit olarak değişime uğrayan enformasyonun aynı andalı elektronik akımıyla oluşan evrensel çevremiz, sağ-yarıkürenin duysal tercihini öne çıkartmaktadır. Birinci Dünya, yavaş yavaş da olsa Üçüncü Dünya ile kendisini hizalamaktadır.

Batılı insan, ölçülebilir olguyu onaylamak için, orantısal uzamı kavramlaştırma kapasitesine bel bağlamaktadır. İnuit, gerçekte Oryantal bir dispozisyonu olan bütün halklar gibi gerçeği "görmek inanmaktır" ile değil, sözel gelenekle, mistisizmle, sezgiyle, düşünce bütünlüğüyle bulur; bir başka biçimde ifade etmek istersek, yalnızca gözlemle ve fiziksel fenomenin ölçülmesiyle değil. Onlar için oküler olarak görünen görüntü, işitsel olan kadar yaygın değildir. Onların kutsal kişileri için doğru sıfat, görücü değil işitici olurdu.

5

Eflatun ve Melekçilik

Oryantaller'in bütün ruhsal ve sosyal koşullara anında uyarlama kapasiteleri vardır ki bu, yaşamı, sıralama öncelikleri olmayan, çok duyumlu bir denge durumu olarak görmeyle bağlantılıdır. Deneyim zeminini sürekli olarak akort edilir. Hep zemin; hiç figür yok: işitsel mod. Batılılar ise, zeminin, hiyerarşi yönünde bir arzuyu meydana çıkartacak biçimde parçalara ayrıldığı, sabit bir bakış açısına bağlıdır: Hep figür; hiç zemin yok... Robotçuluk, birçok alanda, hep bir seferde eşit olarak empatik olma yeteneğidir. Melekçilik, zemin olmaksızın sabit bir bakış açısına zincirlenmektir.

Eflatun'un başlangıçta yaptığı mücadele, Yunan kabileciliğinin Oryantel eğilimini bozundurmaya merkezlenmişti; o, sol beyin düşüncesinin ya da melekçiliğin sağa üstün gelmesini sağlamıştı.

Eflatun, taklitçi ve rezonant karakterlerin sağ-yarıkürenin zihinsel tiyatro sahnesini fuzuli işgalini bir tür "ruhsal zehirlenme" ya da amacı bireyselleştirilmiş bir polis olan sol-yarıküre akademisine yönelik bir tehdit olarak görmüştü:

Kendinizi Aşil'in yerine koydunuz, kederiyle ya da öfkesiyle özdeşleştiniz. Kendiniz Aşil haline geldiniz ve dinlediğiniz ezberci de öyle. Otuz yıl sonra Aşil'in söylemiş olduklarını ya da şairin onun hakkında söylemiş olduklarını otomatik olarak siz de söyleyebilirdiniz. Böyle olağandışı şiirsel hatırlama

güçleri, yalnızca yansızlığın bütünüyle yitirilmesi pahasına elde edilebilirdi. Eflatun'un amacı gerçekte öğretimsel bir yöntem ve tüm bir hayat biçimiydi... Dramanın bu türü; deneyimin, çözülmesi ve anlaşılması yerine, hafızada bu tür yeniden yaşatılması, onun için "hasım"dı.

Sağ-yarıkürenin empatisi, sol-yarıkürenin ayrı duruşuyla uyumsuzdur:

Zihnin şiirsel durumunun Eflatun için baş hasım olmasının gerekçesi budur ve bu hasmı neden o kadar korkunç bulduğunu anlamak kolaydır. O, yüzlerce yıllık ritmik hatırlama deneyimi alışkanlığına karşılık listeleri devreye sokmaktadır. İnsanlardan, deneyimi yaşamalarını ve yeniden düzenlemelerini; sadece konuşmak yerine ne söyledikleri hakkında düşünmelerini istemektedir. Ve insanlar deneyimleriyle özdeşleşmek yerine kendilerini ondan ayırtedebilmelidirler: Bizzat kendileri nesneden ayrı duran özne konumuna gelmeli ve nesneyi yalnızca "taklit" etmeyi bırakıp tekrar incelemeli, çözümlmeli ve geliştirmelidirler.¹

Alfabe, hizmetlerin ve deneyimlerin (mimarlıktan ve kentlerrarası yollardan temsili sanata kadar herşey) çizgisel ve görsel bir çevresini yaratmıştı ki bu sol, ya da çizgisel yarıkürenin yükselişine ya da egemenliğine katkıda bulunuyordu. Bu varsayım, beynin çizgisel ardışıklığını, dolayısıyla matematik ve bilimsel düşüncüyü denetleyen alanın, sol-yarıkürenin ön bölgesinde yer aldığını bulmuş olan Rus nöropsikolog A.R. Luria'nın bulgularıyla tutarlılık gösterir:

Bir sözcük yazmak için zihinsel süreç, yine de farklı bir uzmanlık gerektirmektedir: Sözcüğü biçimlendirmek için harfleri uygun bir ardılıkla biraraya getirmek. Yıllarca önce Lashley, ardışık çözümlerin, beynin uzamsal çözümleme için ayrılmış

bölgesinden farklı bir bölgesinin işi olduğunu keşfetmişti. Yoğun çalışmalarımız süresince, ardışık çözümlemeyle yükümlü bölgeyi, sol-yarıkürenin ön bölgelerine yerleştirmiştik.²

Luria'nın sonuçları, "çizgisel düşünme" ifadesinin yalnızca bir konuşma figürü olmakla kalmayıp beynin sol-yarıküresinin ön bölgelerine özgü bir etkinlik değeri olduğunu gösteriyor. Sözkonusu sonuçlar ayrıca, çizgisel ardılığa yönelik vurgulamasıyla alfabe kullanımının, beynin bu alanının kültürel şablonların yönetilmesini uyardığını da gösteriyor. Luria'nın gözlemleri, çizgisel yapısıyla yazılı alfabenin, Batı biliminin, teknolojisinin ve rasyonelliğinin gelişmesinde geçirgen koşulları nasıl yarattığını anlamamızı da sağlıyor.

Alfabe görsel uzamı, koku, dokunma, kinestezi ve işitme duyularına ilişkin duyumsal alanların birçok diğer türünden ayrılmış ve tecrit etmiştir. Soyut görsel uzam çizgel, homojen, bağlantılı ve statiktir. Ancak nöropsikologlar, sağ-yarıküreye müphem bir "uzamsal" özellik atfettiklerinde, sinir sisteminin işitsel-dokunsal ve çoğul olan öteki uzamlarının aynı andalı ve süreğen olmayan özelliklerine gönderme yapmaktadırlar.

Analitik geometrinin Öklit uzamı, beynin sol-yarıküresine özgü bir kavramken, holistik sinir sisteminin çok boyutlu uzamları, beynin sağ-yarıküresinin algılarıdır. Fonetik alfabe oyun alanına girdiğinde, görsel fakülte öteki duyulardan ayrılma eğilimi göstererek öteki duyulardan çok farklı bir yere konumlanmayı ya da çözüşmeyi temsil eden soyut Öklit (görsel) uzamının algılanmasını mümkün kılar. Öklit geometrisinin yükseliş tarihi, özellikle eski İskenderiye'de fonetik okuryazarlığın yükselişiyle doğrudan paralellik gösterir.

rir. Ve buna karşılık da fonetik okuryazalık, rasyonel mantığın yükselişiyle birarada varolmuş ve birarada yayılmıştır.

Parmenides ilk görsel (nicel) filozoftur ve kendisi sağ-yarıküre, işitsel (nitel) filozoflar olan ön Sokratçılar'ın takipçisi olmuştur. Fonetik alfabe, Eric Havelock tarafından *Preface to Plato*'da* anlatıldığı gibi Eski Yunan'ın sözlü kültürünü ıskartaya çıkartmıştır:

Eğer Savunma gerçekten o dönemin üslubunu temsil ediyorsa, İsa'dan önce beşinci yüzyılın sonuyla birlikte hem Sokrat öncesi filozoflar hem de Sofistler, kamuoyunun gözündeki entelektüalist hareketin temsilcileri olarak kabul ediliyorlardı. "Filozofizerler" olarak adlandırıldılarsa bu, öğretileri böyle olduğu için olduğu kadar, kullandıkları vokabüler ve sentaks türünden ve temsil ettikleri alışılmışın dışındaki ruhsal enerjilerden de ötürüydü. Sofistler'in, Sokratöncesi filozofların ve Sokrat'ın ortak tek bir önüne geçilmez karakteristiği vardı: Soyut düşünmeyi keşfetmeye ve hayata geçirmeye çalışıyorlardı.³

Fonetik alfabenin öteki dilleri kendine çevirme, enformasyon akışının gözenekli bir matriksi gibi etkiye gücü, sağ-yarıküre (sözel) kültürlerini işgal etme gücüyle eşleşmiştir. Normalde bu kabilesel sağ-yarıküre kültürleri holistiktir ve bütündür ve öteki okuryazarlık öncesi kültürlerin sızma girişimlerine dirençlidir. Ancak, sol-yarıküre fonetik alfabesinin uzman nitelikleri, sözel toplumların işgal edilip ele geçirilmesi için uzun süre boyunca yegane enstrümantal araç olmuştur.

1 ~

* Anlamı: Eflatun'a Giriş, Ç.N.

"Batı kültürünün izlerini taşımayan insanlar arasında propaganda etkili değildir." Jacques Ellul'un *Propaganda*'sından alınan bu sözleri, Batı tarihinin can alıcı özelliklerinden birine dikkati çekmektedir. Propagandaya ve yayılmaya adanmış olan Hristiyan kilisesi, ilk günlerinden itibaren fonetik Greko/Romen okuryazarlığını benimsemiştir. Greko/Romen okuryazarlığının ve uygarlığının idamesi, Hristiyan misyonerliğinden ve öğretim etkinliklerinden ayrılmaz bir hale gelmiştir. Paradoksal olarak minimum düzeyde fonetik ya da Batılı kültürden yoksun insanlar, öğretisel öğretiyi yalnızca almaya değil ve fakat akıllarında tutmaya da muktedir değillerdir. Aşağıda Ellul'un bu mesele üstüne gözlemleri yer almaktadır:

Belli bir yaşama standartına ek olarak bir başka koşulun daha karşılanması gerekmektedir: Eğer bir insana yapılan propagandanın başarıya ulaşması isteniyorsa, o insan hiç değilse az bir kültür sahibi olmalıdır. Batı kültürünün izlerini taşımayan insanlar arasında propaganda etkili değildir. Burada zekadan sözetmiyoruz; bazı ilkel kabileler tam anlamıyla zekidirler, ama bu zeka bizim kavramlarımıza ve alışkanlıklarımıza yabancıdır. Bir temel gereklidir, örneğin öğretim; okumayı bilmeyen bir insan gibi okumayla ilgilenmeyen bir insan da propagandadan kaçacaktır. İnsanlar okumayı öğrenmenin insanoğlunun ilerlemesine kanıt teşkil ettiğini düşünmeye alıştılar; okuma-yazma bilmeyenlerin oranının düşmesini hâlâ büyük zafer olarak kutluyorlar; okuryazarlık oranı çok düşük olan ülkeleri lanetliyorlar; okumanın özgürlüğe giden yol olduğunu düşünüyorlar. Bütün bunlar tartışmaya açıktır; çünkü önemli olan okumayı başarmak değil, kişinin okuduğunu anlaması, anladığını aktarması ve okuduğunu yargılayabilmesidir. Bunun dışında okumanın bir anlamı yoktur (hatta hafıza ve

gözlemin bazı otomatik niteliklerini de tahrip eder). Ama eleştirel fakültelerden ve idrakten söz etmek, ilkökul öğretiminin çok ötesinde birşeyden söz etmek ve çok küçük bir azınlığı dikkate almak demektir. İnsanların büyük çoğunluğu, belki de yüzde 90'ı okumayı bilir ama zekasını bunun ötesinde uygulamaz. Basılı söze, ya otorite ve yüksek değer atfeder, ya da tersine, tümüyle reddeder. Bu insanlar düşünecek ve ayırte-decek yeterli bilgiye sahip olmadıklarından, okuduklarına ya *in toto** inanır ya da inanmazlar. Ve dahası bu tür insanlar okuma malzemesinin zor olanını değil de en kolay olanını seçeceklerinden, kesinlikle, basılı sözün hiçbir karşıcılıkla karşılaşmaksızın kavrayabileceği ve ikna edebileceği bir düzeydedirler. Propagandaya kusursuz bir uyum sağlarlar.⁴

Philip Slater tarafından *Glory of Hera*** ve Karl Popper tarafından *The Open Society and Its Enemies*' de*** açıklandığı gibi Atina ve Eski Yunan'da fonetik okuryazarlık fazlasıyla rahatsız edici bir kuvvetti. Slater, Yunan aile yaşantısının parçalanmasıyla ve yeni demokratik ve rekabetçi bireyciliğin yükselişiyle ilgilenmiştir. Okuryazarlığın etkisiyle serbest kalan zihnin ve ruhun yeni niteliklerine yönelik dillendirilmiş bir tepki vardı. Popper şunu soruyor: "Thucydides gibi önemli Atinalılar'ın bu yeni gelişmelere yönelik tepkilerin yanında yer almış olması olgusunu nasıl açıklayabiliriz?" Şuna dikkati çekiyor:

... Hırslı genç asillerden birçoğu, demokratik partinin etkin ama her zaman güvenilir olmayan üyeleri haline gelirken, en

}

* Latince; anlamı, tamamen, Ç.N.

** Anlamı: Hera'nın Zaferi, Ç.N.

*** Anlamı: Açık Toplum ve Düşmanları, Ç.N.

düşüncelilerden ve yeteneklilerden bir bölümü, onun çekiciliğine karşı koydular... Açık toplum şimdiden varlık göstermişti... Ve uygulamada yaşamın yeni değerlerini, yeni eşitlikçi standartlarını geliştirmeye koyulmuştu...⁵

Atina'nın büyük kabile şefleri, sözel toplumlarının holistik sağ-yarıküre enstitülerinin, sol-yarıküresel okuma yazma etkinliğiyle harekete geçen görsel devrimin parçalanmış ve bilimsel eğilimine hızlı bir geçiş yapmasına sert bir direnç gösterdiler. Eflatun, okuryazarlığın etkilerinden ve saldırgan ticari ilgilerin yükselişinden hiçbir şekilde memnun değildi:

"Vatansever" hareket, kısmen yaşamın daha kararlı formlarına, dine, iffete, yasa ve düzene dönüş özleminin bir ifadesiyse de, bizatihi kendisi, ahlak açısından çürümüştü. Eski itikat yitmişti ve yerini büyük oranda dinsel duyguların ikiyüzlü ve hatta sinik bir biçimde sergilenmesi almıştı. Eflatun tarafından yapılan Callicles ve Thrasmachus tasvirlerinde dile getirildiği gibi nihilizm, hiçbir yerde olmasa da, kendilerine fırsat tanınsa demokratik partinin liderleri olabilecek genç "vatansever"aristokratlar arasında yaygındı.

Atina'nın geleneksel enstitülerini tahrip eden aynı okuryazarlık, sol-yarıkürenin yeni başatlığından ayrılmaz olan sosyal bir rasyonalizm de yaratmıştı:

Ama bu sefer Thucydides'in mensup olduğu aynı kuşak içinde, nedene, özgürlüğe ve bütün insanların kardeşliğine yönelik bir itikat ortaya çıktı: Yeni itikat ve inancım odur ki açık bir toplumda mümkün olan tek itikat...⁶

Yunan kabile düzeninden Yunan bireyciliğine geçişte okuryazarlığın rolü üstüne ya da bireyi gruptan ayırtetme konusun-

da hiçbir bilgisi olmayan Karl Popper şöyle özetliyor:

... Yunan kabile düzeninin bozulmasıyla başlamış olan politik ve ruhsal devrimin, zirvesine, Pelopenez Savaşı'nın patlak vermesiyle beşinci yüzyılda ulaştığını söyleyebiliriz. Bu savaş, şiddetli bir sınıf savaşına ve aynı zamanda Eski Yunan'ın iki büyük kenti arasındaki bir savaşa dönüşmüştür.⁷

Hıristiyan kıyamet öğretisinde, bütün bireylerin bireysel sorumluluklarını vurguladığı için hıristiyanlık açısından Greko/Romen enstitülerini cazip kılmış olan bu bireycilik olabilir. Fonetik alfabe, sol-yarıkürenin başatlığını besleyen yegane çevre hizmetlerini ve enstitüleri sağlar.

Sol-yarıkürenin başatlığı (analitik ve nicel), -ve başat demekle, sol beynin Batı kültürü bağlamında sağ beyni yönlendirmesini kastediyoruz- sağ-yarıkürenin teslimiyetini ya da baskısını gerektirir ve böylece, örneğin bizim zeka testlerimiz yalnızca sol-yarıküre başarılarını ölçmek üzere varolurlar ve sağ-yarıkürenin (nitel) varlığını idrak etmezler. Şimdiki elektronik çağı, aynı andalıkla kaçınılmaz yüzleştirme özelliği dolayısıyla, sol-yarıkürenin 2 bin 5 yüz yıl süren başatlığına karşı ilk ciddi tehdittir.

Beynin sağ (aynı andalı ve işitsel) yarıküresinin ya da sol (çizel ve görsel) yarıküresinin öne çıkmasını ve üstünlük kurmasını sağlayacak bir dizi değişik unsur vardır. Belli bir kültürde herhangi bir yarıkürenin başatlığı ne ölçüde aşırı olursa olsun, korpus kallosuma ve ön loba ve hipokamp çıkıntılarına; yarıküreler arasında köprü oluşturan sinirsel kablo şebekesinin o bölümüne şükürler olsun ki, iki yarıküre arasında daima bir ölçüde bir oynaşma sözkonusudur.

Yaşantılarının, dillerinin, yazmalarının, sanatsal beğenile-

rinin her noktasında ulaştıkları aşırı sağ-yarıküre irfanlarıyla Çinliler bile, törel akılla ilgili uygulama ve ilgilerinde çokça sol-yarıküre eğilimi ve kalitesi kullanırlar. Ancak onların vurgusu, ağırlıkla, Heisenberg'in rezonans aralığı ya da teması dediği şeyin üstünedir. Bu, bir zaman ve uzam deneyimi meselesidir. Sözgelimi bir Batılı, çiçekleri uzam içinde tanzim eder; Çinli ve Japon ise, çiçekler arasındaki uzamı uyumlaştırır. Süreğen olmayan bu uzamın önemi Chiang Yee tarafından kaleme alınmış *The Chinese Eye'dan** aktarılan aşağıdaki pasajda netleşmektedir:

Gerçekte uzam kullanımı Çinli ressamın en imrenilen gizlelerinden, kompozisyonunu oluştururken kafasındaki ilk düşüncelerden biridir. Bizim resimlerimizde hemen hemen her uzamın bir önemi vardır: izleyici bunları kendi hayal ettiği sahnelerle ya da yalnızca duygularıyla doldurabilir.

Sung hanedanından Çinli bir şair, Yeh Ch'ing Ch'en vardı ki bir ayrılışın hüznü üstüne yazmış ve sahneyi aşağıdaki gibi tanımlamıştı:

İlkbahar sahnesinin
üç bölümünden ikisi hüzündür,
Ve öteki, başka hiçbirşey değil
ama rüzgar ile yağmur.⁸

Başka bir deyişle Çinliler, sağ-yarıkürenin solu yönlendirmesine izin verirler; gözü kulak gibi kullanarak Tony Schwartz'ın *The Responsive Chord*'da** sırası gelip de TV imajına yönelik olarak değindiği, görünüşte paradoksal durumu

* Anlamı: Çinli Göz, Ç.N.

** Anlamı: Karşılık Veren Duyum, Ç.N.

yaratırlar: "Televizyon seyrederken, gözlerimiz kulak işlevi görür."⁹

Sağ beynin solu yönetmesi deneyimi bize hiçbir şekilde yabancı değildir. Herbert Krugman deneklerin basılı malzeme ve televizyona verdikleri tepkileri karşılaştıran beyin dalgası çalışmaları yapmıştır.

Deneklerden biri TV açıldığında bir kitap okuyordu. Bakmaya başlar başlamaz beyin dalgaları önemli ölçüde yavaşladı. Otuz saniye içinde alfa konumunun başatlık öncesi durumuna geçmişti: Sakinleşmiş, edilgen, dağınık odaklı. Krugman'a birini sevdiğini, ötekini sevmediğini ve üçüncüsünden sıkıldığını söylemiş olduğu halde üç değişik TV programına yönelik beyin dalgası tepkisi temelde aynıydı. Bu türden bir dizi deneyin sonucu olarak Krugman, insanların, TV, herhangi bir TV karşısındaki tepkileri konusunda bu temel alfa durumunun karakteristik olduğunu tartışmaktadır. Şuna değinir:

... Deneklerin bilinen logolara bile yüksek ölçüde sağ beyin tepkisi gösterme yetenekleri, öykülere idea içeriği eklenmeden önce bile verdikleri sağ beyin tepkileri, TV'de üstün gelen sağ beyin tepkisi ve hatta basılı reklam adını verdiğimiz şeye verdikleri tepki; tümü de öğretmeyle çelişkili bir biçimde, elektronik medyanın eşsiz gücünün insanların hayalgücünün içeriğini biçimlendirmek olduğunu ve bu özel yolla davranışlarını ve bakış açılarını belirlemek olduğunu akla getiriyor.¹⁰

Krugman, araştırmalarının, başlangıçta "medyum mesajdır" kavramını çürütmek etmek için deruhte edildiğini itiraf ediyor. Elde etmiş olduğu nicel sonuçlar, TV aracılığıyla gerçekleşen bir sağ-yarıküre telkini sayesinde kültürümüzde ger-

çekleşen kütsel ve bilinçaltı bir erozyonun varlığına işaret ediyor. Daha geniş anlamıyla yeni bir konfigürasyon ya da zemin olarak elektronik medya, yalnızca sağ-yarıküreye öncelik veriyor. Deneyimin içsel ve nitel cephelerini vurgulayan sağ-yarıkürenin nicelleştirilmesi olanağı bulunmuyor. Günümüzdeki disleksi ve öteki öğrenme yetersizliği güçlükleri -kurbanlarının yüzde 90 kadarı erkektir- sağ-yarıküreye geri dönmemiz için bize baskı yapan TV ile diğer elektronik medyanın doğrudan bir sonucu olabilir.¹¹ Disleksi, bütün harfler ve sözcükler bağlamında tek bir sabit bakış açısı benimseme yetersizliğidir. Tam tersine, harflere ve sözcüklere, bakış açılarından yalnızca tek bir tanesinin doğru olduğu yönünde bir varsayımdan yoksun olarak, aynı anda çeşitli bakış açılarından yaklaşmayı gerektirir (yani bir sağ-beyin uygulaması).

Yakın nokta görüş problemleri olduğu gibi sol-yarıküre alfabetik formuyla ilgili problemler de vardır. ABD ile Kanada'da yükselen suç oranları ile okuma yetersizlikleri arasında doğrudan bir ilişki olabilir mi? Sanatçı ve 'soyumuzun antenleri' olarak kübistler, yetmiş yıl kadar önce yer değiştirme olgusunu saptadılar ve sağ-beyin duyumsal tarzının yeni yeni ortaya çıkmakta olan gramerini sergilediler. Eğer okuryazarlık Batı'da hayatta kalacaksa, yazma sistemimiz, kısa bir zaman içinde, sağ-yarıküre duyarlılıklarına ve doyumlarına uygun bir kalıp içinde yeniden biçimlendirilmelidir. Doğrudan ve dairelerden oluşan yazı tarzından italığe, Palmer yönteminden kaligrafinin daha kısaltılmış formuna bir geçiş yapmak, kısaca herkesin bir kübist haline gelmesi gerekebilir, sözelimi.

Uzun bir süredir tekerlekle aks arasındaki aralığı, yalnızca

dokunmanın değil aynı zamanda oyunun bir örneği olarak kullanmaya alışmış bulunuyoruz. Oyun olmaksızın, o figür-zemin aralığı olmaksızın ne tekerlek olacaktır ne de aks. Tekerlekle aks arasında olup da her ikisini birden tanımlayan uzam, 'eylemin olduğu yer'dir ve bu uzam hem işitsel hem de dokunsaldır. Daha önce söylediğimiz gibi Çinliler, şeyler arasındaki aralığı, durumlarla temasa geçmenin temel yolu olarak kullanırlar.

Sol beyin için aralık, mantıksal olarak ilişkilendirilmesi, doldurulması ve üstüne köprü kurulması gereken bir uzam olduğundan, hiçbirşey, sağ-yarıkürenin solla çelişkili özelliklerini bu aralık kadar iyi açıklayamaz. Çizgiselliğin ve görsel düzenin, sağ-yarıkürenin aynı andalı dünyasındaki rezonans yapan aralık ya da uçurumla çelişkili diktası işte böyledir. Okakura Kakuzo *The Book of Tea** başlıklı eserinde, Japonlar'ın sosyal ilişkilerle ilgili tutumunu "çevremize sürekli olarak yeniden ayarlanma" biçiminde tanımlıyor. Bu, her durumun sınanabileceği ve kişinin tercihini beyan edebileceği sabit bir konum varsayan Batılı ya da görsel bakış açısıyla en aşırı çelişkidir. Sol-yarıküre toplumu, kabilesel grupları nasıl meşum ve tehdit edici bulur ise, tıpkı bunun gibi sağ-yarıküre kültüründe de özel birey için yer yoktur (örnek: "Sarı Tehlike"). II.Dünya Savaşı askerleri ve denizcileri, farklılıklarını anlatabilmek için Güney Pasifik yerlilerini "balçıklar" ("gerikalmışlar") olarak tanımlamışlardı ki bu tutum Vietnam'da da sürmüştür.

Zen Budizmi'nin büyük otoritesi Suzuki, muayy, *ben bunu yapıyorum* duygusu taşımayan 'vect', 'çabasızlık' olarak tanımlar. Gözlemleyen benlik giderilmiştir; insan "kendini kay-

* Anlamı: Çay Kitabı, Ç.N.

beder", yani kendi eylemlerinin seyircisi olmayı bırakır. Suzuki şöyle diyor: "Bilinçliliğin uyanmasıyla irade ikiye ayrılmıştır... Oyuncu ve gözlemci. Oyuncu (benlikten çıkarılmış), gözlemci benliğin sınırlamalarından azade olmak istediği için, çatışma kaçınılmazdır. Dolayısıyla aydınlanma esnasında mürit gözlemci-benliğin olmadığını, "bilinen ya da bilinebilir nicelikte bir ruh varlığının olmadığını keşfeder. Amaç ve ona suç ortaklığı yapan eylem dışında hiçbirşey kalmaz."¹²

Okakura Kakuzo'nun izah ettiği gibi sağ-yarıküre kültürünün elektronik enformasyon çağının aynı andalığına büyük bir eğilimi vardır:

Şimdiki hâl, hareket eden sonsuzluktur; göreceli olanın meşru küresidir. Görecelilik, ayarlanma gerektirir: Ayarlanma, sanattır. Yaşamın sanatı, çevremize sürekli yeniden ayarlanmakta yatar.¹³

Sağ-yarıküre kültürü, doğal olarak, durumları ve ilişkileri bağlamaktan ziyade aralıklara akortlanmaya ya da tekrar konfigüre olmaya bakar:

Taocular, herkes eşliklerini muhafaza etseydi yaşamın komedisinin çok daha enteresan olacağını iddia ettiler. Dünyasal dramının gizli başarısı, kişinin kendi konumunu yitirmeksizin şeylerin orantısını muhafaza edip ötekilere de bir yer vermesiydi. Kendi rollerimizi hakkıyla oynayabilmek için oyunun bütünü bilmek zorundayız; bütünsellik kavramı bireysellik kavramı içinde asla yitirilmemelidir. Bu Laotse, onun en gözde Vakum metaforuyla tasvir edilir. Gerçek anlamda özsel olanın yalnızca vakumda olabileceğini iddia etmiştir. Bir odanın gerçeği, sözgelimi, tavanının ve duvarlarının kendisinde değil ve fakat tavan ile duvarların çevrelediği boş alanda

aranmalıdır. Bir su testisinin yararlılığı, testinin biçiminde ya da hangi malzemeden yapılmış olduğunda değil, suyun konabileceği boşlukta yatar. Vakum baştan aşağıya kudrettir, çünkü tamamen içermeliktir. Yalnızca vakumdadır ki, hareket mümkün hale gelir.¹⁴

İnsan, sıfır kavramı Ortaçağlar'da Afrika yoluyla Avrupa'ya ilk kez takdim edildiğinde, Batı'nın nasıl çarpılmış olabileceğini anında görüyor. Bu Oryantal fikir, matematik ve bilimde oyun olanağını ima ediyordu ki bunun yokluğu, Romalıların ve Yunanlıların hesaplamalarını sakatlama eğilimi gösteriyordu. Kakuzo şunu da ekliyor: "Jiu-Jitsu'da kişi, kendi kuvvetini nihai çatışmadaki zafere saklarken direnç göstermeyip vakumla uzatır ve düşmanın kuvvetini tüketmeye bakar." Batı sanatında biz, ifade gücüne ve çizimdeki sınırlayıcı çizgiye hayranlık duyarken, sağ-yarıküre kültürü, zıt ilkeyi sahneye koyar; vurgu, "ima'nın değeri" üstündedir:

Sanatta aynı ilkenin önemi, ima'nın değeriyle tasvir edilir. Bazı şeylerin söylenmeden bırakılmasıyla, izleyiciye fikri tamamlama şansı verilmekte ve büyük bir başyapıt böylelikle kaçınılmaz olarak, siz onun gerçek bir parçası haline geleseye kadar dikkatinizi perçinlemektedir. Orada, sizin girmeniz ve estetik duygulanımınızı tümüyle tatmin etmeniz için bir vakum vardır.¹⁵

Bu, daha önce tartışılmış olan okuryazarlık öncesi Yunan taklitçilik/mimesis tekniğiyle aynı düzendir.

Ne var ki, algı düzeyleri en yüksek Batılı yazarlarımızdan bazıları, özellikle de bu yüzyılın ilk dönemlerinde, sabitlenmiş bir bakış açısının, nesnelliğe özgü katılığının etkisinde öylesine kalmışlardır ki, zıtların keşfine eşit zaman ayırmak-

ta başarısızlığa uğramışlardır. Sözlü kültürlerin, robotçuluğu, arzu edilir bir norm olarak kabul ettiklerini anlamamışlardır. Tersine Wyndham Lewis, *Men Without Art** başlıklı eserinde, bireyselleşmiş Batılı toplum için 'tam anlamıyla ayarlanmış' insan idrakten yoksun bir otomat olarak kabul edildiğinden, 'uygar' sanatçının rolünün ayarlanmamızı önlemek olduğunu teyit eder.

Dolayısıyla bizim kullandığımız şekliyle robotçuluk terimi, Karl Kapek'in bu sözcüğü, 1938 yılında yazdığı oyunda kullandığı şekliyle, "Rossum'un Evrensel Robotları"ndaki mekanik katı davranışlar anlamına gelmemektedir. Bu bağlamda robotçuluk, daha ziyade bilinçli 'gözlemci benlik'in ya da bilincin, bütün ipoteklerin, bütün korku ve sakınakların ideal performanstan arıldırılması amacıyla baskılanması anlamına gelir. Suzuki'nin dediği gibi, böyle bir insan, "eylemin uygun istikameti hakkında düşünce edinme ihtiyacının ötesine geçmiş bir ölü haline gelir. Ölüler artık geri dönmezler; onlar özgürdürler. Dolayısıyla 'ölmüş biri gibi yaşayacağım' demek çelişkidenden öte bir serbestlik anlamına gelir."¹⁶

Japonlar "ölmüş biri gibi yaşamak"ı, kişinin bir ustalık düzleminde yaşadığını anlatmak için kullanırlar. Bu, sol-yarıkürenin ayrık ve nesnel benliğinin ortadan kaldırılmasıdır. Sonuç ayrılığa benziyorsa bunun gerekçesi, sağ-yarıkürenin total bir genişleme ya da artırma durumuna, görünür karakteristiğinin tersi noktasına (kiyasma) itilmesindendir. Bu yaklaşım, Ruth Benedict'in değindiği gibi, "yaygın, günlük nasihatler"de kullanılmaktadır. Yılsunu sınavları konusunda

* Anlamı: Sanatı Olmayan İnsanlar, Ç.N.

endişeli olan bir ortaokul çocuğunu cesaretlendirmek için, biri ona, "Onları ölmüş kabul et ve kolayca verebileceğini düşün" diyecektir. Önemli bir iş anlaşmasına imza etmek üzere olan birine cesaret vermek için bir dost, "Şimdiden ölmüş biri gibi davran" diyecektir. Bir insan büyük bir ruhsal bunalıma girdiği ve önünde uzanan yolu göremediği zaman, karar, en yaygın olarak "şimdiden ölmüş biri gibi davranmak" suretiyle zuhur eder. Şöyle sürdürür:

Batı ve Doğu psikolojileri arasında, bilinçsiz bir Amerikalı'dan sözettiğimizde, artık günah duygusu taşımadığı için yanlış yapacak olan bir adamı kastediyor iken; bir Japon buna denk bir deyim kullandığında, artık gergin ve engelli olmayan bir adamı kastetmesinden ibaret olan farka önemle işaret etmektedir. Amerikalı, kötü bir adamı kasteder; Japon ise, iyi bir adamı, eğitimli bir adamı, yeteneklerini uç noktaya kadar kullanabilen bir adamı. Egoizmden ırak olmanın en zorlu ve en çok adanmışlık gerektiren işlerini ortaya koyabilen bir adamı... İyi davranış için büyük Amerikan yaptırımı, suçtur; nasırlaşmış bir bilinç yüzünden bunu artık hissedemeyen bir insan antisosyalleşmiştir. Japonlar sorunu başka türlü diyagrama geçirirler.

Onların felsefesine göre insan, en derinliklerinde iyidir. Gündüsü doğrudan amelinin içinde de somutlaştırılabilirse erdemle ve kolayca hareket eder. Dolayısıyla 'ustalık' içinde, utancın oto sansürünü giderecek biçimde özünü eğiterek katlanmayı öğrenir (*laji*). Ancak o zaman 'altıncı duyu'su engellemeden bağımsız kalır. Bu, onun öz-bilinçlilikten ve çatışmadan en üst düzeyde sıyrılmasıdır.¹⁷

Bugünün paradoksu, son Batılı teknolojilerin zemin itibariyle elektronik ve aynı andalı olması ve dolayısıyla yapısal ola-

rak sağ-ıarıkresel ve 'Oryantal' ve doğası ile etkileri itibarıyla sözel olmasıdır. Durumun böyle olmasının gerekçesi, çoğu Batı teknolojisinin, -bilgisayar gibi- çoğunlukla da gereksiz bir biçimde, ondokuzuncu yüzyıl kültürel geriliğinin bir formu olarak, mekanik bir her-seferinde-tek-bir-şey eğilimini aklında tutuyor olmasıdır. Bu durum, yüzyıl kadar önce, telgrafla başlamıştır. Batı dünyasındaki süreçlerin boğucu şablonları, çizgisel, ardışık ve politik ya da yasal kurumlara ve ayrıca eğitim ve ticaretle (ama eğlence ya da sanatla değil) bağlantılı kalmaktadır ki bu, bütünsel bir kaos için bir formül oluşturmaktadır.

Bu arada Oryantal sağ-ıarıkre dünyasının zemini de hızla, sol-ıarıkresel Batı dünyasının bir kısım aygıt donanımı bağlantılılığını talep eder hale gelmektedir. 1940'dan önce Japonya, tekstil ve gemi inşaatı dallarında modern endüstrileşme arenasında rekabet etmeye başlamıştı. Günümüzde yarıiletkenlerin ve küçük otomobillerin retiminde, Amerikan rekabetçiliğine meydan okumaktadır. Çin, son zamanlarda kitlesel bir okuryazarlık programını yürürlüğe soktu ki bu, tamamen sol-ıarıkresel bir kültürel eğilim talebiyle sonılanaaktır ve Çin'i, daha şimdiden, bir kez daha, bir endüstriyel aygıt donanımı zemininde geliştirmekte olduğu bireysel girişimciliğin ve saldırganlığın yeni bir aşamasına sokacaktır. Kanada Senfoni Orkestrası'yla 1980 yılında bu ülkeyi ziyaret etmiş olan Kanadalı bir gözlemcinin dediği gibi, "Çinliler, Rus aygıt donanımına karşı kendilerini korumak amacıyla kültürel derilerini söküp atma eylemi içindeler."

Sol-ıarıkre insanının, genel olarak, çevreyi gözlemeleme ya da denetleme ya da değişimin şablonlarını görme konula-

rında çok önemsiz bir erke sahip olduğunun not edilmesi gerekmektedir. Öte yandan Oryantal gelenek, zeminin bütün cephelerine karşı ve zemin konfigürasyonundaki değişikliklere anında yanıt verme konusunda özel bir uyumluluk yansıtır. 1970'li yıllarda Japonlar, küçük otomobiller için dünya ölçeğinde gelişmekte olan kamusal ihtiyacı çabucak algıladılar. Amerikalı araba üreticileri, arabayla, bir nesne (figür) olarak ipnotize olmuş durumdaydılar; Japonlar arabayı bir zemin olarak, onu sarıp sarmalayan bir hizmet çevresi olarak gördüler.

Asya'daki ya da Üçüncü Dünya'daki sözel insanlar, ortaya çıkan yan etkilere -oyun alanına soktukları yeni zemine- duyarlılıklarından ötürü, yeni teknolojiler konusunda dikkati çekecek ölçüde muhafazakardırlar ve onların tarihi, yeniliklerin reddedilmesinin tarihidir. Bunun zıddına Batılılar ise, çabuk kar getirmeyi vaadeden herşeyi benimseme ve bütün yan etkileri görmezden gelme eğilimi gösterirler. Bir Oryantal'in davranışlarını, bir şablondan ötekine anında değiştirebilmesini sağlayan da işte, zemine karşı bu duyarlılık artı güçlü bir törelere uyma duyusu ve özel kimlikten yoksunluktur. Sözelimi 1945 yılının Ağustos ayına kadar *Chu* sadakat yasası, Japon insanından, düşmana karşı tek bir kişi kalmamacasına savaş edilmesini talep ediyordu. İmparator, *Chu*'nun gereklerini, Japonya'nın teslim olduğunu yayınlarak değiştirdiğinde, Japonlar galipleriyle işbirliği içinde olduklarını anlatabilmek için kendilerini paraladılar.

Batılılar, Japonlar'ın, bir davranıştan ötekine ruhsal bir bedel ödemeksizin salınma yeteneklerini kolayca değerlendiremezler. Bizim deneyimimizde, bu ölçüde aşırı olanaklar mevcut

değildir. Ancak Japon yaşıntısında bize öyle gelen çelişkiler, bizim benzerliklerimizin, bizim yaşantılarımızda kök saldığı ölçüde denilere kök salmıştır. Batılılar'ın, Japonlar'ca yaşamın bolunduğu 'daireler'in herhangi bir 'şeytani daire' içermediğini anlamaları gerekir. Bu, Japonlar'ın kötü davranışları tanımadıkları anlamına gelmez; ancak onlar insan yaşantısını, iynin güçlerinin kötünün güçleriyle iddialaştıkları bir sahne olarak görmemektedirler. Onlar varoluşu, bir 'daire'nin diğeri ve bir işlem yönünün diğeri üstündeki iddialarının dikkatli bir biçimde dengelenmesini gerektiren ve her dairenin ve her istikametin kendi içinde iyi olduğu bir drama olarak görmektedirler.¹⁸

Bütün durumlara uygulanabilecek (yani figürün bir zemin-den çıkartıldığı) soyut ya da nesnel tekdüze (görsel) bir kod ya da hareketten ziyade, sürekli olarak ayarlanması gereken bir özellikler (çok duyuşal) eşitliği ya da dengesi sözkonusudur. Zemin akort edilmiş olarak kalmalıdır. Robotçuluk anında yeniden ayarlanmadır.

Öte yandan melekçilik, büyük oranda, çizgisel ve görsel mantığın bir sonucu olan bir bakış açısı katılığını garanti eder. Bu en iyi, nesnellik illüzyonunun başlıca unsurlarından olan çatışmayı ve parçalanmayı teşvik etmesiyle karakterize edilmiştir. Kişi, gözü kulağa üstün kılar. Robotçuluğun işlevi tersinedir. Lowell Thomas'ın hep dediği gibi, "Yayındayken her yerdesinizdir..." Robotsu insan, herhangi bir sosyal duruma suçluluk duymaksızın anında ayarlanma yeteneğine sahiptir; çünkü kulağını, bizim dinleyici dediğimiz kolektif, törel bir kimliğe açık tutar. Dikkatli kalabalık gibi, bir dinleyici kitlesi de akort edilmiş zemindir.

6

Gizli Etkiler

İnsan eliyle oluşturulmuş bütün yapılar; dil, yasalar, fikirler ve varsayımlar, aletler, giysiler ve bilgisayarlar, bütün bunlar, insan bedeninin uzantılarıdır. İnsanoğlu kendi eliyle oluşturduğu yapılara itimat edemez. Dörtlü, insan eliyle oluşturulmuş herhangi bir yapının bilinçaltı etkilerini açığa çıkartmak için gereklidir. İnsan eliyle oluşturulmuş her yapı bir arketiptir ve insan eliyle oluşturulmuş eski ile yeni yapıların sürüp gitmekte olan kültürel yeniden kaynaştırılması işi, bütün keşiflerin motorudur ve keşfin, keşfi izleyen ve yenilik adı verilen geniş anlamalı kullanımını yönlendirir.

Sıcak ve havasız bir konferans salonunda konuşmacının tartışma çizgisini izlemeye çalışarak oturduysanız, bir zeminin ruhsal figürünü yaşamış oldunuz demektir: Zihninizin sarfettiği, dikkatin anlık alanıdır. Siz orada otururken, birbiri ardına, belki de havadaki ani bir değişime, radyatörün ses çıkardığına, ekranla panel arasında bir böceğin vızıldadığına ya da bacaklarınızın iskemle üstündeki baskısına dikkat edeceksiniz. O salonda varolan bütün şeylerin koşulları ve çevresi arasında kavrayış noktaları (dikkat) artacak ve azalacak.

Daha geniş bir anlamda, kendisini içeren çevreyle, medyumla ya da koşullar ve çevreyle bağlantısı olmayan hiçbirşeyin anlamı yoktur. Bu sayfa üstündeki yazı, boş sayfa zemini üstündeki figürdür. Geometrik yapının figürü, içinde tahayyül edildiği boşluk üstünde açığa çıkartılmıştır. Beynin sol-yarı-küresi, Batı kültüründe sağ beyin zemininin, Doğu'da zıddının üstündeki figürdür.

*Out of Revolution** başlıklı kitabında Eugen Rosenstock-Huessy, Batı kapitalizmi figürünün, bir ilerleme programı içinde çevrenin tahrip edilmesiyle ve böyle bir zeminin (çevresel) yerine konması politikası olmaksızın nasıl sürdürüldüğünü izah eder. Bununla çelişkili olarak, doğaya karşı değil doğanın içinde hareket eden ilkel avcı gibi sağ-yarıküre insanı, zeminin her zaman yoğun bir biçimde farkındadır ve gerçekte figürlerin ayırkçı düşünme deneyimine karşılık zemini ve zemin içinde rol alma deneyimini tercih eder. Chiang Yee, Çin sanatında (görsel) uyumsallaştırmanın ve sunumun red-dine dikkati çekiyor:

Olasılık, asla bir ilk nesne değildir; bizim sunduğumuz rüzgardaki bambu değil ve fakat bir bambu dalına baktığı ve bir an için kendi yaşamıyla ani bir özdeşlik oluşturduğu zaman ressamın zihninde, belli bir anda varolan bütün düşünce ve duygulardır.

Ayrıca şunları da söylüyor:

... Bilgeliğin basamaklarını tırmanırken biz, kendimizi Büyük Doğa'nın içinde kaybetmek, kendimizi onunla özdeşleştirmek için çabalarız. Peyzajlarda da böyledir bu, çiçek ve kuş resim-

* Anlamı: Devrimsiz, Ç.N.

lerinde de; biçimi taklit etmeye değil, yaşamın genel akıntısı içinde ilk kez girdaba kapılmış canlı nesnenin temel duygusunu ortaya çıkartmaya çabalarız.

Oryantal insan, bir resme, yalnızca bizzat o resmi sevmek ve anlamak için gözünü dikmez; bir ruh dünyasında kendi sınırlarının çok ötesinde bir anlayışı araştırmak için diker. Bu saygıyarıküre terimleriyle figür resmetmek, özel bir Batılı zihin meşguliyetidir ki, doyumdan yoksun kalmak anlamına gelir:

Biz figür resmetmeyi, hiçbir zaman sizin Batı'da yaptığınız gibi yüceltmedik; bir kısmının dinsel bir önemi olabilir ama, peyzajın eriştiği düşünce derinliğine nadiren ulaşır.¹

Dışavurumcularla kübistlerin ortaya çıkışına kadar Batı'da sanat, Rönesans'ın perspektifine ve bireysel tasvire esir düşmüştü ve ayrık bir gözlemci gerektirirdi. Elektronik zemini-miz sayesinde bugünlerde olanaklı hale gelen yeni işitsel-görsel kavrayışımızın akortuyla, Fritjof Capra, çağdaş fizikçilerin, istemeksizin, eski Doğu zihniyetiyle uyumlu bir dünya görüşünü tekrar öne çıkartmakta olduğunu buldu. İkisini uzlaştırmada karşılaştığı sorunlar, tamamen yarıküreler sorunuydu:

Kuramsal fizikte uzun bir eğitim aldım ve yıllarca araştırma yaptım. Aynı zamanda Doğu mistisizmiyle de ilgilenir oldum ve modern fizikle paralellliğini görmeye başladım. Özel olarak Zen'in şaşırtıcı cephelerinin çekimine kapılmıştım ki bunlar bana, kuvantum kuramının şaşırtmacalarını hatırlatıyordu. Bununla birlikte, başlangıçta bu ikisini ilişkilendirmek katıksız bir entellektüel egzersizdi. Rasyonel, analitik düşünme ile mistik doğrunun meditasyon deneyimi arasındaki uçurumu aşmak benim için çok güçtü; hâlâ da öyle...²

A.R. Luria'nın gözlemleri, çizgisel yapısıyla alfabenin Batı zihinsel ethosunun, özellikle bilim, teknoloji ve rasyonelliğin gelişmesine iletkin olan koşulların yaratılmasını nasıl sağladığını anlamamızı sağlıyor. Sol-yarıküre felci geçiren hastaların çoğu afazi durumuna giriyorlar ve konuşma ya da yazma yeteneklerini kısmen ya da tümünden yitiriyor; bazı durumlarda destek (ardışık) düşünme kapasitelerini de kaybediyorlar. Afallayıp sersemlemiş bir hale düşüyorlar ki bu, uyuşturuclarla ya da alkolle uyuşma deneyimine pek benzemiyor.

Bu durum kısmen adalî motor kontrolünün yitirilmesine bağlı olabilir. Ama büyük oranda yarıküreler arasındaki içsel-dışsal bölünme ve beynin sol yanının çizgisellik özelliğiyle ilişkili... Gerçekten de bazı felç kurbanları, hazırlıksız bir biçimde, okumada, yazmada ve adlandırmada uzman olmayan öteki yarıkürenin süreçleri içine düşüyorlar. Sol-beyin merkezli konuşma ve yazmanın ardışık bir biçimde yapılması gerekiyor. Bütün ardışık etkinlik biçimleri (konfigürasyonu ya da şablon olanların tersine) nasıl sol-yarıkürenin fonksiyonları ise, ister teknolojik ister sözel ya da yazılı olsun bütün ifade formları da (ve artifaktlar) sol-yarıkürenin fonksiyonları...

Bunun ucu, şahsi kimliğe -kişinin kendisini parçalanmış ve gruptan soyutlanmış olarak ifade etmesi- ve her tür girişimci saldırganlığa varıyor. Bunun gibi deneyimin organize edilmesinde dışsalı, soyutu ya da ardışıklığı ön plana çıkartan bütün teknolojiler, bir kültürde sol-yarıküre başatlığına katkıda bulunuyorlar. Harold Innis, ardışıklığa, soyutlamaya ve kesinlemeye yönelik Oryantal (sağ-yarıküresel) antipatiye değiniyor:

Örneğin sosyal zaman, bir grubun ortak inançlarına ve alışkanlıklarına göre nitel olarak değişkenlik arzeden ve süregelen olmayıp da güncel tarihlerin araya girmesine müsait olan zaman olarak tanımlanıyor. Düşüncenin yaygın kavramlarını ve modlarını zorlayan ve sabitleyen dilden etkileniyor. Marcel Granet, Çinliler'in kavramları dikkate alma ya da öğretileri mantık açısından sunma yeteneğiyle donanmamış olduklarını tartışır. Sözcük, belli bir soyutlama ya da genellik ölçüsü içinde bir kavramla sabitleşmiyor da belirsiz bir karmaşık ya da şahsi imaj uyandırıyor. Bu, biçimsel kesinleme için tamamen uygunsuz... Ne zaman ne de uzam soyut olarak izah ediliyor: Zaman, devirler halinde ilerliyor ve yuvarlak...³

Phillip Vogel ile ilk beyin yarma ameliyatlarına katılmış olan cerrah Dr. Joseph Bogen, yeri geldiğinde şuna dikkati çekiyor: "Sol ve sağ-yarıküre değerleri arasında en önemli fark, pekala da çizgisel bir zaman kavramının, düşüncenin düzenlenmesinde oynadığı rolü belirleyen sınır olabilir."⁴ Zaman kavramıyla bağlantı kuran, fonetik okuryazarlığın uygarlaştırıcı akıntısı yardımıyla sol-yarıkürenin başatlık kazanmasıdır ki bu, Batılı insanın çevresiyle katılım içinde olmaktan çıkmasını sağlamıştır. Doğayı fethetme programı, bu uzmanca amaçlar zemininden serbest kalan muazzam ruhsal ve kültürel enerjinin neticelerinden yalnızca biridir.

Daima, her medyum ya da teknoloji tarafından oyuna sokulan o ruhsal ve sosyal zeminlerdir ki yarıkürelerin ve bu zeminlerle denge içinde olan insan duyarlıklarının dengesini tekrar ayarlarlar. Daha önce de değindiğimiz gibi genç Jacques Lusseyran'ın, kör olarak deneyimi, sinir sistemindeki herhangi bir bileşenin yer değiştirmesinin nasıl tümüyle farklı bir dünya yarattığını fazlasıyla göstermektedir:

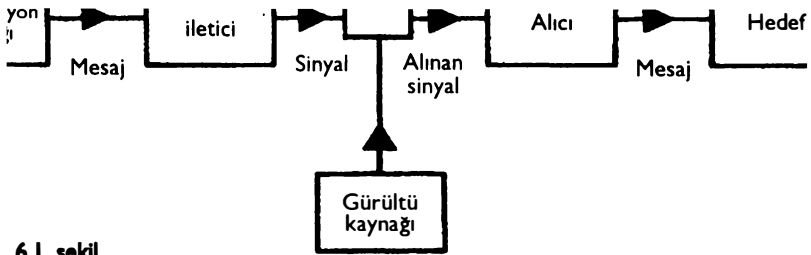
Belli bazı çağdaş düşünürlerdeki nesnellik mitiyle karşı karşıya kaldığımda, bu beni kızdıırıyordu. Bu insanlar için yalnızca tek bir dünya olduğu için, başkaları için de öyleydi. Ve bütün öteki dünyalar geçmişten kalan yanılsamalar olarak kabul edilmeliydi. Ya da neden adıyla söylemeyelim: halüsinasyonlardı. Kendi adıma ben, onların ne kadar yanlış olduğunu öğrenmiştim.

Kendi deneyimimle çok iyi biliyordum ki bir insandan şurada bir hatıra, burada bir birliktelik almak, onu iştımden ya da görmekten mahrum etmek, dünyanın bir başka, tamamen değişik ama tamamen tutarlı bir dünya olarak doğmak üzere anında dönüşmesine yeterlidir. Bir başka dünya?.. Tam da değil... Daha çok aynı dünya ama, bir başka açıdan görülüyor ve tamamen yeni ölçülerle değerlendiriliyor. Bu oluştuğunda, nesnel olarak niteledikleri bütün hiyerarşiler tepetaklak olup, kuramlar olarak bile değil ama kaprisler olarak dört bir yana savrulduklar.⁵

Lusseyran nesnel bir sol-yarıküre kültüründe yaşayarak, körlük tarafından oluşturulan sağ-yarıküre içsel deneyimi hakkında kısmen bilgi sahibi olmuştu. Körlük, eski dünyanın görücüyü kör olarak kavradığı ölçüde bir görücü yaratır.

Körlük uyarıcı gibi çalışıyor... Ama en önemlisi, tıpkı bir uyuşturucu gibi dışsal deneyime karşıt içsel bir deneyim kazanmanıza yol açıyor ve bazen aşırı ölçüde.⁶

Bizim dünyamızda bunun koşutu, elektronik enformasyon çevresinin yapay bir taklidini sağlayan uyuşturucu kültürü halüsinasyoncularının yaşadığı içsel ya da sağ-yarıküresel kavrayış karikatürüdür. Okuryazar Batılı, medyanın çalışmasına, çizgisel hareket ya da ayırık figürler (içerik) olarak imajların ardışık nakli anlamında yaklaşırken, sağ-yarıküre-

6.1. Şekil

sel yaklaşım, bunun yerine, çevresel medya etkileri zemini yoluyla yapılır.

Tartışmamızın bu noktasında, figür-zemin bağlamında medya incelemecileri açısından meselenin özüne gelmiş bulunuyoruz. Bütün çağdaş Batılı iletişim kuramlarının (Shannon-Weaver modeli) temeli, sol-yarıküresel çizgisel eğiliminin karakteristik bir örneğidir. Etraftaki çevreyi, tıpkı bir yazılım donanımı içeriği için düşünülmüş aygıt donanımsal bir haznenin boru hattı modeli gibi görmezden gelir (6.1. şekile bkz.). İç ile dış fikrini dayatır ve iletişimin, yapmaktan ziyade harfi harfine bir eşleştirme olduğunu varsayar.

Enformasyon kaynağı, gerçekte iletişim kanalıyla ileticiden alıcıya gönderilmiş olan bu mesajı sinyale dönüştürür. Telefon gözönüne alındığında kanal teldir; sinyal bu telin üstündeki değişken elektrik akımıdır; alıcı, sesin ses basıncını, değişken elektrik akımına dönüştüren bir aygıt düzeneğidir (telefonun almacı vesaire)... Sözlü konuşmada enformasyon kaynağı beyindir; alıcı, hava vasıtasıyla (kanal) iletilen değişken ses basıncını (sinyal) üreten ses mekanizmasıdır. Radyoda kanal kısaca uzaydır ya da eterdir (eğer hâlâ bu antika ve yanlış yönlendirici sözcüğü tercih eden biri varsa) ve sinyal de iletilen

elektromanyetik dalgadır.

Alıcı, bir tür ters ileticidir; iletilen sinyali tekrar mesaj haline dönüştürür ve bu mesajı hedefine verir..

Bu iletilme sürecinde, enformasyon kaynağı tarafından amaçlanmamış olan belli bazı şeylerin sinyale eklenmesi maalesef karakteristiktir. Bu istenmeyen eklemeler, sesin bozulmaları (sözelimi telefonda) ya da statik (radyoda) ya da resmin biçiminde ya da gölgelenmesinde bozulmalar (televizyon) ya da aktarımda hatalar (telgraf ya da faks) vesaire olabilir. İletilen sinyaldeki bütün bu değişikliklere gürültü adı verilir.⁷

Claude Shannon, iletişim kuramını, sol-yarıküre olasılık terimleriyle bir ilk nesne olarak sunar:

İletişimin temel sorunu, bir noktada seçilmiş bir mesajı bir başka noktada gerçek anlamıyla mı, yaklaşık olarak mı yenisinden ürettiğimizdir. Genellikle mesajların *manası* vardır.⁸

Sonuç itibariyle herhangi bir iletişim sisteminin yan etkilerinin katlanabilirliği tam bir arayüzler çevresi, iletişimin ana hizmetlerine eşlik eden bir tür altkültür oluşturur. Örneğin Alaska boru hattının yan etkileri, Berger Komisyonu tarafından hazırlanmış geniş bir raporun konusu olmuştur. Bu raporun özeti, bütün yerli nüfusun boru hattının inşa edileceği çevresel yaşama alanından mahrum edilmesinin gerektiğiydi. Aynı biçimde telefonun ya da radyonun yan etkileri, karmaşık bir elektronik teknoloji ve destek hizmetlerini üstlenir ki benimsendiği takdirde bunlar, toplumun tamamını dönüştüren yeni bir zemin olarak görev yaparlar. Sözelimi saat başı radyo bültenleri, *Five Star Final*'ı ortadan kaldırmıştır. Buna mümasil olarak, yol sistemlerinin, üreticilerin ve arabanın yan etkileri olan hizmetler, araba kullanan toplumlarının

yüzünü (ve kokusunu) tamamen değiştirmiştir.

Hepimiz gerçekliğin doğasına ilişkin ve Aristo öncesinden beri Batı uygarlığının kalite damgası olmuş bir düşünce biçimine ilişkin bir faraziye içinde tuzaga düşmüş durumdayız: Shannon-Weaver iletişim modeli, bu eğilimin basit bir uzantısından ibarettir. Model ve türevleri, etkili nedenin, Batı felsefesindeki tek ardışık nedensellik biçiminin çizgisel şablonunu izlerler.

Aristo, Eflatun'un gözlemlerini biraraya getirmek suretiyle nedenlerin sistematik bir biçimde işlenmesinin ilk örneğini vermiştir. Aristotelyan nedensellik dört katlıdır ve hem doğaya hem de insan eliyle üretilen yapılara uygulanabilir. Bunlar;

... Maddesel neden (skolastik *causa materialis*) ki bu, öteki nedenlerin üstünde etkin olduğu edilgen hazneyi oluşturur ve modern bilimin maddesi dışında herşeydir; biçimsel neden (*causa formalis*) ki bu, ilgili şeyin özüne, düşüncesine ya da niteliğine katkıda bulunur; devindirici kuvvet ya da etkili neden (*causa efficiens*) ki bu, bedenlerin itaat etmek durumunda oldukları dışsal zorlamalardır ve nihai neden (*causa finalis*) ki bu da, herşeyin uğruna çabaladığı ve herşeyin hizmet ettiği amaçtır.⁹

Özünde ilk iki neden, şeylerin nasıl *varolduğuna* ilişkin olarak kabul edilirken, son ikisi de, varolma sürecine ilişkin kabul edilirdi. Hepsinin aynı anda varoldukları düşünülmüdü. Gerçekte bu aynı anda varolan nedenler doktrini, Gutenberg döneminde baskı (bir denden aygıtı olarak) görsel uzama tam bir çıkış sağlayıncaya kadar sürdü. Görsel uzam, ayrıık gözlemciye baskı yapar. Ayrıık gözlemci *ipso fakto* deneyim çerçevesinin dışına yerleşmiştir ve böylece bilimsel yöntem fikri

doğmuştur. Bu, bizim Rönesans meşruluğumuzdur. Raphael'i ya da Caravaggio'yu izlerken hiç, kaçış noktasının, bakan kişi için belirgin bir özünü yoketme oluşturduğuna dikkat etmiş miydiniz? Katılım yoktur. (Herşey için bir piazza* ve herşey kendi piyasasında!)

Galileo, orantılı ve bağlantılı uzamla esrimişti; etkili nedenin tanımını, birşeyin görünür olması için gerek ve yeter şart olarak yeniden formüle etti: " Etki daima neyi izliyorsa onun varlığında varsa ve onun ortadan kaldırılmasıyla etki kayboluyorsa, neden yalnızca budur ve başka hiçbirşey değildir." Bugün yankısını elektronik enformasyonunun anında dünyasında bulan, hepimizi, hep bir anda içeren sağ-yarıküreden haberi yok gibi görünüyordu.

Rönesans'a özgü görsel uzam kavramı, kozmolojiyi ve logosu benzer biçimde rezonant zeminden rasyonel figüre dönüştürdüğünde, biçimsel nedenselliğin özgün düşüncesine (gerçekleştirilen varoluşun yapısını, özünü ya da şablonunu) ilişkin anlayış, dinamik olandan soyut olana ve ideal olana doğru değişti. Kendi öz derin düşüncelerinin içinde kaybolduğu ve biçimsel nedenin hem sözel hem görsel doğalarını karıştırdığı için, karmaşadan kısmen Aristo'nun sorumlu olduğunu akılda tutmalıyız.¹⁰

Birşeyin dışsal olarak (başlangıç) doğasında bulunan nihai neden (bir sürecin sonu ya da amacı olan), sol-yarıküre terimleriyle, tam bir etkili nedenler serisinin son noktası olarak yanlış yorumlanır oldu. (Etkili nedenin, birşey hakkında, mesela araba gibi birşey hakkında, birşeylerin onu kullan-

* İtalyanca. Anlamı: Meydan, piyasa yeri; Ç.N.

makla öğrenildiğine gönderme yaptığını hatırlamalıyız.) Biçimsel neden, birşeyin özünün (birşey biliyorsak onun biçimine ya da ne olduğuna) tanımına ya da tanımlayıcı formülüne gönderme yapar. Başka bir deyişle, en azından biçimsel neden ile nihai neden, etkili nedenin bağımlıları haline getirilmiştir. Eğer çalışırlarsa, varolmalarına izin verilecektir.

Ancak görsel uzamın yükselişinden önce biçimsel neden, ilgili düşüncelerin daha geniş bir spektrumunun bir parçasıydı; bir figür-zemin ilişkisi içinde, bütün şeyin, kullanıcıların zemininde, tam bir yan etkiler şablonu içererek yapısal olarak var oldurulması temelinde logos ile arayüzey yapıyordu. Sorulması gereken ilk soru, birşey yaratmanın mümkün olup olmadığı değil ama, insani açıdan arzulanır olup olmadığıydı.

Biçimsel neden, sol-yarıkürede Eflatun'a özgü, herhangi bir maddi örnekte asla kusursuz olarak gerçekleştirilmesi mümkün olmayan bir tür soyut ideal forma aktarılmıştı. Eflatuncu ve Aristotelyan fikirlerin Freud ve Jung'dan geçmiş haliyle başlıca çağdaş temsilcilerinden biri olan Northrop Frye'in anlayışı böyledir. Kendi sol-yarıküre yaklaşımında tutarlıdır. Wimsatt ve Brooks, arketiplerin Jungiyan doktrinine gönderme yaparak şu yorumu yaparlar:

Northrop Frye için keşif, edebi eleştirinin ilk defa gerçek bilime dönmesi olanağına işaret eder. Gerçek bilimin, ele aldığı nesnenin yapısal analiziyle yetinerek tatmin olamayacağını tartışır. Şair, şiirin yegane etkili nedenidir; ama formu olan şiir araştırılması gereken bir biçimsel nedene sahiptir. Frye deneyerek, bu biçimsel nedenin arketip olduğunu bulur.¹¹

Frye bu konuda hoşgörüsüzdür:

Özgün bir ressam kuşkusuz bilir ki, kamu bir nesneye benzerlik istediğinde, çoğu kez tam tersini, tanış olduğu resimsel düzenlerle benzemezlik istemektedir. Böylece bu düzenlerden uzaklaştığında, çoğu kez, başka hiçbirşey değil ama yalnızca bir göz olduğunu; yalnızca gördüğünü gördüğü gibi ve benzeterek çizdiğini beyan etmeyi çoğu kez kavrar. Bu tür saçmalıkları dile getirmesinin ardındaki güdü yeterince açıktır: Resim yapmanın yalnızca ustalıklı dekorasyon olmadığını ve bazı gerçek uzamsal sorunların zorlu fethini içerdiğini söylemeyi arzulamaktadır. Ama bu, resmin biçimsel nedeninin resmin dışında olduğu kabul edilmeden özgürce itiraf edilemez ki bu da, ciddiye alındığı takdirde, bütün sanatı yokedebilecek bir ifadedir.¹²

Frye'in ifadesinde herhangi bir tür zemine ilişkin bir hazırlık kesinlikle yoktur: Arketipin kendisi, bir zeminden çıkarılmış, özgün bağlamından yoksun kalarak çevrede yüzen bir figürdür. Aksi takdirde, retorikçilerin ve gramercilerin yanısıra şiirin, resmin herhangi birşeyin biçimsel nedeninin zemine yerleşmiş olduğunu gözlemlemek tamamen doğal olurdu. Bu bağlamda zemin, izleyici (kullanıcı) ile kültürün, artifaktın üretildiği tarihte geçerli olan duyarlılıklarının konfigürasyonudur. II. Dünya Savaşı sırasında, çatışmanın her iki tarafındaki gizli radyo operatörleri, çoğunlukla mesajın gerçek içeriğiyle değil gönderilmiş olmasının etkisiyle daha çok ilgilileniyorlardı. Göndericinin amacına bağlı olarak mesaj, yanlış ya da doğru olabilirdi. Sahadaki ajanların, karargahlardan aldıkları eski talimatlar doğrultusunda, geriye mütemadiyen yanlış mesajlar gönderdikleri biliniyordu. Bir süre için Britanya'daki casus şebekesinin tamamı, çift yönlü çalışan ajan-

lar vasıtasıyla doğru gibi görünen bir mesaj çevresi yaratılması suretiyle, Büyük Britanya ve müttefikleri tarafından yönlendirilmiştir. Bu kullanıcılara, Almanlar'a tam olarak uyan bir dezenformasyon iklimiydi.

Doğanın tefsirine ilişkin bir değer olarak dört neden, ortaçağ gramercileri (mesela Saint Bonaventure) tarafından kutsal kitap yorumunun dört düzeyine paralel kabul edilmiştir.¹³ Her durumda "dörtler" aynı andalıydı ve her iki sistem de, Rönesans'ın, görsel uzama ve sol-yarıküre başatlığına yönelik iteklemesiyle iskartaya çıkacaktı. Figür-zemin rezonansı ve düzeyler ile nedenlerin oynaşmaları giderilmişti. Bunun, geçmişten kopmak isteyen modernistler açısından, keşif yazmanların gelenekleriyle bütün bağları ve ittifakı kesmek gibi daha büyük bir avantajı vardı. Bunge, çeşitliliği olan nedensellikten kurtulmanın pratik sol-yarıküresel avantajlarını özetliyor:

Rönesans'ın nedenleri *causa efficiens*'e indirgemesinin zeminlerinden birkaçı aşağıdakilerdi: (a) Bu, dördünün arasında yegane açıkça kavranmış olandı; (b) dolayısıyla matematik olarak izah edilebilirdi; (c) ampirik bir ilinti, adını koyarsak, sabit kurallara bağlı olarak bir olayın (genellikle bir hareket) bir başka olay üretmesi gibi değerlendirilebilirdi; öte yandan öteki nedenler, ampirik terimlerle tanımlanabilir değildi; dolayısıyla sınanmaları mümkün değildi; (d) sonuç olarak etkili neden denetlenebilirdi; dahası denetlenmesinin doğaya gem vurulmasına yol açacağı kabul ediliyordu ki bu, enstrümantal (pragmatik) bilim kavramlaştırmasının biricik amacıydı...¹⁴

Böylece bütün Batılı bilimsel iletişim modelleri -Shannon-Weaver modeli gibi- etkili nedenselliğin şablonuna bağlı

olarak çizgiseldir, mantıksaldır ve ardışıktır.¹⁵ Bütün bunlar, sol-yarıkürenin zeminden çıkma figür değerinde bulunur ve zıt bir biçimde, elektronik bir kültürde, kişinin deneyimini simgeleyen aynı andalığın ve süreksizliğin ve rezonansın anlık etkileriyle bağlantısızdır. Ardışık zamanın doğası öyledir ki, örneğin, onsekizinci yüzyılda "beklemek ve görmek" mümkün olmuştur. George Washington bir defasında şöyle demişti: "Bu yıl Paris'teki Benjamin Franklin'den haber aldık. Ona bir mektup yazmalıyız."

Elektronik çağda kullanılması için, iletişimin bir sağ-yarıküresel şablonu gereklidir. Çünkü hem kültürümüz düşünsel değerlerini soldan sağa kaydırma sürecini tamamlamıştır hem de elektronik medyanın kendisi, şablon ve işlem açısından sağ-yarıküreseldir. Sorun, kültürümüze yine de uygun olan ve sol-yarıküresel yönelimin arttığı da olacak böyle bir modelin keşfedilmesidir. Böyle bir model, zeminden tecrit edilmiş soyut bir dizilimin ya da hareketin yerine, hem figürün hem zeminin biraradalığını (sol ve sağ-yarıkürelerin birarada ve gerektiği zaman bağımsız çalıştığını) hesaba katmalıdır.

II.

VİDYO BAĞLANTILI TEKNOLOJİLERİN YERKÜRESEL ETKİLERİ

7

Global Robotçuluk: Doyumlar

Robotçuluk ya da sağ-yarıküresel düşünme, birçok yerde aynı anda bilinçli olarak varlık gösterme kapasitesidir. Sağ-yarıküresel bir değerdir; bu, bir tek zamana ve bir tek yere kilitlenmiş olan bedenlerimizin uzatılmış mekanik yeteneklerinin başat beyin değeridir. Geleceğin iletişim medyası, bedenden ayrılabilen ve tümüyle kolektif hale gelebilen sinir sistemlerimizin uzantılarını hızlandıracaktır. Yeni nüfus şablonları, öncelikle ABD ve Avrupa'da, bacalı sanayilerden pazarlama, enformasyon ekonomilerine kayışı hızlandıracaktır. Vidyoyu bağlantılı teknolojiler, böyle bir değişikliğin kritik araçlarıdır. Bazı vidyoyu bağlantılı teknolojilerin nihai eyleşimsel doğası, gelecek yüzyılın başat sağ-yarıküresel sosyal şablonlarını üretecektir. Örneğin, yalnızca her tür veriyi ışık hızıyla taşımaya adanmış olan yeni çoğul taşıyıcılı teleiletişim şirketi, süregiden veri tabanı sayesinde, önceden tercihlerinin sinyali vermiş olan bireysel tüketiciler için, sürekli olarak, siparişe uygun ürünler ve hizmetler üretecektir. Kullanıcılar, aynı anda hem üretici hem tüketici haline geleceklerdir.

Ondokuzuncu yüzyıl Amerika'sı, bacalı bir ekonominin tek-düze/üniform ethosu üstüne yoğunlaşmıştı: Dünyadaki amacı, uzman, kendine yeterli ve kendi kendisini yönetir ol-

maktır. Doğal maddelerin işlendiği sanayiler ve tarım başattı. Önem sırasına ilişkin, sol-yarıküreye özgü duyuşsal bir eğilim sözkonusuydu. ABD nüfusu görece küçüktü ve uzak batıya doğru mümkün olduğunca yayılmaya kararlıydı. James Fenimore Cooper'ın*, Leatherstocking'i misali, Amerikalılar bir sonraki pazaryerine ulaşmak için sürekli dere tepe aşıyor, ormanları geçiyorlardı.

Yirminci yüzyıl Amerika'sı, bugünden yaklaşık 2020 yılına kadar, daha ziyade yasal ve yasal olmayan göçün bir sonucu olarak içten içten ortaya çıkan bir etkiyle, tek yanlı bir biçimde tahıl üretmekle ya da çelik fabrikalar kusmakla insanları beslemek kadar uğraşmayacaktır. Japonya'daki, Çin'deki, Güneydoğu Asya'daki ve Orta Amerika'daki askeri maceralar, Amerika anakıtasına sürekli akan göçlerin kaynağı olmuştur ve olmaya devam edecektir. Bu göçler, ABD yönetiminin beyaz, Anglo-Sakson kastının, eğitimin ve iş yaşantısının yapılarını kıymık haline getirecek ve herhangi tek bir tanesinin önceden başat olmadığı, salata benzeri bir etnik azınlık karışımı yaratacaktır.

Bu ırklar göçünün alıcıları, Batı Kıyısı'ndaki ve Atlantik Güneyi'ndeki büyük şehirler, Birleşik Amerika'nın yüzyıllık köyden kente geçiş hareketi esnasında hacimlerini ikiye ya da üçe katlayan ve havalandırmanın yıl boyu çalışmayı mümkün kıldığı şehirler olacaktır. (örneğin Los Angeles-

* D.1789-Ö.1851; ilk büyük Amerikalı romancı; *Natty Bumppo* ya da *Hawkeye* (anlamı: Şahingöz) adını verdiği kahramanının başından geçenleri *Leatherstocking* (anlamı: Deri çorap) adıyla bilinen serüven romanlarında dile getirmiştir, Ç.N.

Long Beach bölgesi 2033 yılında 3,2 milyondan 10,1 milyona artacaktır. Dallas-Forth Worth 3,6 milyondan 7,7 milyona çıkacaktır.*)¹

Doğal maddelerin işlendiği, tarımsal ve düşük düzeyli imalat sanayilerinin çoğu - büyük oranda yüksek işçi ücretleri yüzünden-Üçüncü Dünya ülkelerine kaptırılacak ve Birleşik Amerika ile Kanada'nın bazı bölgelerini, tüketici robotları ve elektrikli kitle ulaşım araçları türünden "yüksek etiketli" tüketim mallarının yapımı konusunda, sıkı dövüşen rakipler haline dönüştürecektir. ABD nüfusunun bir bölümü, yüksek teknolojinin katılımcıları haline gelmeye yetecek ölçüde eğitilmiş ve zihinsel açıdan uyum sağlamış olsalar bile doğma büyüme Amerikalılar'ın çoğu, ortaya çıkacak ve zeka düzeyleri ile eğitimlerine her zaman uygun olmayacak hizmet bağlantılı işler öneren yeni tüketici ekonomisi konusunda hazırlıksız olacaklardır. Etnik ayrılıklar, enformasyon alışverişine dayanan, tam gelişmiş bir ekonominin ateşlenmesine yardımcı olacaktır. Gerek yasal gerekse yasal olmayan yollardan, onbinler halinde ABD kıyılarına yığılan Çinliler, Japonlar, Koreliler, Araplar, Lübnanlılar, Meksikalılar, Orta Amerikalılar ve Kızılderililer, yeni medya teknolojilerinden iyi hizmet alacaklardır. Yüz kanallı kablo sistemleri, kültüre ve dile göre bölünecektir. (Güney Kaliforniya'da halihazırda yüzyedi dil konuşulmaktadır.) Vidyokasetler ve vidyodiskler, etnik müzik, sinema ve sahne ürünleri için yeni pazarlar yavrulatacaklardır. Bölgesel bankalar, elektronik araçları, azınlıkların para kullanma geleneklerine uygun hale getiril-

* Los Angeles'in Los Angeles ile Oranj Bölgesi'ni kapsayan metropol parametreleri, Temmuz 1986'da 13,1 milyona çıkmıştı bile.

muş yeni kış ve muhabe yöntemleri yaratmak için görevlendireceklerdir. Son yüzyılda olduğu gibi mahalle okulları, lükslük açıdan ısmarlama olacaktır. İster zengin ister fakir olsunlar yeni etnik gruplar, çoğunlukla fazla hızlı asimilasyona karşı bir geri sarma olarak, karmaşık ve özüne entegre baryolar* geliştireceklerdir.

Üçüncü ya da dördüncü kuşak Amerikalılar'ın çoğu, ortaya çıkan değişiklikler karşısında uyuşup kalsa bile, henüz unutmamış oldukları yabancı geçmişleriyle yönetimin ve iş dünyasının liderleri, ABD kentlerine ilişkin kaçınılmaz bir gerçeği görmekte gecikmeyeceklerdir: Geçmişte, öncelikle demiryolu, hava ve deniz ticareti için birer aktarma ve depolama noktası olmuş olsalar da 1994 yılında belli başlı kentler, doğma-büyüme Amerikalı olanların doğum oranlarının azaldığı ve beyaz nüfusun yaşlandığı bir ülkede, ekonomik pastadan ne kaldıysa onu paylaşmak için birbirleriyle savaşan beyazların, siyahların, Asyalılar'ın, İspanyol asıllıların gestaltımtrak siyasi konglomeralarına dönüşeceklerdir. Buffalo ve Detroit benzeri birçok eski kentte veri tabanı, ticaret işlevlerindeki ve ağır sanayideki kayba bağlı olarak iflas edecek ve bu da, federal destek almaya yönelik kızışmış bir rekabet ortamına hız verecektir.

Bu kentlerde, politikada akustik uzam çağı, bir intikamın alınmasıyla yüzeye çıkacaktır. Yeni bir kabilecilik ki merkezler her yerde, sınırlar hiçbir yerde... Etnik baryoların kendine yeterli, elektronik yardımıyla koordine edilmiş kapalı bölgeler olarak organize edileceklerini; bu arada eski usul,

* İspanyolca, *barrio*, anlamı: Belli etnik grupların yaşadığı getto tipi mahalleler, Ç.N.

bölgesel oyları kazanmaya yönelik politikaların yıldızının da ışık hızıyla parlamaya başlayacağını açıkça görebiliriz. Her baryo siyasetçisinin ma stili, kendi grubu içindeki çatışmaları azaltma ve öteki azınlıklarla sürtüşmeleri yatıştırma yeteneği olacaktır ki bu da topluluğun kalan kısmı üstünde, dikkatlice beslenen, ayrılıkçı bir imaj oluşturmak demektir.

Birkaç kuşak sonra, yeni etnik gruplar iç evlilikler yaptıkça ve ülkenin çok daha uzak bölgelerine seyahat ettikçe, fiziksel yakınlık yerini elektronik yakınlığa bırakacaktır. Asimilasyon akımına kapılmış giderlerken, ailesel köklerini de korumak isteyeceklerdir. Dolayısıyla insan, bu ihtiyacı doyuracak özel elektronik veri hizmetlerinin oluşturulacağını da umabilir.

Yeni göç, Birleşik Amerika'da ve Kanada'da, önümüzdeki elli yıl boyunca, zemini ya da alt çevresi enformasyon çağı denen şey olacak olan, ekonomik ve siyasi bir dalganın kabarmasına yardımcı olacaktır. Bilgisayarlar ve sofistike teleiletişim sistemleri, nüfusun yüzde 80' i için iş üretecek biçimde biraraya gelecek ve bu da, ağır sanayiye dayalı bir ekonomiden, merkezinde tekil tüketicinin ihtiyaçları bulunan hizmet yönelimli bir ekonomiye geçişi tamamlayacaktır. Fakat, bu kitabın ilk yarısında işaret ettiğimiz gibi ABD'deki temel değişim, insan eliyle, ısmarlama üretilmiş yapıların tomurcuklanmasında ve çeşitliliğinde, bunları üretecek erkeklerle kadınların zihinlerinde olduğu ölçüde büyük olmayacaktır.

2020 yılında Birleşik Devletler, sol-yarıküresel bir çeşitleme olan görsel, tekdüze, homojen düşünme tarzından, görsel-işitsel olarak tanımlamaya çalıştığımız, çok yüzeyli, konfigürasyonal bir zihin durumu olan sağ-yarıküresel düşün-

me tarzına doğru farklı bir psikolojik geçişin üstesinden gelecektir. Başka bir deyişle, birçok Amerikalı, matematikçiler ve muhasebeciler için çok yararlı olan noktadan noktaya çizgisel tutumlar tarafından esir alınmak yerine, bir kısmı antagonist etnik mirastan kaynaklanan birçok farklı düşünme sistemine aynı anda tahammül etmeye muktedir olacaktır. Sosyal şablonlar, alfasayısal ölçümlerden daha çok ağırlık taşıyacaktır. Ancak bununla birlikte, yarıküreler arasında hemen bir denge kurulmasını da bekleyemeyiz. Pek az etnik, sosyal ya da bilinçsel kısıtlamayla Amerika, belki de bir süre, bir takım parlak çocuklar nasıl gizli veri tabanı araştırmaları ve kaçak video oyunlarının sağladığı belirsiz zevkler uğruna çalışmalarını terk ediyorlarsa tıpkı bunun gibi, kesin adlandırmanın ve nicel sıralamanın faziletlerini ihmal ederek sağ-yarıküresel değerlerin ve tutumların içinde balıklama dalmaya hükümlü olacaktır. İnsan, ortalama Amerikan ailesinin, çok daha güdülendirici etkinlikleri ihmal etme pahasına katot ışını tübü karşısında günde yedi buçuk saat geçirdiğini dikkate alınca, yirmibeş yıllık televizyon seyirciliğinin, psikolojik kayma için sahneyi hazırladığına dair bir savunma yapılabilir.

Nergis efsanesinin gerçek anlamı, onun kendi imajına değil ama, görüntüsü olan bir yabancıнын yüzüne aşık olmuş olmasıdır. Zeus onun, kendisine benzeyen, ama heyecan uyandıracak ölçüde de farklı olan birini yansıtan bir su birikintisine bakmasını sağlamıştır. Kopya değil, temsil edilme... Bu, tam olarak, kendi bedensel ya da psikolojik işlevlerimizi dışardaki dünyaya yansıttığımızda, olandır. Onları "kesip atarız;" çünkü, kendi kendimizin sahte gerçekçi bir pleybeki-

ne* çok uzun süre bakamayız. Bir anlamda sanatın işlevi, yaşanabilir bir uzaklık sağlamaktır.

Bütün medya, bir yeniden yapımdır; insanın icra edebileceği yeteneklerin ötesinde hızlandırılmış bir takım biyolojik yeteneklerin bir modelidir: Tekerlek, ayağın bir uzantısıdır; kitap, gözün bir uzantısıdır; elbise, derinin bir uzantısıdır; elektrik devresi, merkezi sinir sisteminin bir uzantısıdır. Her medyum, bizi ipnotize edecek bir güçle girdap oluşturan kuvvetinin zirve noktasına getirilmiştir. Medyumlar, bütün medya birarada hareket ettiklerinde bilinçliliğimizi, ruhsal anlamda tümüyle yeni evrenler yaratacak ölçüde değiştirebilirler.

Oturma odasının bir ucunda altar gibi kurulup oturmuş ısıldayan fosforişil göz de istisna değildir. Herbert Krugman, General Electric için düzenlenen deneylerde, televizyon ile alfa durumu arasındaki bağlantıyı bulan ilk insan olmuş gibidir. Kendinizi gece televizyon izlemek üzere oturmuş olarak gözünüzün önüne getirin. İster otomobil tamir edin ister hayat sigortası istatistiklerine dair tablolar yapmış olun, çözömlenmeye muhtaç sorunlarla dolu bir gün geçirmişsiniz. Televizyonu açıyorsunuz. Hemen hemen anında, ekranda bir saniyenin otuzda biri kadar bir zaman içinde² ardışık olarak yanıp sönen noktalarla sükun bulan sol beyniniz, başat olmayan, tarafsız bir duruma geçer. Ama parlak, duygusal imajlarla, müzikle ve rasgele hareketlerle güdülenen sağ beyin uyanık kalır. Sağ-yarıküre duyguların yeri olabilir; değilse bile, neo-korteksin altından gelen, primat dönemi önce-

* İngilizcesi, *playback*, Ç.N.

ünde dolup taşmış yanıtları dışarıya veren şu limbik bölgelere kolayca bağlanabilmektedir. Bekçi köpeği olan solun sınırlamalarından azade kalan zihniniz, zımnen her imaya, özellikle de doğaları itibariyle duygusal ya da sembolik olanlara yanıt verecek bir durumdadır ve o anda hiç de rasyonel olmayan satışlar için siz, yağlı bir müşteri sayılırsınız.

Evlerin içi, kablolu TV, vidyokasetler, vidyodiskler ve dördül/kuadrofonik ses düzeneği de yeni ev inşaatlarına eklendiği takdirde, çok daha etkili ve otomatik hale gelebilir. Kaçma ihtiyacı içinde olanlar için yüksek yoğunluklu ekranlar, alfa durumunu güçlendirecek ve hızlandıracaktır. Enformasyon peşinde olanlar için, bilgisayara bağlanmış TV, Kongre Kütüphanesi'nin kaynaklarına yavaş yavaş üstün gelecektir. Associated Press haberkablosu türünden uydu bağlantılarından gelen basılı verinin hızı, bireysel kullanıcılara, belki de kişinin profesyonel ihtiyaçları doğrultusunda biçimlendirilmiş, çok geniş bir enformasyon menzili sağlayacaktır. Sürekli canlı enformasyon olanağı, önemli haber olaylarına ilişkin geriplan verilerin sürekli güncelleştirilmesine yol açacaktır. Bir vidyo oyununun zihniyetine alışmış olan izleyiciler, kitapları ve gazeteleri ihmal ederek bir süre sonra, en uzak limitlerine itildiğinde ideograf stiline geri dönen kaşeli haberciliği hoş karşılayabilirler.

Tek yönlü "dağıtıcı" değeriyle televizyon, eğer beyaz, Anglo-Sakson kurulu düzenin elinde kalırsa- etnik ayrılığa özgü yıkıcıetkilerin yolunu kesen bir payanda haline dönüşebilir. Bireysel veri tabanı kullanıcıları, iki yönlü "eyleşimli" değeriyle bu medyumunu, ulusal şebeke programcılığının, yalnızca birkaç kaynaktan fıskıran propagandacı karakterine direnecek biçimde kullanabilirler. Her iki durumda da kablolu

sistem sahipleri tarafından saklanan kayıtlar, hiç kuşku yoktur ki, satın alıcıların alışkanlıklarına ve düşüncelerine ilişkin profillerin oluşturulması için kullanılacak, ki bu da, karşılığında, ürünleri satmak için alıcılara yakarmak durumunda olan tüccarlara satılacaktır.

Vıdyo bağlantılı teknolojilerin yalnızca bu kombinasyon gücü ile bile ABD ekonomisi, sonunda, üretici bir toplum olmaktan çıkıp pazarlamacı bir toplum olacaktır. Amerika'daki teleiletişim yatırımlarının çoğu şimdilerde, 1990'da ABD'deki evlerin yüzde 80'ine ulaşma gibi bir hedef çerçevesinde, toprakaltı kabloya yönelmektedir.³

Başlıca teknik parçası çiftkxsenli teller olan kablo, halihazırda ulusal yayın yapan şebekelerden (ABC, CBS ve NBC) kaynaklanan sinyallerin süzölmesine ve tekrarlanmasına adanmıştır; ancak, henüz tümüyle yerine getirilmeyi beklemekte olan en önemli işlevi, "dar-kastlı" iki yönlü niteliğinde yatar. Bu da, kablo girişinden sinyal yollarken, aynı zamanda bireysel evlerden ve işyerlerinden sinyal almaktır.

Bütünüyle gerçekleştirildiğinde bu eyleşim yetenekleri, hiç değılse başlangıçta, rutin evişi görevleri, güvenlik ve tealealışveriş gibisinden şeylerin üstesinden gelmekte kullanılabilir. Bu da, en azından ev sahipleri için daha fazla kişisel özgürlük ve evde çalışma şansı anlamına gelir. Bu, evin Amerikan toplumunda, boş topraklar döneminde olduğı gibi bir kez daha merkez nokta haline geleceğini söylemenin bir başka yoludur. Seri evlilikler ve boşanmalar, tam bir ekstra akrabalık ve yarım kardeşlik hali yaratarak aile yuvasını, genişlemiş klan için bir sığınak ve paylaşılan psikolojik ve ekonomik çıkarlar için güçlü bir pastiş haline getirecektir. Buna ek

olarak ABD nüfusu ortalama olarak muntazaman yaşlanmaktadır (yüzde 20'nin üstünde) ve gelecekte muhafazakarlığın yeni bir çıkıntı noktasının zuhur edeceği açıkça görülmektedir. *

Eviçinde olup bitecekler, enformasyon hizmet ekonomisinin çalışmalarında kesin hale gelecektir. Üretici olarak tüketici, inisiyatifi holdinglerden alacaktır.⁴

Ondokuzuncu yüzyılda hammaddelere, üretime ve dağıtımına uygun hale getirilmiş, coğrafi olarak bir tür bağ dokusu gibi etkinlik gösteren demiryolu boyunca uzanan, dikine bir toplum organizasyonu vardı. Kentler ve kasabalar -çoğunlukla şirket kasabaları adı verilirdi- bu hiyerarşik dikine etkinliklerden biriyle büyür ve yaşamın öz suyunu sağarlardı. Buffalo, New York bir çelik kasabasıydı; Rosenberg, Oregon kendisini keresteye adamıştı.

Buna karşılık enformasyon çağında, tıpkı San Francisco'nun güneyinde Silikon Vadisi'nin bütün fotonik ve mikroelektronik ürünlere kilitlenmiş olmasıyla ve Orlando bölgesinin, Disney Dünyası'nı, ulaşım, seyahat ve turizm kompleksiyle birlikte devreder hale gelmesiyle aynı bağlamda, bölgelerin, tamamı dengeli bir sanayi kombinasyonuna adanacağını göreceğiz. Yirmibirinci yüzyılda sanayi, yatay bağlantılı olacaktır.

Binlerce iletişim aygıtı aracılığıyla ışık hızında çalışan bilgisayar, tercihlerini, ister kusursuz düzenlenmiş bir sigorta/yatırım programı ister bir düşsel bir seyahat olsun veri ta-

* Daha kesin olmak gerekirse 1988 yılında 55 yaşın üstündeki ABD'li kişilerin sayısı 51,8 milyon (2 yüz 45 milyonun yüzde 21,3'ü) ve 65 yaşın üstündekilerin sayısı da 29,8 milyon (yüzde 12,2) idi.

banı yoluyla önceden sinyallemiş olan potansiyel alıcılara, ısmarlama ürünler ve hizmetler üretecektir.

İnsan, finans ve sigortacılık, inşaat, madencilik, hi-tech üretim, tarım ve beyaz eşyanın ulusal düzeyde yönetimine adanmış bağlantılı* şirketlerin gelişmesini gözünde kolayca canlandırabiliyor. İlk olarak bilgisayar aygıt donanımı, merkezde yoğunlaşacaktır. Ancak önceden kayıtlı müşterilerin ihtiyaçlarını öne çıkartan yazılım donanımı geliştirilir geliştirilmez sonuç, merkezden kaçış olacaktır. Her eviçinin kişisel ve işlemsel verileri bir veri tabanına konabilirse bağlantılı şirket (müşterilerinin izniyle), bulunduğu yere bakmaksızın milyonlarca insan için bütün ev eşyalarını, ev idaresi kayıtlarını, genel ödemeleri ve vergi dosyalarını tasarlayabilecek, oluşturabilecek ve denetleyebilecektir. Böylece, başka başka ilgilerinin ve eğlencesinin peşine düşmekte özgür kalan müşteri, bu tür hizmetlerin ödemeye değer olduğunu pekala düşünebilecektir.

Kuzeydoğu'nun ve Ortabatı'nın sorunlu kentlerinin birçoğu, bağlantılı hizmet şirketlerini çekmeye muhtemelen muvaffak olamayacaklardır. Yüksek vergilerin, çöken kamu hizmet kurumlarının, sıkışan yaşama alanlarının ve yoğun suç bölgelerinin tümü, banliyöler ve kırsal bölgeler lehine baypas edilebilecektir. Aşağı yukarı Prudential Sigorta Şirketi'nin eksensel bilgisayar merkezini Roseland, New Jersey'de ve Harcourt Brace Jovanovich'in yeni şirket karargahını Tampa, Orlando ile Daytona Beach arasına yerleştirdiği biçimde...

Bağlantılı şirket (BŞ), halihazırdaki sinyal yayını-

* İngilizcesi: *Affiliated*, Ç.N.

nın/transmisyonunun bir doğrudan ürünü olacaktır. Bakır pahalı bir mineraldir ve II. Dünya Savaşı'ndan bu yana zaman zaman tedarikinde güçlük çekilmektedir. Öte yandan fiberoptik cam, evrende en yaygın elementlerin birinden; silikondan yapılmaktadır ve fiberoptik tellerin bir kilosu, bir kilo çift eksenli kabloya oranla seksen kere daha fazla veri (analog ve dijital) iletebilmektedir.⁵ Görülmemiş ölçüde hafif ve esnektir. Ama, daha önemlisi, fiberoptikler, halihazırda bakır telle, mikrodalgayla ve çift eksenli kabloyla yapılamayan, sessel ve görsel enformasyonunun anında orkestrasyonu (kızılötesi ışın aracılığıyla) için gerekli terminal bağlantılarının hepsinin etkin bir biçimde oluşturulmasını ve düşük maliyetleri mümkün kılabilenlerdir. Fiberoptikler, Disney Dünyası'nda bulunan ve bütün Walt Disney Dünyası'nda (10 bin 9 yüz 8 hektar) sahneye konmakta olan gösteri icralarının; tiyatro kapılarının açılıp kapanmasından ayıların, kuşların şarkı söylemesine ve korsanlarla başkanların konuşmalarına kadar ve kişi, bütün ışıktandırmayı, ısıyı, havalandırmayı ve çöp atımını da bunlara katabilir; yönetildiği DAC bilgisayar merkezinin elektronik omurgasını oluştururlar. Başka bir deyişle BŞ, ister kamunun mülkiyetinde ister özel mülkiyette olsun, yalnızca yüzyılımıza özgü bir artifakt olan ve merkezi sinir sisteminden çıkan, çevreyle karşılıklı bir diyalog oluşturan insani ritimlere kilitli makina çağının ürünlerine benzemeyen, elektronik bir *omnium gatherum*'dur*. *Uydu cum*** veri tabanı, Associated Press, Walt E. Disney Enterprises ve New York'lu bir banka holdingi olan

* Latince; anlamı: Çok birimli topluluk, Ç.N.

** Latince, anlamı: Uydulu, Ç.N.

Citicorp gibi organizasyonlara, bütün işlemlerini, bir kutuptan ötekine, saniyenin ellide birinde ayarlama gücünü vermektedir. Büyük vidyo bağlantılı teknolojiler (fiberoptikler, bilgisayarlar, mikrodalga ve uydu), uzaklıkları, kesin olarak ama eyleşimsel bir temelde giderirler. Bu bilgisayar/veri tabanı temelli aynı andalık gücü, özünde robotçuluk olan bazı iş dallarının ve kamu hizmetlerinin tam anlamıyla içe doğru patlamasına neden olacaktır. Yazma, uzak mesafelere kağıtla hükmedilen bir aygıttı. Saatler gibi takvimler de yazılı ve basılı mesajların bir bölgeden diğerine geçişini izlemek ve organizasyon çizelgesini merkezileştirmek için yaratılmıştı. Anında denetim ise, aradaki kişileri gidermektedir. Örneğin Kuzey Amerika'da bankacılık ve sigortacılıkla uğraşan 40 bin küsur mali kuruluşun elektronik anlamda tek bir kuruluş haline gelmemesi için hiçbir teknik gerekçe yoktur. Diners' Club ya da American Express gibi yatay olarak düzenlenmiş, çoğulcu hizmetler veren BŞ'ler, yalnızca uluslararası imtiyazı geçerek, bölgesel ve yerküresel hale gelebilirler. Dünya ölçeğinde düşük maliyetlerle organize olabilme yeteneği, bazı bağlantılı şirketlere herhangi bir tekil uluslararası işletmeden ya da modern devletten daha çok güç verecektir. Sözelimi Citicorp bugün (90 ülkede 3 bin bürosunda çalışan 90 bin personeliyle), bütün döviz kurlarını manipüle ederek, eğer isterse hükümetleri düşürebilir.

Olgunlaşmış bağlantılı şirketin, yeri doldurulamaz yönetsel merkezi olmayacaktır; işitsel olarak birçok merkezde yapılabilecektir. Associated Press'in bir tekerlek göbeği biçiminde bütün Birleşik Devletler'e dağılmış on büyük bilgisayar bankası vardır. Bunlardan biri bozulursa, mesaj yükü otomatik olarak öteki bankalara paylaştırılabilir. Dolayısıyla

geleceğin BŞ'si de, Bell Systems telefon şebekesi gibi küresel bir karakter arzedebilir. Dünya yüzündeki teleportlarda bulunan BŞ yöneticileri, zamanı, uzamı ve uydu frekanslarını rezonans yapan bir bütün olarak biraraya getiren; zamanın ve uzamın, insan nasıl bir müzik notasını bölemezse öyle bölünemediği, çok bölümlü organlarda yerleşmiş kişiler olacaklardır.

8

Global Robotçuluk Doyumsuzluklar

Robotçuluk ayrıca çokmerkezlilikçidir. Alfabenin ve yazmanın bulunuşu, eski temayülün sabit bir biçimde gücün ve kaynakların üstünde yoğunlaşmasını tanımlayıcı bir eğilim gösterdi. Yazı, merkezi bürokrasilerde yirminci yüzyıla kadar devam eden stratejik bir sol-yarıküre konumuna sahip oldu.

Elektriksel olarak konfigüre edilmiş bir toplumda, otomobillerden bilgisayarlara kadar üretim ve dağıtım için gerekli bütün kritik enformasyon, herkes için aynı anda ulaşılabilir. Espiyonaj, bir sanat biçimi haline gelir. Kültür, tıpkı bir elektrik devresi gibi organize olur; ağdaki her nokta, diğer bir nokta kadar merkezseldir.

Elektronik insan, iç bağlantılara dayalı sosyal kuralların getirdiği sınırlar kadar, bir yönetim merkezi kavramıyla da temasını yitirir. Hiyerarşiler sürekli çözüldür ve yeniden kurulur. Bilgisayar, uydu veri tabanı ve oluşum halindeki çok taşıyıcılı teleiletişimi şirketi, işyerindeki insanların sayısını azaltmak, kişinin özel hayatından geriye ne kalmışsa tahrip etmek ve sayısız mikrodalga birinileri ve içetkin uydular yoluyla ulusal sınırları aşan sansür edilmemiş enformasyonun nakline ilişkin toptan satışlar yaparak, bütün ulusları, politik açısından kararsızlaştırmak suretiyle eski, baskıya yönelinili ethosdan kalanı da parçalayacaktır. Yirmi-

birinci yüzyıl, ortak anlayışa göre *Akvaryum** (su) çağı olacaktır. Sol-yarıküre, işitsel uzamı içine dalıp gözden yiterek dumura uğrayacaktır.

Ekoloji, "Beyaz Adam'ın sorumluluğunu" "Sokaktaki Adam"ın omuzlarına yüklemektedir. Atom bombasının anlamı, bundan böyle, sol-yarıküre tarafından onca sevilen bireysel oyunlar oynar gibi bölgesel savaşlar yapamayacak olmamızdır. Enformasyon çağı, imajımızdaki dünyayı yeniden yapmaktadır. İnsanın medya uzantıları, gezegenin insanlaştırılmasıdır; özgün yaratılışının ikinci aşamasıdır.

Bölgesel savaşlar, aralık tarafından bir yalıtılma duygusundan kaynaklanır (mekanizasyonun yanılması) ki bu, doğanın ya da kendi bedenimizin bazı cephelerinin yükseltilmiş ve yeniden oluşturulmuş formlara dönüşümüdür. Kendi parçalarımızı, bir takım yoğun biçimde yükseltilmiş işlevleri yerine getirmesi için çevreye doğru uzatırız (örneğin tekerlek (ayak), çekiç (yumruk), bıçak (dişler-tırnak), davul (kulak), yazma (göz) ve sonra onun için savaşmak üzere yollar buluruz. Eline sopa alan ilkel maymun bir uzmandı. Zeka ürünü ilk homurtuyu ya da "sözcük"ü dile getiren ilk insansı, kendini dışa vurmuş ve kendi kendisiyle, öteki yaratıklarla ve derisinin dışındaki dünyayla dinamik bir ilişki oluşturmuştu. Konuşma rekabeti gerektirir. Ayrıca doğayı, çalışan sentetik modeller halinde yeniden oluşturmak, bir biçimi bir başkasına çevirmek için bir araçtır. Çatışma, insanın etkinliksizliğinden ötürü değil, fakat teknoloji birbiriyle uyumsuz hızlarla hareket ettiği için meydana gelir.

* Latince, *aquarium*, Ç.N.

Neolitik çağ öncesinin taştan araçlar yapma sanatı, insanı evrim sürecinin dışına, kendi yaptığı bir dünyaya taşıdı.¹ Avcı, neolitik tarımcı haline geldi. Bir yerde bulunmak, insana kendisini bölebileceği yolları sayma fırsatını verdi. Önceleri, henüz okuryazar değilken, bütün bedenini bir tekneye ya da kulübeye ya da sürülgene* dışladı (İnkalar'ın tekerleği yoktu). Mağrur bir okuryazar olarak ve düşüncenin karakterini sistematik hale getirerek (zihinsel dans, sözel olmayan duyumötesi algılama), yalnızca bazı bölümlerini dışlama konusunda uzmanlaştı; fonetik alfabenin ardışık zihinsel iklimini taklit eder oldu. Bütünlüğe ilişkin tekdüzelik duygusunu teşhir etti ve kendisini şalam gibi dilimledi. Güç, güçlendirilmiş fiziksel tekrarlama yoluyla geldi.

İster ilkel kayığını, okuyla yayını, savaş kulesini, ister buharlı makinasını manevra ettirsin, bu medyumların çevirisi (ve kendi buluşlarıyla olan robotsu ilişkisi) yalnızca kısmiydi; 'bir anda bir duyu'nun uzantısıydı. Mamafih her medyum, tüm alanı doldurmak için belli bir duyuyu sulandırarak bu bölgede ipnoz için gerekli koşulları yaratır. Medyum, kullanıcı için bilinmez bir kuvvet haline gelir. Bu, bütün toplumların, yeni bir teknoloji benimsenirken neden başlangıçta uyuşuk kaldığını açıklar. İnsanlık tarihinde, dışsaldığı medyumların bütün birliktelikleri üstündeki etkilerinden haberi olan herhangi bir kültür yoktur. Geçmişe dönük olarak bile... Tatar karmaşası, ortaçağ kralından bir tank yarattı; bu Hunlar'ın ardıllarını şaşırtan bir olguydu.²

İnsan, merkezi sinir sistemini elektrik devresine çevir-

* İngilizcesi: *Roller*; anlamı: İki tekerlekli, bir ayağın yere sürtülmesiyle hızlandırılan ilkel taşıt, Ç.N.

mekte ilerleyerek bilinçliliğini bilgisayara dışsalama eşiğine geldi. Daha önceki bir bölümde tartıştığımız gibi bilinçlilik içsel bir duyum ikiliğinin (sinestezi) dışına yansıtma yapmak olarak düşünülebilir ki bu, beşduyunun o eski tanımını genel olarak karşılamaktadır.³ Beşduyu algılaması, bir duyuya ilişkin bir tür deneyimi diğer duyulara çeviren ve bu sonucu zihnin birleşik bir imajı olarak sunan özel bir insan gücüdür. Erasmus ile More, duyular arasında birleşik bir oran bulunmasının, *rasyonelliğin* bir işareti olduğunu söylemişlerdir.

Enformasyonu ışık engelinin biraz altında sayılabilecek bir hızla hareket ettiren bilgisayar, binlerce yıldan beri kendisini parçalara ayırmakta olan insanın sonu olabilir. Şimdiye kadar insanın uzantıları birbirleriyle savaş halindeydi: Tüfeğe karşı mızrak, lokomotifine karşı atlı araba, radyoya karşı televizyon ve karşılaştırılmaz hızlarda... Yatay olarak organize edilmiş, çoğul hizmetli şirket, ya da ona benzer birşey, zenginlik olarak enformasyonu, fabrikada ya da perakende satış noktasında, ilk teker dönmezden ya da ilk düğmeye basılmazdan önce tüketici ihtiyaçlarını elektronik olarak önceden öngörmek suretiyle bizi, kavrayışın bütünsellik kazandı-
ğı bir duruma geri döndürebilir.

3 bin yıl süren dışa doğru patlamadan sonra içe doğru patlama çağına giriyoruz. Aynı andalığın elektrik alanı herkesi herkesle ilgilendiriyor. İletişim çağında bütün bireyler, arzuları ve doyumları, birarada varolmakta... Ama bilgisayar bankaları, insan imajını çözüyor. Veri bankalarının çoğu, birbirlerinin yerine geçebildikleri bir bütün halinde biraraya geldiklerinde, Batılı kültürümüzün tamamı alabora olacaktır. Kabuğu içerde, organları dışardan olan bir amfibiye gözleri-

nin önüne getirin! Elektronik insanın beyni, iskeletinin dışında ve sinir sistemi, derisinin üstündedir. Bu tür bir yaratık, açık şiddetten kaçınarak kötü huylu olur. Bütün öteki ağlarla birlikte rezonans yapan saçaklı bir ağın içine yerleşmiş, korunmasız bir örümcek gibidir. Ama et ile kandan yapılmamıştır veri bankasında bir birimdir: Kısa ömürlü, kolayca unutilan ve bu olgudan dolayı gücenik...

Gelecek yüzyılda, yeryüzünün kollektif bilinçliliği, bütün ulusların -eğer hâlâ farklı bedenler halinde varoluyorlarsa- birbirlerinin zaferlerinden ıstıraplarından acı bir şekilde haberdar olarak, kendiliğinden oluşan bir duyum ikiliği/sinestezi kuluçkası içinde yaşayabildikleri yoğun bir elektronik senfoni halinde, gezegenin yüzeyinden yükselmiş olacak. "Böyle bir bilgiden sonra ne bağışlaması." Elektronik çağ bütüncül ve kapsamlı olduğundan, "global köy"de atom savaşı sınırlandırılmaz.

Yeni teknolojik insan, bütüncüllüğüne ve kapsamlılığına doğru yarışırken, eski zamanlarda olduğu gibi bir doğa deneyimine, bir "vahşi doğa" deneyimine sahip olmayacak. Teması kaybedecek ve biz artık farkındayız ki temas, yalnızca bir deri basıncı değil ve fakat bütün duyuların aynı anda kavranması, bir tür dokunsallıktır. Doğayı doğrudan bir deneyim olarak yitirmemiz halinde denge tekerini, doğal yasanın mihenk taşını yitiririz. İster uyuşturucuyla ister uyuşturucusuz, zihin, soyutlamanın tehlikeli sınırlarına doğru özgürce seyretme eğilimi gösterir.

Arnold Toynbee, birbiriyle uyumsuz toplumların daima birbirleriyle yüzleşir bir duruma düşeceğini; örneğin daha az gelişmiş, kabile yönelimli bir grubun yanibaşında hızla bü-

yüyen karmaşık bir uygarlığın, bir karşı-tahrik edici olarak, kaçınılmaz bir biçimde dışa patlamalı bir tepkimeyle sonuçlanacak bir ruhsal imalar yağmurunun boşanmasına yol açacağını yazmıştı. Tersine çevrildiğinde bu gözlem, özellikle bireyselliğin Emersoniyan görüşüyle şişirilmiş olan içsel-yönlendirmeli kişinin, işitsel uzamın etkileriyle onu algılayacak biçimde eğitilmediği için hadım olacağını söylüyor.

Bu yüzyılda Üçüncü Dünya, giderek artan oranda Batı'yı manipüle eder olmuştur. "Daha zayıf" toplumlar "güçlü" toplumları, silah yoluyla değil ve fakat, beyaz, Anglo-Sakson çoğunluk onları "görmeye" muktedir olmadığı için, Güney Yarıküre ve Pasifik Kıyısı ülkelerinden gelen insanların Birleşik Devletler'in içine sızmasına aşağı yukarı benzer bir biçimde bir sızma hareketiyle işgal ve fethetmektedirler. Afrikalı siyahlar benzeri sağ-yarıküre yönelimli insanlar, nitel terimlerle düşünemeyenler açısından görünmezdirler. Muz Cumhuriyetleri, yirmili ve otuzlu yıllarda toprak reformu yüzünden kararsızlaşmaya başladığında ABD'nin tepkisi, öngörülse olarak, yasa uygulayıcısı gibi ve saldırgan olmuş; bu da askeri cenaha, bu "karakafalı"ların doğru davranmasını sağlamak üzere davetiye çıkartmıştı.⁴

Eğitimi ve sanayileşmesi gibi Batı'nın askeri yapısı da fonetik alfabenin homojenleştirici etkilerinin, Kral Cadmus'un Ejderha Dişleri'nin ürünüdür. ABD Deniz Piyadeleri için meslek, içi doldurulması gereken bir kaptı; gözlenmesi gereken bir süreç değil. Orta Amerika'nın halkları, gringonun iteklemelerini soğurdu ve lotüs benzeri bir etkinlik ile yolunu kesti. Çokluğun, aralıklara bölünmüş, sonuçlara yönelik bir talebe kilitlemiş zaman açısından yararı yoktur. Yalnızca uzmanlar böyle düşünür.

Yaşantısını elektronik hizmetlere adanmış bir kişi, ister bir kablo sisteminin bir parçası ister enformasyon yöneticisi olsun, uzmanlıktan kaynaklanan güven duygusunu yitirecektir. Uzmanlık, Batı dünyasında, Solon tarafından, dostu olan Yunanlılar için tasarlanmış yeni sosyal düzene yönelik bir tepkime olarak gelişmiştir. O andan itibaren, yasakoyucu bir kez belli olunca, Atinalılar, Atina Düzleklerini'nin tarımsal eğimlerini kendi haline bırakarak, yalnızca ihraç edilecek mallar yapacaklardır. Yunanlılar kısa zamanda yabancı köleleri işe katmışlar ve karlar yükselmiştir. Hiç kuşku yok ki Yunanca *tekné*, yani sanat ya da el yapımı sözcüğünün kaynağı olan mükerrer montaj hattıyla mal üretme yöntemiyle, iş düşüncesinin keyfini çıkartmaya başlamışlardır.

Rol düşüncesi, ki bu bir ev içinde kişinin otoritesinin önemini belirleyen kısmi işlerin elde çoğulcu tutulumuydu; yavaş yavaş gözlerden silindi gitti. Uzmanın her zaman göze çarpan bir karakteristiği olduğu söylenebilir: Eylem özgürlüğünü, kapalı bir sistemin güvenliği ve kararlılığıyla değiş tokuş etmeye oldukça isteklidir. On yıllık yaratıcı başıboşluğunu zirveye ulaştırdikten sonra eve, Penelop'a dönen Odisse hiç kuşku yok ki bu teslimiyetin acısını hissetmişti. Toynbee, eylemci savaşçılardan oluşan bir kültürde, nalbant ve zırrh yapımcısı Hefayistos gibi topallar ile sakatların (ve yaşlıların) uzman olduğunu izah eder.

Ruslar hiçbir zaman uzmanlığın ötesinde hareket edememişlerdir. Rus hoşgörüsüzlüğü, yeni medya karşısında duyulan korku ve sosyal varoluşu dönüştürme yetenekleri üzerine inşa edilmişti. Rus devrimi, kitap kültürü aşamasına erişmiştir. Film yapımcısı Sergei Eisenstein tolere edilebili-

yordu, ama imajlarından genel olarak kuşku duyuluyordu. Lev Kuleshov, film montajcısı olarak kariyerine, biyolojik deney sonuçları gibi görünen belgeseller yaparak başlamıştı. Rus parti çizgisi, Engels ile Marks'ı üreten 1850 öncesi statüko üstüne oturup kalmıştır. Karl Marks, nedensellik üstüne asla çalışmamış, nedenselliği asla anlamamıştır. Demiryollarına ya da buharlı teknelere dikkat etmemiştir.

Günümüzün Ruslar'ı, üretim araçlarının devlet tarafından sahiplenilmesinin toplum üstünde gerçekten can alıcı bir etkisi olduğu düşüncesine tutunarak, ondokuzuncu yüzyıl tüketici değerleri içinde yaşamaya çabalamaktadırlar. Elektronik araçlar yoluyla, hiçbirşeyin sahibi olmaksızın kitle tüketiminin üretimin çarı haline gelme olasılığını kabul etmenin, halihazırdaki üst düzey parti kuramcılarına oldukça uzak kaldığı görülmektedir. Ve Moskova ile Leningrad kentlerinin ötesinde, ulusun, Batılı mülkiyet düşüncelerini ancak yüzeysel olarak kavrayabilen geri kalanı uzanır: Kabilesel, anonim ve görsellikten uzak.

Yirmibirinci yüzyılın en önemli kavrayışı olabilecek şey, insanoğlunun ı ışık hızında yaşamak üzere tasarlanmamış olmasıdır. Birbirlerine aynı kuvvetle karşı koyan doğal ve fiziksel yasalar dengesi olmaksızın, yeni vidyo bağlantılı medya, insanoğlunun kendi içine doğru patlamasına yol açacaktır. İster evde ister iş yerinde olsun, enformasyon denetim odasında oturup dünyanın her bölgesinden gelen verileri anormal hızlarla almanın -imajlar, ses ya da dokunma halinde- sonuçları, tehlike yaratacak kadar şişirici ya da şizofrenik olabilir. Bedeni bir yerde olacak, ama zihni veri bankasının her yerinde tek bir anda olmak üzere elektronik boşluk içinde yüzecektir.

Bedenini yitiren insan bir astronot kadar ağırlıksızdır, ama çok daha hızlı hareket edebilir. Özel kimlik duygusunu kaybetmiştir, çünkü algıları tek bir yerle bağlantılı değildir. Vidyö teknolojilerince serbest bırakılan melez enerjiyi üstlenmiş olarak, bilinen herhangi bir uyuşturucu ölçüsünde bağımlı bir durumda, bütün duyularının yüksek perdede içiçe geçtiği hayali bir "gerçeklik" ile temsil edilecektir. Figür olarak zihin zemine dalar ve düşle fantezi arasında bir yerlerde sürüklenir. Aktüel zamandan ve yerden (genellikle gerçek zamanda) oluşan bir çerçeveleri olduğu için, düşlerin, gerçek dünyayla bir bağlantıları vardır; fantezinin ise böyle bir bağlantısı yoktur.

Bu noktada teknoloji denetim dışındadır. Yunanlılar, özel vatandaş ve yazılı meşru yasa düşüncesini, geleneksel toplulukların emsal aklı yerine geçirerek, teknolojinin denetimini çok erken yitirmişlerdi. Yunan edebiyatının Altın Çağı olarak tanımladığımız dönemde Herodot, insanların "... Geçmiş yirmi kuşaktan çok daha fazla soruna garkolmuş..." olduklarına değinmişti. Batı dünyasında biz, sosyal amaçlar ve yapılar baskın gelsin diye başkoyuyoruz. Grup zihniyeti üstün gelecek ve bizi, öteki insanların ihtiyaçlarına ve isteklerine öyle duyarlı bir hale getirecek ki, bütün bölgeler, ayarlanma talebiyle tükenecektir .

Ancak değişiklik için dakikalık ve sabit çağrılardan daha öldürücü olan, özellikle etkilenenler bu nedenden habersiz olduklarında zihnin, Batılı insanı bir tanrının işlerini üslenmeye ikna etmiş olan tutumudur. Çevresinde dolanan Sputnik, gezegeni bir sanat nesnesi haline getirdi. O küçük alüminyum top, yeryüzüne ilişkin olarak, programlanabilir birşey olduğu görüşünün ortaya çıkmasına neden oldu. Uzak

mekiğinin pilotu gibidir artık insan; yeryüzü uzay gemisinin, bütünsel bir toplam olarak toprak, hava, ateş ve sudan oluşan ekoloji kavramını yaratan kaptanıdır. Artık yolcu yoktur, herkes mürettebattır. Böyle bir bütünsellik kavrayışı, yalnızca gezegenin değil ve fakat aynı zamanda değişikliğin bizzat kendisinin de denetimi olasılığını akla getirir. Değişiklik adına sabit değişiklik, herkesi tehdit eder. (Sürekli olarak değişinen/mutasyona uğrayan teknolojiye ilişkin ilginç şeylerden biri, enflasyonun temel nedenlerinden biri olmasıdır.)

Işık hızıyla hareket eden enformasyon tarafından indüklenen bir sosyal içe patlama durumunda, enformasyon tekellerinin parçası olan yabancı kur analizcisi ya da kitap editörü türünden kişiler, değişikliği tehdit edici bulmayacaklardır. Ama sıradan insanlar onların kim olduğunu bilmedikleri zaman, telaşa ve şiddet duygusuna kapılacaklardır. Geçen yüzyılda birçok insan cepheye kendini kanıtlamak için gitmiştir. Amerikan Batısı'nın boş topraklarında, bir risk alarak ve katıksız bir cesaret göstererek bir kimlik için mücadele edene kadar herkes, hiçkimseydi. Boş topraklar toplumu, erkeklerle kadınlara, toprağı dönüştürmek suretiyle kendilerini tanımlama imkanı veren bir aygıt donanımı toplumuydu.

Elektronik toplum böyle yapmaz; somut amaçları, hedefleri ya da özel kimlikleri yoktur. Onun içinde insan kendisini, ötekilerin yararına soyut enformasyona metamorfozlaştırırken toprağı çok da dönüştürmez. Tahdit olmazsa sınırsız, yönsüz bir hale gelebilir, zihnin ve ilkel sezgilerin karanlığına kolayca düşebilir. Bireyselliğin yitirilmesi, bir kez daha kabilesel sadakatlerin rahatlığını davet eder.

Kuzey yarıkürenin çok kalkınmış sanayi ülkeleri, doğum kontrolü yoluyla nüfus artış oranlarını azalma doğrultusun-

da tutar ve toplumsal olarak ie patlamalı bir durumunu muhafaza ederlerken, Üçüncü Dünya, özellikle de Afrika ve Asya ölkelerinde nüfuslar yılda ortalama 2 ya da 3 oranında artmaktadır. Beş yıllık bir dönem içinde (1980'de sona eren), Hindistan nüfusuna yaklaşık 50 milyon kişi katıldı. Önmüzdeki yirmi yıl içinde, Kenya nüfusunu ikiye katlayarak yaklaşık 23 milyondan 45 milyona ulaşabilir.* 2020 yılında dünya nüfusu yeniden değeriendirildiğinde Üçüncü Dünya, gezegende yaşayan insanların yüzde 80'ini içinde barındırıyor olacaktır ve kendisini besleyebilmek için kendisini kendi topraklarının dışına atacaktır.⁵

Meksika, 100 milyon canı barındıran ağırlığıyla Birleşik Devletleri'nin güney sınırına baskı yapacaktır.⁶ İspanyolca konuşan ABD vatandaşlarının, özellikle öteki azınlıklarla, federalizmin gücünü yeniden tanımlamak üzere resmi olmayan koalisyonlara girmeye başladıkları takdirde, Teksas-Kaliforniya boş topraklarına yönelik göç akımını sürdürmek için, politik ve ekonomik açıdan neler yapabileceklerini bir düşünün. Kanada'daki Party Quebecois** gibi süper bölgecilik ve ayrılıkçılık yanlıları, süper devletlerin (ve onların hegemonyası altındaki küçük ölkelerin), dünyadaki nüfus hareketleriyle ve açlığa bağlı kitlesel ölüm beklentisiyle başa çıkma olanaklarını tartışmaktadırlar.

* Birleşmiş Milletler kaynaklarına göre Kenya, şu andaki nüfusunu yüzyılın sonunda ikiye katlayabilir: 2025 yılında Doğu Afrika'nın büyük bölümünü içine alan bu ölkede 80 milyon kişiye büyüyebilir.

** Fransızca, anlamı: Quebec Partisi, Ç.N.

Gezegenin çevresindeki elektronik kuşak, evsizlerin ve açlıktan ölenlerin feci durumlarını günlük olarak dramatize edecek ve okuryazarlığın nesnel, nicel konumu her yerde saldırıya uğrayacaktır. Son yirmi yıl içinde Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü, Afrika ve Ortadoğu'da özgür radyo istasyonlarının kurulmasını sağladığında bu, söz konusu bölgelerdeki okuma ve yazma kurumlarını sarstı. 3 yüz yıldan beri beyaz misyonerler, Batı alfabesiyle bütün bu ülkeleri kabilecilikten uzaklaştırmak için didiniyorlardı. Bir kuşaktan kısa bir sürede radyo (ve daha sonra TV), kabilenin işitsel temelini tekrar devreye soktu.

İran ve Libya'da Batılı sol-yarıküresel değerler alaşağı edildi. Mollalar, kalabalığın gücü, yaygın radyo-TV yayıncılığı ve odyokasetler aracılığıyla, yönetimlerini yeniden kurdular. Tapınak yönetimi, zaman ve taş kazıma alışkanlığı temellidir. Askeri bürokrasi, kağıda ve kurye sistemlerine dayanır. Vidyo bağlantılı teknolojiler, dizilimi aynı anda olana sıkıştırlar ve okuryazarlık öncesi grup isteğini ön plana çıkararak kabile şefliğini yeniden kurarlar. Bilgisayar programcıları, altın anlamıyla şablonu benimseyen yeni Pisagorcular haline gelecekler.

Christopher Lasch, *The Culture of Narcissism**'de (azalan beklentiler çağında Amerikan yaşantısı), figür ile zeminin temel mekanizmasını hiç anlamadığını gösteriyor.⁷ Zemin çok hızlı hareket ettiğinde, elektronik topluma özgü bir koşul olarak, yalnızca figür kalıyor. Sol-beyin yönelimli birey, kimliğin yerine kendi içine gitme eylemini ikame ediyor. Kendi

* Anlamı: Nergisçilik Kültürü, Ç.N.

figürünü, kendi zemini olarak kullanıyor. Profesyonel aktörün girdaplar oluşturan ve çoğunlukla kendini tahrip eden egoizmi işte budur. Işık hızında bir nergis/narsist haline geliyorsunuz; çünkü yalnızca kişinin figürü kalmış oluyor ki bu, Tom Wolfe'un işaret etmiş olduğu gibi, bazı jet sosyete üyelerinin neden kendi kendileriyle bu kadar haşır neşir olduklarını açıklıyor. Kelime anlamıyla herhangi bir tek topluluğa ait olmuyorlar; bu nedenle onların topluluğu, iyi bakımlı kendi derilerinin içinde bulunuyor.

İşitsel uzamın bir yan etkisi olarak narsisizm, AİDS'in yanıbaşında, Batılı insanın en hızlı gelişen sosyal hastalığı olma durumundadır. Yine de aynı zamanda ve kuşkusuz yüzyılın devrilmesiyle Üçüncü Dünya da kendi içine doğru, farklı nedenlerle patlayacaktır: Çok fazla insan ve çok az yiyecek... Kişi bugünden yarına yiyecek ve barınak bulma telaşındaysa, bağımsız amaçlar ya da geleceğe ilişkin sosyal tercihlerle önceden ilgilenmeye kalkmak çok zordur. "At sırtındaki adam" Mahşer'e doğru el işareti yapıyor. Kanseri hücrelerinin dörtlüsü, kısaca dünyanın yakın geleceğini açığa çıkartıyor: Kanseri, hücrelerin yeniden üretilmesini artırmakta, normal hücre üretiminin dengesini ya da homeyostatizini ıskartaya çıkartmakta; ilkel hücre evrimini tekrar öne çıkartmakta ve kendisini, özünü tüketir hale dönüştürmektedir. Açlık, özünü tüketmeyi teşvik eder.

2020 yılında yaklaşık 8 milyar insan (bugünün 5,5 milyara kıyasla) gezegeni dolduracak*; yüzde 15-20'si dışında

* Birleşmiş Milletler 1987 Nisan'ında dünya nüfusunu 5,5 milyar olarak tahmin ediyordu; 2020 yılına doğru bu rakam 7,8 milyara çıkacak.

bunların hepsi, bugünün az gelişmiş ülkelerinde yaşıyor olacaklardır. Eğer Birinci ve İkinci Dünyalar (Birleşik Devletler, Avrupa, Rusya ve Japonya), sahip olanlarla sahip olmayanlar arasında, sonu getirecek felaket bir savaştan kaçınmak istiyorlarsa, ulusal önceliklerinden bağımsız olarak bütün gezegen için yiyecek ve ruhsal liderlik sağlamaya hazırlansalar iyi ederler. Kendi elektronik göbeğiyle ipnotize olmuş durumdaki yeni teknolojik insan, kendi kardeşini, kendisine rağmen korur hale gelmelidir.

İncil edebiyatında süregiden arketip olarak çobanın rolü, kaçınılmaz olarak ruhsal bir soruşturma gerektirir. Sürünün etrafında aklıktan gözü dönmüş bir biçimde sinsi sinsi dolağan kurt, Allah'ın öz sınamama ajanıdır. Yakın gelecekte ruhsal soruşturmamız bizi, bazılarının düşünmüş olduğu gibi dış uzaya değil ve fakat yeni yiyecek kaynakları ve hayatta kalmak için farklı teknikler bulmak üzere denizin derinliklerine yöneltebilir. Fakat iç uzayda böyle bir arayış, ilk başta, öğretim yöntemlerinin köktenci bir biçimde elden geçirilmesini gerektirecektir.

Human Intelligence'de* Jack Fincher, okul kurumumuzun, sol-yarıküre standartlarına ve yeteneklerine fazlaca eğilimli olduğuna işaret ediyor. Elektronik koşullarda sağ-yarıküre, 2 bin 5 yüz yıl önce alfabenin ortaya çıkışından bu yana ilk kez öncelik ve tercih hakkı almakta... Okyanusun çoğul boyutlu doğası gibi elektriksel zemin de, sağ-yarıküre için uygun bir çevre yaratmaktadır. Bazı öğretim psikologlarının bakış açısına göre, başatlık konusundaki eril tercih, beslemenin dişil

* Anlamı: İnsan Zekası, Ç.N.

niteliğiyle yer değiştirebilir.

Bebeklikten itibaren öğretim, zihnin biyolojik gelişme aşamalarına göre uyum sağlayabilir. Erken testler, bir kişinin görsel değerde mi işitsel değerde mi daha iyi öğrendiğini belirleyebilirler. Oğlanlara ve kızlara, kendi hızlarıyla, İngilizce, fizik, matematik ve kimya gibi konular ya sol ya da sağ yarıküre terimleriyle öğretilir. Mekanik ve sanayi insanı, çizgisel hizmetler ve sınırlı pazarlar için çevre oluşturduğunda, zıt bir durum yürürlüğe girmişti. Elektronik insan, aynı andalı, açık uçlu ve işitsel çevreler yaratmaktadır.

Paradoksal olarak elektronik insan, Doğu'nun ve Üçüncü Dünya'nın koşullarını, yeni dünyamızın normu olarak yeniden yaratmaktadır. Çevreye anlık yeniden uyarlanma ya da robotçuluk kaçınılmazdır. *Zen ve Fiziğin Tao'su* ve duyuötesel algılamaya duyulan yeni tutku, bilinçsiz olduğu için karşıkonusulmaz olan elektronik bir temele sahiptir. Walter Gropius'un ve Mies Van de Rohe'nin Öklit mimarisi içinde beslenip büyütülmüş olan sol-yarıküresel öğretim düzenleri, nicel amaçlara ulaşmaya adanmıştır. Yeni sağ-yarıküresel toplum (Batı'ya gelmekte olan), artistik roller oynamayı ve nicelden çok nitel bir biçimde, yaşamın tadının hoşgörüsüyle çıkartılmasını tercih etmektedir. Yeni öğretimin hiçbir türden amaçları olmayacaktır.

Yönetimler, elektronik hizmetlerin, özellikle de televizyonun, temsili hükümeti giderip gidermeyeceğini ya da çözülmesine yol açıp açmayacağını bilme ihtiyacı içindedirler. TV, uzaktan temsil olayına son vermektedir ve bir imajla anında yüzyüze gelme anlamında bir temsili içermektedir. Başarılı imaj, karizmatik olacaktır ki bu, çoğunlukla beğenilen tiplerin temsil edeceği anlamına gelir. (Başkan Carter Beyaz

Ev'deki Huck Finn'di.) İmajın diğer yönü, TV izleyiciliğinin bedensizlik koşulları altında, yani izleyici orada, eve çakılıp kalmış olmaktan ziyade elektronik boşlukta yüzmek isterken, fantezi (süreğen olmayan "flaş") haline gelme eğilimidir.⁸ Yeni popüler imaj, ki Reagan buna bir örnektir, sözkonusu olduğunda, partiler ve politikalar arasında bir uyumluluk olmaz; olan, yalnızca bir ikonlar ve imajlar savaşıdır. Kablo temelli, iki yönlü mikrobilgisayarla birleştirilen elektronik referandum, ev idaresinin bir türü haline gelir. Hiçbir kongre üyesi ya da belediye meclisi temsilcisi, bu olmaksızın işlev görmeyi beceremeyecektir.

Bir sözcükle, halihazırdaki TV kuşağıyla yeni çağın müjdecisi olan TV öncesi nüfus arasındaki farklılık, temelde, fanteziyle düşler arasındaki farklılıktır. Fantezi TV kuşağı, ertelenmiş ya da gecikmiş ödüller peşinde değildir. Halbuki o, nüfusun radyo ve sinema kesimlerini de içeren düş kuşağının, star sistemine dayalı düşleri ve amaçları ve bunlara paralel idealleri vardı. Kadınlar kendilerine Greer Carson'u model alabilirler ve kızlar, Judy Garland gibi Bay Gable'a "sen beni kendine aşık ettin" diye şarkı söyleyebilirlerdi. Ama TV'de starlar yoktur, yalnızca "televizyon kişilikleri" vardır.

Doğal yasanın temeli TV kuşağında mevcut olmadığından, onun tutarlılık ve anlam bağlamında başvurabileceği tek yer, doğaüstü yasadır. Beatles guruları araştırır; *grupileri** Hare Krişna'ya sürüklenir. Bu nedenlerle, Üçüncü Dünya'nın bir zemin olarak hızlı gelişen, fiziksel açıdan kötü durumu

* Anlamı: Ünlü müzik gruplarını her gittikleri yerde izleyen, hayran ötesi durumundaki genç kızlar, Ç.N.

gözönüne alındığında, yeni bir dinsel çağın; *Aquarium* çağının eşiğinde olduğumuz anlaşılıyor. Ancak bu herkesi içeren çağ kutsallaştırılmadan önce, dört büyük vidyo bağlantılı teknoloji (bilgisayar, uydu veri tabanı ve yatay olarak organize edilmiş, çoğul taşıyıcılı şirket), eski fonetik okuryazar toplumlardan geride ne kalmışsa hepsini parçalayarak sanayi toplumlarında kitlesel işsizliğe, özel yaşamın tahribine ve eyleşimli uyduların yeni tesis edilmiş hizmetleri aracılığıyla idare edilen, kuta ölçüsünde hafif propaganda çatışmalarına kilitli, gezegensel bir eşitliksizliğe neden olacaktır.

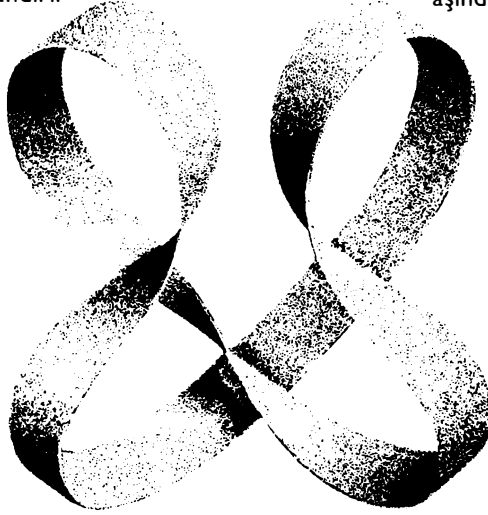
Yeryüzünün 35 bin 8 yüz 88 km. yüksekinde yörüngeye oturtulmuş bir uydu, binlerce kilometre karede, uzun erimli radyonun asla erişemeyeceği bir berraklıkta, tıkanması mümkün olmayan bir "ayakizi" oluşturabilir. Dünya televizyonu sayesinde bir milyar kişi, bir papanın göreve atanmasına sır ortağı olabildiğinde, insan, yeni ruhsal kavrayış sayesinde seccadesinin kadillağın yerini almak üzere olduğundan emin olabilir.

Daha önce söylediğimiz gibi bir dörtlü kısaca, zıtların uzlaştırılmasını içeren Heraklit dinamiğine çok benzer ilkeler üstüne oturan, sezgisel bir araçtır. Dörtlü, insanın her bir keşfi (kendisinin uzantıları) çerçevesinde, düşüncenin sol ile sağ-yarıküre değerlerinin başatlık için mücadele ettiklerini ve elektronik çağının hızıyla kendileri anında açığa çıkarttıklarını gösterir. Yukarda belirtilen dört vidyo bağlantılı medyumun dörtlüsel sınaması, mekanik ya da sanayi çağından olan insan eliyle oluşturulmuş yapıların genişlemeci, parçalayıcı karakterleriyle kıyaslandığında, onların, bütünsel bağlantıya yönelen, genişlemeci olmayan, içe doğru patlamalı karakterlerini gösterir.

Bilgisayar

A. Hesaplamalara
ışık hızına doğru
ivme kazandırır

B. Mekanik
ardışıkları
aşındırır.

C. Sayıların nicel gücünü
tekrar öne çıkartır

D. Aynı anda
şablon tanıma,
tersine çevrilir

şekil 8.1.

Bizi bir dünya bilincine doğru hareket ettiren bu video bağlantılı teknoloji melezinin ilk bileşeni bilgisayardır.⁹ Bir dokunmayla kitlesel sayım yaparak mantıklı ardışık hesaplamaların hızını ışık hızına yükseltir. Limitlerine itildiğinde bilgisayarın ürünü, bütün ardışık işlemlerdeki mekanik süreçleri aşındırarak ya da baypas ederek aynı anda tersine

şablon tanımaya (işitsel uzam) dönüşür. "Sayılar herşeydir" düşüncesinin içine gömülmüş Pisagoryan okültü geri getirir ve aynı zamanda çokmerkezlilik yararına hiyerarşi düşüncesini çözündürür. İletişim ve kayıt saklamada bilgisayarlara ihtiyaç duyan şirketlerin hiçbirinin çokmerkezlilik dışında bir seçeneği olmayacaktır. Elektronik mesaj göndermenin teletext ve vidyotext gibi yeni formlarına uygulandığında, ardışık alfasayısal metinler çoğul düzeyli sinyallere ve aforizmalara dönüştürülerek, hieroglif benzeri ideografik kısaltmayı teşvik edecektir. (8.1. şekile bkz.)

Bilgisayarlar, basit nicel hızlandırma için tasarlanmışlardır; yani hepimizin sıkıldığı; çoğu zaman yanlışlar hasil eden bir tür zihin uyuşukluğu yaratan tekrarlı okumayı, yazmayı, toplumayı, çarpmayı ve bölmeyi hızlandırmak için... Bir bilgisayar asla sıkılmaz; monotonlukta başarılı olur. Yanlış yapmaz. (Yanlışları onu yönlendirenler yapar.)

Zaman zaman 'hasta' olabilir ve mekanik bir rehabilitasyona ihtiyaç duyabilir. Ama genelde, bilgisayar, kesinliği ve tutarlılığı teşvik eder. Bu nitelikler, en iyi, kayıt saklamada ve veri toplamada sergilenmektedir. Ve bilgisayarın insanoğlu üstündeki etkileri, tam olarak, bu işlevlerde algılanabilir.

Herşeyden önce, çoğu Kanadalı ve Amerikalı için, işyerinin asıl yaşama alanı olduğunu anlamak önemlidir. Biz işyerinde, evde geçirdiğimizden daha çok zaman geçiririz. İster bankacılıktan, araba montajından, büro malzemeleri üretiminden, depolamaktan, ister yiyecek maddeleri üretiminden söz ediyor olalım, işyerinin zaman çizelgesi ve amaçları, çoğunlukla evin önceliklerine galebe çalar. Gerçekte, birlikte çalıştığımız insanların bizim üstümüzde, kendi öz aileleri-

mizden daha çok duygusal etkisi vardır; çünkü işyerinde, eskinin boş topraklara koşan insanı gibi biz de hayatta kalmak için özel tekil savaşımızı veririz. Bu savaş bizi, müttefik; enformasyon ve destek için gerekli hale gelen birkaç güvenilir dost edinmeye zorlar. Sekreterler, büro elemanları, çalışanlar ve yöneticiler arasındaki eyleşimler; yani işyerindeki sosyal yaşam, iş çalışmasının üstüne kurulduğu matriktir.

Bilgisayarlar, uzun vadede, bizim bildiğimiz işyeri çevresini dramatik olarak değiştireceklerdir. Olup bitecek olandan kaçınmanın yolu yoktur, çünkü bu yapı değişikliği büyük oranda gerçekleşmiştir bile. Gelin, örneğin, çoğu 'ön büro', yani karar-alma amaçlarıyla enformasyon toplayan ve çözümlleyen örgütlenme birimlerinin durumlarındaki değişikliğin doğasını sınavalım. Northern Bell için çalışan bir yönetim analizcisi olan Richard Crump, parçalı olan çoğu işyeri düzenini analiz etmek için bir paradigma geliştirmiştir. Enformasyon işyerlerinde üç tür insan bulunduğunu söyler: işlemciler, yoğunlaştırıcılar ve eyleşimciler.

Bir işlemci, genellikle veri malzemesiyle ilgili birşey yapmaz; yalnızca bu malzemeyi bir medyumdan ötekine aktarır. Sözgelimi borsada çalışan bir eleman, bütün gününü sayıları ve sembolleri, telefonda kağıda ya da kağıttan CRT'ye* aktarmakla meşgul olabilir. Asıl olan, işlemcinin, elde bulunan toplam veriye birşey eklememesi ya da bundan birşey çıkartmamasıdır.

Yoğunlaştırıcı, bir başkasının kullanımı için veriyi toplar, hazırlar ve kısmen düzenler. Bu, genellikle özel bir amaç için

* İngilizce, açılımı: *Cathode Ray Tube*, anlamı: Katot Işını Tübü, Ç.N.

yapılır. Meteoroloji uzmanı, hava haritasındaki yüksek ve alçak alanları belirlemek amacıyla sıcaklık ve barometre ölçümelerini toplayacaktır. Aylık satış rakamları, daha ileri bir tarihte karşılaştırma yapmak için rutin olarak biraraya getirilecektir. Konu olan sorun değişkendir. Yoğunlaştırıcı, genellikle başka insanlara gönderme yapmadan yalnız başına çalışabilen, ancak gerek olduğunda yönlendirmesi sözkonusu olan biridir.

Eyleşimci tipi ise yöneticidir; örgütü dışarıklılara karşı temsil eden ve özel amaçlar doğrultusunda işgücünü düzenleyen büro örgütünün sosyal merkezidir. Temelde, ham verinin işlenmiş enformasyon ürününe nasıl dönüştürüleceğine o karar verir. Eyleşimci kişi, dâima veri toplama ve toplanan verileri bir dizi sonuç üretecek biçimde bir dizi planlanmış eylemden geçirme sorumluluğuyla donanmıştır. Olduğu gibi, nicelden nitele...

Bütün bunlar niye gereklidir? İster üniversite olsun ister bir üretim atelyesi, herhangi bir işi yönetenler, işlemi denetleyebilmek için ham veri karşılığında enformasyona ihtiyaç duyarlar. Örgütün içsel yaşantısıyla dış dünya arasında neler olup bittiğinin izini sürmek ihtiyacındadırlar: Temelde sayıların, cevap gerektiren malzemenin izini ki, neye suç ortaklığı etmekte olduklarını ve ne yapmak için daha fazla neyi değerlendirmeleri gerektiğini bilsinler. Cevap gerektiren kayıtlar tek bir yerde toplanmalı (veri tabanı) ve sürdürülmekte olan işle ilişkilendirilmelidirler. Kapsamlı olabilmesi için sürdürülmekte olan iş, istatistik malzemenin, muhasebe, fatura kesme, müşteriye tavsiyede bulunma ve yönetime ve devlete verilen periyodik raporlar için biraraya getirilebilecek biçimde geçmişle ilişkilendirilmelidir. Babil tahıl anbarlarının

yönetiminde bulunan yüksek rahipler için de sorun, bizim bugünkü sorunumuzun aynıydı. Yalnızca araçlar değişti: Abakus'dan elektronik hesap makinasına, ille söylemek gerekirse.

Ortalama iş bilgisayarı, çoğunlukla işlemcinin ve yoğunlaştırıcının işlevlerini taklit eder. Veri tabanından ham veriyi alır, bir program yoluyla onu bir dizi planlanmış eyleme gönderir ve bu durumda "kullanılabilecek haberler" olarak tanımlanabilecek enformasyonu üretir. Program, eyleşimci kişi tarafından geliştirilmiş bir talimatlar listesi; yeniden gözden geçirme ve denetim ihtiyacını karşılayan, zamana bağlı olguları üretecek bir 'reçete'dir.¹⁰ Gelecekte bu tür olguların orkestrasyonu, her zaman olduğundan daha önemli hale gelecektir. Olgular ışık hızıyla hareket ettiklerinden, onları analitik olarak yakalama teknikleri, zamanda ve uzamda makinalarla insanlardan daha fazla uyum kurabilen enformasyon uzmanlarının özel alanı olacaktır. Sonuç olarak işlemciler ve yoğunlaştırıcılar, elektrik devrelerince ikame edileceklerdir.

Herşey bir anda olmayacak; geçiş aşamalı ama karşı konulamaz olacaktır. Belki bu süreci daha iyi anlamanın yolu, gerçekte ilkesel olarak son 36 yıldır değişmemiş olan veri işleyen bilgiyara özgü iç organların, genel büro davranışlarının bir simülasyonu olduğunu anlamaktır. Aç parantez; gerçekte değişmiş olan, hesaplamanın hızıdır: Saniyenin binde birinden saniyenin trilyonda birine. Nispet büyüktür, ama kopuk değildir.

Çoğu büro işlevlerinde, çalışma günlerinin epeyce bir bölümünü emir almak ya da emirleri çek etmekle geçiren insanlar vardır. Bir kere çek edildiler mi bu malzemeler, genellikle başka bölümlere aktarılırlar (işlemcilere). Akmakta

olan, geçmiş ve hale dair cevaplandırılması gerekli veriyi güncelleştirme ve faturalama amaçlarıyla toplayan bir başka grup daha vardır (yoğunlaştırıcı). Bütün bu işlevler, genellikle, büro yöneticisinin altında çalışan bir şef memur tarafından denetlenir. Veri işleme görevlerini icra eden ve bir mantık kapasitesi bulunan her bilgisayarda işlemcinin görevi, girdi ve çıktı öğeleriyle ikame edilmiştir. Yoğunlaştırıcının işi, hafıza ve veri stoklama tarafından üstlenilmiştir. Şef memur acentalığı da, merkezi işleme birimi tarafından üstlenilmiştir. Gerçekten işlemsel olan kişi, bilgisayar 'büro'sunu senkronize eden özgün elektronik talimatları tasarlayan program yöneticisi ya da sistem analizcisidir. Kısacası bütün hareket minyatürize edilmiş, hızlandırılmış ve birçoğu yerine tek bir zihnin yönetimine verilmiştir.¹¹

İşte sorun da buradadır. İnsan, bir terminalin önüne oturmuş, insan zihninin ürünüyle ipnotize olmuş, belki beynin makina kadar "kusursuz" olduğuna inanan birini zihninde canlandırabiliyor. Bilgisayar, yalnızca tek bir nedensellik düzeyinin, filozofların etkili neden (neden ve etki) olarak nitelemeye eğilimli oldukları nedensellik düzeyinin kütsel olarak genişletilmiştir. Yalnızca "evet" ve "hayır" ile, dışlanan ortalama temeliyle, sayısal formla ilgilenir. Eşit güçteki zıtların hesaba katılmasına izin vermez. Bilgisayarın planı, başka bir nedensellik biçimine izin vermez ve bilgisayar, kendi programlanmasının geçmişine ilişkin sorular soramaz. Bu yüzden program yöneticisi, özüne ipnotize olmuş bir robot haline gelme gibi, sürekliliği olan bir tehlikeyle yüzyüzedir. Ama bunun ötesinde sosyal açıdan yalıtılma uyarıları da vardır. Nathaniel Hawthorne, başka bir ruh olmadan ya da kendi ahlak değerlerimiz dışında ahlak değerleri olmadan

yaşamının ne kadar korkulası olduğunu anlatmak için bir ömür harcadı.

Bilgisayarın kendine özgü doğası, mantıksal (matematiksel) olgunluğu kaçış noktasına itecektir. Mantıksal ardışık hesaplamaların çoğu, ışık hızına doğru sürülebilir. Bu süreç gelişirken, duyuşsal dokunsal bir mod çerçevesinde, sayıların mistik niteliğine ilişkin eski bir zihin meşguliyetini geri getirip hızlandıracaktır.¹² Gelişmenin bu en yoğunlaştığı aşamada, önceden sezilemeyen bir tersine dönüşüm olacaktır: Ardışık olandan aynı anda olan, tarihsel olandan mitsel olan, görsel uzamdan işitsel uzam zuhur edecektir. Noktadan noktaya mantığının eski zemin kuralları parçalanacaktır. Ve o zaman, oldukça küçük bir yönetici elitleri grubu tarafından hükmedilecek olan holizm, düşünmenin başat formu olarak zuhur edecektir.

Tıpkı bir telefon mühendisinin kıyıdan kıyıya tüm bir şebekeyi ancak 360 derecelik bir boyut içinde kavraması gibi bilgisayarda da yazılım donanımı, kendi içinde, büyük ölçüde tanınabilir olan bireysel insan imzalarıyla bir sanat biçimi haline gelecektir. Ancak, insan imzaları kolayca taklit edilebilir. Bu yüzden gelecekteki holistik düşüncenin öğelerinden biri, bütün veri şebekelerini ve uydu sistemlerini, şirketlerin ve devletlerin o olmaksızın işlev göremeyecekleri enformasyonun kilit alanlarını korumak amaçlı şifreleme ihtiyacı olacaktır.¹³ Küçük bir elit grubu, tapınak kapısında muhafız haline gelecektir.

Veri tabanı, kütsel stoklamaya ve anında ulaşılabilirliğe yetenekli, elektronik bir kütüphanedir. İlk elektronik bilgisayar olan ENIAC'ın stoklama kapasitesi, şimdi tek bir mikroçipe yerleştirilebilir. Bilgisayarla birleştirilen ve bir elektrik

yayın şebekeleri çeşitlemesi tarafından hizmete sunulan veri bankası, kişinin doğumdan itibaren bütün mali, sosyal, eğitimsel ve kişisel işlemlerini kaydedebilir (aynı andalı tekrar öne çıkartma için). Bütün Batı dünyasında büyük veri tabanları oluşturulmaktadır; ama bugüne kadar hiçbiri, bankacılık sanayisinde kullanılan *Electronic Funds Transfer System**, kısaca EFT'nin olgunlaşmış boyutlarına ulaşmamıştır (muhtemelen İnternal Revenue Service -ABD Hazine İdaresi- ile FBI'ın kiler dışında).

Bu nedenle, daha şimdiden hem devlet içinde hem iş dünyasında varolan pek az rakibiyle uluslararası bir boyuta ulaşmış olan EFT, bütün bu tür gezegensel veri tabanlarının çalışır durumdaki prototipi olarak kabul edilebilir.¹⁴ Hiçbir başka sistem yoğun bir biçimde dakika dakika güncelleştirilmediğinden veri tabanının işsel mekaniğini EFT çerçevesinde tasvir etmeyi seçtik. İşlevsel olarak yapısı gereği EFT, aynı alış-verişin ve kağıt paranın kullanımını, çoğunlukla ayrıca kağıtlı bir soruşturmadan yararlanmaksızın, elektronik olarak makina tarafından okunabilir işlemler yardımıyla aşındırmaktadır. Banka ya da bir bankalar konsorsiyumu, kredi repütasyonunuz için yegane hakem haline gelmektedir.

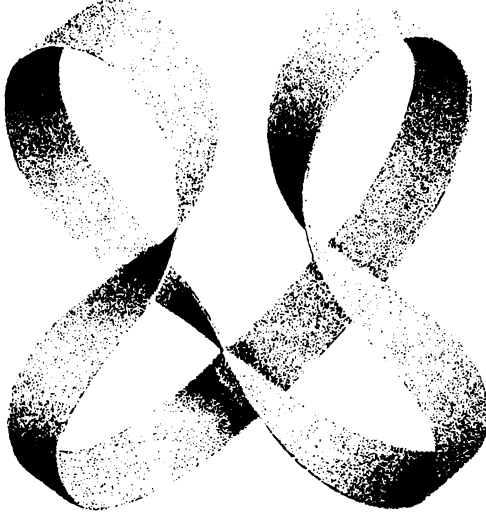
Kredi veri bankalarında biriken enformasyon, insanın kişisel gizliliğini silip süpürmekte ve nakit para kullanımını kredi kullanımından daha zor hale getirmektedir. Kamunun sosyal talebi, böylelikle, kredilendirilebilir olmaya indirgenmektedir. Bütün mali veri bankaları birbirine bağlanıncaya

* İngilizce, anlamı: Elektronik olarak Fon Aktarma Sistemi; Türkiye'de de yaygınlaşmaya başlayan kısaltması: EFT, Ç.N.

Veri Tabanı (EFT)

A. Nakitsiz toplumu yaratır.

B. Kişisel gizliliği iskartaya çıkarır.

C. Fazla kredi yükünü tekrar ön plana çıkarır.

D. Katıksız kredilendirilebilirlik statüsüne geri dönüş yapar

Şekil 8.2.

kadar toplam bireysel borçsuzluğa ilişkin bir kayıt tutulamayacaktır ama, yürürlükteki çok sayıda kredi (kartı) işlemini koruma etkinliği, birey ve sistem üstünde enflasyonist bir basınç oluşturmaktadır. (8.2. şekile bkz.)

Hem Kanada'daki hem de Birleşik Amerika'daki bankacılık sanayisi, mekanik otomatizasyondan elektronik içsel muhasebe işlemlerine geçtiği son 60 yıl boyunca, içe doğru patlamalı bir hızlanma yaşamıştır. Büyük kentlerin çoğunda çekler, 24 saatlik bir vade tanınarak öteki şubeler, hatta öteki bankalar aracılığıyla postalanabilirler. ABD'de çekin tahsil süreci, devlet yasalarının ve bankacılığın çok daha parçalanmış bir şablona sahip olması nedeniyle Kanada'da olduğundan biraz daha yavaş olmakla birlikte, günümüzde bu işlemlerin hacmi yalnızca milyonlar değil trilyonlarca dolar düzeyindedir.¹⁵ Ancak aygıt donanımı, ihtiyaca cevap verme bağlamında bu hacmin artacağını gösteren her türlü işareti veren genel bankacılık sektörüyle birlikte geliştiği sürece ve mudinin bütün servetini, kredilendirilebilirliğini vesaireyi içeren genel kredi/borç durumunu anında bir resim olarak verebildiği sürece, bu resim, bir kişinin mali statüsünün tek indeksi haline gelecektir.

Kimse bir başkasına ait servetin güncel düzeltilmiş toplamını gerçek anlamda bilemeyeceğinden, iflas işlemleriyle kanıt gösterilmediği sürece kredi, daima ışıık hızıyla kullanılabilir olacaktır. Meselelerin bu halini anlayabilmenin bir yolu, bir gelecek senaryosu oluşturmaktır. Yıl 1994'tür. New York kentinde bir otel odasındasınız. Geceleyin bir hırsız, odanıza girmenin yolunu bulur. Elleri eşyalarınızı araştırırken, uyku halindeki yüzünüzü seyreder. Sonra aradığı şeyi bulur: Banka kredi kartları. Sessizce kapının çıkış kodunu tuşlar ve dışarı çıkar. Kartlarınızı almış mıdır? Hayır. Bütün yaptığı, sayıları magnetik olarak kendi plastik kartlarının üstüne yeniden kodlayarak her bir kartınızın hesap numarasını kopya etmektir. Birkaç dakika sonra bir otomobilin arka koltuğun-

da, taşınabilir bir mini bilgisayarla, bagajınızda bulunanlarla tıpatıp aynı boyutta ve biçimde çok sayıda plastik kartı üretiliyor olacaktır.

Daha sonra, çalıştığınız değişik bankalara (ve yakın bankalara) bağlı olan değişik otomatik para makinalarının (ATM'ler) bulunduğu kentin içinde dolaşmaya çıkar. Her ATM'de "kırık" kişisel kimlik kodu kombinasyonları listesini kontrol eder ve birkaç düğmeye basar. Önce banka bilgisayarını, banka hesap durumunuzu ve kredi limitinizi öğrenmek için sorguya çeker. Sonra elektronik olarak fazla birşey değil ama 50 dolar çeker (ya da günlük çekme miktarı kadar). Banka hesaplarınızın her birinden 3 yüz ile bin dolar arasında bir miktar onun cebine iner. Birkaç gün sonra, otelden ayrılırken, bütün çeklerinizin karşılıksız olduğunu keşfedersiniz.

Bu yakınlarda (1985) yayınlanan bir televizyon reklamında sorulduğu gibi: Ne yapacaksınız? Ne şans ki kredi kartı sigortanız var. Bell Systems'in 800'lü numaralarından birini çevirir ve talimat alırsınız. Bağlantının öteki ucundaki kişi (ya da bilgisayar), banka kredi numaralarınızı ve halihazırdaki adresinizi sorar. Otel ve seyahat harcamalarınız için nakit kredisiyle bütünlenen bir acil borç alırsınız. Daha sonra kendi bankanızın bilgisayarını, çekinizi paraya çevirebilmeniz için, ABD, Kanada ve denizaşırı bütün muhabir bankalarındaki veri işleme merkezlerini, hesabınızın kendi orijinal adınız altında kullanılmak üzere tekrar düzenlenmesini denetlerken, önünüzdeki 60 gün süreyle kullanılmak üzere size bir takma isim verir. (Şüphesiz, yerel ve bölgesel olarak kullandığınız her mal ve hizmet satış noktası, kredinizi kesmek için otomatik bir emir almış olduğundan, adınızı yasal olarak değiştirmeniz daha doğru olabilir.)

Ama siz şanlısınız. Kredi tarihçeniz uzundur ve genel olarak doyurucudur ve bu da kredinizin rehabilitasyonunun görece kısa olmasını temin edecektir. Bu bölümde önemli olan, sizin nakit açığı içinde olmanız değil kredilendirilebilir olmanızdır. Başka bir deyişle, gözle görünür biçimde servetinizden yoksun kalmadığınız sürece bankalar, kredi almanızı katı bir biçimde sınırlandırmaya çalışmaktan ziyade size borç vermeye devam edeceklerdir.¹⁶ Karşılıklı işlemler oranının süregelen döngüsü, zaman içinde bireysel bir mudinin ne kadar ettiğinden daha önemli hale gelecektir. Nakitsiz toplumun en ayırdedici karakteristiklerinden biri, kredinin daima nakit paradan çok daha önemli olmasıdır.

İşlemler ya da ödemeler sisteminde rabita noktası, kişinin çekten elektronik fon transferine, eskiden olduğu gibi soldan sağ-yarıküreye geçtiği andır. Artan etkinliğe rağmen bir kağıt çek için, yerel ya da bölgesel olarak 24 saatten kısa bir sürede provizyon almak nadiren mümkün olmaktadır. Ama bilgisayar, gerekli olduğu takdirde, uluslararası düzeyde bile bir miktar parayı anında borç ya da kredi olarak verebilir.¹⁷ Bu ayrıca kredi reytinginin de aynı hızla onaylanabileceği anlamına gelir. Böylece kredi ve para enformasyonunun elektronik geçişi, yeni bir hizmet çevresi yaratmış olmaktadır.

Bu yeni hizmet çevresi, dijital bilgisayarın ürünü olan melez bir şirket yapısından, otomatize edilen hesap işlemlerinden ve "bu işe ayrılmış" telefon şebekeleriyle yüksek hızlı veri yayımından oluşturulmuştur. Bir gözlemcinin, "parayı, müşterilerin banka hesapları arasında elektronik olarak transfer etmek üzere bilgisayarlaştırılmış kolaylıklar" olarak tanımladığı bu çevre, çoğunlukla elektronik fon transferi olarak adlandırılmaktadır. Yasal engellemeler bir tarafa, bu ger-

çekten de kelimenin tam anlamıyla, bütün Batı dünyasında, eğer banka işlemleri yeterince büyükse ve devlet ile eyalet sınırlarını aşıyorsa, yüzlerce yerel ve bölgesel veri kaynağının, sizin sosyal ve ekonomik duruşunuz hakkında bilgi sağlamak üzere elektriksel olarak bağlanması suretiyle bir süper bankanın yaratılmasıdır.¹⁸

Dünya çapında bir elektronik fon transferi sistemine neden ihtiyaç duyduğumuzu açıklayacak birçok neden geliştirilmiştir. İster nakit ister çek ister telgraf olsun güncel işlemlerin sayısı o ölçüde büyümüştür ki kişi, yalnızca yola devam etmek için bile bilgisayara ve anında sağlanabilen verilere ihtiyaç duymaktadır. Dahası, yazılı ve basılı çeklerin kullanımı çok pahalı hale gelmektedir: Her bir kağıt parçasının değeri, 50 ile 80 sent arasında değişir. İşlemlerin sayısı arttıkça borç akışını azaltmak için bir çare bulmak zorundaydık; ABD'de bazen bir çek, eyalet sınırlarından ve üç ya da dört farklı banka aracılığıyla geçerken fonları toplamak üç ya da dört gün sürmektedir. Bazı uzmanlar, parasal transferlerin güncel değerinin önemi yanında işlem hacminin çok önemli olmadığını söylemektedirler. Farklı birçok banka hesabından aynı anda yapılan bazı şirket transferleri milyonlarca dolar değerindedir. Emniyet için hızlı provizyon gereklidir. ABD'de her yıl şirketler, kendi aralarında 44 trilyon doların üstünde para transfer etmektedirler; bu miktarın büyük kısmı, elektronik transfer yoluyla aktarılmaktadır.

Işık hızıyla yapılan transferlerle ateşlenen işlem oranı arttıkça, insanların mali durumlarına ilişkin enformasyon da aynı ilerleme hızıyla alınıp verilecektir. Günümüzde bankacılığın çoğu şube düzeyinde yapılmaktadır. Bununla birlikte birçok Kuzey Amerika kentinde, ayrıca benzin istasyonlarında,

süpermarketlerde, eczanelerde ve büyük mağazalarda da yapılmaktadır. Başka bir deyişle satış noktasına* bir bilgisayar terminali yerleştirilmiştir ve bir veri tabanına doğrudan bağlantı yapılarak, haftasonları ve hafta içi, 24 saat boyunca çekler nakite çevrilmekte ya da para yatırılmaktadır. Kısa bir süre içinde POS bankacılığı, Teller'in otomatlarından daha yaygın hale gelecektir. Ve tekmerkezli olmaktan çıkmış, onca POS bağlantısınca çok merkezileştirilen ve dağıtılan veri tabanı sayesinde POS aracılığıyla sağlanan kredi, bütün perakende satışların en büyük desteği olacaktır.

Her tüccarın bir temel sorunu vardır: Malları ve hizmetleri herhangi bir satış döneminde, kar elde edebilecek ölçüde hızlı satmak. Mallar rafta ne kadar uzun süre kalırsa, perakendeci için o ölçüde pahalı hale gelirler. Perakendeci, "zararına satış" türünden satış stratejileri geliştirebilir. Reklam yapabilir. En olanaklı taktik, kolay kredi önermektir. Perakendeci "ödenmezlik" ve dolandırıcılık kayıplarını kaldırabildiği sürece, kolay kredi yararlıdır. Kendini korumak için bir kredi takdir işlemini sürdürmek zorundadır. Birçok büyük satış örgütü, kredi bölümleri açmanın yüküne katlanabilir; nitekim çoğumuz yakıt şirketlerinin ve zincirleme mağazaların kredi kartlarını biliriz. Ama küçük perakendeci açısından, kredi araştırmaları sıkıntılı ve pahalıdır. İşte bu noktadadır ki yerel ve bölgesel bankalar, belli bir coğrafi alanda bütün küçük ve orta boy işletmeler için başlıca kredi araştırmacısı haline gelirler. Bankaların büyük ölçekte kredi reytingine girmelerini sağlayan enstrüman, yalnızca şubelere değil aynı zamanda

* İngilizcesi: *Point of Sale*, kısaca POS olarak Türkçe'de de kullanılmaktadır, Ç.N.

POS şirketlerine de anlık enformasyon verebilen anabeden bilgisayardır.

Avantajlar iki katlıdır. Banka veri merkezleri, çok sayıda potansiyel müşteri hakkında, çoğunlukla eski Kredi Bürosu dosyalarından yararlanarak kredi tarihçeleri oluşturmak suretiyle, bir telefon görüşmesiyle edinilebilecek güncelleştirilmiş yararlı enformasyonu sağlar hale gelebilirler. İkincisi, banka, perakendeciye ve müşteriye bir ücret ödeterek kredi uzatmanın riskini üstlenebilir. Böylece tüccar, kendi eski kredi dosyalarını aklında tutmaya mecbur olmaz. Bu arada banka, müşterinin yüzer gezer kredi dengesinin yüzde 21'ine kadarını karşılayabilir. Birçok insan, ya perşembe ya da cuma günü ödeme aldığından, küçük girişimciler, dükkkanı, pazartesi, salı ve çarşamba günleri de açık tutabilmek için anlık kredi hattına ihtiyaç duymaktadırlar. Cumartesi ve pazar günlerini de muhtemelen ATM halledecektir.

Bu düzenlemeden alınacak ders, bankanın, aktif amaçlarla kredinin orta hakemi haline geldiğidir. Bankanın içsel hesap işlemleri, tüketici borçlarına ve tasarruflara ilişkin hesaplarla nadiren birleştirildiği ve hesabın tek bir merkezleştirilmiş dosyada bulunması talep edilmediği için veri merkezi, müşterinin bütün harcamalarıyla serveti arasındaki günlük farkı bilmez. Bildiği, kaba işlem kayıtlarına dayanan kredi limitidir. İş yaptığı her banka, müşteriye, bağımsız bir temelde, öteki kredi verenlerince bilinen ya da bilinmeyen bireysel bir kredi limiti sağlayacaktır. Her bir ayrı banka hesabıyla kişi, bir kredi kartı için münasip bulunabilir. Aşırı büyüme için fırsatlar sınırsızdır.

Kuşkusuz şimdi gizlilik meselesine geliyoruz. Belli bir zamana ve yere bağlı olan gizli kimlik şimdiden yokolmuş du-

rumda ki bu, kişinin, ondokuzuncu yüzyıl bankacısının dünyasında olduğu gibi herkesin diğer herkesi tanıdığı küçük bir toplulukta oluşan öz tanımıdır. Bu dünya, telgrafın ortaya çıkışıyla kaybolmaya başlamıştı.

Üstünde konuştuğumuz türden gizlilik, halihazırda bir kredi araştırmacısından saklı tutabileceğiniz türden özel enformasyon çevresinde döner. Anlık kredi için enformasyon alışverişi hiçbir şekilde gizlilik içermez. Dahası, işlem oranı hızlandıkça nakitsiz işlemlere ağırlık verilmesi, kredi araştırmaları üstüne ciddi bir yönetsel baskı getirecektir. "Güven," servet ve kaynakları hakkında kişisel enformasyonun sürekli güncelleştirilmesi ihtiyacı üstüne oturtulacaktır. Zaman içinde işlemlerin sapma oranı değişik EFT kredi sistemlerinin birleştirilmesini zorlayacak ve bu düzenleme, kişisel veri ticaretini teşvik edecektir. Yüksek hızlı veri ticareti, Internal Revenue Service'in veri bankasına rakip, ulusal düzeyde veri bankaları üretecektir.

Bunun etkisi veri tabanının tümüyle çokmerkezleşmesi olacaktır. Veri tabanı mozayığı büyüdükçe, pratik anlamda söylemek gerekirse, banka ve şube sayılarını değiştirmek o ölçüde güçleşecektir. Bu kavşakta, çok önemli bir sonuç daha ayrıca ortaya çıkmaya başlar. Bu kredi veri tabanının kullanıcısı, dünyanın neresinde olursa olsun, bilgisayardan özel bir enformasyon isterken tekmerkezlilik yanlsamasına düşecektir; ama gerçekte veri gibi o da her yerde aynı anda, sistemin "merkezi"nde bulunuyor olacaktır. Kişiye bağlı olarak zaman ve yer, gerçekten göreceli hale gelecektir.

Veri bu duruma geldiğinde korunması zımnen olanaksızdır. Azıcık bir uzmanlığı olan herkes enformasyona ulaşabi-

lir. Sizin hesap numaranızla silahlanmış olarak, bir suçlu kadar yabancı araştırmacılar da banka bilançonuzu bulup çıkartabilirler. Birçok banka tarafından basılı olarak muhafaza edilen çifte giriş kodlarınızı ele geçirmek istiyorlarsa, hesap bilançosu, kullanılabılır kredi, devreden krediye ilişkin artık bilanço, kar toplamı, yatırma ve çekme tarihleri vesaire üstünde çok daha sofistike sondajlar yürütebilirler.

Yıllardan beri kredi enformasyonu kabilesel bir iş alanı olmuştur ama, sırları sızdırma açısından asla tümüyle rahat bir hale gelmemiştir. Elektronik casusluğun şimdiden bir sanat halini aldığı gözönüne alınırsa, gelecek bize, balık akvaryumunu doğal yerleşim yeri olarak kabullenecek bir şirket elemanı sunmaktadır.

Hızla yaklaşan bu gelecekte, rolünü, sürekli bir kredilendirilebilirlik notu alacak kadar iyi oynamayan kişinin durumu ne olacaktır? Bugün olduğu gibi o zaman da o varolmayan bir kişi olacaktır. (Ve hepimizin bildiği gibi varolmayan kişiler nakit öderler.) Yine de statünün tanımı, EFT ödemeler şablonu daha da küçük, borç kartelası zımnen artık nakit olarak yapılmaya tahsis edilmiş bütün o ödemeler için kullanılır hale gelecek ölçüde daha da küçük işlemler konusunda yönetimi ele aldıkça, zorlaşma eğilimi gösterecektir. Yalnızca nakit ödeme yapabilen kişiler, kredi riski yüksek ve dolayısıyla iş bulması zor kişiler olarak görülebileceklerdir. Temelde yazılım donanımından ibaret olan bir çevrede, aygıt donanımına bağlanmış olarak, yüksek hızlı bir kimlik kaybına uğrayıp acı çekeceklerdir.

Özgün bilim olgunlaştıkça uydu, insanoğlunun dünyanın yüzeyinden fiziksel ve ruhsal uzaklaşma sürecini tamamlayacaktır. Televizyon, zemini olmayan figürdür. Bölgesel ya

da ulusal TV'de görünen bir kişi, otomatik olarak arkadaşlarından, komşularından ve kendi özel damgası olan belirgin yaşama tarzından kopar. Kendi algılamalarının tersine, yaşamdan daha büyük hale gelir ve kendisine yabancılaşır. Politikacılar ve şov dünyasının insanlarında da aynı etki görülür; tek bir farkla ki tekrar yoluyla milyonlarca defa daha güçlenmiş olarak. Kişisel imajları ikon benzeri bir biçim içinde donar kalar. Kamusal bir figür olmak demek, bir arketip haline gelmek demektir; karizmatik bir figürün, size, başka herkesi anımsatması anlamında.

Bilgisayar, işi olanlar için eğlenceye ayıracak bol vakit yaratacaktır. İş gücü olmayanlar için de, genişletilmiş hayır işleri için elektronik politika içinde rol almak üzere vakit... Eğer iş gücü olmayanlar, aynı zamanda etnik bölgeselciyseler uydu, Yaser Arafat'ın yanlarında melek gibi kalacağı yeni kabilesele ayrılıkçılara vücut verecektir. Tıpkı sevgiden yoksun, işsiz üniversite mezunlarından oluşan Baader-Meinhof Çetesi gibi gelecekteki her ayrılıkçı grupta, eğitilmiş (ve dolayısıyla yetenekli) terörist bir saçak bulunacaktır. Toplumda sabit bir yeri olmayan teröristler bedensizdirler; gerçekliği algılamakta güçlük çekerler. Bir fantezi yapımcısı olan TV, bu bedensizlik duygusunu güçlendirir. Bir terörist, gerçek olup olmadığını anlamak için sizi öldürebilir. Uydu, hızla ivmelenen her yıkıcı olaya uyum sağlamak için, terörist paranoyayı dünyaya renkli olarak dağıtacaktır.

Uydular, 1957 yılında, yalnızca yansıtıcı mekanizmalar olarak ortaya çıktılar. Bugün, yüksek frekanslı mikrodalgalar için radyo nakledicisidirler.¹⁹ Yarın uydular, uzay mekiğinin yük taşıma kapasitesinin ötesinde artacak ve kendi içlerinde, dünya üstüne yerleştirilmiş olan tekeletişim makinalarıyla,

insanoğlunun anlayabileceği herşeyin ötesinde yüksek hızlı diyalogları taşıma kapasitesine sahip birer dünya haline geleceklerdir. Uydu dizisi ya da demeti bir kere yerine yerleştirilip de ani kesintilere karşı koruma altına alındı mı, insani ilişkilerde, yazılı sözü çözülme noktasına kadar zayıflatabilecek bir çokmerkezlileştirme kuvveti haline gelebilecektir. Yalnızca *lingua franka** benzeri bir takım imajlar kullanan uydu çevresi, kültürel bir matriks olarak dili ikame edecektir (8.3. şekile bkz.). 1999 yılında bir uydu çevresi neye benzeyecektir?

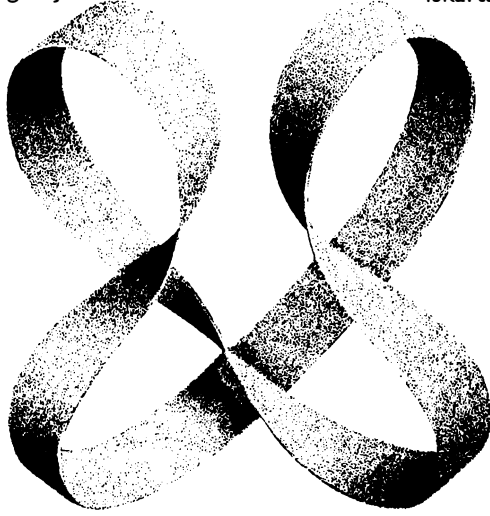
Dünyanın yüzlerce kilometre yukarısında yörüngeye giren bir uzay mekiğini gözlerimizin önünde canlandıralım. Burnu yıldızlara dönüktür. Kuyruk boruları, gezegenin benekli mavi ve kahverengi yüzeyine doğru bir açıyla yönelmektedir. Kargo çıkışından eklemli bir madensel kol, bir açı yaparak çıkar. Astronotlar, aracın dışına uydu parçaları çıkartmaktadırlar. Kurulduğunda ve uzayda yeryüzüyle senkron yapan bir yörüngeye taşındığında uydu, kocaman, 3.964 m. genişliğinde ve 1.816 kilo ağırlığında olacaktır.²⁰ Ne şans ki uzay mekikleri, 1980'li yılların ortalarında, daha büyük ağırlıkları daha yükseklerle taşıyacak biçimde büyütülmüş ve yeniden düzenlenmişlerdir; eğer bu yapılmamış olsaydı COMSAT'ın bürokratları, onu, 35.888 km. yükseklikte, yeryüzeyiyle senkron yapan bir yörüngeye yerleştirebilmek için Satürn V'in geliştirilmiş bir modelini kullanmak zorunda kalacaklardı.

* Latince, *Lingua Franca*: Eskiden Akdeniz sahillerinde çeşitli gruplar arasında anlaşma amacıyla kullanılan dile bu ad verilirdi; şimdilerde uluslararası ticaret dili anlamına kullanıyor, Ç.N.

Uydu

A. Yerküresel enformasyon alışverişini genişletir.

B. İmajlar lehine dili iskartaya çıkarır.

C. İlk pusula gibidünya görüşünü tekrar ön plana çıkarır.

D. İkonu fantazilere geri dönüş yapar

Şekil 8.3.

Kendi gücünü kendi üretebilen, kendi seyir sistemi bulunan ve ağır zırhlı alıcılara sahip olan süperuyduların zamanı gelmiştir.²¹ Birkaç ay önce, bir uzay mekiği yörüngecisinin, giydirilmemiş bir versiyonuna değişik bir görev verilmişti. Gökyüzü, bir radyasyon girişimi kirliliği yaratan uzay hurdalarıyla dolup taşmaktaydı. Bu yörüngeci, yalın, fazlasıyla güçlü bir lazer taşımaktaydı; eski ABD uydularını ve yaban-

cı uzay makinalarını, süper uydular için temiz kanallardan oluşan bir koridor açmak amacıyla tahrip etti. Gidenler arasında, yararlı yaşam süresi, "T modeli" nükleer reaktörler ve yüksek nakil yetersizliğine bağlı olarak yalnızca birkaç yıl olan araçlar da olmalıydı.

Daha eski uydulardan bazıları tekrar öne çıkmıştı; ama ötekiler körleşmişler ya da güneşe doğru yola çıkacak gibi yörüngeden uzaklaşmışlardı. Hiç yanılığa yer bırakmasızın bu, uyduları yerinden kaldırılan uluslar savaşa girecek ölçüde rahatsız olduklarından, tehlikeli bir görevdi. Ama ilgili bütün taraflar, radyo spektrumun ekvatorunda, düzensiz yörüngelere kaçan uydular tarafından tehlikeye sokulduğunu görmüşlerdi.²²

Bu durum nasıl meydana çıkmıştı? Belli bir sınıra kadar uzay sıkışıklığı, uluslararası düzenlemenin bir başarısızlığıdır. Fransızlar, Almanlar, Japonlar, özel konsorsiyumlar içinde hareket ederek ve en yüksek teklifi verene satış yaparak küçük ülkelerin yakın uzaya çıkmasını görece kolaylaştırmışlardır (uzay konferanslarının hiçbirinde tek bir kişi, sözgeli mi, yakın uzayın tanımını üstünde uzlaşmayacaktır). Dünyanın her yanında insanlar, NHK'nın* planar devrelerinin kitle-sel üretimine geçildiği zamandır ki bir metrelik alıcı diskler satın alma yükünü üstlenebilmişlerdir. Sovyetler Birliği sonunda, ABD'den çaldığı bilgisayar çip tasarımlarını yeniden üretmeyi başarmış ve askeri-diplomatik bir manevrayla bu hamlesinden, Üçüncü Dünya ülkelerinin çoğunu yararlan-dırmıştır.

Birleşik Devletler'de, ilk ticari uydular için 4/6 gigahertz

* Türkçe anlamıyla açılımı: Japon Devlet Yayın Kurumu, Ç.N.

(GHZ) kanallar seçilmiş ve kısa süre sonra dünya kaynaklı mikrodalga linkleri arasında dağınık girişim olayları ortaya çıkmıştı. Doğrusunu söylemek gerekirse bir uzay mühendisi, gerçekte, radyo dalgalarındaki ses girişiminin, Batılı ülkelerce, tomurcuklanmaya başlamış olan AT&T global uydu şebekesinin içindeki yayınların standartlaştırılması çabasıyla, dünya istasyonlarıyla uydular arasında yukarı link-aşağı link olarak 4/6 GHZ frekansı seçildiği zaman başladığını varsaymıştır. Uydu iletişimleri 1980'li yılların sonlarına doğru ilerlerken gezegenin çevresindeki alçak frekanslar, özellikle de mega metropollerdekiler tıkanmaya başladı. İnsan bunun yalnızca geçici olduğunu düşünse bile, kara ve deniz linkleri fazla yüklü bir hale geldiler ve daha büyük, daha karmaşık uyduların yapımı için baskı başladı.²³ Uydu büyüdükçe dünya istasyonlarının maliyeti düştü. Kitlel mesaj yayını, kelimenin tam anlamıyla dünyanın yüzeyinden kalıp dünya çevresinde yoğun bir elektronik çile oluşturdu.

Gezegenin çevresine yerleştirilen 1990'lı yılların devasa, güçlü uydularında daha fazla güç, daha fazla verici vardı ve daha yüksek bant genişliğinde işliyorlardı. İki yönlü iletişim sağlayan araç-gereçle kullanılan vericilerin arasında çok daha karmaşık bir ilişki gelişmeye başladı. 1970'li yılların sonlarına dönersek, ticari yer istasyonları çoğunlukla küteseldi; 28,31 m. büyüklüğünde çanakları ve sıvı helyumla soğutulan elektronikleri vardı. Şimdi 1999 yılında alıcı/verici radyolar, otomatik, küçük, ince ayarlı ve taşınabilir... Antenlerin bir kısmı 81,2 cm.den büyük değil. Ortalama evsahibinin evinde bir tane var. Elektronik Babil Kulesi çok daha hızlı vızıldıyor.

Ama bir an için duralım. Teknolojideki bu hızlamanın yö-

nü nedir? İnsanlar psikolojik olarak nasıl etkileneceklerdir? Herşeyden önce uyduya ilişkin özgün çözümlememize geri dönersek; başlıca bir karakteristiği vardır: Telegraf ve telefon gibi o da kullanıcıyı çokmerkezlileştirir. Uydu, kullanıcıyı, bedensiz enformasyona döndürür. Bilgisayar/vericiyle ilişkiye geçeceği yere oturdu mu, kullanıcı artık her yerdedir. Siz her yerdeyseniz, sistemi kullanan herkes de öyledir. Uydu hakkında gerçekten yeni olan, bir anda her yerde olma sürecini yoğunlaştırmasıdır. İnsan, aynı anda, dünyada ya da dış uzayda bulunan her terminal çıkış noktasında belirebilir. Bu koşul, istihbarat faaliyetleri için neredeyse başa çıkılmaz bir sorun yaratır: İnsan bir anda her yerde olabilen, şebeke sisteminin herhangi bir yerinden ortayla fırlatabilecek ve "lokasyon"unu, izlendiğinden daha büyük bir hızla değiştirebilecek birini (Max Headroom gibi) nasıl casuslayabilir?

Uydu çevresinin doğası, merkezinin ve sınırının olmamasıdır. "Merkez"ler her yerdedirler. Bu, Avrupalı'nın, Rönesans öncesi zamanlarda, gerçekliğin ve kültürün doğasını anlama biçimidir: Ulusal sınırlar yoktur, yalnızca düşünce ve etki merkezleri; varoluşun, düşüncelerin sık sık ziyaret ettiği kentler vardır. Bu, dün Scotus'un ve giderek Erasmus'un, ulusalcılığın henüz varolmadığı dünyalarıdır. Süper uydu çağında, çok sayıda insan, yalnızca bölgesel enformasyon tekellerini düşünemez hale gelecektir. Uydular da birbirleriyle "konuşma"yı başaracaklar ve toplam izleme, toplam, düşük maliyetli iletişime yol açacaktır. Yavaş enformasyon hareketleri, ancak büyük kısıtlamalar altında mümkün olacaktır; bu yüzden casusluk silinip gitmeye başlayacaktır.

Enformasyon alışverişi pazarına, giderek daha çok sayıda

insan girecek; bunlar, süreç içinde özel kimliklerini yitirecekler ama, yerkürenin yüzeyindeki herhangi bir insanla eyleşime girme gibi bir yetenek göstermeye başlayacaklardır. Kitlesel, kendiliğinden elektronik referandumlar, kıtalar arasında salınır olacaktır. Ulusalcılık kavramı zayıflayacak ve dünya uzay gemisinin politik dolanımları bir dünya devleti yaratırken, bölgesel devletler düşecektir. Uydu, dünya propaganda savaşında, insanoğlunun beynine ve yüreğine hitap eden başlıca enstrüman olarak kullanılacaktır. Bu yüzyılın son bölümü, Roosevelt, Churchill ve Stalin tarafından Yalta'da bizim için çoktan başlatılmış olan ve dürtüler ile yönlendirilen bir çatışmaya; bombaların değil ikonların savaşına tanık olacaktır.

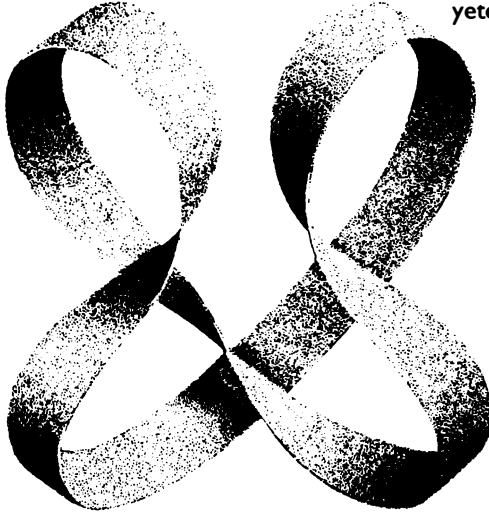
Basılı yayınlardan önceki günlerde, sözlü gelenek hâlâ egemenken, ortaçağ dünyasının değerleri, rezonans ile müziğin, sosyal düzenin temeli olduğunu ilan ederdi. Sonra Rönesans insanı ve *virtu* dogması; rekabetçiliği yeni bir tempo olarak benimseyen kararsız Yago* ortaya çıktı. Giderek kalınlaşan uydu çevresi, bu 4 yüz yıllık gelişmeyi tersine çevirecektir. Bireysel öz çıkara ve özel amaçlara kayma, geriye sarılacaktır.

Çoğul taşıyıcılı medya şirketinin, bir medya orkestracısı kurmak; ister uydu, ister yer istasyonu, mikrodalga veri tabanı, iste bilgisayar olsun bütün video bağlantılı teknolojileri, rezonans yapan bir bütün halinde birbirine bağlamak gibi özel bir yeteneği vardır. Bu şirket özgün doğası itibariyle, her türden mesaj birimini (imaj veri ya da ses), hem gerçek za-

Yerküresel Medya Şebekesi

A. Yerküresel ölçekte
anında, çeşit çeşit
medya yayını

B. İnsanın
gerçek zamanda
şifre çözme
yeteneğini aşındırır.

C. Babil Kulesi'ni geri getirir
Eterde grup sesi

D. Tersine uzmanlığın
yitimi dönüşümü
yaşanır. Dünya
çapında duyum ikiliği

Şekil 8.4.

manda hem de bilgisayar zamanında, şebeke temelinde ışıkhızıyla hareket ettiren, bağlantılı bir örgüttür.

Terminal araç-gerecinin bölünebilirliği ve kolay ulaşılabilirliği dolayısıyla, eski öncüler olan AT&T'ye, ITT'ye ve GTE'ye, bölgesel şebekelerin yerleştirilmesi sırasında bir dizi şirket daha katılmıştır. Ama daha önce askerlerle ve COM-

SAT'la yaptığı işlerden ötürü şu anda global şebekelemeyi kurabilecek bütün öğelere sahip olan tek bir teleiletişim şirketi vardır ve bu da American Telephone and Telegraph'tır (AT&T). AT&T, yeni Bell Sistem ile işbirliği içinde olan tümüyle gelişmiş bir araştırma koluna, Bell Labs'a, dünya çapında bir üretim tesisi olan Western Electric'e ve hem yurtiçinde hem yurtdışında bütün teleiletişim linklerine bedava giriş hakkına sahip olmuştur. ABD'de, kendi kendisini çalışır durumda 22 telefon şirketine bölen AT&T, şu anda dünya çapında harekete geçecek sermaye ve yatırım yeteneğine sahiptir. AT&T yöneticilerince, Bell Systems ile birlikte (özellikle AT&T'nin Uzun Mesafeli Hatlar Bölümü) önümüzdeki 50 yıl boyunca verilen yönetim kararları, gerçek global şebekelemenin ilk aşamasının etkinlik alanını, etkinliğini ve hacmini belirleyecektir.²⁴

1900'lü yıllarından başlangıcından itibaren telgraf ve telefon hatlarıyla özetlenir olan telli toplum, yavaş yavaş uzun mesafeli radyo, mikrodalga ve uydunun telsiz kubbesiyle özetlenir olmaya başlamıştır. İki eksenli kablo ıskartaya çıkmıştır. Gerçekten işitsel olan, açık telsiz yayın, bir grup sesidir. Uydu çevresi sonunda yerine tam olarak kilitlenirken, yazılım donanımı, sol-yarıyüreden sağ-yarıküreye doğru, görsel olandan işitsel olana doğru (sonuncusu, eyleşik modun başlıca niteliğine sahiptir) bir geçişe önderlik edecektir. Dünya ilişkilerinde çokmerkezlilik, bölünmeye ve parçalanmaya dikkati çekecektir. Ama aynı zamanda yayının hızı, şifre çözme konusundaki insan yeteneğini kendisine çekecektir. Sonuç olarak uzmanlık, kitlesel ölçekte anonim rol paylaşımını doğuracaktır (8.4.şekile bkz.).

Çoğu büyük anonim şirket örgütleri, kendi sosyal kişilik-

leri hakkında pek az şey bilirler. Tepede olup da onları denetleyen insanlar, büyüklüklerini ancak sayılar yoluyla algılayabilirler; nicel olarak, nitel olarak değil... Batı dünyasındaki çoğu anonim şirket örgütün işlemsel dili, bilanço terimleriyle telaffuz edilir olmuştur ve insan ögesi, nadiren dikkate alınır. Ama, eğer kar eden bir girişim ise, örgütün kararlılığı çoğunlukla ekonomik karşılıklarla dışavurulduğundan, tepedeki yöneticilerden yalnızca insani biçimlerde davranmalarını beklemek yanlış olur. Yine de, tekil bir insan kişisi ile bir bütün olarak anonim şirket örgütü arasında, nasıl da bir mikrokozmos/makrokozmos analojisi kurulduğu, şaşırtıcıdır. Sonuç olarak ticari bir anonim şirket örgütü de, insan zihninin büyük bir uzantısıdır; insan davranışlarını ekonomik bir çıkar üretmek üzere örgütleyen denetleme yapıları geliştirir.

Etkinlikleri genelde beynin sol ve sağ-yarıkürelerinin içsel bağımsız ilişkisiyle kıyaslanabilir.²⁵ Bir şirketin çizgi işlevleri, sol-yarıküreninkiler gibidir; anonim şirket mevcudiyetinin içsel ve dışsal ilişkilerinin nicel kapalı sistem ölçümlerini üreten sözel konuşma çerçeveleriyle ilgilenir. Sağ-yarıküre ise, mantıklı bir biçimde formüleleştirilemeyen, yani uzamsal, müzikal, sanatsal ve sembolik olan sosyal zeka ile ilgilenir. Sağ, sağladığı enformasyon çoğu zaman, halkla ilişkiler ve reklam kampanyalarının bir öncüsü olan, şirketiçi çalışmalarından elde edilen soyut şablonların aynı anda idrak edilmesiyle ve algılanmasıyla uğraşır.

Son zamanlardaki açık-beyin tıp araştırmaları, korteksin, insan toplumun yönlendirilmesinde devrimci sonuçlara yol açabilecek güncel bir görüntüsünü üretti. Geçtiğimiz birkaç yıl içinde, işitsel boyutun aynı andalık dünyasının (bütün yönlerden aynı anda işittiğimiz için), merkezi her yerde ve

sınırları hiçbir yerde olan bir küre olduğunu keşfettik. ışıtsel dünya, beynin sağ-ıarıkúresine aittir ve sol-ıarıkúre gúrseldir: Çizgiselliğin, bağlılığın, mantığın, rasyonelliğin, çúzümlenmenin, sınıflandırmanın vesairenin dünyası. Hepimiz için şimdiki halde ve önümüzdeki birkaç on yıl boyunca bilinmesi zorunlu olan, bütün Amerikalılar'ın ve Kanadalılar'ın içinde yaşıadığı büyük çevre de anlık enformasyon çevrelerinden biri olduğuına göre, bir sağ-ıarıkúre dünyasında yaşıadığımızdır. Bu yüzden bütün insani ilişkilerimizde, beynin sağ-ıarıkúresi, örtülü bir biçimde zemin olarak temsil edilmektedir; birkaç kuşaktan beri bu, böyledir.

Bunu kavramanın bir yolu, ondokuzuncu yüzyılda yaşama, mekanik olan sol-ıarıkúre tarafından nüfuz edildiği, ama yirminci yüzyılda yaşamın, elektriğin ortaya çıkışından bu yana yavaş yavaş sağın renk düzenine girdiğidir. Ve insanların çoğu bunu bilmiyorlar. Gerçekte çoğu şirket yöneticisi de bunu bilmiyor; bir istisnayla belki (ve bu büyük bir "belki"dir); elektronik teknolojilerini manipüle edenler dışında.

Amerikalı bir örgüt, Kanadalı ortağıyla birlikte sosyal ve ruhsal doku içindeki yerine ilişkin bazı bilinç pırıltıları sergiliyor: AT&T ile bir süre önce bölünme* işlemine tabi tutulan Bell Systems. AT&T'nin son yirmi yılda yaptığı halkla ilişkiler yayınlarının gelişigüzel incelenmesi, çođuñlukla telefonun alelacele ortadan kaldırılması halinde neler olabileceğini anlamında ele alındığında, hizmetlerinin, nüfusun çođuñluđu üstündeki etkisi hakkında artan bir kavrayış sergiliyor. Yine de

* İngilizcesi; *divestiture*; anlamı: Tekelleşmenin yasak olduğu ABD'de, özđün bir tekel anlaşması yapmış olan Bell Systems şirketine sonradan uygulanan parçalama işlemi, Ç.N.

AT&T Şirketi'nin içsel yayınları hâlâ bildiğinden şaşmaz bir biçimde sol-yarıküresel: "Telefon kullanmayın; yazıyla bildirin!" Bell Systems'in yürütmeyele sorumlu yöneticilerinin, mühendislerinin ve üretim görevlilerinin çoğu, işitsel bir "mucize" içinde işlev görmekte olduklarından taş gibi habersiz görünüyorlar ki bu, uzun zamandır can çekişmekte olan bir dışli ve çark zihniyeti dolayısıyla acı çekmekte olan bir topluma özgü bir durumdur.²⁶

Özgün Bell Systems, başlangıcından itibaren bir sağ-yarıküre dünyasıydı. İlk başkan Theodore Vail, idari düzenlemelerin olumlu etkilerini aniden kavrayınca, Bell'in yüz yıl boyunca kapalı, kendine yeterli, kendini besleyen bir birim olarak gelişmesine izin veren yapısal bir fikir geliştirdi. Bu fikir, en saf anlamıyla holistikti. Yıllarca kendi araç-gerecini yaptı, hizmete sundu ve kullandı; devletle varılan anlaşma gereği karları, gelirlerinden ziyade toplam şirket zenginliklerine dayanıyordu. Şirket avantajlarını ilke olarak, ekonomik olanlardan ziyade politik olanlar üstünde geliştirmişti ve bu açıdan baktığında insan, geçmişini hatırlayarak eski AT&T yönetimlerinin gerçek mesajını görebiliyor. Bu da, tekel formunun korunması, rezonans yapan "işitsel" bir örgütün oluşturulmasıdır.

Yine Bell Systems, bugün hâlâ tekil bir teknik yapı olarak kabul edilmelidir; temelde işitseldir; aynı anda, tek bir anda her yeredir. 360 derecelik uzamsal bir niteliği vardır; birine telefon ettiğinizde ya da basılı veri yolladığınızda, anında bütün sistemlerin merkezindesinizdir. Mühendislerin ve üretim elemanlarının, tek bir ağı dokuyan bir sürü örümcek gibi kablo döşeyerek geçirdikleri yıllar, örgüte ısıtılı bir nitelik kazandırmıştır: Bir açık oldu mu elektronik örümcek ağının her köşesinde titremesi hissedilir.

Mamafih bu yapı bazı reğışiklikler geçirmektedir.²⁷ FCC* ve çeşit çeşit devlet kurumu bu işle uğraşmaktadırlar.²⁸ Bazı küçük, yenilikçi veri işlemcisi şirketlerden gelen teknolojik baskı, bir etki oluşturmuştur. Ama ana neden, özgün Bell Systems'in, her birinin anonim şirket avukatları bulunan iki kütsel teknolojinin çatışması sonucu değışmesidir: Veri işleme ve yüksek hızlı enformasyon yayımı. Bir tarafta IBM, Xerox ve Honeywell gibi devler, öte tarafta AT&T vasıtasıyla yüksek hızlı şebeke yayınında uzun süredir tutunarak neredeyse bir tekel haline gelmiş Bell Systems bulunmaktadır.

Böyle bir karşı karşıya gelme nasıl ortaya çıkmıştır? Çoğu uzmanlar bunun izini, FCC'nin Carterfone iletişim Şirketi'ne, kendi tasarımı olan telefon aygıtlarıyla öteki iletişim terminallerini üretme ve satma, dahası, bu araç-gereci Bell Systems şebekesine bağlama iznini verdiği 1968 Carterfone kararına kadar sürmektedirler. Aynı şeyi yapmak için yüzlerce şirket sıraya girmişti ama 1980'li yıllarda, terminal işindeki rekabet, hem bilgisayarlı terminalleri hem de şebekeleri finanse edip kurabilecek o bilinen şirket örgütleri düzeyine doğru daraldı.²⁹ IBM-Aetna Life and Casualty ile uydu mikrodalga şebekeleriyle MCI özel taşıyıcı sistemleri, geleceğin müjdecileri olabilirler.

Mamafih bu incelemenin amacı, Bell Systems'in ekonomik tarihçesini yazmak değıl; Bell'in bölünmeden kaynaklanan halihazırdaki metamorfozunun önemli bir sosyal sonucuna dikkati çekmektir. Telefon altyapısını anlamanın bir yolu, telli bir ulusun "sinir sistemi" olduğunu söylemektir. Tele-

* İngilizce açılımı: *Federal Communications Commission*; anlamı: ABD Federal İletişim Komisyonu, Ç.N.

fon, otoyollar ve demiryolları gibi, özel bir zaman-uzam referansında bizi birbirimize bağlar. Ama bir zaman çerçevesi içinde ardışık olan otoyollardan ve demiryollarından farklı olarak telefon, anlık temasın özel bir formunu yaratır: Bir anda uzamı hiçliğe daraltır. Bu noktanın altını çizmek için, şu an için telefonun sosyal etkisini, en basit halinde inceleyelim.

İsterseniz gözünüzün önüne, 1845 yılı dolaylarında, Atlantik'in ortasında, göreceli olarak sakin bir günü getirin. New Bedford'a kayıtlı iki balina teknesi birbirlerine zıt yönlerden yaklaşarak, hızlarını bir çeyreğin altına düşürmeksizin vira etmeye çalışıyorlar. Birinci gemi limandan yeni çıkmış ve öteki aylardır denizde... Kaptanlar haber alışverişi yapmak istiyorlar ve denizcilerine, kendilerini, geminin ortasındaki birinci serenin ucunda askıya almaları için emir veriyorlar. Askılı oturma düzeneğinin içinde salınan her iki kaptan da, suyun üstünde metrelerce uzaklıktan birbirleriyle ilişki kurmak için küçük birer megafon kullanıyorlar. Bu işleme, "Nantucket Gam - Nantucket Bacağı" adı verilirdi. Bu türden bir manevrada marifet, yalnızca, "genel olarak" düz bir rota tutturulması değil (bu, rüzgarın hafifçe kıçtan alınması demektir) ve fakat aynı zamanda, süvarilerin telaffuzlarını ve ses güçlerini de ayarlamalarıydı.

Alexander Graham Bell tarafından, bilindiği kadarıyla karısının işitme gücünü artırmak için icat edilmiş olan telefon, bu seyreden gambit benzeri birşeydir. Uzun mesafelerde girişim olayını önlemek, uzamsal uzaklığı gidermek ve insan sesinin hızını artırmak için tasarlanmıştır. Bunu yapmak için elektrik teknolojisini kullanır. Ancak bakır telin, insan sesinin bir uzantısı olarak kullanılması, özel bir sonuç yaratmıştır: Bir aygıt donanımı olarak insan bedeni ıskartaya çık-

muş ve bu anlamda telefon, bizim telepatiye yönelik, çağlar öncesi sağ-yarıküresel eğilimimizi geri getirmiştir. Teknik bir süreç olarak limitine itildiğinde, tersine bir etki oluşur. Başlangıçta özel ve gizli bir iletişim olarak kabul edilen bir-şeye herkes duhul eder.

Yani telefonun en büyük sosyal etkisi, arayanın kimliğini yoketmesidir. Arayan eğer tanımlanmamışsa ya da kendisini tanımlamamayı seçmişse, coğrafi bir lokasyonla ve sosyal bir işlevle teması olmaz. Gerçekten bedensizleşir ve bu ruhsal halle de denetimsizleşir: Bu haliyle, arasıra müstehçen telefon görüşmeleri yapan bir telefon hortlağıdır. Bell Systems, ne kadar parçalanmış olursa olsun, hâlâ ulusun en büyük şirketlerinden biridir ve dolayısıyla büyük sayıda işitsel hayaletin ortaya çıkmasına neden olacak kapasitededir.

Ne kadar büyürseniz, sosyal yapıdaki etkiniz de o kadar büyük olur. Gerçekte bir örgüt, ulusun en büyük ekonomik gubu haline gelirse, artık sosyal yapı odur. Ve bu nedenle Bell'in örgütsel değişiklikleri, bu anlamda sosyal değişimler/mutasyonlar yaratacaktır. Öyle gerektiği için, özgün şirketin ya da grubun içinde yeni tür bir kabile insanı duygusu; sol-yarıküre düşüncesinin aşırılıklarından geçerek hayatta kalmayı başarmış ve sağ-yarıkürenin grup bilincine ilişkin saygısını aklında tutmuş türden bir kişi yaratacaktır. Ama böyle bir değişimin gerçekleşmesi en az 25 yıl alacaktır. O kişi, gezegenin yüzeyinde ve dış uzayda, büyük oranda imajsal olarak yaşanacak olan yirmibirinci yüzyıl ethosunun ruhsal müjdecisi haline gelecektir.

Bell Systems ile işbirliği yapan AT&T, yeni insanın yaratılmasında kesinlikle enstrümantal bir rol oynayacaktır; çünkü onlar, dijital bilgisayarın ve yüksek hızlı yayın araç-gerecinin

birleşmesi yüzünden serbest kalan melez güç bağlamında, geleceğin keskin kenarında durmaktadırlar. İlişkili teknolojilerin bütün hareket tarzlarına kaynak teşkil eden bu dışa patlamalı karşılaşma, AT&T/Bell bölgesel şirketlerinin hâlâ daha, Kuzey Amerika kıtası üstündeki en geniş sosyoekonomik gruplardan biri olarak -ki bu, Bell Canada'yı içermez,- (767.254 AT&T ABD çalışanı 1978'de; bölünmeden sonra 1988'de tahminen 315.000) birlik halinde bir bütün olarak kabul edilmesi olgusuyla güçlenmiş olacaktır.

Muhtemelen bir kuşak boyunca sürecektir. Halihazırdaki durumun incelenmesi, teknolojik açıdan karşı karşıya gelme olgusu 1990'lara doğru sarktıkça IBM'in, muhtemelen Bell Systems'in başta gelen uzlaşmazı olacağını gösteriyor.³⁰ Yalnızca düzenlenmemiş bir şirketin sahip olabileceği bir ayrıcalık olan satış uzmanlığı ve hızlı araç-gereç dolaşımı üstüne inşa edilmiş örgütsel psikolojisiyle IBM, dayanıklı ve istekli bir rakip olacaktır. Geniş geniş yayılan gayrimenkul konglomerasıyla ve bakım ile hizmet konusundaki (pazarlama değil) yönetim anlayışıyla Bell Systems ise, IBM'in sahip olmak için çaba göstereceği (ve muhtemelen elde etmeyi başaramayacağı) birşeye sahip olacaktır: Sonsuz bir karmaşıklıkla olan, eşi bulunmaz bir ulusal şebeke...³¹ IBM, özellikle de anabenden ve terminaller itibarıyla bilgisayar tasarımında geleneksel olarak güçlüdür. Bell Systems'in kuvvetli olduğu dava ise, uzun mesafe yayın kombinasyonlarıdır: Uzun mesafeli hatlar, mikrodalga, uydu.

Batı'nın geçmiş günlerinde, göçmenler saldırıyla karşılaş-tıklarında arabaları çember yaparak Kızılderililer'i uzakta

tutmaya çalışırlardı. Eğer acemiyseler, kısa sürede işgale uğrarlardı. Ama göçmenler, bir yandan bir takım savunma hünerleri geliştirirken bir yandan da sıyrılmak zorunda oldukları Kızılderili taktikleri hakkında birşeyler bilen ve Kızılderili akınlarının önceden kestirilmesine yardımcı olan izcileri davet ederlerdi. Bell Systems'in içinde de aynı şey olmaktadır ve olacaktır. AT&T Genel Müdürlüğü ve eskiden bölgesel olarak sahiplenilmiş ve işletilmiş olan telefon şirketleri (İTŞ'ler), dışardaki iletişim rakiplerine karşı bir savunma hattı oluşturabilmek için, karşı taraftan, özellikle de IBM ve Honeywell'den yöneticileri işe almaktadırlar. AT&T, kütesel anonim şirket servetinin gücünü, araştırma ve geliştirme ile pazarlama tekniklerini ilişkilendirmek üzere kullanmayı öğrendikçe, uzun vadeli strateji, kısa zamanda savunmadan saldırıya doğru yer değiştirecektir. AT&T ile Bell Systems'in ne ölçüde saldırgan hale gelecekləri, başlangıçta AT&T'nin rekabetçi olmayan bir atmosferden mikroelettronik pazara doğru geçmesine destek olan, şimdiye kadar kararsız kalmış FCC politikalarına bağılı olacaktır. Bir gözlemcinin söylediğı gibi, geniş bir devlet sermayesiyle ve federal tekel düzenlemeleriyle halen engellenmekte olan AT&T, bir kolu arkasında bağılyken savaşmak gibi zor bir durumdadır.

Bell Systems'e içsel olarak neler olacaktır? Bir kere, ister yürütme ister üretim kökenli olsunlar, orta düzey yöneticiler menzili içinde büyük bir karışıklık yaşanacaktır. Yüz yıllık sağ-yarıküresel gelişme sisteminin bir ürünü olan ortalama Bell yöneticisi, temelde, kapalı bir sistemi sürdürmesi ve rekabete girmemesi öğretilmiş, kabilesel bir insandır. Müşteri bulmaya yönelik değil, hizmet isteyen çağrılara cevap verme-

ye alışık olduğundan, kendisini pazarlama duygusu ona tuhaf gelecektir. Daha yüksek kademelerde insan, bir teknik adam olmaktan ziyade bir arabulucu, bir politikacıdır. AT&T Genel Müdürlüğü, 1979 yılında, yönetimi kademesini, yeni pazarlama stratejisini yansıtacak biçimde yeniden düzenlemişti; şimdi şebeke için, iş ya da ticari müşteriler için ve ev telefonları için farklı farklı işlem bölümleri vardır. Her bölümün kendi satış felsefesi bulunmaktadır. Genel Müdürlük'ten yasal olarak ayrılmış olmalarının bir sonucu olarak 22 bölgesel şirketin her biri, bölgesel alanların her birinde yavaş yavaş, merkez büroyu yansıtır hale geleceklerdir. Çoğu örgütün dışından olan strateji uzmanları, temelde "sol-yarıküresel tipler"dir.

Sol-yarıküresel düşünce tarzının ağır bastığı bir kişinin başlıca zihinsel niteliği saldırganlıktır. Sol-yarıküresel düşünme biçimimizin kaynaklandığı alfabe, soyutlama gücü doğrultusunda bireysel düşünceyi üretir. Sol-yarıküre insanları, kategorileştirme ve çözümleme kapasitelerini kullanarak, Bell'in halihazırdaki yaklaşımını, sonuna ya da nicel sonuçlar alana kadar müşteri hizmetlerine ağırlık vermesine indirgeyeceklerdir ki bu da, "bir kar üretmiyorsa, o işi yapma!" demektir. Bell'in bölgesel İTŞ'lerindeki kabile adamı, buna başlangıçta isyan edecek, ama o da zamanla ya yeniden eğitilecek ya da giderilecektir.

Buna paralel olarak bölgesel Bell Systems, daha çok kullanıcı alıştıkça ki bu satıcılığın temel taşıdır, "sistem tasarımı"nın müşteriye ulaşmasını sağlamak üzere çok sayıda üretim hattı geliştirecektir. Her İTŞ ötekileri aşmak üzere rekabet ederken ürün yelpazesinin genişlemesi, bölgesel düzeyde yeni bir kararsızlığa neden olacaktır. Gevşekçe ilişkilendirilmiş bölgesel örgütlere dayalı eski hiyerarşik yapı çatırda-

yacak ve çökecektir. AT&T, rakiplerinin karakteristiklerini edinmeye başlacaktır. Bütün bunların tek bir köklü nedeni olacaktır: Melezleme, yani bir sistemin ötekine eklenmesi ve kısmen bütünleşmesi.

Melezleme ürünü "çocuk"un, hem anne hem de baba sistemlerle aynı olmadığı bilinmelidir; buna bir örnek, bir kamyon gövdesinin bir demiryolu vagonuna konduğu demiryolu "sırtta taşımacılığı"dır. Tren vagonu üstündeki kamyon, bir melezlemedir. Tren vagonuyla da, kamyonla da aynı özelliklere sahip değildir; dolayısıyla da yeni bir varlıktır. Böyle olduğu için de yeni enerji biçimlerini serbest bırakır. Bütün yeniliklerin anahtarı, paralelliğin basiretli bir biçimde kullanılmasıdır.

Melezleme, yeni aygıt donanımını yararlı kılacak bir denetim mekanizması olan yeni yazılım donanımı gelişimini zorlayacaktır. Daha çok yazılım donanımı geliştikçe, bütün aygıt donanımı görüntünün içinde kaybolmaya başlayacak, yani daha etkin hale gelecek ve bozulmaya dayanıklı olacaktır. Eğer IBM, yazılım donanımı gelişiminde, AT&T ile Bell Systems'i geçerse, eski Bell Systems'in idari yapısının ıskartaya çıkartılması süreci hızlanmış olacaktır. Rakipler, başarılı bir melezleme ile AT&T'ye katılmak suretiyle altedilmiş olacaklardır. Kısacası belli bir kararsızlık döneminin ardından AT&T, sağ-yarıküre başatlığından sol-yarıküre başatlığına doğru bir altüst olma yaşayacaktır.

Yine de bu aşamada bir soru ortaya çıkmaktadır. Özgün Bell Systems'in müşteri hizmetleri, bu tür bir rekabet sonucu gelişebilecek midir? Kısa vadede cevap "hayır" dır. Başlangıçtaki aygıt donanımı savaşı (bilgisayar, hızlı veri yayınına

karşı)), tıpkı konserve açacağı ve otomobil gibi fazlaca kalıcı olduğu için artık insanın dikkatini çekmeyen çok daha etkin bir aygıt donanımının vücut bulmasıyla sonuçlanacaktır. (Teknik bir enstrüman olarak telefon, şimdiden görünmez hale gelmiştir.) Mamafih ilk aşamada çoğul, büyük oranda birbirleriyle uyumsuz telefon enstrümanları ve bilgisayarlılaştırılmış terminaller ve bunlara eşlik eden yazılım donanımı, yardımcı olmaktan ziyade, pahalı demesek bile can sıkıcı olacaktır. Uzun vadede, aygıt donanımı melezleştirildikten ve görünürlüğü yitirdikten sonra, yazılım donanımı nihayet kilit bir öge olarak tekrar zuhur edecektir. Bu durumda yazılım donanımı, müşterilerin toplam iletişim ihtiyaçlarını, neredeyse organik bir üslup içinde karşılamak üzere tasarlanmış sistem olmaktadır.

Şimdi, özellikle dijital bilgisayar biçimiyle yazılım donanımına ilişkin olarak gözönünde tutulması gereken bir özellik vardır. Daha aynı zamanda her yerde hazır ve nazır ve kullanım açısından daha kolay bir hale geldikçe çokmerkezliliği yoğunlaştırır. Işık hızındaki enformasyon, daima eterleşmeye eğilim gösterir. Elektronik hızıyla herşey, işitsel bir karaktere ve etkiye doğru eğilim gösterir. Bugün biz elektriksel hizmetlerin (elektronik ve fiber optik) bütünsel çevresiyle, ondokuzuncu yüzyılın daha önceki mekanik hizmetler karmaşasından gelen anababalarımıza oranla daha çok ilişki içinde yaşıyoruz. Yeni bebek Bell Systems'in, bu ilişkiler bütünlüğüne özel bir duyarlılığı vardır.

Gerçekte Bell Systems yöneticileri, sol-yarıküre fikirleri enformasyon alışverişini hızlandırmaya başladığında, sağ-yarıküresel düşünce deneyimlerini, bir fren ya da darbenin

hızını kesecek bir minder gibi kullanmalıydılar. Yazılım donanımı daha büyük bir önem kazanmaya başladıkça, muhtemelen önümüzdeki 25 yıl süresince, Bell örgütleri içinde yine, sağ-yarıküresel uyarlanmaya dönüşü öne çıkartan, güçlü bir hareket başlayacaktır: Bir etki- tepki etkisi, olduğu haliyle... Hatırlayın ki, genel bir kural olarak aygıt donanımı tekmerkezliliğe ve bağlantılılığa (sol-yarıküre) ve yazılım donanımı çokmerkezliliğe ve süreksizliğe (sağ-yarıküre) eğilim gösterir. Ama yazılım donanımı, Bell Systems içinde nihai olarak bir çeşitlilik iklimi yaratacaktır, çünkü nihai amaç, kullanıcıya hizmet verilmesidir.

Hizmetin ve yüksek oranda bireyselleştirilmiş yazılım donanımının limitlerine itilmesiyle, müzisyenin ve sanatçının memleketi olan sağ-yarıküre zihniyetinin özü olan çeşitliliği elde edersiniz. Şüphesiz AT&T-Bell sözkonusu olduğu süreçte telepati, nihai yazılım donanımıdır. Şimdiki halde telefon, hâlâ telgrafa ve ondokuzuncu yüzyılın elektromekanik çevresine bağlıdır. AT&T, uzun mesafeli hatlar/mikro dalga, kızılötesi yayın kullanımıyla uydu arasında tam güçle paralellik içermeye başladığı zaman, aygıt donanımında devasa bir azalma olacaktır. Bunu AT&T yapmazsa, rakipleri yapacaktır.

İletişimde çeşitlenmeye doğru olan hareket, tahmin edilebileceği gibi bir süredir varolmaktadır. Örneğin stüdyo yıllarında (1931'den 1945'e kadar), Hollywood film stüdyoları, kitlesel izleyiciye kilitlenmişti. Eğitimli insanlar da dahil olmak üzere herkes sinemaya gidiyordu ve film senaryoları, buna bağlı olarak, orantılı bir miktar edebiyat da içeriyordu (örneğin *Rüzgar Gibi Geçti*, 1939). Ama kitlesel bir medyumun karakteristiklerini daha da geliştiren televizyon ortaya

çıkarmaz, filmler, izleyicinin düzeyine göre uzmanlaştılar. "Sanat filmi" aniden ortaya çıktı; Disney filmleri, ergenlik öncesine uyum sağladı vesaire. Başka bir deyişle yazılım donanımı, o güne kadar yaptığından daha yoğun bir biçimde çeşitlenmeye başladı. Yazılım donanımı çeşitliliğinde nihai sonuç, özel hattır. İlke, televizyonla da uyum göstermektedir. Praymtaym, kitlesel izleyici için tasarlanmıştır; ama kablo, kitlesel kullanımı parçalamak için tasarlanmıştır. Çeşitlilikte bir sonraki adım, yalnızca dağıtıcı olmayacak, aynı zamanda eyleşimsel olacaktır: Kullanıcının veri tabanıyla ya da sistemle vücut bulduğu koşul...

Eğer AT&T ile Bell Systems, seksenli yılların rekabet savaşlarından sağ çıkmak ve dünya çapında bir güç haline gelmek istiyorlarsa, nihai silahları olarak, bölgesel temelde çeşitliliği ön plana çıkartacaklardır. Özel kullanıcı (özel eviçi ya da ticari enformasyon hizmetlerinden yararlanabilen herhangi biri), onların başlıca hedefi olacaktır. Yirminci yüzyılın sonlarında geniş ve sofistike veri tabanlarının toplanmış olması, gezegen düzeyinde, doğrudan kişisel kullanımı için veri elde eden özel kullanıcı tarafından yararlanılan eviçi/ticari yüksek hızlı enformasyon hizmetleri üretecektir. Ismarlanarak alınan bu veriler, enformasyon kombinasyonunun tamı tamına aynı şablon ile bir başkasının kullanımına sunulamayacağını var-sayan böyle bir kullanıcıda, iyi tanımlanmış bir kimlik duyusu yanılması yaratma eğilimi oluşturacaktır: Bu, iyi haberdur.

Kötü haber ise, bilgisayarlaştırılmış yüksek hızlı veri yayınının süreçlerini ister anlasınlar ister anlamasınlar, bütün

* Yazarlar arasında diyalog, 1978.

insanların, eski özel kimliklerini kaybedecek olmalarıdır. Ortada ne bilgi varsa, herkesin kullanımına açık olacaktır. Böylece, bu anlamda herkes hiçkimse olacaktır. Büyük ölçekli veri şablonlarını yorumlayan ya da yöneten ve böylelikle ışık hızı toplumunun işlevlerini denetleyen birkaç elitist de dahil olmak üzere herkes, bu robotsu sahne oyununa dahil olacaktır. Enformasyon alışverişinin oranı hızlandıkça, eski özel kimliklerinin kalite damgası olmuş olan gerçek uzmanlaşmışlıktan yoksun kalarak hepimiz, yeni robotsu anonim şirket mevcudiyetinin içine daha çok karışıp kaybolacağız. Kişi ne kadar çok enformasyon değerlendirirse o kadar daha az bilir hale gelecektir. Uzmanlık, ışık hızında varolamaz.

9

Meleklerden Robotlara: Öklit Uzamından Aynştayn Uzamına

- BP** Şimdi yarıküreler ve medya, görsel ve işitsel uzam hakkındaki malzemeyi okumuş olduğuna göre okuyucunun aklında kalmasını istediğin başlıca fikir nedir?¹
- MM** Doğal bir çevrede yaşamadığı... Eğer uygar biriyse, çevresindeki dünyadan soyutlanmış olarak Öklit uzamında yaşıyor demektir: Kapalı, denetimli, çizgisel, statik. Dil gibi bu da, dünyayı yorumlamak kadar manipüle etmek için de bir çabadır.
- BP** Beşik çocuğu gibi birşey... Küçük çocukların herşeyi, tabakları, çingirakları, topları, nasıl da ağızlarına tıkmaya çalıştıklarına dikkat etmiş miydin?
- MM*** Evet, kendi içine alarak dünyasını "yutmaya", başka bir deyişle denetlemeye çalışıyor. İnsanların geometrik figürleri boşluk dışında bir yerde görselleştiremediklerine dikkat etmiş miydin? Bu karakteristik, Öklit uzamının anlaşılmasında temel bir ipucudur. Doğanın

bütünü değildir; bir soyutlamadır, hayalgücüne dayalı bir buluştur. 2 bin 5 yüz yıldan fazla bir süreden beri bu kavram düşünce tarzımızı öylesine şartlandırmıştır ki, zımnen küplerle ve üçgenlerle, kare biçimi odalar ve evlerle, birbirine aç yapan sokaklarla yaşamaya zorlandık. Mimaride, kareye dönüştüremezsek daireyle kendimizi rahat hissetmeyiz. Öklit'in düz doğrusu ya da yüzeyi, beynimizi teslim almış durumda ya da en azından bir bölümünü: Sol yarıküreyi.

BP Peki ama bütün bunlar nasıl başladı?

MM Alfabeyle... Fenikeliler alfabeyi, batıdaki Yunanistan'a, muhtemelen Doğu'dan getirmişlerdi. Fenikeliler ayrıca, birden dokuza kadar sayılar düşüncesini de ihraç etmişlerdi, ama bildiğin gibi, kökleri alfabede olan sayısal yönlendirme, sıfır kavramıyla özgürleşinceye kadar çok iyi işlememiştir. Alfabemize bir bak: Bir karenin dört aynı anlı cephesine sahiptir. Yani, alfabedeki işaretlerin her biri süreğen, bağlantılı, homojen ve statiktir. Bunlar aynı zamanda, görsel uzamın da karakteristikleridir. Bizim kendilerine yakıştırdığımız anlamlar dışında gerçek anlamı bulunmayan, ardıl bir parçalanmış birimler dizisi... Alfabenin özünü anlamanın en iyi yolu, "tek-şey-tek-bir-anda" doğrultusundaki ilerlemeci hareketidir.

BP O halde en belirgin soru şu olmalı: Eğer Öklit uzamına hayat veren alfabeyse ve Öklit uzamı dünyanın bütünselliğini görselleştirme konusunda tam bir araç değilse, insan doğayı hangi yolla zihninde canlandırabilir?

MM Aslında önce "doğa" sözcüğüyle ilgilenmemiz gerek.

Bu sözcüğün kendisi bizatihi bir soyutlamadır. Okur-yazar Yunanlılar'ın, kendilerini kuşatan çevreye ilişkin görsel düzeni soyutlama yeteneklerini karşılayacak bir sözcük bulmak zorunda olduklarını biliyoruz. Böylece, bir dizi dengeyi ya da neden ve etki eşitlemesini tanımlayarak bunlara doğa (*physis*) adını verdiler ve bunun dışında kalan herşey kaostu. Ve bu ideanın, zaman tüneli içinde o andan başlayarak, Parmenides'ten Dekart'a, Galileo'ya, Hobbes'a ve Locke'ye kadar benimsendiğini görürsün.

BP Ve Milton'a, Nietzsche'ye, Heidegger'e...

MM Ve binlerce kişiden oluşan bir kast... İnsanoğlunun çevresine ilişkin görüşü, algı değil kavramdır. Bir tek duyu organının, gözünün, neredeyse bütünsel bir uzantısı... Ve bu duyu, ufka, kaçış noktasıyla bağlantılı orantısal bir duyuya kilitlenmiştir. İster evde ister işyerinde, ister otoyolda, trende ya da uçakta olsun, insanoğlu gözünü, köşeli, denetimli bir çevre yaratmak için kullanmıştır ve bunların dışında kalan herşey "doğa"dır ki bu ana kadar da bunu kaosla tanımlamaktaydı.

BP Bir dakika... Biraz açalım. Modern insanın doğa tanımının Antik Yunanlılar'la aynı olmadığını mı söylüyorsun?

MM Burada bir aktarma işlemi söz konusu... Öklit dünya ya da mekanik dünya, modern Batılı insana öyle bildik, öyle rahat gelmiş ki, penceresinin dışında kalan herşeye vahşi diye bakmaya başlamış. Çocuklarına "Haydi vahşiliğin* içine gidip yürüyüş yapalım," derken kas-

* İngilizcesi *wilderness*; vahşi doğa için kullanılan bir sözcük, Ç.N.

- tettiği doğadır. Alt düzey bir anlam transferansı...
- BP** Modern Batılı insan, vahşi doğanın içinde gerçek anlamda yaşayabilir mi?
- MM** Gerçek anlamda yaşayamaz. Çünkü duyuları denge-sizleşmiştir.
- BP** Duyu terimini kullandığında, gerçekte beşduyunun eski anlamını kastediyorsun: Görme, işitme, dokunma, tat alma ve koklama. Yunanca'da Aristo'nun bu terimi kullandığı haliyle ve Latince'de de aynen kullanıldığı gibi.
- MM** Evet, ama belki bir farkla... Ben onu, Lucretiyan referans çerçevesinin bir  eşitilmesi olarak kullanmaya daha meyyalim. Lucretius, görmeyi dokunmanın bir biçimi olarak kabul ettiğinden, dört duyu olduğunu düşünme eğilimindeydi. Ben, duyuların dört ana bölüme ayrıldığına, ama tat almanın koku almanın bir  eşitilmesi olduğunu kabullenen  ağdaş araştırmacılarla aynı inancı paylaşıyorum. Yani dört duyu vardır: Görme, işitme, dokunma ve koku alma. Bütün teknoloji, bu dört yeteneğin bir uzantısıdır.
- BP** Modern insanın dünyası mekanik bir dünyadır, çünkü temelinde düz çizgi ya da düzlem vardır.
- MM** Aslında doğada ya da daha doğrusu çevrenin tamamında, yani maddi evrende süreklilik yoktur. Uzayda düz çizgiler bulunmaz; Aynştayn'ın da belirttiği gibi paralel çizgiler sonsuzda keşişmezler. Yaptıkları, basitçe, kendi üstlerine doğru eğrilmektir. Düz  izgiyi, Yeryüzü'n n yüzeyinde kendimize bir lokasyon duygusu versin diye, biz icat ettik. Ama  klit'in referansları dış

uzayda işlemez. Bizim anlamamız gereken gerçek dünya, akustiktir. Akustik uzamın merkezi yoktur. Sınırsız, rasgele rezonanslardan oluşur. Yürerken ya da bisiklete binerken yaşadığımız uyarlanmaya benzer: Çoğulduyumlu, kinetik uzamlarla dolu. Öklit matematiği, akustik olanı gerçek anlamıyla kavramaz; fazlasıyla rasyoneldir. Mamafih, Booleyan cebirsel olanaklar kavramı, bunun için bir başlangıç noktası oluşturabilir.

- BP** Akustik dediğin zaman, geri dönen ses olayını kastediyorsun, değil mi?
- MM** Evet, yankıyı... Akustik, YANKI-DÜNYA'sıdır. Ve bizim korteksimiz, biri kendisini görsel ya da Öklit'e özgü uzamla, diğeri akustik uzamla ilişkilendiren iki yarıküreye bölünmüştür.
- BP** Ancak modern insan, çevresindeki dünyayı kavrarken her iki yarıküreden eşit olarak yararlanmıyor. Batı kültüründe, yarıkürelerden bir tanesi, soldaki başat ve öteki minimum düzeyde çalışıyor gibi görünmekte...
- MM** Belki bunu anlayanın daha iyi bir yolu, dünyanın sağ-yarıküresel algılamalarını sol-yarıküre vasıtasıyla işlemek gibi Herkül'e yaraşır bir göreve soyunduğumuzu söylemektir. Yani başımızdan geçen herşeyin mantıklı bir neden ve etki ilişkisi olmalıdır, aksi takdirde mutsuz oluruz.
- BP** Maddi evrenin rezonanslar içerdiği, düz çizgilerin var olmadığı yönündeki kavrayışı sürekli bastırıyoruz.
- MM** Kesinlikle... Çünkü Öklityan yapı denetlenebilirdir. Akustik uzamın "merkez"i ise her yerdedir ve dolayısıyla, görünüşte kaosculdur.

- BP** Akustik uzamın zihinde canlandırılması zor...
- MM** Aslında en iyisi, işe derin uzayla başlamak... Kendini, bu galaksinin ötesinde bir alana doğru giden bir uzay gemisinin pilot kabininin penceresinden dışarıya bakarken gözünün önüne getir. Tanınabilir gezegenler ya da yıldızlar yoktur; yalnızca nokta halinde bir takım ışıklar ve burgu yaparak üstüne doğru hızla gelen ve görüş alanının iki yanından geçerek buharlaşan gaz bulutları...
- BP** Tıpkı *Uzay Yolu* başlıklı televizyon dizisinin açılış bölümü ya da *Uzay Savaşları*'nda Han Solo'nun, yıldızlararası yük gemisini, isyancı gezegeni bulmak amacıyla, galaksi içinde seyretmek üzere ışık hızının üstüne çıkarttığı an gibi...
- MM** Kesinlikle... Ama *Uzay Savaşları*'ndaki sahne, bir anlamda daha doğru bir benzetmedir; çünkü Solo, uzay gemisini ışık hızının üstüne çıkarttığında, bütün o noktadaki ışıklar oldukları gibi kalırlar. Uzay gemisi ışık hızından hızlı seyahat ettiği için, aynı andalı ve tek bir anda her yerde olur: Akustik uzamın özellikleri.
- BP** Hollywood'daki özel efekt görevlilerinin, senin akustik uzam tanımını önceden sezmiş olmaları seni şaşırtmıyor mu?
- MM** Hayır, çünkü filmler, Öklit'e özgü ve akustik düşünme tarzının, mekaniğin ve elektriğin bir karışımından ibarettir. Yeryüzü'ne ilişkin uzamları zihinde canlandırmaları sözkonusu olduğunda Öklit'ten güç alıyorlardı. Ama ışık hızından daha büyük hızlarla seyahat etmenin sonuçlarını zihinde canlandırmaya yönelir yönel-

mez, kendilerini akustik bir çevreye çevirdiler. Zihinsel canlandırma, akustik uzamda daha yaratıcıdır. Akustik uzam, odağı ya da "merkez"i aynı anda her yerde olan ve sınırları hiçbir yerde olmayan bir kürenin temel karakteristiğidir. Metamorfoz oluşumu için uygun bir yer...

BP Bir an için herşeyi tekrar ele alalım. Senin en önemli idealardan biri, Batı dünyasında kabile toplumundan okuryazar topluma geçildiği andan itibaren bizim, bütün yaşama tarzımıza nüfuz eden, sürekli büyüyen bir Öklityan düşünce karmaşasını geliştirmekte olduğumuz... Öklityan düşünce, bütün maddi evreni, insanın içinde herşeyi denetleyebileceği küçük, yönetilebilir bir çevre yaratmak amacıyla yeniden işlemenin bir yolu... Dolayısıyla bir soyutlama ve bebek beşiğinden penceresiz gökdelene kadar bütün artifaktları karakterize ediyor.

MM Öklityan düşünce, mekanik olanı ön plana çıkartır ve aygıt doşanımı yaratısının üstüne odaklanmıştır. Temelde, eğilimlerinde merkezcidir. Öklit geometrisinde anlatıldığı kadarıyla görsel uzamın, asal olarak, çizgisellik, bağlantılılık, homojenlik ve statiklik karakterlerine sahip olduğunu hatırla. Bütün Batılı toplumlar ortaklaşa, denge ya da kararlılık için çaba gösterirler. Çoğunlukla da bir toplum, bir diğerinin kararsızlığı pahasına kendi kararlılığının peşine düşer.

BP Ve okuryazarlığın gelişmesi ya da alfabenin süzülmesi Öklityan denetimi oluşturur ve Sokrat öncülerinden günümüze kadar geçen son 2 bin 5 yüz yıl, aslında, sürekli büyüyen tekmerkezliliğin tarihidir.

- MM** Evet ama bunların hiçbirinin öngörülmemiş olduğunu unutma. Öklit (MÖ. 365?-300) *Elements*'i* yazdığında kendisini, Eflatun'un ardıllarınca verilmiş olan eğitime karşı çıkararak, yeni bir bilinçlilik düzeyine ilişkin karalamalar yapmakta olan biri olarak görmüyordu. I. Batlamyus zamanında, İskenderiye'de öğretmenlik yapıyor ve muhtemelen Mısırlı rahip-mimarlar nezdinde yararlılığını kanıtlamak amacıyla çılgınlar gibi çalışıyordu.
- BP** Yine de geliştirmekte olduğu kapalı-devre düşünce çeşidine ilişkin bir sezgisi olmuş olmalı. *Elements*'in son birkaç kitabı, ağırlıklı irrasyonel sayılara ilişkindir.
- MM** Öklit ile Mısırlılar mükemmel anlaşmış olmalılar. Sonuçta piramit, gerçek anlamıyla dünyadışı bir zaferdir: Kumdan oluşan bir boşluk içine yerleştirilmiş, tamamen içe dönük bir dünya.
- BP** Bu anlamda herhalde Mısırlılar, ilk uygar insanlar arasındaydılar.
- MM** Kuşkusuz mihenk taşı olarak düşüncemizi kullanmak zorundayız. "Uygar olmamak," merkezleşmemek demektir. Uygarlık, Öklityan'dır. İlkel toplum, akustik ve sözeldir. Sözel dünya, ilkseldir. Rünlerle ve Kuzey Kutbu'na özgü nağmelerle, Beowulf'daki Scop'un ardından yakılan ağıtla, bizim için, aynı anda olana, holistik olana ve armoni içinde olana (kelimenin tam anlamıyla şarkının varolduğu yer) tepki verir.
- BP** Bizi, Ortaçağlar'ın giriş kapısına getiren *Beowulf*, kendi

* İngilizce, anlamı: *Elementler*, Ç.N.

içinde de, Anglolar'ın, Saksonlar'ın, Jütler'in sözel toplumu ile okuryazar hristiyan halkların Öklityan etkisi arasında bir köprü... *Beowulf* ve Grendel öyküsüne ilişkin olarak önemli olan, yazarı keşişlerin geriye ne bıraktıkları...

MM MS 900'larda Hristiyan Kilisesi, beklendiği gibi bütünüyle Romalı'laşmıştı. Aziz Paul bir Romalı'ydı ve ilk hristiyan topluluklarını, Roma yasalarına ve yönetimine ilişkin kendi arkaplanıyla ödüllendirmişti. Ve bu yasaların ve yönetimin mekanizması neyin üstüne inşa edilmişti?

BP Kağıt ya da daha kesin olmak gerekirse papirüs...

MM Doğru... Taşın üstüne kazıma işi rahiplere göredir; çünkü onların, akıp giden çağlara eğilimleri vardır. Ama askerler, saçmalığa tahammülü olmayan yöneticilerdir. Burada ve bu anda olanla ilgilenme ihtiyacı duyarlar. Alfabe ve kağıt, orduları ya da daha doğrusu orduları yöneten bürokratları yaratmıştır. Kağıt, belli bir mesafe içinde kendine yeterli krallıklar yaratır.

BP Bir tarihçinin, gümüş madenleriyle papirüs ortaya çıktığında İmparatorluk'un çökmeye başladığını söylediğini hatırlıyorum. Marcus Aurelius dönemine ilişkin olarak...

MM Mesajların Roma İmparatorluğu içinde nakli, devasa bir karayolları ağı ve denizyollarında da seyirlik geçitler yarattı. Ve bütün bunlar enformasyonda bir hızlanmaya yolaçtı. Romalı askerin temel işlevi, mesajların gitmesini ve başların gelmesini kollamaktı. Başlangıçta enformasyonun hızlanması, merkezleşmeyi ve malzemenin ön plana çıkmasını teşvik eder.

Okuryazarlık öncesi dönem hakkındaki düşüncelerden biri, grup ya da kabile kimliğinin öne çıktığı bir dönem olmasıdır. Mülkiyet ortaklaşadır. Kabile insanı kendisini, grubun bir üyesi olmak dışında herhangi bir başka biçimde düşünemez. Bu Aeschllus'un dramatik dünyasıdır. Sofokles ile Öripides, bireyselin yıkıcı yükselişini tarihe geçirmişlerdir. Petronius'un *Satirikon*'u bize, Romalılar'ın, bireysellik kavramını nasıl da gü-lünç boyutlara taşıdığını anlatır.

BP Karanlık Çağlar'da bireysellik yitip gitmedi mi? O dönemde Öklityan düşüncenin daha önceki, birikimli hamlesine bir müdahale olmamış mıydı?

MM Pek değil... Marcus Aurelius'un eli, bireyselliğin defne yapraklı tacını Hıristiyan Kilisesi'ne geçirdi. Kilise, Roma'ya özgü hiyerarşi duygusunun gerçek ardıydı. Erken dönem kilise babaları, fevkalade düzen bozucu bir olgu keşfetmişlerdi: Kabile insanı eğitime pek yatkın değildi. Bir gün onu bir bakış açısına ikna etseniz, ertesi gün kendi eski açısına geri dönüyordu. Okuryazarlık öncesi insanın hafızası dardır. Ama okuryazar putpe-restler, değişim konusunda çok daha açıktılar. İyi haberlerin müjdesi, anılarını kağıda geçirme alışkanlığı edinmiş olan okuryazarlar sayesinde yayılıyordu. MS 300 ile MS 950 arasında Avrupa'nın tarihi, barbarlara okuma yazma öğretme görevinin ifa edilmesi öyküsüdür.

BP Ve böylece Roma tarzı yaşamı mümkün kılacak bir başka anahtarın yeniden üretilmesi... Ortaçağ malikanesi, gerçekte, güncelleştirilmiş bir Roma villasıydı.

MM Ancak, enformasyon hareketinin sınırlayıcı bir öğe

olduğuna dikkatini çekerim. Ortaçağ krallığı, ufkun otesine nadiren uzanmıştır. Malikaneyi ya da şatoyu bir tepeye hakim konumda yerleştirmek, gözetleme kulelerinin genişlemesine neden olmuş olabilir ama, erken dönem ortaçağ krallıklarının çoğunun çevresi, bir grup silahlı adamın bir günlük at sürme sırasında gidip geri dönebilecekleri mesafe ile izililiyordu. Eysiz ata battaniyeyle binmek, sürekli olamayacağı gibi rahat da değildi.

BP Bu nedenle Avrupa, sürekli hırgr çıkartan minik krallıklardan oluşan yamalı bir yorgandı. Bunu değiştiren ne oldu?

MM zengi... Çapulcu Hunlar'ın gizli silahı... zengi, bir erkeğin, eyerin üstündeyken ayağa kalkmasına ve silahını savururken atın sırtına basınç yapabilmesine imkan sağlıyordu. şövalye, yenilmez bir tanka dönüştü. Bunu geniş ölçekli fetihler izledi. Birleşmeler başladı ve enformasyonun hızlanması bir kez daha momentum kazandı. Hep sylenegeldiği gibi, onikinci ve onüçüncü yüzyıllarda veba, bu sürece, belli bir dönem boyunca müdahale etti. Ama merkezleşme kavramı, alfabenin ortaya çıkışından başlayarak ondokuzuncu yüzyıldaki karmaşık zirve noktasına erişinceye kadar yavaş yavaş kuvvet topladı.

BP Anladığımı kadarıyla sen metamorfoz ya da kıyasma süreci hakkında konuşuyorsun. Yeterince uzağa itilen her süreç tersine dönme ya da aniden altüst olma eğilimi gösteriyor. Kuşku yok ki bu koşul, ondokuzunca yüzyıldan önce başlamış olmalı.

MM Gerçekte İsa ncesi Yunanlılar'la, ihtiya adamılar k-

çük çocukları eğlendirmek için kehribarı kumaşa sürterek statik elektrik üretir hale geldikleri zaman başladı. Elektrik, akustik dünyanın bütün özelliklerine sahiptir: Aynı anlıdır ve tek bir anda her yeredir. Bir 360 derece niteliği... İnsanoğlu, sınırlandırmayı becerir hale gelinceye kadar elektriği anlamakta zorlandı. Kişi, sabit, denetimli bir elektrik kaynağı olmaksızın, onun yararlarını etraflıca anlamayabilir. Onsekizinci yüzyılda Leyden kavanozunun icadına, Galvani'nin nakil olanaklarına, 1800 yılında Alessandro Volta'nın volta pili ne kadar, üstüste başarısız birçok deney yapıldı. Michael Faraday da 1821 yılında, araştırmaları, ilkel elektrik motorlarını ve jeneratörleri geliştirerek taçlandırdı. Ama 1868 yılında Edison'a kadar elektriğin uygulamaya dönük kullanımları ortaya çıkmadı. Öklit merkezleştirmesine karşı olan bu kuvvetten, elektrikten ve onun akustik özelliklerinden yararlanılabilmesi için 3 bin yıl geçmesi gerekmişti.

BP Aynı fikirdeyim. Michael Faraday ve Nikola Tesla'nın hakları da teslim edilmek suretiyle Thomas Alva Edison, elektriksel kullanımın ilk büyük deneyimcisidir. Mamafih Edison'u büyük yapan, sınırsız merakı değil, 1868'den sonra yalnızca güncel kullanıma yönelik şeyler icat etme ahdidir.² Bilדיğin gibi ilk icadı olan elektrikli oy kayıt makinası, mekanik açıdan başarılıydı, ama satışta başarısız oldu.

MM Bunun üzerine pazarı, öncü niteliğinde faraziyeler yerine algıyla beslemeye karar verdi.

BP Enformasyon nakli oranını hızlandıracak telgraf-bağlan-

tılı makinalar üstünde yoğunlaştı. Gerçekte fonografi da, yüksek hızlı bir telgraf şeridinin bir tekrarlayıcıdan geçerken çıkarttığı düzensiz vızıltıyı dinlerken düşündü. Kendi sesinin kaydını yeniden üretmek için telgraf koluna bir telefon diyagramı adapte etti.

MM Mekanik olandan akustik olana altüst olma noktası: Yuvarlak, kalay yaprağından silindir... Yaklaşan akustik çağın yeni sembolü...

BP Marshall, kıyasmanın ya da metamorfozun şablonu hakkında, 2 bin 5 yüz-3 bin yıllık bir perspektif çerçevesinde konuşmak "gerçekdışı," mitsel bir hava yaratmaz mı? Sıradan ölümlülerin hazmetmekte zorlanacakları kadar uzun bir sürede oluşmuş gibi görünmekte... Şablon, kuşkusuz daha kısa zaman dönemlerinde ve daha dünyasal örneklerle daha iyi tanımlanmaz mı?

MM Elbette tanımlanabilir. Bütün yaşama düzeylerinde... Fakat böyle örnekleri tartışmadan önce bir kez daha kıyasma şablonunun, gerçekte, metaforların (dörtlü) bir oyunu olduğunu; herhangi bir insani sürecin, artifaktın ya da yaratının yoğunlaştırılmasının dört aynı anlı sonuç yaratacağını; birşeyleri güçlendireceğini, birşeyleri ıskartaya çıkartacağını, birşeyleri geri getireceğini ve limitine doğru zorlandığında tersine bir etki yaratacak biçimde altüst olacağını tekrarlamak zorundayım. Kolay anlaşılan bir örnekle, paranın ortaya çıkması alışveriş oranını güçlendirir ve aynı mübadelenin ıskartaya çıkmasına neden olur. Alışveriş artınca potleç etkisi oluşur ve sonuçta para, parasızlığa ya da kredi kartına dönüşecek biçimde altüst olur. Telefonu al: İnsan sesinin hızını artırır; bir aygıt donanımı olarak

bedenin ıskartaya çıkmasına neden olur, telepatiyi geri getirir (duyuötesi algılama, mistisizm, okült) ve sonunda altüst olarak grup sesine ya da her yerde bulunma durumuna dönüşür.

- BP** Grup sesi ya da her yerde bulunma durumu mu?
- MM** A, biliyorsun; konferans telefonu... Telefon almacından işitilen yankı etkisi, gerçekte, altüst olma noktasının ya da kıyasmanın sesli sembolüdür. Geniş anlamıyla telefon ise, seninle birlikte son birkaç aydır (1978) yaptığımız bulgulardan biraz daha geniş bir alana yayılır.
- BP** Bell Systems ile AT&T'yi mi kastediyorsun? Bell Systems Şirketi ile ana şirketi AT&T, kıyasma şablonunun görüntüsünü verebilirler mi?
- MM** Tam üstüne bastın. Yaklaşık 71 yıl önce AT&T'nin ilk başkanı olan Theodore Vail, devlet düzenlemelerinin kaçınılmaz olduğunu görmüştü. Böylece bir tekel haline gelme karşılığında, eyalet (daha sonra da devlet) düzenine uyum sağlamayı kabul etti. Bu, pazar koşullarına bağlı olmaktan ziyade şirketin servetine bağlı olan bir kar yapısı demekti. Telefon sanayisi ülkeyi telle donatmak gibi ciddi bir görev ifa ettiği için, böyle bir tekelleşme çok gerekliydi.
- BP** Yine de eyalet ve devlet yasa koyucuları, zaman zaman, bu tekelleşmenin Bell / AT&T'nin üstünlüğü ele geçirmesiyle sonuçlanacağından korkmuşlardı. Sonuç itibarıyla 1913 yılında ABD telefonlarının yüzde 50'sinin tesisatı Bell şirketleri tarafından gerçekleştirilmişti. 1979'da bu oran yüzde 82'ye çıkmıştı.³
- MM** Böylece 1913 yılında ve sonra 1949 ve 1978 yıllarında

Adalet Bakanlığı, bölünme etkinliğini gerçekleştirdi. Ancak bu ana kadar, temel şebeke yapısına dokunulmadı. Ve nedir bu yapı: Temelde akustik ve sağ yarıküresel...⁴ Merkezi tek bir anda her yerde olan bir kürenin, aynı anda rezonans yapan asli yapısı...

BP Bölgesel Bell şirketleri, Uzun Mesafeli Hatlar Bölümü aracılığıyla birbirlerine bağlanırlar. Tarihsel açıdan, bölgesel olarak örgütlenmiş, ortak çıkarları bulunan, yirmiiki farklı şirketten oluşan, gevşek bir konfederasyondur. Çok uzun bir süreden beri tekel olduğu için, yakın zamanlara kadar emir komuta zinciri çok doğru-
dan olmuştur. New York kentindeki Genel Müdürlük'ün (AT&T karargahı) başında bulunan başkan, bölgesel şirketlerin, yani İTŞ'lerin başkanlarıyla kişisel düzeyde ilgilenir. Gelişme, üretim ve araç-gerecin tekrar devri, bütünüyle tabi olan şubeler vasıtasıyla yapılır. Herşey fevkalade kendi kendine yeterli...

MM Bu, holistik olduğunu söylemenin başka bir yolu... Her akustik çevre gibi o da kendi kendine yeterli olmak zorunda... Sonra ne oluyor?

BP Bell personelinin, başlangıçta, emir almaya ve topluluğun tamamından daha önce gelmiş olan istekler doğrultusunda hizmet vermeye akort edilmiş oldukları görülüyor. Bir topluluğun çeşitli kesimlerine hizmet vermek için başka şirketlerle rekabetin zorunlu olduğu pazar koşullarına alışık değillerdi. Bell şirketler kompleksi, bazı federal yasa koyucuların iddia ettiği gibi araç-gereç ya da hizmet konusunda yenilikçi de değildi. Sonuç olarak FCC, küçük bir santral ve terminal üreti-

cisi olan Carterfone'a, araçlarını Bell telefon hatlarına bağlaması için izin verdi. Ve dijital bilgisayarı yüksek hızlı veri aktarma aygıtlarına bağlayan yeni bir sanayi-nin kurulması için bir yarış başlamış oldu.

MM Bell şirketleriyle AT&T başlangıçta buna bir tepki ver-mediler mi?

BP Başlangıçta vermediler. Sonra IBM ve Honeywell gibi çok büyük rakiplerin, kenarda kıyıda kalmış daha k-k şirketleri birleşme konusunda zorladıkları anlaşıl-dı ve Bell rgtnde çok güçlü bir dikey yönetim yapı-sı ortaya çıkmaya başladı. 1978'de AT&T, New York'ta-ki karargahında, müşterilerinin istekleri doğrutusun-da biçimlenen üç yeni bölüm oluşturdu: şebeke, işyeri ve özel yerleşimler. şebeke, temelde uzun mesafe bağ-lantısıdır; işyeri, Bell'in hizmet verdiği şirketler anla-rına gelir ve özel yerleşimler de ev telefonları demek-tir. Her alan ayrı olarak yönetilmektedir ve bu bölüm-lerin yansıyan yapıları, bölgesel İTş'lerin yirmiikisinde birden görülmeye başlamıştır.

MM Belli ki Bell/AT&T, kendi iş alanında en yakın rakibi olan IBM'in, eğer devlet yasal olanak tanırorsa, başka bir ulusal telefon şirketi kuracağından korkuyor.

BP Ve eğer eyalet ya da federal devlet yolu aarsa, IBM bunu yapabilir. Gerçekte IBM şimdiden bir uydu şirke-ti kurmuş durumda ve aygıt donanımıyla mikrodalga bağlantıları bunu mümkün kılabilir. IBM, bilgisayar sistemleri pazarlamakta üstün olduğundan AT&T nez-dinde ciddi bir rekabet baskısı yaratabilir.

MM Bir kez daha kıyasma şablonu üstünde konuşuyoruz.

Bell/ AT&T, akustik karakterini öyle yoğun bir biçimde genişletmiş ki öbür yöne doğru bir altüst olma hali yaşanmış. Bell şirketleri, tamamlayıcı bir personel çalkantısı ve araç-gerecin rafine edilmesiyle enerjik bir sol-yarıküre deneyiminden geçmek üzere yola koyulmuşlar. Büyümenin asal alanı, muhtemelen, bilgisayarlılaştırılmış veri aktarımında işyeri alanı olacaktır ki bu, büyük miktarda verinin anında gönderilmesini güçlendirecek, ama aynı zamanda anlamı (şifre çözücü insan yeteneği) iskartaya çıkartacaktır. Şablon tanımayı (birkaç abonenin birden bağlandığı telefon hattının bir çeşitlemesi) geri kazandıracak, ama anlamı kaybedecek biçimde altı üstüne gelecektir ki, bu da, kimliğinin kaybolması demektir. EFT'yle de ayrı şey olacaktır. EFT, bankacılık sanayisinin, topluluk içinde devreden yüklü nakit akışını geliştirecek bir yol olarak başlamıştı. Ekonominin durgunluğa girmemesi için, her iş günü içinde, çok miktarda, tutarlı bir harcama yapılması gereklidir. Ama böyle bir düzenlemede bir kişinin kredilendirebilirliğini, banka bilgisayarı onaylamaktadır; büyük mağazalardaki, gıda zincirlerindeki, benzin istasyonlarındaki ve otellerdeki bütün diğer uydulu kredi işlemleri, kendi kredi denetimlerini bırakmakta ve yalnızca bölgesel bankalara güvenmektedirler. Kredi veri alışverişinin hızı arttıkça, bankanın, bir kişinin kredi reytingine ilişkin değerlendirmesi yaşamsal önem kazanmaktadır. Vurgunun nakit para yerine nakitsiz işlemlerde olması, kredi soruşturmalarına büyük bir yönetsel baskı getirmektedir. EFT bölgesel sistemlerinin bağlantılı kullanıcıları, kredi enformasyonu ticaretini, merkezileşmiş veri bankalarını ve insanların ki-

şisel yaşantılarına ilişkin düzenli, sistematik sondajları teşvik edecektir. Bu durumda gizlilik ortadan kalkar. Ayrıca verinin ışık hızıyla dağıtılması, olmayan kişiler yaratır.

BP Dijital bilgisayarın, birey için yeni bir siper yaratabilecek bir kullanımı var mıdır?

MM Evet, bazı araştırmacıların, yeni ev enformasyon hizmetleri dediği şey ki, burada bilgisayar, bir kişi tarafından, özel veri gereksinimlerini örgütlemek amacıyla kullanılır; yani, sebze ya da makina parçaları, ev güvenliği, uzmanlık alanlarına ilişkin haber konuları, yanıt verme hizmetleri ve evde ücret karşılığı yapılacak işler ısmarlamak için. Bir araştırma ve iletişim enstrümanı olarak bilgisayar, geri kazanımı güçlendirebilir; kitlesel kütüphane örgütlenmesini iskartaya çıkartır; ansiklopedik işlevi bireye geri kazandırır ve altüst olarak, satılabilir türden, ısmarlamaya uygun, hızlı verilerden oluşan özel bir hat haline gelir.

BP Peki, böyle bir hizmet, nasıl yeni bir tür kişisel koruma yaratır?

MM Kişiye daha çok boş vakit bırakabilir. Daha çok boş vakit olması, insanları kimlik duygularını güçlendirme çabasını "boşlama"ya itecektir.⁵ Eğer yaptıkları iş rutin bir iş haline gelmişse ve özünü tanımlamanın gereğini yapmaya yardımcı olmuyorsa, o zaman, bu işi eskiden gerekenden daha kısa sürede yapmaya muktedir olmak, insanlara, bir yanda bir hobiyle, bir sporla, gizli bir amatör meşgaleyle doldurabilecekleri büyük boş vakit bloklarını düzenleme olanağı verir. Başka bir deyişle, "iş kırarak" ve kendi içlerine "ayarlanacak" daha çok zaman...

III.

BİRLEŞİK DEVLETLER
VE KANADA:
REZONANS ARALIĞI
OLARAK SINIR

10

Sonsöz: Bir Karşı-Çevre olarak Kanada

Kanadalılar ile Amerikalılar çok değerli birşeyi paylaşıyorlar: Son boş sınır toprakları. Kanada'nın kuzeyi, Amerika'nın batısının yerini aldı. Banff'dan New Foundland'e kadar uzanan o ilkel ormanlar, o geniş vahşi doğa, orada, Kuzey Amerikalılar'a Avrupalılar'ın tanımadığı uzamsal bir yaşama alanı sağlıyor. Boş sınır toprakları bize, en azından iki yüzyıldan beri, dışarda nasıl yalnız kalabileceğimizi öğretmiştir.

Dışarda yalnız kalmak, ondokuzuncu yüzyılın toprak adamları için de olduğu gibi şu nihai soruyu gündeme getirir: Ben kimim? Kendimizi kalabalığa özgü anonimlikten sıyıyoruz. Grand Canyon'un ya da buz tutmuş bir tundranın kenarında dikilirken, -çoğumuz,- aniden içimizi dolduran bir dua ve şükran duygusunun izlediği bir yücelik duyumuyla, bir şaşkınlık duygusuyla sarsılırız. Oregon Karayolu'nun yapımında çalışanlar için vahşi doğa, kızıl pençeli bir tehditti. Bugün biz ormanda ve vadide kendimize yeniden sahip çıkıyor, kendimizi yeniden sahipleniyor ve kendi bireysel değerimizi bir kez daha sınamaya tabi tutuyoruz.¹

Aşırı sol-yarıküre yüklemesinin avantajlarını kullanan vidyo-bağlantılı teknolojilerin, yarıküreler arasında varolan daha önceki dengesizliği gidererek içsel duyarlılıklarımızı içe doğru nasıl patlatacağını göstermeye çalıştık. Ama bunun daha da ötesinde bu teknolojiler, uyanık olduğumuz her anı doldurarak bizim içsel barışımızı işgal edeceklerdir. Saklanmak için bir yere ihtiyacımız olacaktır.

İçinde bulunduğumuz yüzyılın başlangıcında Charlie Chaplin, kısmi bir yanıt bulmuş gibi görünmüştü. O, omuzlarına binmiş, taşıyabileceğinden fazla olan yüküyle, içi dışına çıkmış Avrupalı'ydı. Dickens'in zamanında İngiliz kömür kasabaları, hiçbir erkeğin aylak gezmesine müsamaha göstermezdi. Ama göçmen, Ellis Adası'ndan ayrılır ayrılmaz Amerika hakkında harikulade birşey keşfetti: Ne isterse yapmakta ve nereye isterse gitmekte özgürdü. Zorlu Mississippi'yi keşfe çıkmış Huck Finn olabilirdi. Huck'un Tom Sawyer'a, dikkatlice limitlerine doğru itildiğinde aylaklığın, bağımsızlığın anlamını tanımladığını söylediğini hatırlayacaksınız. O ve köle Jim, nehirden aşağıya doğru süzülürlerken, dikkatsizlik yüzünden amaçlarını ve hedeflerini yitirmişlerdi. Aylaklık sizin gerçek özünüzü açığa çıkartabilirdi; çünkü siz, yalnız olmak için "kırmıştınız." Huck gibi Chaplin de aylaklık dönüşümünü özetlemişti. Melonunun altında seçkin, bastonu ve robdöşambırıyla şık, yolların başıboş bir şövalyesi haline gelmişti.

Mamafih dikkatten bağımsız bireysellik Avrupalı'ya yabancıdır. O, dışardaki boşluklarda değil içindeki kalabalıkta bulur gizliliği. Bütün yaşantısını stratejileri ve sosyal maskelerin kullanılmasını öğrenmekle geçirir. Efsanevi Heidelberg Prensi üniformasını nasıl giyiniyorsa, biz de onun gibi kabi-

lesel ve anonim maskeler takmak zorundayızdır. Doğum anından itibaren sabit ekonomik ve sosyal statü, soğukkanlılığı ıskartaya çıkartır. Ve bundan, ancak kısa bir süre için, Faşing'te ya da Mardi Gra'da kurtulmak mümkündür. Avrupalı, alışkanlık gereği sosyal olmak için dışarı çıkar ve yalnız kalmak için evine gelir. Amerikalı ve Kanadalı ise bunun tam tersini yapar.

Ama elektronik teknolojileri, burada olmakla orada olmak arasındaki farkı bulanıklaştırarak içsel ve dışsal uzam arasındaki ayrımı sarsmaya başlamışlardır. Bu durumun ilk ipucu, telefonla birlikte ortaya çıkmıştır. Telefon, kişisel sesin hızını artırarak telepatiye geri kazandırmış ve herkese tek bir anda her yerde bulunma duygusu kazandırmıştır. Telekonferans sistemi kurulduktan sonra görüntülü telefon yeniden gündeme getirilecek ve kendisi ister hazır bulunsun ister bulunmasın kullanıcıyı, toplu gözlem için dışarıya alacaktır.

İçsel ve dışsal uzam arasındaki, pazaryerinin saldırgan dışadönüklüğüyle eviçinin yumuşak sosyalliği arasındaki sınır yavaş yavaş silindikçe Kuzey Amerikalılar başka bir sığınağa, sözelimi nostaljinin geçen zamanın kararlılığıyla bir bağ oluşturacak biçimde hizmet verdiği bir yere ihtiyaç duyacaklardır. Eğer bir ABD vatandaşı kendisi de isterse Kanada, devasa bir zihinsel tanıtım parkı haline gelebilir; aynı anda geçmiş şimdije bağlayan bir Hollywood seti gibi birşey; vahşi doğası olan kent. Quebec Eyaleti yakın zamanlarda yaptığı reklamlarda kullandığı sloganla, bu rolü önceden sezinlemiş gibi görünüyor: "Yabancı, ama yine de yakın." Kanadalı'nın hesaplı kararsızlığı, öteki insanların fantezileri için alıcı bir zemin olarak düşük bir profil muhafaza etmenin en etkili yollarından biri...

Ondokuzuncu yüzyılda Almanlar, keşif sanatında uzmanıldar; yani, ne tür bir etki istediklerine karar veriyor ve keşfedilecek şeyin başlangıç noktasını bulmak için adım adım geriye doğru çalışıyorlardı. Buna benzer bir biçimde Kanadalılar da, Bertrand Russel'in yirminci yüzyılın en büyük başarısı olarak adlandığı şeyin uzmanlarıdır: Askıda bırakılmış hükme varma tekniğı. Kanadalılar bütün dünyadan gelen teknolojiyle yaşarlar ama herhangi bir teknolojik manevrayı bütünlemesine nadiren benimserler. Örneğın halihazırdaki teletekst sınamalarında, Kanadalı telefon mühendisleri, bütün teletekst yayımı araç-gerecini standartlaştırmaya çalışan AT&T'ye direnirken, hem ABD'li *Telidon*'u hem Britanyalı *Ceefax*'ı denemiş, bu arada Galler'in *Antiope*'una da yandan göz kırpılmışlardır.

Kanadalılar, burada ve bu anda el altında bulunanla bir taahhüt altına girmeden, daima, en son modelin çıkmasını beklerler. Birleşik Devletler, bağlantılı vidyo teknolojilerinin birleşik etkisi ile randevusuna doğru karınaya bastırırken, Kanadalılar'ın bu yeni medyanın etkisini nasıl bertaraf ettiklerini görmek için Kanada, gözlerini hiç ayırmaksızın arka dikiz aynasının üstünde tutabilir -bütün önceki kültürlerin, insan eliyle oluşturulmuş yeni teknik yapıların ortaya çıkışında hep yapmış oldukları gibi- ve böylece şiddetli ayrımcılıkların ve bölgeciliklerin felaket bir sona ulaşmadan el çabukluğu marifet yoluna konması yönündeki kuzeye özgü yeteneğın karakteristik özelliklerinden biri olan bir tür statisi/dengeyi muhafaza edecektir.

Sınır, bir bağlantı değil ve fakat bir rezonans aralığıdır ve DEW hattı* alanında mebzul miktarda bulunan uçurumlar

* İngilizce açılımı: *Distant Early Warning System*; anlamı: Uzak Mesafeli Erken Uyarı Sistemi, Ç.N.

da öyledir. Kanada'nın kuzeyine Birleşik Amerika tarafından, bu kıtayı Rusya'daki etkinliklerden haberli kılmak amacıyla tesis edilmiş olan DEW hattının bizzat kendisi, Kanada'nın yirminci yüzyıldaki önemli bir rolüne işaret etmektedir: Büyük güçler için gizli zemin rolü... Birleşik Devletler bir dünya çevresi haline geldiğinden, Kanada da Birleşik Devletleri, dünyanın birçok küçük ülkesi için daha kabullenilebilir, daha anlaşılır kılan bir karşıçevre haline gelmiştir; karşıçevreler, bir çevreyi anlaşılır kılmakta elzemdirler.

Kanada'nın amaçları ya da doğrultuları yoktur ama, Amerikan karakterinin ve yaşantısının öyle büyük bölümünü paylaşır ki, diyalog ve irtibat kurma rolü, nerede olurlarsa olsunlar Kanadalılar'a tamamen doğal gelmeye başlamıştır. Amerika'nın amaçlarına ve sorumluluklarına ilişkin bir taahhüt altına girmeden Amerikan tarzını paylaşmak, Kanadalı'yı entellektüel açıdan, Amerikan kaderinin yorumlayıcısı olarak tarafsızlaştırmakta ve gözlemci haline getirmektedir.

Elektronik enformasyon çevresi çağında Birinci Dünya'nın büyük ulusları, hem kimliklerini hem de amaçlarını yitirmektedirler. Fransa, Almanya, İngiltere ve Birleşik Devletler, kimlikleri ve amaçları ondokuzuncu yüzyılın kendi düzenini kendi koyan, ama nicel denge durumları arında enformasyonun yeni dünyasıyla ıskartaya çıkartılmış olan pazarlarının yükselişiyile biçimlenmiş olan uluslardır. Yazılım donanımı enformasyonu, politikada ve sanayide önemli unsur haline geldikçe, Birinci Dünya kaçınılmaz olarak katıksız nicelliğine anlam kazandıran ve bu nicellekle ilişkili olan durumundan uzaklaşmaktadır. Aniden "*küçük güzeldir*" denmeye ve merkezilleşmeyi bir hastalık gibi kabul etmeye başlanan bir dünyada, kimliğin, yaşamın niteliğinden

güç alan yeni imajları oluşmaktadır.

Bu yeni dünyada esnek Kanadalı kimliğinin, merkezcilikten ırak ve yumuşak odaklı imajı avantaj kazanacak gibi görünmektedir. Ondokuzuncu yüzyılda, "kurtuluş"u, asla kendilerinin ilk ulusal kimlik imajı olarak almayan Kanadalılar, öteki memleketlerin ulusal "özünedönük"lerine özgü kalın vurgular olmaksızın yaşamayı öğrenmiş insanlardır. Bugün Üçüncü Dünya'nın tonlamasına herzamankinden daha uygun bir durumdadırlar ve Üçüncü Dünya, Birinci Dünya'nın terkettiği amaçları benimsedikçe daha da kıvama gelmektedirler. Üçüncü Dünya'nın birçok karakteristiğini paylaşan Kanada, Birinci ve Üçüncü Dünya arasında kolayca arabulucuk yapabilmektedir.

Hiçkimse ulusal açıdan bir "hiçkimse" olmanın avantajlarını, sahnedeki büyük kariyerini, sınır hattı üstündeki hudut topraklarından gelme bir adam olarak yapan George Bernard Shaw kadar iyi anlamamıştır. *John Bull's Other Island*'ına* giriş yazısında Shaw şunları söyler:

İrlandalı olduğumu söylediğimde, İrlanda'da doğmuş olduğumu ve ana dilimin Swift'in İngilizcesi olduğunu ve XIX. yüzyıl ortası Londra gazetelerinin kullandığı o imkansız jargon ile konuşmuyor olduğumu kastediyorum. Benim nesebim, birçok İngiliz'in nesebi gibidir: Yani bende, doğma büyüme İrlandalı'nın yerine geçen, ithal malı Kuzey İspanya soyundan iz yoktur: Ben, Danimarkalı, Norman, Cromwell'ci ve kuşkusuz İskoç işgallerinin ürünü, gerçek, tipik bir İrlandalı'yım. Aile geleneği açısından şiddetle ve gururla protestanım; ama bu nedenle herhangi bir İngiliz Hükümeti'nin be-

Anlamı: John Bull'un Öteki Adası, Ç.N.

nim sadakatime güvenmesine izin vermem: Müzmin bir Cumhuriyetçi ve Kendi Kendini Yönetme Yanlısı olacak ölçüde İngiliz'im. Büyükbabalarımın birinin Oranj* olduğu doğrudur; ama o zamanlar onun kızkardeşi de, kadınlar manastırının başrahibesiydi ve söylemekle iftihar ediyorum ki amcası da, bir isyancı olarak asılmıştı. Bugün kendilerine İngiliz adını veren, yoksullukla zehirlenmiş ya da eski usul lüks içinde şımartılmış melez kozmopolitanların arasından çevreme bakındığım ve protestan İrlanda garnizonunun o İngiliz'i, bugün hiçbir Bengalli'nin bir İngiliz tarafından kendisine yapılmasına izin vermeyeceği ölçüde horladığını gördüğüm zaman; İngiliz'i, her şarlatanın gırgır geçtiği biri ve her uyuşuk kafalının hayranı haline getiren küçük çocuklara özgü duygusalılıklara, alınganlıklara, safdilliklere pekaz aldırış eden; her yerde açıkalkınla gezen, sağlıklı İrlandalıları gördüğüm zaman, İrlanda'nın, yeryüzünde hâlâ tarihin en ideal İngilizleri'ni üreten tek yer olduğunu algılıyorum.²

Shaw gibi Kanadalı "hiçkimse" de, bir elinde iki dünyanın en iyi taraflarına, diğer elinde kitlesel güce yakınlığı olmanın anında sağlayacağı avantajlara sahip olabilir. Birleşik Devletler'i avucunun içi gibi tanıyan Kanadalı, Amerika'yı tartışırken oyunlar oynayabilir. "Çirkin Amerikalı"yı, ister Quebec'in ister Ontario'nun, ister British Columbia'sının büyük oranda işgal edilmemiş göllerinin ve ormanlarının olsun, pastoral oyun alanlarına davet ederken mutludur.

Yalnızca Ontario'da 2 yüz 50 bin tane adlandırılmamış göl vardır ama, Kanada dilinin izini sürmekte, yer adları bilgi-

* İngilizcesi: *Orangeman*; anlamı: Kuzey İrlanda'da, 1795 yılında, Protestanlık'ın yükselmesini sağlamak için kurulmuş gizli bir topluluk, Ç.N.

sinden çok daha ciddi bir sorun söz konusudur. Kanada doğumlu olan ve Harvard Üniversitesi'nde İngilizce profesörü olan Morton Bloomfield, hem Kanadalı hem Amerikalı akademisyenler tarafından ihmal edilen bir konu olan Kanada İngilizcesi'nin karakterini araştırdığında, Kanadalı ruhunun yumak haline soktuğu birçok gizli sınır çizgisinden biriyle yüzyüze kalmıştı. Canadian English and Its Relation to Eighteenth Century'de* şunları söylüyor:

Bu ihmalin muhtemel açıklaması, Kanada tarihi konusunda cahil olan çoğu Amerikalı araştırmacının, Kanada İngilizcesi'nin, tıpkı Avusturalya, Güney Afrika ve Newfoundland İngilizceleri gibi Britanya İngilizcesi'nin doğrudan bir ürünü olduğu ve dolayısıyla kendi araştırma alanları içine dahil edilemeyeceği yönünde bir izlenim taşımasıdır. Ancak şu bilinmelidir ki bir ülkenin tarihi, o ülkenin dilinin tarihi bilinmedikçe bilinemez.³

Bloomfield, *The American Language*'de** H.L. Mencken'in, Amerikan İngilizcesi'nin Kanada'nın Britanya İngilizcesi'ni fethetmiş olduğu ve Kanada İngilizcesi'nin, Amerikan Devrimi'nden bu yana Amerikalı olduğu yönündeki yaygın yanlışlamayı paylaştığına dikkati çekmektedir:

Ancak 1776'dan sonra durum değişti ve nüfusta, tamamen Amerikan Devrimi yüzünden Birleşik Devletleri terketmeleri istenen veya terketmeyi bizzat isteyen Tori'ler*** ile Kral yanlılarının kuzeye yönelmelerinin bir neticesi olarak büyük bir

* Anlamı: Kanada İngilizcesi ve Bunun Onsekizinci Yüzyıl ile ilişkisi, Ç.N.

** Anlamı: Amerikan Dili, Ç.N.

*** İngilizcesi: *Tory*; anlamı: Britanya Parlamentosu'ndaki muhafazakarlar, Ç.N.

artış oldu. Bunun doğal sonucu olarak da bu insanlar, o zamanlar Önüç Koloni'de konuşulan dili de yanlarında götürdüler.⁴

İngiliz Kanadalılar, öz bilincine varmaksızın, ikili bir dilin avantajlarından yararlanmaktadırlar. Kanada, linguistik açısından Birleşik Devletler'le, Amerika'nın İngiltere'yle olan ilişkisinin aynısı içindedir. Stephen Leacock, bu temayı eğelenceli bir biçimde çeşitlendirmiştir:

Kanada'da biz argonun boyunduruğu altına girmeksizin iki konuşma dilini muhafaza etmeye çalışmaktayız; o yüzden edebiyatta İngilizce, vaızda İskoçça ve konuşmada Amerikanca kullanıyoruz.⁵

Kanadalılar'la Amerikalılar tarafından paylaşılan bir başka psikolojik sınır çizgisi de, Lord Durham'ın, *Report on the Affairs of British North America* (1839) başlıklı çalışmasında* değiştiği gibi boş vahşi alanlar üstüne, ondokuzuncu yüzyılda sürdürülmüş olan savaşa ilişkin mirastır:

Avrupa'da Devlet'in, vatandaşlarının yabancı düşmanlara karşı korunması için yaptığı hazırlık, Amerika'da, bir Fransız yazarın fevkalade bir biçimde ve tam bir tanımını verdiği gibi "vahşi doğayla savaş" denilen şey için talep edilmektedir. Önemli bir kalenin savunması ya da açık arazi karakollarında kara veya deniz güçlerinin yeterli oranda idame ettiriliyor olması, Avrupalı için bir ortak ilgi konusu olmanın ötesinde bir şey değildir ama, Amerikalı yerleşmeci için, büyük iletişim yapılarının oluşmasına yol açan birşeydir ve doğal olarak Devlet, herkesi aynı biçimde etkilediği görülen bu meselelere yönelik çalışmaların çoğunu üstlenmektedir.⁶

Anlamı: Britanya Kuzey Afrikası'nın Meseleleri Üstüne Rapor, Ç.N.

Eğer Kuzey Amerika nüfusu, burada yaşanan uzamlara ilişkin karakteristik tutumlar geliştirmemiş olsaydı, gerçekten çok garip olurdu. Vahşi doğada yapılan savaşla geçen bir yüzyıl, çatışma ve keşif için dışarı, vahşi doğaya gitmeyi; sosyalleşme ve güvenlik içinse içeriye dönmeyi alışkanlık haline getirdi. Dışarıya gitmek, yalıtılmışlığın ortasında inisiyatif kullanmaya gerekli kılan boş topraklar şartlarında enerji, çaba ve mücadele içeriyordu. Margaret Atwood, *Survival** başlıklı eleştirel çalışmasında şöyle diyor:

Doğa'ya karşı savaş, daha işin başında Doğa'nın düşman olduğunu varsayıyordu; erkek savaşabilir ve yitirebilirdi ya da savaşabilir ve kazanabilirdi. Kazanırsa ödüllendirilecekti: Doğa'yı fethedecek ve köleleştirecekti ve pratik deyişle kaynaklarını sömürecekti.⁷

Atwood'un Kanadalı yazarlara ilişkin çalışması, aslında yalnızca Kanadalılar'a özgü olmayan bir boş topraklar travmasını ortaya çıkartır. Twain'in *Adventures of Huckleberry Finn*'i**, Whitman'ın *Leaves of Grass*'i***, Thoreau'nun *Walden*'i ve Melville'in *Moby Dick*'i hem içsel hem dışsal uzama ilişkin yeni tutumları kayda geçirirler; o uzamlar ki, içine yerleşmekten ziyade keşfedilesidirler. İşte kıtasal uzamın anında yaptığı etki budur: Keşfedilmiş, ama içinde asla yaşanmamış bir ülke. Oryantal yorum da, iyi bir zeminden yoksun değildir: "Siz Batılılar daima terketmeye hazır durumdasınızdır!" Whitman'ın "Song of the Broad-Axe" ve

* Anlamı: Hayatta Kalma, Ç.N.

** Anlamı: Huckleberry Finn'in Maceraları, Ç.N.

*** Anlamı: Çimen Yaprakları, Ç.N.

C.C.Moore'un "Twas the Night Before Christmas" ("Çoraplar dikkatlice şöinenin üstüne asılmıştı") başlıklı eserlerinde, uzam konusundaki, Kuzey Amerika'ya özgü özel duygunun iki ruhsal kutbu izah edilmiştir: Saldırgan dışadönüklük için dışsal uzam ve tehlikelerin ortayerindeki sıcak sosyallik ve güvenlik için içsel uzam. Saldırganlık ile konukseverlik alanlarının arasındaki bu sınır çizgisinde Hawthorne ile Henry James, kendi ruhsal maceralarını ve bir Kuzey Amerikalı olmanın "karmaşık kaderi"ni kalıba dökmüşlerdir. James, "Karmaşık bir kaderdir, Amerikalı olmak," diye yazıyor, "Ve getirdiği sorumluluklardan bir tanesi, Avrupa'nın aşırı ölçüde değerli addedilmesi karşısında savaşılmaktadır." Amerika'da, Avrupa değerlerine direnirken kültürlü olmak, Hawthorne ve James'de ana bir tema haline gelmiştir. İkisi de süregiden bu çatışmanın gizli fiziksel kutuplaşmasını irdelemeyi düşünmemişlerdir.

Kanada ve Birleşik Devletler'de uzama ilişkin karşılıklı duygu, dünyanın herhangi bir başka bölgesindeki duygudan tamamen farklıdır. İngiltere'de, Fransa'da, Hindistan'da insanlar sosyal olmak için dışarı, yalnız olabilmek için ya da gizlilik için içeriye giderler. Bununla çelişkili olarak Kuzey Amerikalılar, pikniğe, kamp yaptıkları tatillere ve ızgara partilerine bile, tıpkı sessiz kapalı alan özel efektleri için tasarlanmış, en aziz gizlilik formları olan otomobilleri gibi boş toprakları kendileriyle birlikte götürürler. Bir Avrupalı'nın "kendisi için bir oda" düşündüğü yerde Kuzey Amerikalı, çalışmak ve düşünmek için gizli uzamı sağlayacak olan otomobile güvenir. İnsanın, hareket halindeyken bir Amerikan arabasından *dışarıyı* görebilmesi ama, dururken *içeriye* görmemesi tipik bir özelliktir. Bir Avrupa otomobilinde ise bu-

nun tersi doğrudur: İnsan onun *içini* görebilir ama yoldayken içerden *dışarıyı* göremez.

Bazı Kanadalı sınır çizgilerini resmetme peşinde olduğu-muzdan, Birleşik Devletler'le psikolojik olarak paylaştıklarımızın, en büyük oynaşma ve derinlemesine ince nüfuz alanları olması doğaldır. Kanada'nın Birleşik Devletler'le paylaştığı mitsel bir sınır çizgisi, Paul Bunyan ile Babe'in, *The Big Blue Ox*'un* kahramanca hareketlerinden kaynaklanır. Genel olarak Paul Bunyan'ın, 1840'lar ile 1850'lerde, Amerikalı bir oduncu olduğu kabul edilmektedir. Boş topraklar, toplu abartının tomurcuklandığı, o rezonans yapan aralık dünyası, mübalağalı öykü tarzındaki halk sanatını çok sever. Bu mübalağalı öyküler, çoğunlukla abartmayla kendinden geçenlerin ateşlerini söndürmek için toplanır. Paul Bunyan adamı, Paul'le birlikte çentik açmaya başladığı, kendi bölge-sindeki devasa çam ağaçlarının bir öyküsüyle mukabele edebilir. Birkaç saat çentik açtıktan sonra ağacın öteki yanına geçmişler ve aynı ağacı üç yıldır, pazar günleri dahil kesmeye çalışan iki ırlandalı bulmuşlardır. Paul, kıtayı bir baştan bir başa arşınladığı yönünde bir imajı olan, bir boş topraklar ya da sınır çizgisi figürüdür. Newfoundlandlı şair E.J. Pratt'in, *Witches Brew* ve *The Cachalot*'ta görüldüğü gibi cüsse-li mısralara ilişkin özel bir yeteneği vardır. Boş topraklar şairi ya da romancısı, oturma odasının ya da hatta meyhanenin cazibesinden ziyade "vahşiliğin çağrısı"nı duyacaktır. Thoreau'nun *Walden*'de yazdığı gibi: "Yalıtılmışlığın yoldaşlığını başka biçbir yoldaşlığa değişmem ben."

Anlatım: Koca Mavi Balta, Ç.N.

Boş topraklar, mizahın formülü olan şikayetleri üreten, doğal olarak aşındırıcı ve dallı budaklı bir alandır. Bu nedenle Kanada'nın ilk büyük edebiyat kişiliği, Yankee saat yapımcısı Sam Slick olmuştur. Boş topraklarda, Kanada'nın Mark Twain'i olan Stephen Leacock gibi mizah yazarı figürler mebzul miktarda bulunur.

Hugh Kenner, *"The Case of the Missing Face"* başlıklı* denemesinde, sınır çizgisi meselesini irdelemiştir.⁸ Sorgulamasına Chester Duncan'ın bir gözleminden hareketle Kanada kültürünün kayıp yüzüyle başlar: "Bizim Kanadalılar'a özgü ünlü sözü kısa kesme (yeteneğimizin ardında) her zaman akıl gizli değildir de bu, bir tür... İki arada bir derede olma halidir. Biz her zaman birşeylerin çok yakınıdayızdır da bir türlü oraya gidemeyiz. Ne olduğumuzu ya da nereye gittiğimizi keşfemedik biz ve o nedenle söyleyecek fazla birşeyimiz yok." Duncan "iki arada bir derede" ile aralığın dünyasını, sınır çizgisini, dünyaların ve durumların arayüzeyinin anahtarını bulmuştur. Kanadalılar pekala da kendi rollerini ve şanslarını yanlış kavrayabilir ve daha az şanlı yerleşimlerin insanlarına özgü son moda yolları izleme gibi baştan çıkartıcı bir dürtüye kapılabilirlerdi. Arayüzey eylemin olduğu yerdir. Hareket etmeye ya da izlemeye gerek yoktur. Gerekli olan o noktadaki algılamalara ayarlanmaktan ibarettir.

Kanada'nın, öncü ekonomi ve iletişim tarihçisi Harold Innis, yeni ekonomik ve kültürel değişim dünyasını tanımlamak için, insan eliyle oluşmuş yapılar ile yeni ve eski teknolojiler tarafından yaratılmış çevreler arasındaki oynaşmayı

* Anlamı: Kayıp Yüz Davası, Ç.N.

inceleyerek arayüzey ya da sınır çizgisi durumunu yaratıcı bir biçimde kullanmıştır. Innis, sosyal etkileri değişen teknolojinin kontürleri olarak incelemek suretiyle, Eflatun ile Aristo'nun yapmayı başamadıklarını yapmıştır. Alfabeden ötesini; kültürel boş alanlar arayüzeyinde gücün büyük girdaplarını keşfetmiştir. Mantıkçılar ve uygulamalı bilginin öğretmenleri tarafından Batı açısından uzun süre önce derinlere gömülmüş olan enteleky ve biçimsel neden dünyasını geri kazanmıştır ve bunu, üstüne yerleşmiş olduğu mahsul ile Kanada kültürel sınır çizgisinin eylemi tarafından yaratılan anlık durumu dikkatlice gözlemleyerek yapmıştır.

Kanada'nın kayıp yüzünü ararken Kenner, iriyarı, sert "vahşilik eğitimcileri"nin arzusu ve "kayalarla, çağlayanlarla, vahşilikle ve bakir (ama sömürülebilir) ormanla" özdeşleşme dürtümüz yüzünden Kanadalılar'ın akıllarını hiçliğe takmış olduklarını duyumsamaktadır. Ama Kenner, yol, vaadkar bir hâl aldığı anda vazgeçmiştir. Evet, Kuzey Amerikalı olarak Kanadalı vahşiliğin çağrısına cevap verir ve "ruhuyla buluşmak" için vahşiliğin içine doğru dışarıya gider ama, insan türünün geri kalanından farklı olarak tamamen gizli bir yüzle (ve ayrıca gizli bir sesle) gider dışarıya. Halbuki Fransız ya da Rus ya da İrlandalı, yaşantısının yenilgilerini ve sefaletlerini (keyifleri ve başarılarıyla birlikte) kendi simasına kaydederek; Kuzey Amerikalı kendi yüzünü kendine saklar ve onu her gün "ovalar."

Dorian Gray'in durumunda, bireysel yaşantının gerçek resmi, her nasılsa, toplu bir soruşturmadan ziyade özel yargılamadan gizlenmiştir. Öte yandan, yalnız bir savaşçı ve kaşif olarak dışarıya giden dışadönük, evinde dışadönük biri değildir. Charlie Chaplin'in yalnız göçmene ilişkin filmleri,

bizi asla bir Amerikan evinin içine sokmaz, dolayısıyla da Küçük Göçmen'in yalnız figürüne ait gizli zemini görmezden gelir. Chaplin, Amerika'yı asla anlamamış bir İngiliz'dir ama Avrupalılar'a, daha hâlâ Amerikan belgeselleri diye gördükleri birşey vermiştir.

Aynı biçimde en az Chaplin kadar heyecanlanmış ve kafası karışmış olan W.H. Auden de Kuzey Amerika'daki kayıp yüz hakkında Henry James'in şaşkınlığını paylaşmıştır:

Bu kadar sima ve bu kadar az yüz... (Henry James) Birleşik Devletler'e gelen her Avrupalı ziyaretçi, kendisinin yüz diyebileceği şeyin nisbi seyrekliği karşısında; yaşlı bebekler gibi görünen erkeklerle kadınların sıklığı karşısında çarpılır. Bir süre Birleşik Devletler'de kalırsa, bunun duyarlılık yoksunluğu olarak değerlendirilemeyeceğini öğrenecektir: insan yaşamının keyfini ve acılarını Amerikalı da herkes kadar derinlemesine hisseder. Bulabildiğim tek mantıklı açıklama, geçmişe yönelik değişik tutumlarda yatmaktadır. Avrupa'nın anlayışı çerçevesinde bir yüz sahibi olmak için, öyle görünüyor ki insan, geçmişin en rezil ve kötü yaşantılarının bile yalnızca keyfini çıkartmakla ya da acısını hissetmekle kalmamalı, aynı zamanda bunların anısını da muhafaza etmeyi arzulamalıdır.

Amerikalılar, Mukaddes Kitap'taki öğütlere belki de öteki halklardan çok daha fazla boyun eğler: "Bırakın da ölümler, ölümlerini gömsünler."

Başka insanları düşündüğümde, onların bedenlerinin onların kişiliklerini tanımladığına ve bu ikisinin ayrılmaz olduğuna kendimi kolayca inandırabiliyorum. Fakat kendim için, bedenimin benden farklı birşey olduğunu, onu bir ev gibi kullanmakta olduğumu ve yüzümün, benim rızamla ya da benim rızam dışında, benim gerçek doğamı ötekilerden gizleyen bir maske olduğunu hissetmemem mümkün değildir.

Bir aynaya bilinçli olarak, özel bir yüz "takınmadan" ya da oluşturmadan yaşamak mümkün değildir ve eğer farkında olmadığımız bir anda kendi yansımamızı yakalarsak, kendimizi tanımakta güçlük çekeriz. Aynada kendi yüzümü okuyamam, çünkü ben zaten kendi kendime çok açık hale gelmişimdir.

Kendi zihnimde oluşturmak istediğim, kendimi sevebileceğim gibi bir imaj, başkalarının zihninde oluşturmak istediğim, başkalarının beni sevebileceği gibi bir imajdan çok farklıdır.*

Auden burada, Kuzey Amerikalılar'a yabancı bir zihinsel iktiden bahsediyor. Bununla birlikte "kayıp yüz davası," Kuzey Amerikalı, şiirde, sanatta ve yaşamda, insan simasının yerine doğanın yüzünü ikame etme eğiliminde olduğundan, bir bakış açısına göre, basit bir çözüm de olabilir.

Kuzey Amerikalılar, Wordsworth ve Thoreau gibi evde düşünceleri eğip bükmeye çalışmaktansa, zamanlarını çevresel gizemi taramakla, memleketin içinde tur atmakla geçirirler. Kuzey Amerikalı, sinemaya ya da tiyatroya sevgilisiyle yalnız kalmak için giderken, Avrupalı, izleyicilerle buluşmak için gider. Kuzey Amerikalı, reklamları sinemasından ya da tiyatrosundan uzak tutarken, Avrupalı, reklamların, toplu eğlence yerlerinde özel hayatını ihlal ettiğini düşünmez. Öte yandan Avrupalılar da reklamları, evlerindeki radyolardan ve televizyonlardan uzak tutarlar; ama Kuzey Amerika evlerinde özel hayat çok az olduğu ya da hiç olmadığı için, reklamlara tahammül edilebilir: Sırf biz özel hayatımızı evin dışında herhangi bir yerde yaşadığımız için.

Daha önce Kuzey Amerikalılar'a özgü "tersine dönmüş uzam" paradoksunun tamamının, romanlarında bunu, Amerikalı olmanın "karmaşık kaderi"ne bağlayarak psikolojik bir

düğüm noktası yapan Henry James'i kızdırdığına değinmiş-
tim. Avrupa'daki bir Amerikalı kızın öyküsünü anlattığı *Daisy Miller*'de şöyle diyor:

Adamın teyzesi, hepsinde varolan o sevimli görünüşe sahip olduğunu söyleyerek kızı özetledi. Nereden edindiklerini bilmiyorum; üstelik kusursuz giyiniyor, hayır, ne kadar iyi giyindiğini bilmiyorsun. Bu zevki nereden edindiklerini de anlayamıyorum.

Ama sevgili teyzeciğim, bu kız, sonuçta bir Komançi vahşisi değil.

Kız için buradaki düzenlemeleri yapan kişiyle bir yakınlığı olan Mrs Costello, genç bir hanımefendidir o, dedi.

(Daisy) Avrupa sosyetesinin uzamına kabul edilmemişti ve bir tür "soylu vahşi" muamelesi görüyordu:

Winterburne durup arkalarından baktı; gerçekten şaşırmıştı. Gölün kenarında, genç kızın ani yakınlıklarının ve kaprislerinin gizemini zihninde evirip çevirerek bir çeyrek saat kadar oyalandı. Fakat vardığı en kesin karar, onunla herhangi bir yere "gitmekten" şeytanca bir zevk duyacağıydı.

Nitekim Chillon Şatosu'na giderler ve bu da şaşkınlığını artırır:

Seyir uzun sürmemişti, ama Winterbourne'un yol arkadaşı, birçok şey söyleyecek zamanı bulmuştu. Genç adamın kendisi için bu gezinti öyle bir macera, öyle bir kaçamaktı ki bunun, gençkızın alışageldiği özgürlük duygusundan kaynaklandığını düşünse bile, onun da bu olayı aynı biçimde göreceği yönünde bir beklentisi vardı. Ama şu da itiraf edilmeli ki, bu bağlamda, rahatsız olmuştu.

Sevgiliysiyle yalnız kalmak için dışarı çıkmak gerçekte Daisy

Miller için dünyanın en doğal şeyiyken, Avrupalı arkadaşı Winterbourne için bu garip bir olaydı:

Daisy Miller aşırı derecede canlıydı, tatlı bir ruh hali içindeydi; ama belli ki pek de heyecanlı değildi; telaşa kapılmamıştı; ne yanındaki erkeğin ne de herhangi bir başkasının gözlerinden kaçınıyordu; erkeğe baktığı zaman ya da başka insanların kendisine baktıklarını hissettiğı zaman kızarmıyordu. İnsanlar ona çokça bakmaya devam ediyorlardı ve Winterbourne, sevimli yol arkadaşının ayrıcalıklı havası dolayısıyla tatmin oluyordu. Gençkızın yüksek sesle konuşacağından, fazla güleceğinden ve hatta teknenin içinde fazla hareket edeceğinden biraz korkmuyor da değildi. Ama korkularını çabucak unuttu; gençkız yerinden kalkmaksızın çok sayıda özgün yansıtmayla kendisini ele verirken, gözleri onun yüzünde, gülümseyerek oturdu. Bu, genç adamın duyduğu en sevimli gevezelikti. Gençkızın "sıradan" olduğu yolundaki düşüncüyü kanıtlıyordu; ama öyleyse bile, sonuçta, ya da şimdiden onun sıradanlığına alışmamış mıydı?"

Henry James'in Amerikan kişiliklerini Avrupalı'nın şaşkınlığına sunma zevki, ama özellikle de bir tanesi; bütünüyle vahşilikte yalıtılmışlığa ve dolayısıyla Avrupalılar'ın kavrayamayacakları ya da anlayamayacakları bir özel hayat ve ruhsal boyut keşfetmeye yönelik, Amerikalılar'a özgü araştırmacılığı anlamaya dayanan, gerçekten çok zengin bir konudur. Henry James'in zihnindeki çatışma, daha önce Hawthorne'nun yaşantısında ve çalışmasında ortaya çıkmıştır. Hawthorne ayrıca, kapının dışındaki özel hayata yönelik kuzey Amerikalılar'a özgü araştırmacılığı, otokratik değerlere zayıf bir teslimiyet ve dolayısıyla demokratik değerlere bir ihanetle de karıştırmıştır. Sosyal olmak için dışarı giden Av-

rupalı ona, yalnız kalmak için dışarı çıkan Amerikalı'dan daha demokratik görünmüştür:

Davayı kısaca yerine oturtabilmek için: Hawthorne'nun Amerikan pozitiflerine zorunlu bağlılığı, özellikle de politik açıdan yalıtılmışlık ideasının reddine yol açmıştır ve aristokratça bir geriçkilme anlamıyla yalıtılmışıktık, iki gelenek sırasıyla kendilerini ortaya koyduklarında, Amerika'dan ziyade Avrupa'nın yanındadır.¹¹

Henry James çatışmayı son olarak, Hamlin Garland'a özel yaşantısıyla ilgili olarak emanet ettiği bir itirafla nihayete ulaştıracaktır:

Sonunda bütünüyle dürüstleştirdi ve beni şaşırtan ve mutlu eden birşey söyledi. Ondan beklemediğim bir kabullenmeydi. Ciddi bakışlarını üstümde sabitleyerek alçak bir sesle, "Eğer tekrar yaşama şansım olsaydı," dedi, "Amerikalı olurum. Kendimi Amerika'ya bırakır, başka hiçbir ülkeyi tanımazdım. Onun harikulade yanını incelerdim. Bende gördüğün Avrupa ile Amerika karışımı, felaket bir sonuç verdi. Beni ne Amerikalı ne Avrupalı olabilen bir insan yaptı. Kendi insanlarımla teması yitirdim ve burada yalnız yaşıyorum. Komşuları dostça davranıyorlar ama, onlar benim kanımdan değiller; yalnızca çok uzaktan. Bir insan yaşlandıkça, bu koşulları gençken olduğundan daha çok hissediyor, Birleşik Devletler'e asla dönmeyeceğim ama dönebilmeyi isterdim."¹²

Kazanmadığı ya da oluşturmadağı Avrupalı geçmişi reddederek Henry James, burada Kanadalılar'a, ondokuzuncu yüzyılın sonlarında Amerikalılar için Amerikan kimliği duygusunun, bugün Kanadalılar için Kanada kimliği duygusunun yarattığı kadar soru işaretleri yaratmış olduğunu söylüyor ve bir halkın oluşmamış bilinçliliğinin yaratılmasında,

hayalgücü olan yerli sanatçıların hayati öneme haiz rolünün vurgulanmasına hizmet ediyor.

Grup kimliği, kişinin kendi ruh halinin gizli kontürleriyle toplumun karşı karşıya gelmesiyledir ki, yavaş yavaş gelişir. Kanada'da, Amerikan İç Savaşı'nda olduğu gibi kan dökülmemiş olması, güçlü bir ulusal kimliğin yaratılmasını geciktirmiş olabilir ki bu da, Kanadalılar'a, böyle bir şiddetle grup kimliği kazanmayı yalnızca kan dökücülerin arzulayabileceklerini hatırlatsa gerektir.

1976 yılında, havaalanlarında yaşanan iki dillilik sorunu üstüne Kanadalı pilotların ve hava kontrolcülerinin grevi, Kanada arayüzeyinin ve aşınmasının canlı sınır çizgilerinden bir tanesini daha, net bir şekilde gösteriyor. Fransız dili, kökleri, Fransız ve İngiliz yerleşmeciler tarafından bağra basılmış bir bölge olarak Kanada'nın başlangıcına uzanan bir kültürel sınır ve enerji girdabıdır. Yeni hava yolculuğu teknolojisi, eski bir kavgayı, dramatik bir yeni medyuma yansıtmaktadır. Sivil hava kontrolcülerinin draması, 1759 olaylarıyla ve Quebec kentinin düşmesiyle rezonans yapmaktadır. Bu olayın akisleri bugün bütün Kuzey Amerika'yı etkilemektedir. Donald Creighton, *The Empire of the St. Lawrence*'in* giriş cümlesinde, sınırın her iki yanındaki eylemi birbirinden ayır-
dediyor:

Britanyalılar, 1759 yılının bir Eylül gününde, kendilerini Quebec kayalığının gerçek efendileri haline getirdikleri zaman, Kanada tarihinde eşsiz bir önem taşıdığı aşikar bir olay meydana gelmiş oldu. Bunu, Fransızlar'ın Kuzey Amerika'daki gücünün hızla çökmesi ve Kanada'nın egemenliğinin Büyük

* Anlamı: Aziz Lawrence İmparatorluğu, Ç.N.

Britanya'ya geçmesi izledi; kıtanın kuzey yarısının tarihinde ki bu eylemler, bütün ötekiler üstünde kesin ve belirleyici olmuş olabilirler. Gerçekten de Fransa ve İngiltere için 1759 ve 1760 krizleri, nihai sonun bir zirve noktasıydı. Ama emperyal Avrupa kadar kolonyal Amerika da, yeni kıtadaki bu uzun mücadeleyle derinden ilgilenmiştir; kolonyal Amerika için Yeni Fransa'nın fethinin bir başka ve çok kesin olmayan bir anlamı daha vardır. Avrupa için fetih bir dramının sonuydu; Amerika içinse, yalnızca oyunun bir perdesi. Öte yandan bu olay, Fransa'nın, Kuzey Amerika'nın kuzeyine ilişkin politikalarından nihai olarak kopması anlamına geliyordu; bir başka açıdan da, Amerikalılar'ın yeniden gruplaşması ve Amerikan ekonomilerinin yeniden düzenlenmesi anlamına.¹³

Quebec'in düşüşü (1759) ve Paris Barışı (1763) Fransız Kanadası için, İç Savaş yenilgisinin Amerika'nın güneyindeki zihinlerde yarattığı ruhsal sınırın aynısını yarattı. Yenilgi, yenilerde olmayan tarihsel bir şimdiki hâl duygusunu dürttü. Ramsay Cook, *The Maple Leaf Forever*'da* "Birçok Fransız Kanadalı için," diye yazıyor, "Geçmiş, özellikle de fetih, daha şimdiki halin parçası olmuştur." Canon Groulx'un sözleriyle devam ediyor:

Diyebilirim ki ve paradoks yaratmak amacıyla da değil; tarih, en canlı olandır; geçmiş, en şimdiki hâl olandır. Ya da Esdras Minville'in aydınlatıcı sözleri gibi, "Biz ki tarihi sürdürmekteyiz, tarih bizatihi biziz." Geçmiş şimdiki halin parçası yapan, tarihe yönelik bu tutum, kuşkusuz, yalnızca Fransız Kanadası'na özgü değildir. Meksikalı ünlü bir filozofun Hispanik Amerika'ya ilişkin yorumuyla belirgin bir benzerlik taşır.

* Anlamı: Ebediyen Akçağaç Yaprağı; akçağaç yaprağı Kanada'nın milli sembolüdür, Ç.N.

"Bütün bütüne asimilasyona tabi tutulmaması halinde geçmiş, daima kendisini şimdiki halde hissettirir." Leopoldo Zea şöyle yazmıştır: "Hispanik Amerika, tarihi olmayan bir kıta olmayı sürdürmektedir, çünkü orada geçmiş, her zaman şimdiki haldir. Ve eğer bir tarihi olmuşsa bile, bu, bilinçli bir tarih değildir. Hispanik Amerika, kendi yapmadığı bir geçmişi tarihinin bir parçası olarak kabul etmeyi reddetmektedir." Fethi asimilasyona tabi tutmakta, onu Fransız-Kanadalı tarih haline getirmekte yaşanan başarısızlık değil midir, onu yorumlamak için yapılan sonu gelmez çabaları açıklayan?¹⁴

İnsan zihnindeki bu gizli sınırlar, herhangi bir yerde sarmalanıp patlayabilecek büyük enerji ve güç girdaplarıdır; Kanadalı kimliğinin çapraşık olmasının nedeni, bu tür girdapların eksikliği değildir. Dahası, onlardan öyle çok vardır ki, aşırı tüketim ve bolluk yüzünden israf edilmekte ve boğulup kalmaktadır. Elektrik enerjisinin ve enformasyonun, radyo ve televizyon tarafından oluşturulan yeni ve geniş sınırları, bütün ülkeler arasında kültürün ve milliyetçiliğin halihazırda ki formlarını değiştiren yeni ölçekli dünya sınırları ve arayüzleri yaratmıştır. Bu elektiriksel "yazılım donanımı" girdaplarının insanüstü ölçeği de, "aygıt donanımı"nın eski sanayi dünyasını tehdit ede ede Üçüncü Dünya'yı yaratmıştır.

Kraliçe Elizabeth'in, ikiyüzüncü kuruluş yıldönümü kutlamaları için Beyaz Ev'i ziyaret etmesinden yararlanan Başkan, Bağımsızlık Bildirgesi'nin yüksek sesle okunması suretiyle bu anın itibarının artırılmasını önermiştir. Bu kadarı bilinçaltı akıl için o kadar fazladır ki, Bir G. K. Chesterton bile, bunu, transandental meditasyon için aşırı besleyici bulabilirdi. Tarihçi Kenneth McNaught aşağıdaki gözlemi yapıyor:

Bazen denir ki Kanadalılar ABD hakkında haincesine iyi bilgiliyken, Amerikalılar Kanada hakkında iyiniyetle kötü bilgilenmişlerdir.¹⁵

McNaught burada, Kanadalılar'a özgü büyük sınır çizgisi özelliklerinden birine, adını koymak gerekirse, tıpkı Alexis de Tocqueville'in daha önce yapmış olduğu gibi Birleşik Devletleri entellektüel açıdan "ele geçirme" etme şansına işaret ediyor. Tocqueville'in, Fransızlar'ın konumunu, Birleşik Devletler'e getirdiği açıklıkla görememiş olması önemli değil midir? Fransa, baskı teknolojisinin parça parça edici basıncı altında, uzmanlığın ve merkeziliğin aşırılıklarına doğru ilerliyor ve Tocqueville, politikaları başlangıçta basılı söz üstüne kurulması gereken Amerikalılar'ın naifliğiyle eğlenirken, Napoleon için bir matriks oluşturunuyordu.

Aynı biçimde Kanadalılar, "Biz kimiz?" doğrultusundaki Amerikan mücadelesinin ısrabını görmezden gelirken, kimlik konusundaki Amerikan araştırmacılığının gölgesinde, canları sıkılarak "Ben de!" diyorlardı. Kennet McNaught, sınırdaş olmanın yarattığı olumsuzluğun altını çizmek için C.Vann Woodward'a başvuruyor:

Yurtdışına yaptığımız ilk yolculuğu saymazsak kaç tanemiz gerçekten Kanadalı olma duygusunu yaşamıştır? Bu duygunun, gerçekten anlamaksızın her zaman özgüven sahibi olmamız olgusundan ötürü kabardığından kuşkulanyorum.

Birçok Kanadalı, ilk canlı milli kimlik deneyimini, Rus takımlarının Kanada takımlarıyla oynadığı kendi öz hokey oyununu izlerken yaşadı. Ruslar, Kanadalılar'ın 1930'larda geliştirdiği ve 1940'larda unuttuğu bir hokey stiline benzer bir stilde oynayarak Kanadalılar'a kötü zamanlar yaşattılar.

Bu, Kanadalılar'ın kendi koçlarını, oyunu öğretsinler diye Rusya'ya göndermelerinden önceki dönemlerdeydi. Burada, kuşkusuz, tam arayüzey yapan sınırdaşlık örneğinin güzel bir örneği sergilenmişti. Geçmiş savaşlarda, ister 1812 olsun ister 1914, Kanada'nın katılımı, işlemin bütünüyle özdeşleşecek ölçüde büyük ölçekte değildi. Hokeyde, ölçek doğrudu ama olayın katılımcıları kafa karıştırıcı oldu. Olimpiyatlarda Amerikan hokey takımı çoğunlukla Kanadalılar'dan oluşur. Jet uçağı coğrafi sınırları tanımıyor, öyle ki hokey, Amerikan sahalarında Kanadalılar tarafından bir Amerikan sporu olarak oynanıyor. Hem Amerikan basketbolunu hem de Kanada hokeyini, her iki ülkenin rekabetçi çabalarının ve yeteneklerinin kabulenilebilir dramatizasyonları haline getirecek kadar zihinsel ve sosyal bitişik kenar bulunuyor.

Kuzey Amerika'nın kayıp yüzü uçurumuyla karşılaştırılabilir bir ölçekte, bağlantılı başka birşey de kayıp sestir. Eğer yalnız başına dışarıya gitmek, kültürel açıdan arzulanır bir simanın var sayılmasını yasaklıyorsa, aynı yasaklama, Kuzey Amerika sesinin "edinilmesine" de genişletilebilir. Dışarı gittiğimizde yalnızca özel bir ses kullanırız ve eğitimli ya da yumuşatılmış bir tonlama kullanmaktan kaçınırız. Kişi şunu bile varsayabilir: Kuzey Amerika'da sınıfsal engellerin bulunmaması olgusu, varlığını, politik kanaatler ya da kurumlardan ziyade bir grup ya da sınıf konuşmasının reddine borçludur.

Bir Bill Buckley, Jr. başını sallayıp sesini titrettiğinde soytarılık etmektedir. Devlet okuluna giden herhangi bir Britanyalı çocuğa toplum içinde yapması öğretilmiş olan şeyi herhangi bir Amerikalı ciddi olarak yapmaya kalksa, toplum dışına sürölür. Bir toplum sesi ya da yüzü "edinme" konusun-

da Kuzey Amerika'ya özgü duraksama, ayrıca sanatçı ve yazar için de izleyici "edinme" konusunda bilinçdışı bir engel oluşturur. Yalnız olmak için dışarıya gitmek, bir topluluğu kendi meydan okumasıyla yüzyüze bırakacak bir dürtü ya da entrika icat etmek zorunda olan sanatçının rolüyle tezat yaratmaktadır. Çünkü sanatçı, kendi otomatlıklarının ya da kendi gündelik yaşantılarındaki yetersizliğin farkına varmalarını sağlayarak izleyicisini rahatsız etmek zorundadır. Yalnızca hayatta kalma çabası, tıpkı sınır çizgilerimizde olduğu gibi yaratıcı enerjileri boşalttığından, çok az kişi, estetik bir vizyonla kendi kamuoyu ile karşı karşıya gelmeyi göze alabilmektedir.

Kuzey Amerika'da yaşantılarımızın, kapının dışında yalnızca özel sesimizi kullanma konusundaki varsayılmış hakkımız gibisinden yerleşik çoğu özelliğini tehlikeye düşüren büyük, yeni bir TV sınır çizgisi var. TV kuşağı, bizi uykularımızda "Aşağıdakiler ya da Yukardakiler"e yöllayacak, bir örnek bir grup ya da kabile lehçesi "edinmeye" başladı. Kuzey Amerika'nın içindeki ve dışındaki arayüzeyin büyük girdabının iki yüzyılı aşkın bir süredir tarihçiler ve psikologlar tarafından not edilmemiş olması olgusu, bilinçimizin dışındaki büyük bilinçaltı enerjilere kanıttır.

Kanada, ruhsal, sosyal ve coğrafi çoğul sınır çizgilerinin ülkesidir. Kanada, dünyanın en uzun kıyı şeridinde sahiptir; öyle bir kıyı şeridi ki bir yanda Avrupa'yla sınırı, öte yanda Oryant'la sınırı temsil eder. T.S. Eliot, sınır topraklarının "güncelleştirici" gücü konusunda çok bilinçliydi. Bu bağlamda, Mark Twain ve kıyılarında doğmuş olduğu Mississippi hakkında yorum yaparken Eliot şunları söylüyor:

...St.Louis'de doğmuş olduğum için büyük bir tatmin duyuyorum: Gerçekte Boston'da, New York'da ya da Londra'da değil de burada doğmuş olduğum için şanslıyım.¹⁶

Kentin içinde bile sınır çizgilerinin bilincindeydi. Kentin hudutlarından bahsederken şöyle diyor:

... *Olive** Sokağı tramvaylarının *Forest Park*** durağında karşınıza çıkan kentin en uzak mahalleleri, bir çocuk olarak benim için, Vahşi Batı'nın başlangıcıydı.

Eliot özellikle sınır çizgilerinin dil ve edebiyat üstündeki etkileriyle ilgilenirken Mark Twain'de şunu görüyordu:

... Yalnız kendileri için değil, aynı zamanda başkaları için de geçerli yeni bir yazma biçimi keşfetmiş olan ve hiçbir edebiyatta çok sayıda bulunmayan o birkaç yazardan biridir. Bu bağlamda onu, kendi dillerini güncelleştiren ve böyle yaparak "kabilenin lehçesini arılaştırın" az sayıdaki o birkaç yazardan biri olarak Dryden ve Swift ile karşılaştırabilirim.¹⁷

Eliot, sınırlardaki boş toprakları, bir dönüşüm ve aklanma alanı olarak görür ki bu, birçok başka yerde de boş topraklara ve sınır çizgilerine özgü bir karakterdir. Frederick J. Turner "*The Significance of the Frontier in American History*"*** başlıklı ünlü bir yazı yazarak şuna dikkati çekmiştir:

Amerika'nın sosyal gelişmesi, sürekli olarak tekrar tekrar boş sınır toprakları üstünden başlamaktadır. Bu süreğen yeniden doğum, Amerikan yaşantısının bu akışkanlığı, yeni fırsatlarıyla batıya doğru bu genişleme, ilkel toplumun yalınlığıyla

* İngilizce; anlamı: Zeytin, Ç.N.

** İngilizce; anlamı: Orman Parkı, Ç.N.

*** Anlamı: Sınırboyunun Amerikan Tarihindeki Önemi, Ç.N.

süreğen teması, Amerikan karakterinde baskın olan kuvvetleri sağlar.¹⁸

Kanada sınır boyu (ve onun yanısıra Kanada sınırları içindeki sayısız boş sınır toprakları), Turner'ın, Amerikan tarihindeki sınır topraklarıyla ilgili olarak gözlemlediği özelliklerin çoğunu paylaşır. Turner bunu, hem Avrupa'ya bir karşı tepki hem de Avrupalılar'ın girişi için bir kapı olarak görür. Boş sınır topraklarının "en hızlı ve etkin Amerikanlaştırma hattı" olduğunu söyleyerek Kanadalılaştırma sürecinin yürürlükte olduğu Kanada sınır çizgisinin en önemli özelliklerinden birine de dikkati çekmektedir. Sınırdaki boş toprak ya da sınır çizgisi, iki dünya arasındaki uzamdır ve şair W.B.Yeats'in "çoğulluk heyecanı" ya da evrensellik duyumunun arketipsel formülü olduğunu keşfettiği bir tür çifte konu ya da eylem oluşturur. "*Emotion of Multitude*"* başlıklı denemesinde Yeats, şiirde ve sanatta, bağlaşımı olmayan iki eylemin aynı sıraya yerleştirilmesinin, eyleşim yapan bileşenlerde nasıl büyümlü bir değişiklik oluşturduğunu izah eder ve sergiler. Banal ve sıradan durumlar, yalnızca karşı karşıya gelmek ve arayüzey oluşturmak suretiyle, çok önemli birşeylere değişebilirler.

Kovboylarla kızılderililer arasındaki arayüzeyin sınır çizgisi, yalnızca Avrupalılar'ın değil Oryantaller'in hayalgücünü bile esir almıştır. Bugün bile varsıl Almanlar ve Japonlar, kovboy ya da kızılderili giysileri giyerek, Vahşi Batı'nın oyunlarını oynamak üzere at binmektedirler. Onlar için egzotik olan bu sınır toprakları, her zaman için Kanada yaşantısının en büyük bölümü olmuştur. Sınırdaki eski boş toprak-

* Anlamı: Çoğulluk Heyecanı, Ç.N.

lar, göçmen için erime potası olmuşlarsa, bugün de varslı olanın erime potası olmayı sürdürmektedirler. Banliyölerin Kanadası, Kuzey'de kamp yapar ve konaklar.

Böylece sınır çizgileri, politik "ekümenizm"ın bir formu, farklı dünyaların ve koşulların karşılaşma yeri olurlar. Kanada sınır çizgisi üstünde Kanada ekümenizminin en önemli manifestasyonlarından biri, örf ve adete dayanan hukuk geleneğiyle (sözel) Amerika'nın Roma yasaları (yazılı) arasındaki arayüzedir. Bu çok zengin duruma ilişkin herhangi bir çalışma bulunmadığı gibi, Güney eyaletlerinin sözel geleneğinin Amerikan cazı ile rock müziğinin yaratıcı temellerini nasıl oluşturduğuna ilişkin bir çalışma da yoktur. Sınır çizgileri Kanada'ya kozmopolit bir karakter kazandıran bir atiklik ve karşılıklı inceleme tutumu oluşturmaktadır.

Kanada yaşantısındaki en piktoresk sınır çizgilerinden biri de, disiplinlerarası ve kültürlerarası gezgin seminerler olarak hizmet veren ve Kanada'da bir tür "*grass roots*"* geleneği oluşturan kraliyet görevlileridir Yalnızca bir Kanadalı, mübalağaya kaçarak şunu söylebilir: "Bir Kraliyet görevlisi kadar Kanadalı!" Egzantrik** bir mübalağa daha vardır ki yerel açıdan önemi çok daha büyüktür: "Diefenbaker'ın*** Fransızcası kadar Kanadalı!" Kültürel bir sınır toprağı haline gelmiş olduğunu öğrenseydi, John Diefenbaker çok mutlu olurdu.

* Türkçe'ye kelime anlamıyla "çimenin kökleri" olarak çevrilebilen "*grass roots*" hareketi, sivil toplum hareketleri için yapılan bir tanımlamadır; son yıllarda Türkçe'de de İngilizcesiyle kullanılmaya başlandı, Ç.N.

** Fransızcası *outré*, Ç.N.

*** Diefenbaker, John George, 1895-..., Kanadalı Muhafazakar eski başbakan, Ç.N.

Evet, Kanada, Kanadalılar'dan pek azını sondajladığı çoğul sınır çizgilerinin ülkesidir. Bu çoğul sınır çizgileri düşük profilli bir kimlik oluştururlar, çünkü, tıpkı bölgenin kendisi gibi çok yer kaplamak durumundadırlar. Elektronik çağında, düşük profilin olumlu avantajını abartmak zordur. Elektronik enformasyon şimdilerde, eylemi birçok ülkeyi eski kimliklerinden talan etmeyi amaçlayan bir başka gizli sınır çizgisi ya da boş sınır toprağı oluşturarak bütün gezegeni kavıyor. Birinci Dünya gözönüne alındığında, elektronik enformasyonun Dördüncü Dünyası, milliyetçiliğin ve özel kimliklerin üstündeki ışığı karartırken, Hindistan, Çin ve Afrika'nın Üçüncü Dünyası'yla karşılaştığında, yeni elektrik enformasyon çevresi, bu halkları grup kimliklerinden yoksun bırakma etkisini gösteriyor. Sınır çizgisi sarmallanan bir tekrarlar ve yeniden oynatma alanı olduğu için ilişkiler ağına ve arayüzeyde, "birleşen çifte uçların" alanına, yeniden doğumun ve metamorfozun hem girdisini hem geribeslemesini yapıyor.

Kanada'nın 8 bin km. uzunluğundaki sınır çizgisi tahkim edilmemiştir ve Kanadalılar'ı, güçlü taahhütlerin ya da belirlenmiş hedeflerin bulunmadığı yerde esnekliği besleyen ebedi bir felsefi ruh halinde tutma etkisi göstermektedir. Bunun tersine, ağır taahhütleri ve kesin olarak tanımlanmış hedefleriyle Birleşik Devletler, felsefi ya da soğukkanlı veya esnek olmak için uygun bir konumda değildir. Kanada'nın sınır çizgisi, başka bir durumda silahlanmaya ya da tahkimata harcanacak olanın iletişim alanında harcanmasını sağlıyor. *Canada Broadcasting Corporation** ve *National Film Board***, tahkimat yapmak yerine federal olarak destek verilen iletişimin

* Anlamı: Kanada Yayın Kurumu; Ç.N.

** Anlamı: Ulusal Film Kurulu, Ç.N.

örnekleri... Aynı zamanda Kanadalılar'ın bütün Amerikan radyo ve televizyonlarına anında ulaşma olanağı da var ki bu, felsefi karşılaştırma ve zıtlştırma ile eleştirel yargı tutumunu besliyor. Kanadalılar'ın büyük çoğunluğu, hava yoluyla Amerikan haber ve eğlence programlarını bedava almaktan da, toprağın üstünde de cömertçe bir konukseverlik ve komşulara özgü bir diyalogla karşıkışıya bulunmaktan da mutlu oluyorlar.

Bu elektronik çağında, Kanada'da kesin bir biçimde tanımlanmış ulusal ya da özel kimlikten yoksun olmanın avantajı, uzun süredir güçlü kimliklerle kutsanmış memleketlerde, giderek güçlenen ön biçimleme ve delik deşik olma sonucunu kimlik imajlarının sarsılmasıyla ortaya çıkıyor. Böylesine güçlü bir biçimde kazanmış karakteristikler olmadan yaşamasını öğrenmiş olan düşük profilli Kanadalı, süper güç durumunda varolmayan bir güvenliği ve öz güveni yaşamaya başlıyor. Elektronik çağda bütün hizmetler her yerde alınabildiğinden, merkezleşme imkansız hale geliyor. Oysa Kanada, zaten geniş hacmi ve küçük nüfusu dolayısıyla hiçbir zaman merkezleşmeyi başaramamış bulunuyor.

Kanadalılar'ın demiryolu "aygıt donanımı" vasıtasıyla aradıkları milli birlik, şimdilerde yeni yeni kapsamlı bir bilinçlilik yaratmakta olan elektronik koşullarda gündem dışı kalma yolundadır. Ancak bu kapsamlılık, ondokuzuncu yüzyıla özgü milli birlik ideasıyla aynı değildir; daha çok, çoğul sınır çizgilerinin bir sonucu olarak daha önce değinmiş olduğumuz politik ekümenizm halidir.

Milliyet ve siyaset açısından yüksek bir profile sahip olmak için kesin ve az sayıda politik ve kültürel sınırlara sahip olmak gereklidir. 1870'den sonra Almanya çoğul sınırlarının

içinde yüksek profilli bir kimlik yaratmak için çaba sarfetti. Sanayi çağında, merkezleşmiş ve yoğun kimlik imajına yönelik bu gayret, rekabetçi ticaretin bir parçası gibi göründü. Bugün eski sanayisel aygıt donanımı ıskartaya çıkmışken, Kanada'ya özgü düşük profilli kimlik ve çoğul sınırlar koşullunun, elektronik yaşantının en ideal şablonu olduğunu görüyoruz.

IV.

BİR DÖRTLÜ SÖZLÜĞÜ

Melekçilikten (Görsel Uzam)

Robotçuluğa (İşitsel Uzam)

Yerdeğiştirmenin İzini Sürmek

Dörtlüsel Sözlük

Denge durumu

- (A) Belirsizlik: Herhangi bir girdi, bazı durumları ya güçlendirir ya da şişirir
- (B) Sabitlik: Varolan homeyostazı ya da dengeyi ıskartaya çıkartır
- (C) Zemin: Dengenin daha eski bir modunu yeniden yaratır
- (D) İlerlemeci hareket: Limitlerine itildiğinde sistem kendi tarzına geri döner

Görsel Uzam

- (A) Sürekliliği güçlendirir: Hazne olarak uzam (Öklit-Newton)
- (B) Bağlantılılığı ıskartaya çıkartır
- (C) Homojenliği geri getirir
- (D) Sabit hâl koşuluna geri döner: Akustik uzam

Perspektif

- (A) Özel bakış açısını güçlendirir
- (B) Panaromik taramayı ıskartaya çıkartır
- (C) Uzmanlığı öne çıkartır
- (D) Kübizme, çoklu bakışa geri döner

Sayı

- (A) Çoğulluğu güçlendirir; nicelliği, örneğin mülkleri
- (B) Çentikleri, ideografları, çeteleleri ıskartaya çıkartır
- (C) Matematik işlemleri yaratır: Sıfır, boşluk, cebirsel tekillik
- (D) Kalabalığın profiline geri döner: Şablon tanıma

Saat

- (A) Mekanik enerjinin depolanması yoluyla çalışmayı güçlendirir
- (B) Zaman ayarlı kentte boş zamanı ıskartaya çıkartır
- (C) Tarihi bir sanat formu olarak öne çıkartır: Sabit kronoloji dolayısıyla insan hafızası tahtından iner (savaşlar, yenilgiler- 1066, 1763, 1945 vb.)
- (D) Onyedinci yüzyılın "Şimdiki Anın Kutsanması," Benedikten keşişlerin: "Laborare Est Orare" gibisinden aynı andalı şablon tanıma yoluyla (mit), sonsuz şimdiki hale geri döner

Kopernik Devrimi

- (A) Güneşin rolünü güçlendirir (merkez)
- (B) Kristal küreleri kenara iter
- (C) Samos'lu Aristarkus'un (MÖ 275) kuramlarını öne çıkarır
- (D) Görecelilik doğrultusunda altüst olur: Merkezler her yerde, sınırlar hiçbir yerde (akustik uzam)

Periyodik Tablolar

- (A) Sınıflandırmayı yoğunlaştırır
- (B) Simyayı gündem dışı bırakır
- (C) Aileler ve yapılar ideasını öne çıkartır; birliğin altını çiz-

mek için araştırmayı yeniden gündeme sokar

- (D) Erwin Schrodinger'in dalga kuramına (doğ.1887-öl.1961; kuantum mekaniğine dalga kuramı çerçevesinde yaklaşan ilk fizik kuramcısıdır; bu katkısından ötürü 1933 yılında Paul Dirac ile birlikte Nobel ödülü almıştır; yaşantısının son yıllarında yine kuantum mekaniği bağlamında felsefeyle de ilgilenmeye başlamıştır, Ç.N.) doğru geri döner

Atom Yapısı

- (A) Atomsal birleşmeyle güçlenme
(B) Yunanlılar'ın dört elementini ıskartaya çıkartır
(C) Eski atomcu kuramı öne çıkartır
(D) Leucippus ile Democritus'un solar yapı formunda çağdaş atoma (Nevtoniyan kuram/ Niels Bohr) altüst olur

Ayna*

- (A) Tekrarlama ve öz reklam yoluyla egoyu güçlendirir; Özünü tasvir için zemininden çıkartılmış figür enstrümanını yankılı eşlemesi: Rembrandt, vb.; Fonetik okuryazarlığa görsel yoğunlaşma yoluyla ek yapma: Tünel vizyonu
(B) Anonim maskeyi ve anonim görüntüyü (kostüm) ıskartaya çıkartır; kostümün yerini kişisel giysi alır
(C) Nergis modunu öne çıkartır (büyülü, metaforu tünel vizyonu); özünü tasvir: İzleyici olarak ayna, izleyici ve hayran olarak ressam)
(D) Tanıma olarak "yapma" sürecine geri döner, tekrar oynama; dıştan bakış, iç görüş haline gelir

* İngilizcesi *Mirror*, kaynak Latince: *Mirari*: Merak Etmek

Metafor

- (A) İlişkilere ilişkin kavrayışı güçlendirir
- (B) Simileyi, metonimi, bağlantılı mantığı ıskartaya çıkartır
- (C) Bir başka modda yeniden oynatma yoluyla anlamayı, "mana"yı öne çıkartır
- (D) Paralellığe, alegoriye geri döner

Konuşulmuş Söz*

- (A) Öz kavrayışı güçlendirir: Bilinçlilik (ötekisinin ne beyan ettiği)
- (B) İnsan-altıyı ıskartaya çıkartır
- (C) Geçmiş deneyimi öne çıkartır
- (D) Grup rekabetçiliği ve sınıf yapısı

Basılı Söz

- (A) Kişisel yazarlığı, amaç yönelimli, rekabetçi bireyi güçlendirir
- (B) Argoyu, lehçeyi ve grup kimliğini ıskartaya çıkartır, kompozisyonu ve icraatı ayırır, göz ile kulağın boşanması
- (C) Kabilesel elitizmi, tılsımlı daireyi ya da "sütun başlıklarına yazılan mısraları" öne çıkartır
- (D) Baskı yoluyla el yazmasından kitle üretimine altüstolmayla, anonim okuyan toplum ve "tarih duygusu" gelir

Kalabalık

- (A) Çoğalma ihtiyacını yoğunlaştırır

* Zihnin aynası: Bir ses tekrarlandığında ya da yansıtıldığında kanon, sesin aynasıdır.

- (B) Özel kimliği ıskartaya çıkarır
- (C) Paranoyayı öne çıkarır
- (D) Şiddete geri döner: Azalma korkusu

Giyinme

- (A) Kişisel enerjiyi güçlendirir: Silahlanma olarak giyinme
- (B) İklimi ıskartaya çıkarır: Isı denetimi olarak giyinme
- (C) Maskeyi, kupayı, grup (anonim) enerjisini geri getirir
- (D) Konvansiyonel elbiseye altüst olur (IBM giysi kodu)

Ev Yapma

- (A) Kişisel kapalı görsel uzam ("*Three Little Pigs*")*
- (B) Mağara, çadır, *vigvam*, kubbe
- (C) Vagonlu trenler, üstü kapalı at arabaları (öncüler), gezer ev kümeleri
- (D) Yüksek binalarda anonim kimlik

Kent

- (A) Bütün insan etkinliklerinin merkezleşmesini yoğunlaştırır
- (B) Köyü, kırsal olanı ıskartaya çıkarır
- (C) Homeyostatizi öne çıkarır: "Koşuşturma"
- (D) Banliyöye geri döner: Merkezden kaçış

Asansör

- (A) Maden ocakları için: Kazanılmış derinlik-gerçek "aşağı alt"

- * İngilizce, anlamı: Üç Küçük Domuzcuk, aynı evi paylaşan ve kendilerini yemeye hazırlanan bir kurtla karşı karşıya kalan üç sevimli domuz yavrusuyla ilgili, Batı dünyasına özgü, ünlü bir halk masalı, Ç.N.
- ** İngilizcesi: *Wigwam*; Kuzey Amerika kızılderililerine özgü çadır, Ç.N.

- (B) Basamaklar, merdivenler- hafifleyen yerçekimi
- (C) Hiyerarşi kadar gizli hazineleri de öne çıkartır
- (D) Yüksekçe çıkışa altüst olur: Asansörün yeni eşitçiliği

Yüksek Binalar (Gökdelen)

- (A) Kişiselliği güçlendirir
- (B) Topluluğu ıskartaya çıkartır
- (C) Katakombu öne çıkartır–bir apartman dairesi bir yuva değildir
- (D) Gecekonduya geri döner: Krize giren topluluk

Tekerlek

- (A) Bir yerden bir yere hareketi hızlandırır
- (B) Kızağı, sürülgeni, yağlı derileri vb. ıskartaya çıkartır
- (C) Yolları nehirler, skiler, kar otomobilleri olarak öne çıkar-tır (hareket eden yayayolları)
- (D) Bisiklet yoluyla uçağa geri döner

Pusula

- (A) Menzili ve seyrin kesinliğini güçlendirir
- (B) Yıldızları ıskartaya çıkartır
- (C) Astronomiyi bir sanat biçimi halinde öne çıkartır
- (D) Elektriksel çevreye geri döner: Dış sinir sistemi olarak elektrik devresi (kozmetik zemin)

Nakit Para

- (A) İşlemleri hızlandırır
- (B) Mübadeleyi ıskartaya çıkartır
- (C) Açık tüketimi öne çıkartır
- (D) Krediye ya da parasızlığa geri döner

Kredi

- (A) Enflasyonu hızlandırır, borçlanmanın artması vasıtasıyla
- (B) Tek başına sahiplenmeyi ıskartaya çıkartır; herşeyi kiralamayı teşvik eder
- (C) Nakitsiz toplumu öne çıkartır; mübadeleyi ve kendi işini kendin görü geri getirir
- (D) İflasa altüst olur

Emeklilik

- (A) Gelecek güvencesi imajını güçlendirir
- (B) Hayatta kalma mekanizması olarak tutumluluğu ıskartaya çıkartır
- (C) "Yeme Bahçesi"ni öne çıkartır (tüketicilik)
- (D) Yeterince ileri itildiğinde züğürtlükle sonuçlanır

Barut

- (A) Her türlü çelik zırhlı merminin menzilini artırır
- (B) Bireysel kişisel savaşı ıskartaya çıkartır
- (C) "Süpermen"i geri getirir-grup yönetimi
- (D) Toplu otomatlaştırılmış ölüme altüst olur

Buharlı Gemi

- (A) Denizleri aygıt donanımına açtı
- (B) Tahtadan seyir teknesini ıskartaya çıkarttı, belirsizliği ve keşif gezilerini ortaya çıkarttı
- (C) Turizmi yarattı: Programlı göçmenler
- (D) Demirden deniz gücü kullanarak merkezçiliğe altüst etti (eski yelkenli deniz gücünün merkezden kaçışı)

Demiryolu

- (A) Yatay gidiş-gelişi geliştirir; hızı artırır

- (B) Kızağı, sürülgeni, vagonu, atlı arabayı ıskartaya çıkartır
- (C) Sınır topraklarını ulaşılır hale getirir; hareket eden yaya yolları gibi nehirsî trafiğin kolaylığını öne çıkartır
- (D) Bisiklet yoluyla uçağa geri döner

Telgraf

- (A) Yalıtılmış olayı, kapsamlı bir haber hattı halinde güçlendirir; ön sayfa içeriğinin yerini, çözümlemeden anında rapor vermeye doğru değiştirir
- (B) Addison ve Steele* tarzı haber bültenlerini ve kişisel bakış açısını ıskartaya çıkarttı
- (C) Anonim ya da grupsal katılımı öne çıkarttı; örneğin Baltimore'un aniden Vaşington'daki Kongre'yle ilgili olaylardan haberdar olması gibi (1844)
- (D) Dinamik bir yayın moduna geri döner, gazete ön sayfası, bağlantısız zaman temelli malzemenin bir mozayığı haline gelir

Fotoğraf Makinası

- (A) Enstantane fotoğraf, bireysel kullanıcı saldırısını güçlendirir; zihnin yansımali Locke modeli
- (B) Özedönüklüğü sağlayarak konuların kişiselliğini ıskartaya çıkartır
- (C) Geçmişî şimdiki hâl olarak öne çıkartır; kabilesel anonim imaj halini öne çıkartır; konu için özedönüklük
- (D) Kamu alanına geri döner-foto muhabirliği ve sinema

* Her ikisi de 1672 yılında doğmuşlardır; Oxford'da öğrenim görmüşlerdir; değişik işler yaptıktan sonra birlikte çıkarttıkları bültenin adı *The Spectator* dur; *The Spectator*, 1711-1714 yılları adasında 555 sayı yayımlanmış, her bir sayı 2 ila 4 bin adet basılmıştır; İngiltere'de, süreli yayınların ilk kuşağının en parlak yıldızıdır, Ç.N.

Elektrik Işığı

- (A) Görsel bir figür olarak uzamı güçlendirir ve onu zemine döndürür; gündüzün içinde anında gece
- (B) Görsel olmayanın gizemini ıskartaya çıkartır; ayrıca kandilleri, lambaları, yağı, gazı
- (C) Gündüze özgü etkinlikleri büyük ölçekte öne çıkartır, yani gece basketbolü; dışsal ışığı (güneş) ayrıntılı manipölasyonlar için içeri alır; yani beyin cerrahisi
- (D) Lusseyran'ın dediği gibi geri dönme körlüktür. Dışsal vizyon içsele altüst olur; figür ile zemin birleşir

Otomobil

- (A) Kişiselliği güçlendirir: İnsanlar arabalarında yalnız olmak için dışarı çıkarlar
- (B) Atlı arabayı, üstü kapalı atlı arabayı ıskartaya çıkartır
- (C) Bir araştırmacılık duyusunu öne çıkartır: Parlayan zırhı içindeki şövalye
- (D) Limitine itildiğinde araba kenti*, banliyöye** geri döndürür; bir sanat formu olarak yürüyüşü geri getirir

Fermuar

- (A) Tokayı, kopçayı güçlendirir
- (B) Düğmeleri, çıtçıtları ıskartaya çıkartır
- (C) Klasik, kabarık elbiseleri geri getirir
- (D) (Velkro'ya) Yapışkan fermuara altüst olur

* İngilizcesi: *Urb*, Ç.N.

** İngilizcesi: *Suburb*, Ç.N.

Uçak

- (A) Dikey ve yatay gidiş-gelişi güçlendirir
- (B) Tekerleği ve yolu, demiryolunu ve gemiyi ıskartaya çıkartır
- (C) Havai perspektifi, bir minyatürleştirme ruhuyla birlikte geri getirir
- (D) Uzaktan yönlendirilen mermiye geri döner, gezegeni genişletilmiş kente dönüştürür; kent küreselleşir

Elektrikli Medya

- (A) Aynı andalık alanının ve hizmet çevresinin enformasyon olarak güçlendirilmesi
- (B) Bölümlü görseli, bağlantılıyı ve mantıksalı ıskartaya çıkartır
- (C) Bilinçaltını, işitsel-dokunsal diyalogu öne çıkarır
- (D) Eterleştirme: Gönderici gönderilir

Mikrofon-PA Sistemi

- (A) Bireysel konuşmayı ve tonlama çeşitliliği güçlendirir
- (B) Büyük orkestrayı, Latin orkestrasını, büyük operayı ıskartaya çıkartır
- (C) Grup katılımını geri getirir; ritmik yeniden oynama
- (D) Kişisel olandan anonim ses kaynaşmasına altüst olur

Radio-Televizyon

- (A) Bütün gezegene (bölgesel) aynı anlı ulaşılabilirliği sağlar- Herkes: "Havadayken her yerdesinizdir"
- (B) Telleri, kabloları ve fiziksel malzemeleri ıskartaya çıkartır
- (C) Kabilesel ekoloji çevrelerini öne çıkarır: Yankı, travma,

paranoya ve ayrıca uzamsal, müziksel ve akustik olanın önceliğini geri getirir

- (D) Global köy tiyatrosuna geri döner (Orson Welles'in *Marşlılar'ın İşgali*: Seyirci yok, yalnızca aktörler

Xerox

- (A) Baskı sürecinin hızını artırır
(B) Montaj kitabı ıskartaya çıkartır
(C) Sözel geleneği, komiteyi geri getirir
(D) Geri dönüş, "herkes bir yayıncı"dır

Anında Tekrar Oynatma*

- (A) Yaşanmış olanın anında tekrar oynatılması klişeye eşitlenir; düşünsel kavrayışı güçlendirir
(B) Yalnızca temsili ve kronolojik olanı ıskartaya çıkartır
(C) "Anlam"ı öne çıkarır (I.A.Richards**)
(D) Bireysel yaşantıdan şablon tanımaya, arketipin doğasına altüst olur

Komite

- (A) Otoritenin grup imajını güçlendirir
(B) Bireysel sorumluluğu ıskartaya çıkartır
(C) Diyaloğu geri getirir
(D) Uzmanlaşmış işten anonim role geri döner

* İngilizcesi: *Replay*, Ç.N.

** Doğ. 1893- öl. 1979; son görevi: Harvard Üniversitesi İngiliz Dili Fakültesi dekanı; yeni retoriğin babası addediliyor; En ünlü eserlerinden biri *Meaning of Meaning*; anlamı: Anlamanın Anlamı, Ç.N.

Telefon

- (A) Kişisel sesin etkisini ve hızını genişletir
- (B) Bir aygıt donanımı olarak bedeni ortadan kaldırır; bedensiz bilinçliliği yaratır
- (C) Telepatî duyusunu öne çıkartır
- (D) Konferans görüşmesi ya da telekonferans gibi, birkaç abonenin birden bağlandığı telefon hattına, çoklu varlığa geri döner

Bilgisayar

- (A) Mantıksal ardışık hesaplamaları ışık hızına çıkartır
- (B) Mekanik süreçleri ve bütün ardışık işlemlerdeki insan mantığını ortadan kaldırır ya da baypas eder
- (C) "Sayılar herşeydir" felsefesini öne çıkartır ve sayılandırmayı bir dokunmayla kitlesel sayıma indirger
- (D) Ardışık olandan aynı anda olana altüst olur; akustik olanı, şablon tanıma üretecek biçimde görsel uzam üstünde hızlandırır

Kablolu TV

- (A) Sinyal yakalamanın kalitesini ve ayırdediciliğini güçlendirir
- (B) Hava dalgalarıyla yapılan yayını ıskartaya çıkartır
- (C) Noktadan noktaya (gemiden kıyıya) yapılan eski yayın şablonunu öne çıkartır
- (D) Geri gelen ev yayıncılığına altüst olmadır

Teletekst

- (A) Basılı radyo: ilk radyolar gibi başlık servisini güçlendirir; örnek, H.V. Kalterborn*
- (B) Uzun uzun TV seyretmeyi ıskartaya çıkartır; izleyici, hizmeti, seçici olarak kısa aralıklar için kullanır

- (C) Sessiz film diyalog çizelgesini, resimyazıyı ya da cinası** öne çıkarır; teletip formatı
- (D) Eyleşimli vidyo-tekst'e geri döner; nitel veri filtresi veri bankası yoluyla

Eletronik Fon Transferi (Veri tabanı)

- (A) Telefon hatları ve veri tabanı yoluyla malların ve hizmetlerin akışını güçlendirir
- (B) Mübadeleyi ve nakit parayı ıskartaya çıkarır
- (C) Gereksiz gösterişi, aşırı kredi yüküyle birlikte öne çıkarır
- (D) Katıksız statü olarak yoğun bir kredilendirilebilirlik haline geri döner (parasızlık)

Uydu

- (A) Global enformasyon alışverişini güçlendirir
- (B) İmajlar yararına dili ıskartaya çıkarır (analog olanın yerine dijital olan)
- (C) Eski pusula gibi dünya görüşünü öne çıkarır
- (D) İkonsu fantezilere geri döner

Global Medya Şebekesi

- (A) Global temelde anında farklı farklı medya yayılımı: Aynı andalı gezegesel besleme ve karşı besleme
- (B) Gerçek zamanda kodlama ve şifre çözme yönündeki insan yeteneğini ortadan kaldırır
- (C) Babil Kulesi'ni geri getirir: Eterde grup sesi
- (D) Uzmanlığın yitimine geri döner; programlanmış dünya

* Yayın hayatına 1921 yılında başlamış olan, Amerika'nın en ünlü radyo sunucularından biri; hiç yazılı metin kullanmamış, yalnızca irticalen konuşmuştur, Ç.N.

** İngilizcesi: *Pun*; anlamı: Kelime oyunu; Ç.N.

Notlar ve Referanslar

Buradaki referanslar, kısa olsunlar diye, tanımlama yapmak için daha fazla ayrıntı gerekmediğinde yazarın adına ve ana başlığa yapılmıştır. Bütün ayrıntılar bibliyografyada bulunacaktır.

1. Bölüm Rezonans Yapan Aralık

1. Sol ve sağ beyin düşünsel anlamda diyakronik ve senkronik olarak işlev görür. Yarıküreler, duyumsal tercihler bazında asimetrik olmakla birlikte zihinsel birlik doğrultusunda işbirliği yaparlar. Burada "diyakronik," bir ideanın ya da nesnenin ardışık zaman içinde yaşanması (yani gün be gün) anlamında kullanılmıştır. "Senkronik" ise, bir ideanın ya da nesnenin, yıllardan oluşan bir dönem boyunca kolektif olarak yaşanması (yani bir çağdan bir çağa) anlamına gelir. Analitik psikolojideki bireysel bilinçlilik ile Jung'un "kollektif bilinçsizliği" arasında ima edilen farklılık da budur. Joseph Bogen'in, yaratıcılıkta, senkron yapan ve yan yana duran zihnin rolü üstüne, Jerome Bruner, Joan Miro ve Henry Moore gibi farklı figürlerin fikirlerine ilişkin düşünceleriyle karşılaştırınız; "The Other Side of the Brain, III: The Corpus Callosum and Creativity," ss.198-202. Ayrıca bkz. Barrington Nevitt'in, Dekart'ın, Saussure'nin ve Levi-Strauss'un çalışmalarındaki senkronik ve diyakronik

yapıları gözden geçirdiği *The Communication Ecology*, ss. 51-57.

2. Sınır çizgisi olarak rezonans yapan aralık: Görsel uzamın -diyakronik-eğilimi, sol yarıküredeki duyumsal etiketleme ve hiyerarşi tercihine (çizgisel-nicel) bağlıdır. Sağ yarıkürenin -senkronik- eğilimi ise, esas itibarıyla gestalt ya da şablon oluşturmadır (konfigürasyonel-nitel); yani tekilin karşısında holistik. Yan yana duran /senkronik zihinle işbirliği yapan seçmeli/diyakronik zihin, insan bilincinin, T.S.Eliot'un "Burnt Norton," The Four Quartets (1934) başlıklı eserinde ima ettiği gibi insan eliyle oluşturulmuş herhangi bir yapının doğasında var olan geçmiş, şimdiki zamanı ve gelecek zamanı hissetmesini sağlar.

*Time present and time past
Are both perhaps present in time future
And time future contained in time past
If all time is eternally present
All time is unredeemable*

Türkçe anlamı:

Şimdiki zaman ve geçmiş zaman
Belki her ikisi de gelecek zamanın içinde
Ve gelecek zaman da geçmiş zamanın içinde
Bütün zamanlar eğer, sonsuza kadar varsalar
Kurtulamazlar o takdirde birbirinden bütün zamanlar (çn.)

Kaynak: Marshall McLuhan ile Karşılıklı Görüşme, 21 Nisan 1978.

3. Bu haliyle dörtlü, insan eliyle oluşturulmuş olan yapının bütün yaşantısını açığa çıkardığından, bir sağ-beyin fenomeni olarak kabul edilmelidir (konfigürasyonel-nitel). Tümüyle olgunlaşmış dörtlü, da-ima, yan yana duran dört süreç şablonu açığa çıkartır (A:B iken C:D); ama genel bir tümleyici konumunda, kutuplaştırıcı değil. Aşındırıcı ilişkinin, örneğin, McLuhan varsayımında tanımlandığı gibi güçlendirme ve ıskartaya çıkartmanın, şairin geleneğe bağlı çabasıyla bir ilintisi vardır; örneğin gerçekten yeni olan her şiir geçmiş anımsatır ve Homer'den günümüze bütün şiirin tarihsel iç ve dış koşullarını değiştirir. İnsan eliyle oluşturulmuş bir yapıyı bugün kullanmak, kaçınılmaz olarak, geçmişteki kullanımlarını yeni iç ve dış koşullar içinde öne çı-

kartır: Nostalji. T.S. Eliot'un denemesi "Tradition and the Individual Talent," *Selected Essays* (1950), ss.2-11, özellikle s.4 ile karşılaştırınız. Olgunlaşmış her dördü, kabaca tamamlayıcı bir denge hali içinde olan iki figür-zemin durumu içerir (güçlendirme ve ıskartaya çıkartma; öne çıkartma ve tersine döndürme) ki eğer farkına varılırsa bu, aynı anda, McLuhan tarafından "kapsamlı kavrayış" olarak adlandırılan bir iç görüş yaratır. C ya da bütünsel kavrayış, bütün figür-zemin ilişkilerini aynı anda algılama kapasitesidir ve görsel uzamın eğiliminin başat olduğu yerde ortaya çıkmaz; tıpkı... kesintisiz hareket ve değişimin... devir yapan doğasının eski Çin irfanunca Tao'nun ying/ yang ilkesiyle algılanması gibi. Capra, *The Tao of Physics*, ss. 106-108 ile karşılaştırınız. Ayrıca bkz. Powell'in *The Tao of Symbols*, ss. 102-110; *Oracle Bones, Stars and Wheelbarrows*, Frank Ross, Jr. ss. 28-35.

4. Rubin'i izleyen McLuhan varsayımında figür terimi, J.E.Bogen'in "bir iskelette iki zihin" yaklaşımına uygun olarak sol-beyin kavrayışını içeren bir terimdir. Figürü zihinsel dikkatin bir alanı olarak yalıtılmak, genellikle bütünsel çevreden tekil unsurları ayırmak demektir. McLuhan *zemin* terimini çoğunlukla, bütün çevresel ortamdaki figürlerin tamamını aynı anda duyumsayan (konfigürasyon: Figürlerin kitlesel bir hali) sağ-beyin kavrayışının bir özelliğini kastetmek amacıyla kullandı. Dördül çözümlemede insan eliyle oluşturulmuş her yeni yapı, ister idea ister nesne olsun, zemin üstünde figür olarak etkilemek suretiyle çevreyi yeniden biçimlendirir; ama aynı zamanda zemin de değiştirilmiştir ve insan eliyle oluşturulmuş olan yapının kullanılmasını yeniden biçimlendirir. Bkz. James Striegel'in yayınlanmamış doktora tezi, "Marshall McLuhan on Media," bl. IV, "The Analogical Model," özellikle ss. 100-114.

5. Sineztezi için bkz. Gombrich, *Art and Illusion*, ss. 366-368, ayrıca ss. 370-371, 373-375; öğrenme ve kopya eden değil temsil eden olarak sanat için ss.172-174, 308, 320-321, 324, 356-358, 394 ile karşılaştırınız.

6. Biçimsel neden etkili nedenin karşısında: Eski Yunan hukuk mahkemelerinde biçimsel neden kavramı, onun bir şeyin özünü (bir şeyi onun vasıtasıyla bildiğimiz biçimi ya da "ne olduğu") tanımlayan formül ya da tanımı olduğuydu. Rönesans'dan önceki yüzyıllardan birinde Aristotelyan biçimsel neden, etkili neden lehine terkedildi. Biçimsel

neden kendisini, çevremizdeki, yaşadığımız yerdeki bütün unsurların insani terimlerle süregelen dönüşümüyle ilgilendirir. Yunan büyükleri arasında biçimsel neden sorusu, hemen hemen tümüyle insan eliyle oluşturulmuş yapının ahlak ve etik açısından değer olup olmadığı ideası etrafında toplanıyordu. Bugünkü gibi o zaman da etkili neden, insan eliyle oluşturulmuş olan yapıyı, insani koşulları dikkate almaksızın basitçe teknik kullanımı çerçevesinde tanımlar (yani bilimsel determinizmin altını çizen unsur). Marshall McLuhan, insan eliyle oluşturulan bütün yapılar kullanıcının uzantıları olduğuna göre (*Understanding Media* ile karşılaştırınız), insan eliyle oluşturulan bütün yapıların, insan konuşmasını, dilin birer biçimi oldukları ifade eder. Aristo'dan bile gerilere giden eski logos duyusu, kanıta gerek almaksızın, insan eliyle oluşturulan yapının, bir gereklilik duyulduğu anda, fiziksel biçimi henüz ortaya çıkmamış olsa bile zihinde yaratıldığını-insan eliyle oluşturulmuş bütün yapılar kendilerini zeminle ilişkili olarak tanımladıklarına göre, kültürün evrimsel doğası tarafından zorlanan bir olay- kabul ederdi. Örneğin Çinliler, başlangıçta barutu dinsel törenler için kullanıyorlardı, savaş için değil.

7. İnsanoglu teknik evrim için biyolojik evrimi terkettiğinde (oklar ve yaylar da kuyruğumuzu kaybetmemiz kadar evrimin birer parçasıdır) insan eliyle oluşturulan yapılar, bir teknolojinin yerini öteki aldığı anda arada oluşan uçuşumu köprülemek için sözcükler gibi işlev görmeye başladılar (Yunanca *metapherein* ve Latince *transferre*; anlamı: Öte yakaya taşımak). Metaforlar olarak insan eliyle oluşmuş yapılar, belli bir kültürün kavrayışını karakterize eden o anahtar metaforları biraraya getirip özetlemek suretiyle, çağın başat kavramlarını tanımlarlar. *The Communication Ecology*, s. 104'de Barrington Nevitt, McLuhan'ın teknolojik metafor hakkındaki düşüncesini aşağıdaki gibi özetliyor:

İnsan tarihinin her aşamasında, başat teknolojiler, varoluşun tanıdık olmayan cephelerini tanıdık biçimlere çeviren güncel metaforları yansıtırlar... İsa'yı izleyen dönemde zikirler, tarıma ve eviçi sanatlara, balıkçılığa ve deniz yolculuklarına ve kabilesel savaşçılığa ilişkindi. O dönemin bin yıllık metaforu Bahçe'ydi. Gutenberg'den ve Rönesans'dan sonra, mekanik kuvvetleriyle nedenin çağında yol gösteren perspektifler ve bakış açıları, te-

leskoplara ve mikroskoplara, su gücü ve saatli iş, seyir ve barut idi. Birinci Sanayi Devrimi'nde buharlı makineler, çizgisel demiryolları, üretim hatları, aşamalı ilerleme, evrim ve kayıp bağlar vardı. Bu dönemin yüzyıllık metaforu Makina'ydı. Bugün, İkinci Sanayi Devrimi'nin orta yerinde alanlardan, geribeslemelerden, kuvantum sıçramalarından ve ışık hızıyla yolculuk eden enformasyondan bahsediyoruz.

McLuhan dilin kültür olduğunu varsayarak ve insan eliyle oluşmuş yapıların sözcükler olarak işlev gördüğünü kanıta gerek görmeksizin kabul ederek Sapir* ile Whorf** tekrarlamış oldu. "Logos, hem ideayı hem nesneyi sarıp sarmalar."

8. Zihnin öteki yönleri gibi hafızanın da sinir sisteminin büyük bir bölümünde depolandığını ve hafızanın, örneğin "bir fotoğraftan ziyade bir hologram gibi" olduğunu aydınlatan yeni kanıtlar bulundu. Cooper, Leon ve Imbert, Michael "Seat of Memory," *The Sciences* (Şubat 1981) ile karşılaştırdınız.

9. Möbius şeridinin*** topolojisi, değişiklik oranlarıyla ilişkili, çizgisel olmayan differansiyel eşitliklerin çözülmesinde yararlı yeni bir matematik dalını somutlaştırmaktadır. Marshall McLuhan, yeni bir entellektüel amblem olarak bu türden bir tipolojinin****, dörtlünün süreç şablonlarının devamlı olarak değişen ilişkisini açıklamakta yararlı olacağını düşündü. Möbius şeridinin tek yanlı karakteri, "çifte uçları

* Sapir, Edward, 1884-1939, ABD'li linguist, antropolog ve Amerikan kızıl derililerinin dilleri üstüne uzman; en çok tanınan eseri, "Language: An Introduction to the Study of Speech, 1921, Ç.N.

** Whorf, Benjamin Lee, 1897-1941, ABD'li linguist; dilin düşünce ve kavrama süreçleriyle ilişkisi, İbranice ve İbrani düşüncesi, Meksika ve Maya dilleri ve Hopi diline ilişkin çalışmalarıyla tanınır, Ç.N.

*** Möbius, August Ferdinand, 1790-1868, Analitik geometri ve topoloji üstündeki çalışmalarıyla tanınan Alman matematik ve kuramsal astronomi bilgini, Möbius şeridi olarak anılan, dikdörtgen biçimindeki bir şeridin bir yarım devir yaptırılarak döndürülmüş iki ucunu birleştirilmesiyle elde edilen topolojik uzayı bulan iki matematikçiden biri, Ç.N.

**** Metinde topoloji olarak geçiyor ama topoloji daha uygun, Ç.N.

bağlı" iki figür-zemin arasındaki baskı ilişkisini olduğu kadar, biçimsel nedenin özelliklerini de (senkronik, çokmerkezli ve holistik) gösterebildirdi. Etkilerin çizgisel olmayan koşullarda matematik olarak ifade edilmesinin yolu için Albert W.Tucker'a ve Herbert S. Bailey Jr.'a başvurunuz, "Topology," *Scientific American*'da (Ocak 1950), ss.18-24, özellikle s.24.

10. Dörtlüde ifade edilen birleşik çifte uçlar ya da ve-herikisi de kavrayışı, sanatçılar tarafından uzun süredir ayna imajı olarak kullanılıyor. Dörtüsel olarak tarihin gerilerine doğru ayna (İngilizce mirror; Latince, mirrari; anlamı: Merak etmek), zeminden çıkma figür halinde, tekrarlama ve benliğin reklamını yapma suretiyle egoyu güçlendirir. Tünel vizyonu gibi ayna da görsel yoğunlaşmayı teşvik eder. Ayna, kabilesel benliği, anonim maskeyi ıskartaya çıkartır ve özel, özel durumlar için özel giysiyi zorlar. Ayna ne kadar çok kullanılırsa benlik o kadar yalıtılmışlığa ipnotize olur ve bu, kişinin gizli duygularının açığa vurulmasını sağlar. Dışa bakış, içgörüş haline gelir. Vide, *Girl Before a Mirror*, Pablo Picasso, 1932; *Portrait of Gala*, Salvador Dali, 1935 (her iki çalışma da New York Modern Sanat Müzesi'nde sergilenmektedir).

2. Bölüm Tekerlek ve Aks

1. T.S.Eliot, *Selected Essays*.

2. McLuhan ve Watson, *From Cliche to Archetype*, ss. 118-119.

3. Arketipsel bilinçsizlik hakkında karşılaştırma: *From Cliche to Archetype*, ss. 21-23.

4. C.G. Jung, *Psyche and Symbol*, s. XVI.

5. Jean Piaget, *Structuralism*, ss. 52-57, özellikle s.57.

6. Zamanda ve uzamda medya bağlantılı kültürel yer değiştirmeler: Harold Innis, *The Bias of Communication* ile *Empire and Communication*'da, insansal örgütler, kültürel durumları biçimlendirmek konusunda elde bulunan farklı araçlara bağlı olduğundan, farklılaşan şablonlara ve yapılara ilişkin birçok tarihsel gözlem yapmıştır. Bu ilkeye ilişkin olarak sık sık çizdiği tablolarından biri, yazma malzemesi olarak bir yanda taşın, öte yanda kağıdın kullanımlarının sözkonusu olduğu iki tür

bürokrasidir. Yazma malzemesi olarak taş, kiremit ya da kil kullanıldığında bürokrasi ya da ilgilerin ve enerjilerin insansal örgütlenmesi, zaman içinde kararlılığa adanmış rahipçe bir biçim alır. Kağıt geniş olarak el altında bulunduğu bürokrasi, uzamın kontrolüne ilişkin güçlü ilgiyle askeri bir biçim alır. (*The Technology of Man*'de Derek Birdstall ile Carlo W. Cippola, ilk kile yazmanın, örneğin, Sümerler'in rahip kastınca toplanan tapınak vergisini, yılların ötesine sistemleştirmek amacıyla kullanıldığına; ilk Mısırlılar'ın, zaman içinde hacim kazanan askeri ve diplomatik iletişimde, gerek çivi yazısıyla gerekse el yazısı hiyeroglifle yazmak için papirüs kullandıklarına işaret ediyorlar.) Innis, yalnızca insan örgütlerinin dış şablonunda, farklı iletişim araçlarından kaynaklanan değişikliklerin zaman ve uzam içinde incelenmesiyle değil, daha çok, bu değişikliklere konu olan halkların kavrayışsal yaşantılarında yer alan değişikliklerle ilgileniyordu. Yeniliklerin ve değişikliğin içsel ve dışsal cepheleriyle, bir figür-zemin arayüzeyi olarak birbirlerine göre ileri geri hareket ettirmek suretiyle oynamıştı.

7. Dördül geri dönme (aşırı veri yükü şablon tanımaya eşitlenir): Bu, merkezleşmenin çokmerkezleşmeye, aygıt donanımının yazılım donanımına, işin role geri dönmesidir. Bkz. Marshall McLuhan ve Barrington Nevitt, *Take Today: The Executive as Dropout* (Newyork: Harcourt, Brace, Jovanovich, 1972).

8. H.J.Eysenck, "Personality and the Law of Effect," *Pleasure, Reward, Preference*'da, s. 133.

9. Thomas Kuhn, *The Structure of Scientific Revolutions*, s. 24.

10. Saussure, *Course in General Linguistics*, s.81

11. E.R.Leach, *Claude Levi-Strauss*, s.15.

12. Leach, *Claude Levi-Strauss*, ss.7-8.

13. Leach, *Claude Levi-Strauss*, s. 22.

14. Leach, *Claude Levi-Strauss*, s. 23.

15. John C. Lilly, *The Centre of Cylone*, s.67.

16. Anaïs Nin, *D.H.Lawrence*, s. 33.

17. Jacques Ellul, *Propaganda: The Formation of Men's Attitudes*, s. 15.

18. Ellul, *Propaganda: The Formation of Men's Attitudes*, s.9.

19. Georges Gusdorf, *Speaking (La Parole)*, ss. 42-43.

20. Jacques Lusseyran, *And There Was Light*, s.144.
21. Nan Lin, *The Study of Human Communication*, s.192.
22. Aristo, *De Anima* (III. kitap, viii. bölüm), 432/b.
23. C.M. Turbayne, *The Myth of Metaphor*, s.11. Edebiyatın tam bir bibliyografyası Metaphor'da verilmiştir: Warren A. Shibles tarafından kaleme alınmış *An Annotated Bibliography and History* (Whitewater, Wisconsin: The Language Press, 1972.).
24. *The Rhetoric of Aristotle* (III. kitap, IV. bölüm), s.192.
25. Paul Ricoeur, *The Rule of Metaphor*, s. 19.
26. Ricoeur, *The Rule of Metaphor*, s.21.
27. Ricoeur, *The Rule of Metaphor*, s.34.
28. *Enkyklios paideia* için H.I. Marrou, *A History of Education in Antiquity*, ss. 176, 210-211 ile karşılaştırınız. Ayrıca bkz. H.I. Marrou, *Saint Augustine et la fin de la culture antique*, ss. 123-124.
29. Görsel baskının, fonetik alfabe yoluyla yükselmesi hakkında ayrıntılı bir tartışma için, Marshall McLuhan tarafından kaleme alınmış olan *The Gutenberg Galaxy*'ye başvurunuz; ayrıca Febvre ve Martin tarafından kaleme alınmış *The Coming of the Book*'la karşılaştırınız (Londra: NLB Atlantic Highlands; Humanities Press (1976) ve *Ramus, Method and Decay of Dialogue*, Walter Ong (Cambridge: Harvard University Press, 1958).

3. Bölüm Görsel ve Akustik Uzam

1. Lusseyran, *And There Was Light*, ss. 23-24, 48-49.
2. F.M. Cornford, "The Invention of Space," *Essays in Honor of Gilbert Murray*, ss. 215-235.
3. Eflatun'un müriti olan Çiçero'nun eğitimi, *logosun* (sözün ilkel bir ifadesi) kozmosu yapılandırdığı ve insanoğlunun varoluşuna akılcı bir dünya düzeni ya da sağduyu aşıladığı yönündeki eski bir kullanımın etkisi altındaydı. *Heraclitus: The Cosmic Fragments*, ed. Geoffrey S. Kirk (Londra: Cambridge University Press, 1954), ss. 70, 396, 403. Ayrıca Harold Innis, *Empire and Communications*, s. 76'da "insanoğlunun konuşmasının yapısı, dünyanın yapısının somutlaştırılmışıydı. Çiçero'nun, hem düşüncenin hem de duygunun (*inventio, dispositio, elocutio*,

memoria ve pronuntia) bir değişimi olan belagat kuramı, ortaçağ üniversitelerinde ilk dört yılda öğretilen dilbilgisiyle belagat ve mantık dersleri için akademik bir tutamak haline gelmişti; bir tür özet için Marcus Tullius Cicero, *De Oratore*, çev. E.W.Sutton ve H.Rackham (Cambridge: Harvard University Press, 1967), ss. 97-109'a başvurunuz.

4. Cornford, "The Invention of Space," s. 219.

5. S. Giedion, "Space Conception in Prehistoric Art," *Explorations in Communication: An Anthology*, s. 77.

6. Sonsuz şimdiki hâl: Carpenter'in ilk taslak denemesi "Thinking Through Language"ın, Toronto Üniversitesi, Centre for Culture and Technology'de yapılan bir öğrenci tartışmasında, Edmund Carpenter ile Marshal McLuhan arasında gerçekleşen bir görüş alışverişinin genişletilmiş halinden özetlenmiştir. Ayrıca, Dorothy Lee, "Lineal and Nonlineal Codifications of Reality," *Explorations in Communication: An Anthology*, ss.136-154'e başvurunuz.

7. Bilim Kütüphanesi Doğu Asya Tarihi Bölümü yöneticisi Joseph Needham'a göre (Cambridge Üniversitesi, İngiltere), Çinliler ticaret gemilerini Afrika'ya 1433 yılında, Vasco de Gama keşif gezilerine yapmazdan 65 yıl önce göndermişlerdi.

8. Eric Havelock, *Origins of Western Literacy*, s. 43.

4. Bölüm Yarıkürelerde Doğu Batı'yla Karşılaşıyor

1. Saussure, *Course in General Linguistics*, ss. 11-13, 77-81, 95, 232.

2. Korpus kallosum, neo-korteksin aşikar bir biçimde bağımsız olan iki yarıküresi arasında bir doku köprüsüdür (ya da katı kitle) ve yarıküreler arasında, "bilinçliliğin" doğasını dış dünyanın bütünleşmiş bir modeli olarak tanımlayan sabit sinirsel alışverişi sağladığı anlaşılmaktadır. Richar M. Restak, *The Brain: The Last Frontier*, ss.187-202. Kalın bir sinir telleri şeridi olan corpus callosum, sol ve sağ beyne girer (birleşik ya da neo-korteks) ve işitsel-dokunsal yapı ile sözel olmayan düşünce (sağ yarıküre) ile hesaplama, konuşma, yazma ve genel dil yeteneklerini (sol yarıküre) koordine eder. İşitme, sol ve sağ görsel alanlarının yönetilmesi gibi ellerin işlevleri de yarıküreler arasında çapraz bir temelde

birleştirilmiştir. Batı kültüründen birçok insan için sol-beyin başattır. Esas olarak işitsel-dokunsal işlevler ve şablon tanımayla ilgilenen sağ beyin geri planda kalır. Yarıküreler arasında bütünleşme, sol beynin başatlığı yüzünden sakatlanmış ya da yaralanmış gibi görünmektedir. (Kitaptaki şemalar, Joseph Bogen'in yardımcı referansıyla büyük oranda, Wilder Penfield ile Robert Sperry'nin çalışmalarından alınmıştır.) Bkz. Galin, David, "Hemispehere Specialization: Implications for Psychiatry," *Biological Foundations of Psychiatry*, ed. R.G. Grenell ve S. Gabay, ss. 154-156.

3. Restak, *The Brain*, ss.167-169.

4. Bir mozayişe benzeyen beyin: Nörocerrah Wilder Penfield'in yaşayan insan beyni dokusu üstündeki galvanik sondajları şunu göstermiştir: "Denek, başlangıçta durumun içinde oluşturduğu heyecanı ve bu deneyimin ilk başında kendi kendisine oluşturduğu, ister doğru olsun ister yanlış, yorumun aynısını yine hissetti (*elektrikli sonda içine sokulduğu zaman*). Demek ki uyarılmış hatırlama, geçmiş sahnelerin ya da olayların kesin fotoğrafik ya da fonografik yeniden üretimi değildir. Hastanın gördüğünün ve işittiğinin ve hissettiğinin ve anladığının yeniden üretilmiştir." (Wilder Penfield, "Memory Mechanisms," *A.M.A. Archives of Neurology and Psychiatry*, cilt 67 (1952): 178-198).

5. Josephine Semmes, "Hemispheric Specialization: A clue to Possible Mechanism," *Neuropsychologica*, ss.11-26.

6. Bilinçlilik ve yarıküreler: Beyin kökündeki doğrusal oluşum alanı, bilinçliliğin ön koşulu olan uyanıklığın denetiminden sorumludur. Yazarlar, işlevleri yarıkürelere yerleştirmek suretiyle bir keyfiyet olarak bilinçliliğin, beynin bütün bölümleri gibi omurliliğin unsurlarınca da içerilmediği yönünde bir düşüncüyü yaymak istiyor değillerdir. Bkz. A.R.Luria, *The Working Brain*, çev. Basil Haigh (1973), ss. 43-67. Beyin yarma çalışmalarında bilinçliliğin tarifi için bkz. Ornstein, Robert E., *The Psychology of Consciousness*, ss. 16-19.

7. Joseph E. Bogen ve Glenda M. Bogen, "The Other Side of the Brain III: The Corpus Callosum and Creativity," *Bulletin of the Los Angeles Neurological Societies*, cilt 34, no.4 (Ekim 1969): 198-202.

8. R.J.Trotter, "The Other Hemisphere," *Science News*, s.220.

9. Trotter, "The Other Hemisphere," s.220, 219 (beynin işlev şemasıyla karşılaştırınız).

10. Beynin işlev şeması: R.J. Trotter'ın şeması, korteksin yarıkürelere ilişkin olarak, çoğu son 20 yılda edinilen bilimsel anlayışı yansıtmaktadır. Sıradan insan beyнинin korteksi, korpus kallosum adı verilen ve yarıküleler arasındaki diyalogun aracısı olduğu anlaşılan kitlesel sinir telleri vasıtasıyla birbirine bağlanmaktadır. Ancak 1950'li yıllardan sonradır ki insandaki önbeynin bu ek yerleri bilinçli bir biçimde birbirinden ayrılmış ve yarıkülelerin birbirlerinden bağımsız olarak incelenmesine olanak sağlamıştır. Michael S. Gazzaniga, "Review of the Split Brain," *The Human Brain*, ed. M.C. Wittrock, s. 91, şuna dikkati çekiyor:

İlk önemli bulgu, yarıküleler arası enformasyon alışverişinin, ek yerlerinin ameliyatla ayrılmasının ardından tümüyle tahrir olmasıydı. Etki öyleydi ki, bir yarıküreye verilen görsel, dokunsal, töresel, işitsel ve kokusal enformasyon , o yarım beyin içinde işlenebiliyor ve işleme konabiliyor ama bu etkinliklerin her biri öteki yarı serebrumun kavrayış alanı dışında geliyordu. Bu gözlem, Myers ile Sperry tarafından daha önce hayvanlar üstünde yapılmış çalışmaları, bir istisnayla destekliyordu ki bu istisna da sonuçların bir anlamda daha dramatik olmasıydı. Doğal dil ve konuşma mekanizmalarını işleyen normalde sol yarıküre olduğundan, sol yarıkürede sürüp gitmekte olan bütün süreçler, hastalar tarafından sözel olarak kolayca tanımlanabildiği halde, sağ yarıküreye verilen enformasyon tanımlanmadan kalıyordu.

Ek yerlerinin ayrılması ameliyatı uygulanan hastalar üstünde yapılan ardıl testlerde, iki yarıkürenin tamamlayıcılığı giderek daha belirgin hale geldi. En şaşırtıcı olan, ondokuzuncu yüzyılda "küçük" ya da "sessiz" etiketini almış olan sağ yarıküreye özgü etkinliklerin alanının genişliği idi. Kültürümüzün eğilimi o zamanlar öylesine bütündü ki sağ yarıkürenin insanın zihinsel melekelerine ya da etkinliğine hiçbir katkı yapmadığı ciddi olarak öne sürülmüştü.

11. Trotter, "The Other Hemisphere," s. 218.

12. Akustik uzam ve yarıküreler: Dokunsallık ve kinetik denge basıncıyla ilgilenen akustik uzam, çoğulduyumludur ve bu nedenle sağ yarıküresel figür-zemin uzam formlarının birçoğundan biridir. Normalde iki yarıküre, korpus kallosum aracılığıyla sabit olarak diyalog içindedirler ve birisi (yani sol) ötekinin üstünde başat olmadığı takdirde, her yarıküre ötekini kendi zemini olarak kullanır. Bu halleriyle her yarıküre, öteki için daha az uygun özel bir enformasyon tipi sağlar. Bir cerrahın, Joseph E. Borgen'in değindiği gibi, "Sağ yarıküreye uygun düşünme tipine "yan yana duran" adı verilmiştir; bu, nörologların sol yarıkürenin konuşma, yazma, hesaplama ve buna benzer görevler için başatlığını kavramak amacıyla yaygın olarak kullandıkları "seçmeli" tanımına *paralel* olan bir tanımdır." (Joseph E. Bogen, "Some Educational Implications of Hemispheric Specialization," *The Human Brain*, s. 138.). Dr. Bogen'in daha ileri bir gözlemi de şudur: "Yarıküresel uzmanlığı neyin farklılaştırdığı, belli malzemelere değil (örneğin sözler için sol, yüzler için sağ), malzemenin işlendiği yola bağlıdır. Başka bir deyişle yarıküresel farklılıklar, süreç belirleyici terimlerle, malzeme belirleyici terimlerle olduğundan daha iyi mütalaa edilmektedir."

13. Gestalt için, Jean Piaget'in *Structuralism*'inde (bb. 52-57) ele alınmış haliyle Wolfgang Kohler'in spekülasyonlarıyla karşılaştırma yapınız. Ayrıca bkz. Wolfgang Kohler, *Gestalt Psychology* (1947), ss. 173-205, çeşitli bölümler.

14. Rezonans kavramı için vide Linus Pauling, *The Nature of The Chemical Bond*, s. 12. "Rezonans kavramı kuvantum mekaniğine, Heisenberg tarafından, helyum atomunun kuvantum düzeylerinin tartışmasıyla bağlantılı olarak sokulmuştur. Heisenberg, kuvantum-mekaniksel bir işlemin, rezonans yapan bağlaşıp bir harmonik osilatörler sisteminin klasik işlemiyle kıyaslamalı olarak birçok sisteme uygulanabileceğine dikkati çekmiştir." Heisenberg'i izleyen Pauling, akustik ve mimetik* rezonansı, maddenin temel yapısı olarak gördü. Yönlendirici bir ilke olarak bu tür rezonans, nörolojik açıdan beyin yapısına da uygulanabilir.

* Anlamı. Yansıtıcı ve taklit edici, Ç.N.

5. bölüm Eflatun ve Melekçilik

1. Eric Havelock, *Preface to Plato*, ss. 45, 47.
2. Alexander R. Luria, "The Functional Organization of the Brain," *Scientific American* (Mart 1970), ss. 21-71. Ardeşıklığa ve soyutlamaya ve Batılı kesinlemeye yönelik Oryantal antipatiye Harold. A. Innis değinmiştir. *The Bias of Communication*, s. 62 ile karşılaştırınız.
3. Havelock, *Preface to Plato*, ss. 285-286.
4. Ellul, *Propaganda*, ss. 108-109.
5. Karl Popper, *The Open Society and Its Enemies*, s. 183.
6. Popper, *The Open Society and Its Enemies*, s.183-184.
7. Popper, *The Open Society and Its Enemies*, s. 178.
8. Chiang Yee, *The Chinese Eye: An Interpretation of Chinese Painting*, ss. 189-190.
9. Tony Schwartz, *The Responsive Chord*, ss. 14, 16.
10. Herbert Krugman, Advertising Research Foundation'ın* Ekim 1978'de toplanan yıllık konferansında sunulan bir çalışmadan. Ayrıca bkz. Barry Siegal, "Stay Tuned for How TV Scrambles Your Brain," *Miami Herald*, Pazar, 3 Haziran 1979, s. C10. Krugman'ın orijinal raporu, "Electro-encephalographic Aspects of Low Involvement; Implications for the McLuhan Hypothesis" adıyla, Amerikan Kamuoyu Araştırmaları Derneği'nin (American Association for Public Opinion Research) yıllık konferansında sunulmuştu,
11. Yakın nokta görüşü ve disleksi olayı hakkında bkz. Barrington Nevitt'in Arthur Hurst'e ait tezi üstüne *The Communications Ecology*'de yayımlanan görüşleri, ss. 60-61. Bu bağlamda yakın nokta görüşü, bazı çocuklarda, muhtemelen, erken başlamış ve yoğun olarak televizyon seyretmeye bağlı olan yalnızca tek gözle okuma temayülüne gönderme yapmaktadır.
12. Ruth Benedict, *The Chrysanthemum and the Sword*, ss. 247-248.
13. Okakura Kakuzo, *The Book of Tea*, s. 44.
14. Kakuzo, *The Book of Tea*, ss. 44-45.
15. Kakuzo, *The Book of Tea*, s. 46.

* Anlamı: Reklam Araştırmaları Kurumu, Ç.N.

16. Benedict, *The Chrysanthemum and the Sword*, s. 249.
17. Benedict, *The Chrysanthemum and the Sword*, s. 251.
18. Benedict, *The Chrysanthemum and the Sword*, ss. 196-197.

6. Bölüm Gizli Etkiler

1. Chiang Yee, *The Chinese Eye*, ss. 114, 115.
2. Fritjof Capra, *The Tao of Physics* (Giriş), ss. 11-12.
3. Innis, *The Bias of Communication* (zamanın Oryantal devrine dair), ss. 62, 63.
4. Joseph E. Bogen, *The Human Brain*, s. 141.
5. Jacques Lusseyran, *And There Was Light*, ss. 143-144.
6. Lusseyran, *And There Was Light*, s. 32.
7. Warren Weaver, C.E. Shannon ve W.Weaver tarafından kaleme alınmış *The Mathematical Theory of Communication*'da, ss. 7-8. Shannon da, Weaver da medyum için aynı tanımı kullanmışlardır.
8. C.E. Shannon ve W.Weaver, *The Mathematical Theory of Communication*, s.32.
9. Mario Bunge, *Casuality: The Place of the Casual Principle in Modern Science*, s. 32. Vide Aristo, *Metaphysics*, Kitap I, bl. iii, 938a, b; Kitap V, bl. ii ve Aristo, *Physics*, Kitap II, bl. iii, vii.
10. Aristo, *Generation of Animals*, trs. A.L.Peck (Loeb Library, 1943), ss. xlv, 3 ile karşılaştırınız. Aristo I. Kitap'ı biçimsel nedeni "şeyin özünün logosu" olarak sunmak suretiyle açar. Baskı Londra: William Heinemann LTD.; Cambridge: Harvard University Press, 1943.
11. W.K. Wimsatt Jr. ve C. Brooks, *Literary Criticism-A Short History*, s. 709. Dipnotlarında yazarlar, Frye'in "My (Critical) Credo'sunu (Kenyon Rewiev, XII, kış 1951: 91-110) zikrediyorlar ve ekliyorlar: Jung'dan ödünç alınan "Arketip," ilksel bir imaj, kolektif bilinçsizliğin bir parçası, aynı türden sayısız yaşantının zihinsel artığı ve böylelikle ırksal olarak miras alınmış tepki şablonu anlamına geliyor.
12. N.Frye, *Anatomy of Criticism: Four Essays*, s. 132. Vide *From Cliche to Archetype*'daki, H.M. McLuhan ve W.Watson tartışması (1970).

13. Doğanın kitabı: Batı, bin yıldan fazla bir süre Genesis* kitabına dayanarak, ilahi ifşaatin formlarından biri olarak bir doğa kuramı öne sürmüştü. İki "kitap" vardı; doğanın kitabı ve "Kutsal Yazı"nın kitabı; değişik deyimlerle paralel metinlerden oluşuyordu ve ikisi de tefsiri konu alıyordu. Şekspir, sık sık bu çoğul düzeyli tefsir geleneğini zikreder. Örneğin *As You Like It*'de sürgüne gönderilen Dük, yoldaşlarına "sözcükler" hakkında şunları söyler:

are counsellors

That fleetingly persuade me what I am...

And this our life, exempt from public haunt,

Finds tongues in trees, books in the running brooks,

Sermon in Stones, and good in everything.

(II.1.10-17)

(Türkçe anlamı:

Nasihatçılardır

Ki beni ne olduğum konusunda ikna ederler ama kısa vadeli

Ve bizim bu, umuma kapalı olan yaşantımız,

Ağaçlarda diller bulur, çağlayan ırmaklarda kitaplar

Taşlarda nasihat ve herşeyde iyilikler

Ç.N.)

Doğanın kitabı varoluşa ilişkin bir ansiklopediydi: Allah yalnızca olaylarla konuşmuştu. Orta Çağlar'da yaşayan insanların zihinlerinde, ister kurgu olsun ister tarihsel her olay, her durum, kristalleşme; genel ahlaksal bir doğrunun baki kalacak bir anı olacak biçimde bir alegori, bir örnek, bir kanıt haline gelme eğilimi gösterir. Aynı biçimde her ifade, bir hüküm, bir düstur, bir metin haline gelir. Her davranış sorusu için, Yazının Kitabı, efsaneler, tarih, edebiyat, hep birlikte, sorgulanan meselelerin ait olduğu bir tür ahlaksal klan oluşturacak bir örnekler ya da tipler kalabalığı sağlar. J. Huizinga, *The Waning of the Middle Ages*, s. 227 ile karşılaştırınız.

14. Bunge, *Casualty*, ss. 32-33.

* Anlamı: Yaratılış, Hikmet, Ç.N.

15. *The Human Brain*'de Joseph Bogen şuna değiniyor: "Herhangi bir kültüre mensup olan insanlar, bildiğimiz kadarıyla, yazma ve okuma konusunda bir potansiyele sahip olmakla birlikte çoğu okuma yazma öğrenmezler ve böylece sol-yarıküresel işlevlerden en özel olanını elde etmekten yoksun kalırlar. Bunun tersine, bizler, sağ-yarıküresel okuma yazma bilmezliğin egemenlikte olduğu bir toplumun kavrayışını çabucak kavrayabiliriz. Gerçekten de bizim (hakkını teslim etmek gereken ölçüde karmaşık) toplumumuz, bazı açılardan buna iyi bir örnek gibi görünmektedir: Skolastik, Gutenberg sonrası sanayileşmiş, seçmelicilik konusunda Greko-Romen eğiliminin bilgisayar delisi abartısı."

7. Bölüm Global Robotçuluk: Doyumlar

1. Avrupa'daki birinci sanayi devriminin ve onun Kuzey Amerika üstündeki etkilerinin (1750'den 1870'e kadar) genel ekonomi, sanat ve düşünceye ilişkin bir özeti için bkz. Wallbank, Taylor ve Bailkey, *Civilization: Past and Present* (cilt I ve II birarada), ss. 472-500, 1800 ile 1900 arası Avrupa'nın nüfus tahminlerine ilişkin özel referansıyla birlikte. Bu kitaptaki nüfus hacimleri ve büyüme tahminleri, özellikle Çevresel Kalite Konseyi ve Dışişleri Bakanlığı (Council of Environmental Quality and the Department of State) tarafından hazırlanmış, ABD Nüfus Sayım Bürosu (U.S. Bureau of Census) tarafından son dünya nüfus incelemeleriyle (1983) güncelleştirilmiş ve ABD Sosyal Güvenlik İdaresi (U.S. Social Security Administration) tarafından sağlanan ek üretkenlik ve göç rakamlarına da (1980) yeri geldikçe gönderme yapmakta olan Başkan'a Sunulan Global 2000 Raporu'na (*The Global 2000 Report to the President* (1980)) dayanmaktadır. *The Global 2000 Report to the President: Entering the Twenty-first Century*, 1980; cilt I (özet), cilt II (teknik raporlar), cilt III (Belgeler-Global modeller); *World Population, 1983, Recent Demographic Estimates for the Countries and Regions of the World*, 1983; *U.S. Population Projections for the OASD Cost Estimates*, 1980 ile karşılaştırınız. Los Angeles ile Dallas-Forth Worth bölgelerine ilişkin nüfus tahminleri (1986), ABD Nüfus Sayımı Bürosu Metropoliten Alanlar için Konsolide İstatistikler, Vaşington D.C.'den (Consolidated Statics for Metropolitan Areas (CSMA), U.S. Census Bureau), alınmıştır. Dünya

nüfus tahminleri, Birleşmiş Milletler 1995'den 2025'e kadar Dünya Demografik Tahminler ve Öngörüler raporundan, (*United Nations World Demographic Estimates and Projections*) olduğu kadar, American Demographics Inc. İthaca, New York, tarafından 1988'de basılan *Trends and Opportunities Abroad* (anlamı: Yurtdışındaki Eğilimler ve Fırsatlar,Ç.N.) raporundan da alınmıştır. (1986-88 arası demografik bulgular, *American Demographics* Dergisi editör yardımcısı Brad Edmondson, tarafından güncelleştirilmiştir).

2. "Her saniyenin 1/30'unda bir imaj yaratılmaktadır–bunun aldığı süre ekranın iki tam taraması kadardır. Ancak herhangi tek bir dakikada ekranda (tv) bir ışık beneğinden fazlası asla parlamaz. Biz tam bir imaj görürüz, çünkü beyin, bir saniyenin her parçasında tanınan şablonun yüzde 99,999'unu, bizim kavrayış düzeyimizin altında kendiliğinden tamamlar ya da boşluğu doldurur. Varolan tek resim bizim beyinlerimizde tamamladığımız resimdir..." İşitsel–dokunsal niteliğinden ötürü televizyon seyretme, ilkesel olarak bir sağ–yarıküre etkinliğidir. Joyce Nelson, "As the Brain Tunes Out, The TV Admen Tune in," *The Toronto Globe and Mail*, 16 Nisan 1983.

3. Marshal McLuhan'ın baş konuşmacı olarak katıldığı Las Vegas'taki 1979 konvansiyonunun (Vision '79), esas itibarıyla "Kablodan Konuşmak" başlığı altında toplanmış olan ve gazete kesikleri koleksiyonundan oluşan ve National Cable Television Association, Vaşington D.C. tarafından, kablounun gelecekteki nüfuz tahminlerini yapmak amacıyla dağıtılan tutanak notlarına başvurunuz.

4. Anında yapımcı olarak tüketici hakkında *The Communications Revolution and How It Will Affect All Business and All Marketing*, E.B. Weiss, özellikle ss. 22-29 ile karşılaştırınız.

5. Enformasyon teknolojisi olarak fiber optiğin etkisi hakkında *The New Television Technologies*, Lynne Schaffer Gross, ss. 147-148'e başvurunuz.

8. Bölüm Global Robotçuluk: Doyumsuzluklar

1. Evrimin zamanlamasına moleküler uyum sağlamayan fossiller, diyor McLuhan, insanın kendi hayatta kalma çevresini nasıl yarattığının en iyi işaretleridir. Nigel Calder, *Timescale: An Atlas of the Fourth Dimension* (1983), ss. 270-271, 279-280 ile karşılaştırınız. Bkz. "Human Ori-

gins" üstüne tartışmalar, ss. 241-242 ve en eski tarım konusunda, "Genes and Travelers" ss. 88-89. Ayrıca bkz. insan eliyle oluşmuş bir yapı olarak uygarlık üstüne tartışma, Simeons, A.T.W., *Man's Presumptuous Brain*, ss. 69-79, Lorenz, Konrad, *On Aggression*, özellikle ss. 176, 210-211'e başvurunuz.

2. Mamafih Batı da yeniliklere Doğu'dan daha açık olmamıştır. Bkz. "Medieval Roots of Modern Technology," Lynn White, Jr., *Medieval Religion and Technology*'de, ss. 75-91, özellikle ss. 78-79.

3. *Sensus communis*: Bütün açık duyuların (görme, işitme, tat alma, koklama ve dokunma) bir sinestezi formuna çevrilmesi. 1. bölüm ile karşılaştırınız.

4. Monroe döneminden beri Birleşik Devletler Orta Amerika'da ras-yonel askeri bir politika izledi. *Inevitable Revolutions-The United States in Central America*, ss. 28-68'de Walter La Feber'in, Nikaragua'nın Miskitos kıyısındaki Bluefields'in tarihi ve Amerika'nın, atanmış yönetici Jose Santos Zelaga'ya karşı Juan Estrados'un isyanını, ABD deniz piyadele-rinin olayı izleyen çıkarmasıyla gizlice desteklediği hakkındaki yoru-muna dikkat ediniz. Orta Amerika, temelde kabileseldir (sağ-yarıküre-sel).

5. Afrika ve Asya nüfus artışları için *Global 2000*'deki geniş öngörü-lere, özellikle s. 1, cilt I ve s. 25. ve *World Population*, 1983'de, uluslara-rası göçle ilgili özel rakkamlar için ss. 45, 55-180, 185, 195-296'ya başvu-runuz. 2020 yılında dünya yiyecek üretimi yüzde 15'in altında bir top-lam büyüme hızına ulaşmış olacaktır. Büyümenin çoğu kişi başına yi-yecek tüketimi zaten yüksek olan ülkelerde meydana gelecektir; *Global 2000*, s.2 ile karşılaştırınız.

6. Meksika nüfus artış hızları için bkz. *World Population*, 1983, ss. 384-385, öngörülen nüfus tahmin oranları için.

7. Christopher Lasch, *The Culture of Narcissism* ile karşılaştırınız. Nergis efsanesinin özgün versiyonunda, Zeus genç adamın sudaki ak-sinin bir yabancının yüzü gibi görünmesini sağlar; özüne yönelik aşk-tan ziyade karasevda. İster vehim olsun ister olmasın, Narsisizm kapa-lı bir devredir, tıpkı video oyunları oyuncusu gibi. Robotçuluk, kültü-re bir tane sağlamaktadır.

8. Jerzy Kosinski tarafından, televizyon setinin iç dünyasını insanların dış dünyasına tercih eden bir adam hakkında yazılmış bir roman olan *Being There*'indeki ironik tema... Fantezi, yalnızca bağlantısız imajları içerir; sinemada olduğu gibi rüyalar genellikle gerçek dünyanın sorunlarını "gerçek" zamanda çözmek için işin içine katılmışlardır.

9. 1970'li yıllar boyunca Marshall McLuhan, diğer hizmet mekanizmaları gibi bilgisayarı da, elektriğin kendi doğasından kaynaklanan otomatikleşmenin bir yan ürünü olarak sınıflandırmıştı. Elektrik, tıpkı ışık gibi, diyordu, dokunduğu herşeyi aydınlatarak (hareket ettikçe ışık saçan elektron gibi) bizim sürecin tamamı (devre) hakkında bir an önce fikir sahibi olmamızı tahrik eder. "Automation," *Understanding Media* ile karşılaştırınız.

10. Program gözlemi sistem analiziyle karşı karşıya hakkındaki enformasyon, *Compro*/Meszaros Associates, Inc. Buffalo, New York'ta sistem mühendisi olan David Curtis'le yaptığımız görüşmelerde edinildi (1977-84).

11. Beyin yapısı ve bilgisayar: Merkezi sinir sistemiyle birlikte beyin yapısı ile bilgisayar arasında kaba bir benzetme yapılabilir. Hafıza ve depolamanın, sol beynin işlevlerini ifa ettiği söylenebilir. CPU ya da merkezi işlem ünitesi de sağ yarıküre olabilir, çünkü programın özellikleri vasıtasıyla bütün makinanın işlemini "görür". Korpus kallosum ya da sol ve sağ beyinler arasındaki telli köprü, girdi ve çıktı düzeylerinin hem içsel hem dışsal düzenlemesiyle karşılaştırılabilir.

12. Pitagoryan elit: Altın Çağ'a ve kürelerin armonisine ilişkin eski bir kavram olan *tetraktyis* sayı mistisizmine yönelik genel bir holizm duygusundan (şablon olarak dökümü) bir adım gerisi... Eğer bilgisayar eğitimi, isteyerek ya da ihmal sonucu nüfusun küçük bir bölümüyle sınırlı tutulursa, sistem analizcileri, anonim devletin köşemenleri olarak yeni pitagoryanların bir başka dalgası halinde yüksek rahipler konumuna gelebilirler.

13. Güvenlik ve şifreleme: IBM, Motorola ve Datotek tarafından üretilmekte olan şifreleme araç-gereci, herhangi bir sese veriye ya da video değerine iştirilmiş olarak yayın sinyallerini maskeleyebilir ya da karıştırabilir (yayın bütün şablonları da dahil olmak üzere) ve alış

noktasında maskeyi ya da karıştırmayı tekrar kaldırabilir. Şifreleme çok pahalıdır; bir hat için yaklaşık 5 bin ABD doları; dolayısıyla bilgisayar şebekesi yayınının genişlemesi, görünür gelecekte güvenlik aygıtı tesisatını açacaktır.

14. Cf. J.F.Crean, "Automation and Canadian Banking," *The Canadian Banker and the ICB Review*, cilt 85, no.4 (Temmuz-Ağustos 1978). Cf. J.F.Crean, "The Canadian Payments System," *The Canadian Banker and the ICB Review*, cilt 85, no. 5 (Ekim 1978). Yüksek hızlı para için bkz. James Martin, *Future Developments in Telecommunications*, ss. 243-244, 253-256.

15. J.F.Crean, "The Canadian Payments System," "The Canadian Payments System," ss.20-27; ABD ödeme işlemleriyle çelişkisi konusunda bkz. s. 22. Ayrıca J.F.Crean, "EFT and the Canadian Payment System," *The Canadian Banker and the ICB Review*, cilt 85, no. 6 (Aralık 1978) ile karşılaştırınız.

16. James Martin, *Future Developments in Telecommunications*, ss. 240-241, 244-246. Ayrıca bkz. J.F.Crean, "Automation and Canadian Banking," ss. 16-20.

17. J.F.Crean, "Contrasts in the National Payments Systems," *The Canadian Banker and the ICB Review*, cilt 86, no.1 (Şubat 1979): 19.

18. James Martin, *Future Developments in Telecommunications*, ss 241, 243-244, 247-249, 251-252, 256-257. Ulusal devletlerin, kilit ekonomik, sosyal ve askeri enformasyonunun, elektronik fon transferi şebekeleriyle akışını önlemekte yetersiz kaldıkları, son bilgisayar şebekeleme araştırmalarında ortaya çıktı; "How Do We Best Control the Flow of Electronic Information Across Sovereign Borders," *AFIPS Konferans Tutanakları*, cilt 48, 1979. (Ulusal Bilgisayar Konferansı, '79), ss. 279-282 ile karşılaştırınız.

19. Batı dünyasındaki asker, amacın, daimi olarak savunulacak karasal "kutuları" oluşturmak olduğu, sürekli bir savaş hali içinde bulunduğunu anlayacak biçimde eğitilmiştir. Çoğu uzay tahsis konferanslarının son zamanlardaki başarısızlığı, yakın uzaydaki radyo linklerine, rakipler tarafından etkilenmeyecek doğrudan boru hatları yerleştirme şeklindeki günümüze özgü oyunun altını çizmektedir. *INTELSAT*, ss.

194-196 ve Sandra Hochman'ın *Sattellite Spies* ile karşılaştırınız.

20. 1977'de Grumman Aerospace mühendisleri NASA için, "yirmi küsur saat" çalışan ve "iki onsluk alıcılarıyla mesaj alabilecek olan binlerce önceden belli birey için ulusal enformasyon hizmeti" verebilmek amacıyla, bazı yer istasyonunu anahtarlama kapasiteleri bulunan 31 ton ağırlığında kocaman bir üçlü anten uzay platformunun yerleştirilmesini planladılar. Bkz. şirket içi yayınlar: *Horizons*, Grumman Aerospace Corporation, Bethpage, New York (ilkbahar 1977).

21. Gezegenin çevresindeki alan kuramsal olarak sınırsızdır; bununla birlikte uzay araçları arasında yakın vadeli bir çarpışma olasılığı asla çok düşük değildir. 1957 yılından itibaren yakın uzaya yaklaşık 6 bin tane uydu nesnesi gitmiştir. 1988'de alçak yörüngedeki düzenli ya da düzensiz insan yapısı uyduların sayısı 10 bini epeyce aşacaktır. Kanada'nın kuzeybatı bölgesine yüzlerce kilometre karelik bir alana radyoaktif malzemenin saçılmasına neden olan COSMOS 954 türünden nükleer kazaların (24 Ocak 1976) ancak sıklaşması söz konusu olabilir. Bu nedenle daha büyük uydular yerle senkron yapan daha yüksek yörüngelere yerleştirilmektedir. Bkz. Leo Heap'ın belgeseli, *Operation Morning Light*.

22. Sinyal spektrumu izdihamı sorunu bugün gerçek bir sorundur. Japonya, SSCB, Kanada, Britanya ve Birleşik Devletler de dahil olmak üzere kuzey yarıkürenin ulusları yerle uyumlu yörüngenin başlıca kullanıcılarıdır ve bir kural olarak, uydu vericilerinin hepsi aynı yöne çevrilidir. *Computing Canada*, Konferans sayısı (Kasım 1981) ile karşılaştırınız.

23. Kıtasal/global uydu iletişimi için Telecommunications: *Trends and Directions*, Seminar Programı, Electronic Industries Association (1981), ss. 61-68, ek bilgi için *A History of Engineering and Science in the Bell System: (1925-1975)* ile karşılaştırınız.

24. Global AT&T. 1982'den bu yana American Telegraph and Telephone'un şirket logosu dışı bir yerküre oldu ki bu, şirketin uzun vadeli amaçlarının sinyalini veriyordu. Şirket reklamlarının çoğunda 256K hafıza çipinin icadı şu bildiriyle ilişkilendiriliyor: "AT&T iletişim şebekesi... sesi, video verileri hatta duyuşsal enformasyonu, dünyanın her köşesine taşır ve yeryüzünde ışıkdalgası sistemlerinden uzayda uydu-

lara kadar (mikroelektronik, fonotik, dijital sistemler, yazılım donanımı) her gelişmiş teknolojiyi kullanır." ABD yerleşimli 7 "bebek Bell" bölgesel şirket grubunu dışında, 315.000 çalışanıyla (1988) hâlâ çoğul-medya elektronik taşıyıcı şirketlerinin en büyüklerinden ve teknik olarak en karmaşık olanlarından biri.

25. 4. bölümde ayrıştırılan beyin yarma araştırmasının sosyal uzantıları, Norman Geschwind tarafından kaleme alınmış olan "Language and Brain," *Scientific American* elaborated in (Nisan 1972)'da ve David Galin tarafından kaleme alınmış olan "Hemispheric Specialization: Implications for Psychiatry," *Biological Foundations of Psychiatry* (1972)'de incelenmiştir.

26. İyi bir örnek olarak New York Telephone tarafından yayımlanan bir halkla ilişkiler yayını şu çağrışı yapıyordu: "Yangın: İkinci Cadde Öyküsü," ki bu aşağı Manhattan'da bir telefon görüşmesinde yangının etkisini izah ediyor (New York Telephone, 1975).

27. Özel Rapor: "Behind AT&T's Change at the Top," *Business Week* (6 Kasım 1978), ss. 114-115. Ayrıca yoksunlaştırma yeniden düzenlemenin ekonomi ve iş hayatı üstündeki etkileri, *Time*, 21 Kasım 1983, ss. 60-74.

28. AT&T çekirdek şebeke ve yoksunlaştırma: Marshall McLuhan tarafından 1978 yılında öngörülen, yerel olarak faaliyet gösteren 22 şirketin 7 bölgesel holding grubu olarak yeniden düzenlenmesi, şu anda AT&T'nin başat olduğu Birleşik Devletler'in çekirdek kıtalararası iletişim şebekesi üstünde teknik açıdan çok küçük bir ani etki yapacaktır. AT&T Uzun Mesafeli Hatlar Bölümü, bölgesel ESS-4 bilgisayar alışverişi merkezleri ile birlikte (kritik askeri şebeke sistemleriyle bağlantılı) dokunulmadan kaldığı sürece, yoksunlaştırma yalnızca AT&T'yi teknolojik olarak global şebekelemeye ve dünya yazılım donanımı hizmetlerine doğru genişlemekte serbest bırakmaktadır. Eski AT&T'nin yoksunlaştırıldığı ülke içi gayrimenkulün modası geçmişti ve yılda yatırımın yüzde 5'inden azını geri döndürüyordu. Voyager I ile II'nin güneş sistemine yaptığı yolculukların "imajlandırılması" (imajlandırma: TV ve radyo sinyallerinin bilgisayar destekleri dijital geridönmesi) için Jet Propulsion Laboratuvarları tarafından kullanılmış olanlardan çok daha ileri olan yeni dijital yayın tekniklerinin gelişmesi, AT&T'yi, için-

de, IBM, MCI ve GTE gibi gruplar tarafından ülke içinde geliştirilen herşeyi saf dışı bırakan uydular bulunan global bir şebekenin yaratılmasında başa geçirecektir. AT&T'nin amaçlarına yönelik üstü kapalı bir açıklama için 1983 *AT&T Yıllık Raporu*'na (98. Yıllık Hisse Senedi Sahipleri Toplantısı) bkz., 20 Nisan 1983, ss. 4,21,23.

29. Clare D. McGillem ve Willam P. McLauchlan, *Hermes Bound: The Policy and Technology of Telecommunications*, ss. 167-168, 172-174 ile karşılaştırınız. Ek olarak, ss. 173, 175, 183, şebeke kapasitesini muhafaza etmeye yönelik DATRAN başarısızlığının ayrıntıları için.

30. IBM'in satışta saldırganlığı konusunda 1982 *IBM Hisse Senedi Sahiplerine Yıllık Rapor*, 25 Nisan 1983, ss. 10,23,24,29 ile karşılaştırınız.

31. 1982 *IBM Yıllık raporu* (Uydu İş Sistemleri), s. 10.

9. bölüm Meleklerden Robotlara Öklit Uzamından Aynştayn Uzamına

1. Figür -zemin işlevleri ve ETC'de görünen görsel ile akustik uzam üstüne önceki açıklamalar için; *A Review of General Semantics*, cilt 34, no.2 (Haziran 1977).

2. Edison hakkında *Encyclopedia Americana* (Uluslararası Baskı), cilt 9 (Danby Conn., 1979), s. 637 ile karşılaştırınız, ayrıca bkz. *Frank L. Dryer ve ötekiler, Edison, His Life and Inventions*, gözden geçirilmiş baskı, 2 cilt (New York 1929).

3. Telefon tesis hızı için bkz. *Business Week*, Sanayi Baskısı 2559, 6 Kasım 1978, ss. 116, 130-131.

4. Temel elektronik şebeke yapısı: Kişi bir yeri telefonla aradığında aniden (ışık hızıyla) bütün Bell sisteminin ortasına giriyor. Akustik uzamda dış ya da sınır yoktur. Bu gözlemlenebilir olgunun iyi bir örneği, Robert Friedman'ın "Super News: Journalism in the High Tech Mode," *Channel's of Communucitaion*, cilt 3 (Eylül-Ekim 1983), ss. 26-30'da rapor ettiği gibi, ABC Haber Santralı'nın (7. kat), Polonya'daki son Dayanışma krizi sırasındaki uluslararası ölçekteki etkinlikleriyle belgelenmiştir.

5. Mikroelektronik ve boş zamanlar: Kişisel mikrobilgisayar şebeke-

lemesiyle kazanılan boş zamanlar öteki insanların satın almayı isteyecekleri verilerin ve yeteneklerin geliştirilmesinde kullanılabilir: Ödenen zaman, öldürülen zaman değil.

10. bölüm Sonsöz: Bir Karşıçevre olarak Kanada

1. Gertrude Stein: "Birleşik Devletler'de hiçkimsenin bulunduğu uzamlar herhangi bir kimsenin bulunduğu uzamlardan daha çok... Amerika'yı Amerika yapan da bu..." Bu görüş, Birleşik Devletler halkına verilen resmi ikiyüzüncü yıl armağanı çerçevesinde dile getirilmişti, *Between Friends/Entre Amis* (Toronto, 1976), ss. 4,24.

2. George Bernard Shaw, *Prefaces*, s. 440.

3. Morton W. Bloomfield, "Canadian English and Its Relation to Eighteenth-Century American Speech," *Journal of English and Germanic Philology*, s. 59.

4. Bloomfield, "Canadian English," s. 60.

5. Stephen Leacock, *How to Write*, s. 119.

6. Lord Durham, *Report on Affairs of British North America*, cilt.II, s. 91.

7. Margaret Atwood, *Survival*, s.60.

8. Hugh Kenner, "The Case of the Missing Face," *Our Sense of Identity*, ss. 203-208.

9. W.H.Auden, *The Dyer's Hand*, ss.103-104.

10. Daisy Miller'den bütün alıntılar *The Novels and Tales of Henry James* (cilt 18), ss. 3-93, çeşitli bölümler.

11. Marius Bewley, *The Complex Fate*, s. 57.

12. Hamlin Garland, *Roadside Meetings*, s. 461.

13. Donald Creighton, *The Empire of the St. Lawrence*, s.1.

14. Ramsay Cook, *The Maple Leaf Forever*, ss. 111-112.

15. Kenneth McNaught, "Canadian Independence, Too, Was Won in the 1770's," *Toronto Star* (1976), s. C3.

16. T.S.Eliot, "American Literature and the American Language," *To Criticize the Critic*, s. 45.

17. Eliot, "American Literature," ss. 44,45.

18. Frederick J. Turner, *The Frontier in American History*, ss. 2-3.

Seçilmiş Bibliyografya

- AFIPS Konferans Notları*. (Ulusal Bilgisayar Konferansı 1979). Cilt. 48. Mayıs 1979.
- Aristo. *De Anima*, ev. W.D.Ross. Oxford: Clarendon Press, 1931.
- , *Generation of Animals*. ev. A.L.Peck. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1943.
- , *The Rhetoric of Aristotle*. ev. Lane Cooper. New York: Appleton-Century-Crofts, 1960.
- AT&T Yıllık Raporu*, 1983. (Hisse Senedi Sahiplerine Yıllık Rapor). Charles L. Brown. Yönetim Kurulu Başkanı, 20 Nisan 1983.
- Atwood, Margaret, *Survival*. Toronto: House of Anansi Press, 1972.
- Auden, W.H. *The Dyer's Hand*. New York: Random House, 1962.
- Benedict, Ruth. *The Chrysanthemum and the Sword, Patterns of Japanese Culture*. Cleveland ve New York: Meridian Books, 1967.
- Between Friends/Entre Amis*. Toronto: McClelland and Stewart, 1976.
- Bewley, Marius, *The Complex Fate*. Londra: Chatto and Windus, 1952.
- Birdsall, Derek ve Carlo M. Cipolla. *The Technonology of Man, A Visual History*. Londra: Wilwood House, 1980.
- Bloomfield, Morton W. "Canadian English and Its Relation to Eighte-

- enth-Century American Speebl." *Journal of Engilish and Germanic Philology* 47, (1948).
- Bogen, Joseph E. (M.D.) ve Glenda M. Bogen (R.N.). "The Other Side of the Brain, III: The Corpus Callosum and Creativty." *Bulletin of the Los Angeles Neurological Societes* 34, no. 4 (Ekim 1969).
- Bunge, Mario. *Casuality: The Place of the Casual Principle in Modern Sicen-ce*. Cambridge: Harvard University Press, 1959.
- Calder, Nigel. *Timescale: An Atlas of the Ffourth Dimension*. Newyork: Viking Press, 1983.
- Capra, Fritjof. *The Tao of Physics*. Boulder, Colo.: Shanghala Publications, 1975.
- Carpenter, Edmund Snow. *Oli, What A Blow That Phantom Gave Me!* New York: Holt, Rinehart and Winston, 1973.
- Cicero, Marcul Tullius. *De oratore*. Çev. E.W.Sutton ve H.Rackham. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1967.
- Cook, Ramsay, *The Maple Leaf Forever*. Toronto: Macmillan, 1971.
- Cooper, Leon ve Michael Imbert. "Seat of Memory." *The Sciences* (Şubat 1981).
- Cooper, S.F., Jr. *Imagine Saturn: The Voyager Flights to Saturn*. New York: Holt, Rinehart and Winston, 1983.
- Conford, F.M. "The Invention of Space." *Essays in Honor of Gilbert Murray*. Londra: Allen and Unwin, 1936.
- Crean, J.F. "Automation and Canada Banking." *The Canadian Banker and the ICB Review* 85, no.4 (Temmuz-Ağustos 1978).
- "The Canadian Payments System." *The Canadian Banker and the ICB Review* 85, no.5 (Ekim 1978).
- "Contrasts in National Payment Systems." *The Canadian Banker and the ICB Review* 86, no.1 (Şubat 1979).
- "EFT and the Canadian Payments System." *The Canadian Banker and the ICB Review* 85, no.6 (Aralık 1978).
- Creighton, Donald. *The Empire of the St. Lawrence*. Toronto: Macmillan, 1956.

- Lord Durham. *Report on the Affairs of British North America*. Oxford: Clarendon Press, 1912.
- Edwards, Betty. *Drawing on the Right Side of the Brain*. Los Angeles ve New York: J.P. Tarchner; St. Martin's Press, 1979.
- Eliot, T.S. *To Criticize the Critic'te "American Literature and the American Language."* New York: Farrar, Straus and Giroux, 1965.
- *Selected Essays*. Londra: Faber and Faber, 1932, 1950.
- Ellul, Jacques. *Propaganda: The Formation of Men's Attitudes*. Çev.Konrad Keller ile Jean Lerner. New York: Vintage Books, 1973.
- Eysenck, H.J. *Pleasure, Reward Preference'te "Personality and the Law of Effect."* Ed. D.E. Berlyne ile K.B. Madsen. New York ve Londra: Academic Press, 1973.
- Fagan, M.D., ed. *A History of Engineering and Science in the Bell System (1925-1975)*. Murray Hill, New York: Bell Telephone Laboratoires, 1978.
- Fincher, Jack. *Human Intelligence*. New York: Putnam, 1976.
- Friedman, Robert. "SuperNews: Journalism in the High Tech Mode." *Channels of Communication* 3,no.3 (Eylül-Ekim 1983).
- Frye, Northrop. *Anatomy of Criticism: Four Essays*. Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1957.
- Galin, David. *Biological Foundations of Psychiatry'de "Hemispheric Specialization: The Implications for Psychiatry."* Ed. R.G. Grenell ile S. Gabay. New York: Raven Press, 1976.
- Garland, Hamlim. *Roadside Meetings*. New York: Macmillan, 1930.
- "Geostationery Congestion." *Computing Canada* (Konferans Sayısı), Kasım 1981.
- Geschwind, Norman. *Scientific American* 226'da "Language and the Brain." (Nisan 1972.)
- Giedion, Siegfried. *Explorations in Communications, An Anthology'de "Space Conception in Prehistoric Art."* Ed. Edmund Carpenter ile Marshall McLuhan. Beacon Press, 1966.

- . *Space, Time and Architecture*, Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1941.
- The Global 2000 Report to the President: Entering the Twenty-first Century*. Ciltler I,II,III. Gerald O. Barney, çalışma yöneticisi. Vaşington D.C.: U.S. Government Printing Office, 1980.
- Gombrich, E.H. *Art and Illusion*. Princeton: Princeton University Press, 1961.
- Gross, Lynne Schafer. *The New Television Technologies*. Dubuque, Iowa: Wm. C. Brown, 1983.
- Gusdorf, George. *Speaking (La Parole)*. Çev. Paul T. Brockelman. Evanston, III.: Northwestern University Press, 1965.
- Hass, Hans. *The Human Animal*. New York: G.P.Putnam, 1970.
- Havelock, Eric. *Ontario Institute for Studies in Education'da "Origins of Western Literacy."* Monograf dizisi no 14. Toronto: 1971.
- . *Preface to Plato*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1963.
- Heaps, Leo. *Operation Morning Light (COSMOS 954)*. New York: Paddington Press, 1978.
- Heraclitus. *The Cosmic Fragments*. Çev. G.S. Kirk. Cambridge: Cambridge University Press, 1962.
- Hochman, Sandra ile Sybil Wong. *Satellite Spies*. New York: BobbsMerrill, 1970.
- Huizinga, J. *The Waning of the Middle Ages*. New York: Doubleday Anchor Books, 1955.
- 1982 IBM Yıllık Raporu (Hisse Senedi Sahiplerine Yıllık rapor). Frank T. Carey, Yönetim Kurulu Başkanı, 25 Nisan 1983.
- Innis, Harold. *The Bias of Communication*. Toronto: University of Toronto Press, 1951.
- . *Empire and Communications*. Londra: Oxford University Press, 1950.
- James, Henry. *The Novels and Tales of Henry James*. New York: Charles Scribner's Sons, 1909. Yeniden basım New York: Augustus M. Kelly, 1972.

- Jung, Carl G. *Psyche and Symbol*. New York: Doubleday Anchor Books, 1958.
- Kakuzo, Okura. *The Book of Tea*. Rutland vermont-Tokyo, Japonya: Charles c. tuttle, Co., 1978.
- Kenner, Hugh. *Our Sense of Identity*'de "The Case of Missing Face." Ed. Malcolm Ross. Toronto: Ryerson Press, 1954.
- Kirk, Geoffrey S. *Heraclitus: The Cosmic Fragments*. Londra: Cambridge University Press, 1954.
- Kohler, Wolfgang. *Gestalt Psychology*. New York: Liveright, 1947.
- Kosinski, Jerzy. *Being There*. New York: Harcourt Brace Jovanovich, 1971.
- Krugman, Herbert E. American Association of Public Opinion Research (Amerikan Kamuoyu Yoklamaları Derneği) toplantısında sunulan "Electro-encephalographic Aspects of Low Involvement, Implications for the McLuhan Hypothesis." Lake George, New York, 21-23 Mayıs 1970.
- Kuhn, Thomas. *The Structure of Scientific Revolutions*. Şikago: University of Chicago Press, 1962.
- La Feber, Walter. *Inevitable Revolutions: The United States in Central America*. New York: W.W. Norton, 1983.
- Lain, Entralgo Pedro. *Therapy of the Word in Classical Antiquity*. New Haven: Yale University Press, 1970.
- Lasch, Christopher. *The Culture of Narcissism*. New York: W.W. Norton, 1973.
- Leach, Edmund Ronald. *Claude Levi-Strauss*. New York: Viking Press, 1970.
- Leacock, Stephen. *How to Write*. New York: Dodd, Mead, 1943.
- Lewis, Wyndham. *The Caliph's Design: Architects Were Is Your Vortex?* Londra: Egrest Press, 1919.
- Lilly, John C. *The Centre of the Cyclone*. New York: Bantam Books, 1973.
- Lin, nan. *The Study of Human Communication*. Indiana polis: BobbsMer-rill, 1973.

- Lorenz, Konrad. *On Aggression*. Çev. Marjorie Kee Wilson. New York: Harcourt, Brace, World, 1966.
- Luria, A.F. *Scientific Amerikan*'da "The Functional Organization of the Brain." (Mart 1970.)
- . *The Working Brain*. Çev. Basil Haigh. New York: Basic Books, 1973.
- Lusseyran, Jacques. *And There Was Light*. Çev. Elizabeth Cameron. Boston: Little, Brown, 1963.
- McGillem, Clare D. ile William P. McLauchlan. *Hermes Bound: The Policy and Technology of Telecommunications, Science and Society*. Purdue Üniversitesi Bilim, Teknoloji ve İnsan Değerleri Dizisi. West Lafayette, Ind.: Purdue University Press, 1978.
- McLuhan, Marshall, Wilfred Watson'la birlikte. *From Cliche to Archetype*. New York: Viking Press, 1970.
- . *The Gutenberg Galaxy*. Toronto: University of Toronto Press, 1962.
- Mcnaught, Kenneth. "Canadian Independence, Too, Was Won in the '770's," *The Toronto Star*, 1 Temmuz 1976, s. C3.
- Marrou, Henri Irenee. *A History of Education in Antiquity*. Çev. Charles Lamb. New York: Sheed and Ward, 1956.
- . *Saint Augustin et la fin de la culture antique*. Ed. E. De Boccard. Paris: Bibliotheque des Ecoles Francais D'Athenes et Role, 1938.
- Martin, James. *Future Developments in Telecommunications*. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice Hall, 1977.
- Nelson, Joyce. "As The Brain Tunes Out, the TV Admen Tune In." *The Globe and Mail*, Toronto: 16 Nisan 1983.
- Nevitt, Barrington. *The Communication Ecology*. Toronto: Butterworth and Company, 1982.
- Nin, Anais. *D.H. Lawrence*. Şikago: Swallow Press, 1964.
- Ong, Walter. *Ramus, Method and Decay of Dialogue*. Cambridge, Mss.: Harvard University Press, 1958.
- Ornstein, Robert. *The Psychology of Consciousness*. New York: Penguin Books, 1972.

- Pauling, Linus Carl. *The Nature of the Chemical Bond and the Structure of Molecules*. Ithaca, N.Y.: Cornell University Press, 1939.
- Penfield, Wilder. "Memory Machanisms," *A.M.A. Archives of Neurology and Psychiatry* 67 (1952).
- Piaget, Jean. *Structuralism*. Çev. ve ed. Chaninah Maschler. Harper Torchbooks, 1971.
- Popper, Karl. *The Open Society and Its Enemies*. Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1966.
- Powell, James N. *The Tao Of Symbols*. New York: Quill/William Morrow, 1982.
- Recih, Charles A. *The Greening of America*. New York: Random House, 1970.
- Restak, Richard M. (M.D.). *The Brain: The Last Frontier*. New York: Warner Books, 1979.
- Ricoeur, Paul. *The Rule of Metaphor*. Toronto: University of Toronto Press, 1977.
- Rosenstock-Huessy, Eugen. *Out of Revolution: Autobiogralphy of Western Man*. Norwich, Vt.: Argo Books, 1969.
- Ross, Frank, Jr. *Oracle Bones, Stars and Wheelbarrows: Ancient Chinese Science and Technology*. Boston: Houghton, Mifflin, 1982.
- Saussure, Ferdinand de. *Course in General Linguistics*. Ed. Charles Bally ile Albert Sechehay, Albert Riedlinger'le işbirliği halinde. Sunuş ve notlarıyla çev. Wade Baskin. New York: McGraw-Hill, 1959.
- Schwartz, Tony. *The Responsive Chord*. Garden City, N.Y.: Doubleday Anchor Books, 1973.
- Semmes, Josephine. "Hemispheric Specialization: A Clue to Possible Mechanism." *Neuropsychologica* 6 (1968).
- Shannon, C.E. ile W.Weaver. *The Mathematical Theory of Communication*. Urbana Ill.: University of Illinois Press, 1963.
- Shaw, George B. *Prefaces by George Bernard Shaw*. Londra: Constable and Company, 1934.

- Simeons, A.T.W. *Man's Presumptuous Brain: An Evolutionary Interpretation of Psychosomatic Disease*. New York: E.P.Dutton, 1962.
- Slater, Philip E. *The Glory of Hera: Greek Mythology and the Greek Family*. Boston: Beacon Press, 1968.
- Striegel, James F. "Marshall McLuhan on Media." Rockville, Md. (Godwin Watson Enstitüsü/Union Mezuniyet Okulu için basılmamış dissertation, 1978.)
- Telecommunications: Trends and Directions*. Elektronik Sanayileri Derneği İletişim Bölümü tarafından desteklenen bir seminer programı (not editörü: John Sodolski), 26-28 Mayıs 1981, Hyannis, Mass.
- Trotter, R.J. "The Other Hemisphere." *Science News* 109 (3 Nisan 1976).
- Tucker, Albert W. ile Herbert S. Bailey, Jr. "Topology." *Scientific American* 182. no.1 (Ocak 1950).
- Turbayne, C.M. *The Myth of Metaphor*. New Haven: Yale University Press, 1962.
- Turner, Frederick Jackson. *The Frontier in American History*. New York: Henry Holt, 1920.
- U.S. *Population Projections for the OASDI, Cost Estimates, 1980*. Social Security Administration Publications, no. 47061.82. Francisco R. Bayo ve Joseph F.Faber, Vaşington D.C.: U.S. Government Printing Office (H.E. 3.19.82), Haziran 1980.
- Wallbank, Walter T., Alistair M. Taylor ve Nels M. Bailkey. *Civilization: Past and Present* (Single Volume Edition). Şikago: Scott, Foresman, 1962.
- Weiss, E.B. *The Communication Revolution and How It Will Affect All Business and All Marketing* (Advertising Age monografi). Şikago: Advertising Publications, 1967.
- White, Lynn, Jr. *Medieval Religion and Technology*, Collected Essays. Center for Medieval and Renaissance Studies. Los Angeles: University of California, 1978.
- Wimsatt, W.K., Jr. ile Cleanth Brooks. *Literary Criticism-A Short History*. New York: Alfred A. Knopf, 1957.

- Wittrock, M.C., ed. *The Human Brain*, Englewood Cliffs, N.J.: Prentice Hall, 1977.
- World Population, 1983. Recent Demographic Estimates for the Countries and Regions of the World.* Bureau of Census. C.E. Kincannon, Yön. U.S. Department of Commerce. Vaşington D.C. : U.S. Government Printing Office, Aralık 1983.
- Yee, Chiang. *The Chinese Eye: An Interpretation of Chinese Painting*. Bloomington: Indiana University Press, 1964.

Teşekkürler

•

Global Köy, ikisi birlikte, McLuhan çalışmalarına ulaşmamı sağlayan ve metne onay veren Bayan Corinne McLuhan ile Bayan Matie Molinaro'nun (McLuhan Mülkü'nün edebi yöneticisi ve ajanı) etkin desteği olmaksızın bitirilemezdi. Marshall McLuhan'ın eski bir araştırma asistanı olan Joseph Keogh'tan ve 1980 yılına kadar Centre for Culture and Technology'de, Marshall'ın uzun süreli yönetsel yardımcısı olarak çalışan George Thompson'dan da ayrıca yardım aldım. Pennsylvania Üniversitesi'nden Marsha Seifert ise çok değer verdiğim editoryal yardımını benden esirgemedi.

Teknik ayrıntılar, gerektiğinde, AT&T Uzun Mesafeli Hatlar Bölümü'nden Robert Hinkleman tarafından sağlandı. El yazmalarının ilk aşamalarında teknik tavsiyelerin çoğunu, Bell-Northern Research'te üst düzey bilim araştırmacısı olarak çalışan Gordon Thompson, Marshall McLuhan'a verdi. Müteveffa sanatçı York Wilson, Marshall'ın, Harley Parker ve Wilfred Watson ile yaptığı işbirliğine ilişkin yorum getirme nezaketinde bulundu. Grafikler, Blair Schrecongost tarafın-

dan yapıldı. Barrington Nevitt, 1. ve 3. bölümleri kılı kırk yarar bir titizlikle okuyarak, McLuhan birlikte geliştirdiği araştırma verilerinin çoğundan yararlanmamı sağladı. *Com-pro Consulting Service*, Buffalo'da bilgisayar sistemleri mühendisi olan David Curtis'inki özel bir yardımdı. Ayrıca, ilk taslaktan bazı alıntıları, *ET CETERA*'da, *General Semantic*'de ve *Journal of Communication*'da yayınlayan Profesör Neil Postman ile Dr. George Gerbner'e de teşekkür ediyorum. Son olarak, üstünde çalıştığım el yazmalarının son tashihini büyük bir keyif ve bir akademisyen titizliğiyle yapan Oxford Üniversitesi'nden Scott Lenz'e de teşekkür ediyorum.

B . R . P

Çeviri üstüne

Yazan ile okuyanı ve yazılan ile okunanı birebir örtüştürmenin, ya da başka bir deyişle yazan ile yazmış olduğunun okuyan tarafından bilimsel olarak ve kesin ölçütlerle yorumlanmasının hiçbir yolu bulunmadığından, okuma çok ciddi bir sanat... Yazan ile okuyan arasında bir aracılıktan ibaret gibi görünse bile, ister istemez hem yazılanı hem de okunacak olanı ve dolayısıyla yazanı ve yazdığını yeniden üretmek işi olan çeviri de öyle; o da fazlasıyla ciddi bir sanat... Bunlar bilinen, olağan gerçekler...

Marshall McLuhan ile Bruce R. Powers'ın ortak ürünü olan "The Global Village" ise olağanın da ötesinde zahmetli bir okuma gerektiriyor. Bu gerekliliğin en önemli gerekçesi, kitabın ana eksenlerinden birini oluşturan sağ ve sol korteks yarıküreleri çatışmasının yansımaları... Örnekse, kitabın lineer olmaması ve hatta çok merkezli olması için özen gösterilmiş, bir anlamda genel olarak kitap tanımıyla çelişik düzeni, bir masal anlatısı söz konusu olmuş olsa kimseyi rahatsız etmeyeceği halde, Batı felsefesinin bir ürünü olarak ön kabul

gören bilimsel bir çalışma sözkonusu olduğundan, Batı felsefesi, bilim ve kitap konularında sol yarıküre şablonlarına alışık olan editörleri endişeye sevk edebiliyor. Nasıl etmesin!.. Eğer bu kitapta da veri kabul edildiği gibi insan beyninin sağ yarıküresi sözel, sol yarıküresi görsel ise; sol yarıküre verilerinden yola çıkılarak bilinçle benimsenen sezgisel bir sağ yarıküre yaklaşımıyla oluşturulmuş, ama yine de bir sol yarıküre çıktısı olan bu kitap, sözel ile görselin aynı ana ve aynı mekana sıkıştırılması çabasından başka nedir ve eğer bu bir uyumlulaştırma denemesi ise, tek bir kitap ile böyle bir uyumlulaştırma mümkün müdür?

Okumanın olağan ötesinde zahmetli olmasının bir başka gerekçesi, kuşkusuz, yaratmış olduğu “mesaj mecradır” veya “global köy” gibi deyimler bütün dünyada fazlasıyla bilinse ve hala kullanılıyor olsa dahi, felsefesi çeşitli nedenlerle yaşadığı dönemde de çokça yaygınlaşmamış olan McLuhan’a özgü uzamın ve terminolojinin yabancılığı... Bu öyle bir uzam ki, matematikten teknolojiye, antropolojiden linguistiğe, felsefeden edebiyata, vesaire çok geniş bir alana yayılmakta... Bu öyle bir terminoloji ki, bütün bu alanlara özgü jargonları güncel bir dil bağlamında kullanmakta...

Nihayet, belki bir üçüncü gerekçe de, The Global Village’in biri usta öteki çırak sayılabilecek iki kişi tarafından tasarlanmış ve fakat ustanın ölümünün ardından çırak eliyle kaleme alınmış olması... Bu durum, kitabın kendine özgü düzenine, yer yer hoş belirsizlikler, yer yer de ilginç ikilik yaratarak katkıda bulunuyor.

Mamafih The Global Village konusunda, bu zahmet ile ödül; yani okumanın zorluğu ile okuma sonucunda ulaşılan

tatmin arasında eşitsizlik olduğunu söylemek de mümkün değil... Tam tersi bu kitap, 25 yıl önce bugünün sıcak olaylarını ilgilendiren konularda yapılmış ve her gün doğrulanmakta olan varsayımlarıyla, fevkalade değişik bakış açıları ve benzersiz sunumlarıyla, terazinin ödül tarafında denge-lenmesini sağlıyor.

Çeviriye gelince... Eğer çeviri, yaratıcılık ve kişisel yorum gerektiren ve fakat, üretim malzemesi bir başkasına ait bir esere ilişkin şahsi bir okuma olduğundan “yaratıcı” yanından ziyade “yorumcu” ya da “ıcracı” yanı ağır basan bir sanat ise; bir sanatsal alanda erişilmiş ustalığın, özünden ve biçiminden hiçbir şey yitirilmeksizin sonsuza kadar tekrar tekrar yeniden üretilmesi diye tanımlanabilecek olan zenaat ile arasında bir fark olması gerekmez mi? İcracı sanatçıyı zenaatçıdan ayıran fark... Daha açık söylemek gerekirse: Bir yanda hem biçimde hem özde yazara saygı, öte yanda hem biçimde hem özde çeviriyle ilgili yorum özgürlüğü... Bu kitap, bu anlayış çerçevesinde çevrilmiştir.

Yazara saygı... Bunun bir yolu, biçimde, yazarın tercihlerini ön planda tutmak... Türkiye’deki çeşitli çeviri ekolleri aksinin yapılmasını daha doğru buldukları halde, mesela uzun cümleleri uzun cümleler olarak bırakmak... Mesela birbirleriyle nüans düzeyinde farklılaşan benzeş kelimelerin karşılığında, birbirleriyle yine nüans düzeyinde farklılaşan benzeş kelimeler kullanmak... Vesaire... Ki bunlar, çevirenin sanatçı düzeyine rahatça çıkabildiği; işin içine genel olarak şahsi yorumunu ve kısmen yaratıcılığını katabildiği ve hatta katmak zorunda olduğu tek alan olan öz ilgili olarak da yine, yazarın düşünce bütünlüğünün bozulmaması gibi bir kaygı-

dan kaynaklanıyor. Yoksa, Türkiye'deki yaygın kanının tersine Türkçe'de de uzun ama anlamlı ve estetik cümleler kurmanın mümkün olduğunu ve esas itibarıyla toplama bir dil olan Türkçe'nin, büyük kısmı resmi sözlükler tarafından görmezden geliniyor olsa bile kelime dağarcığı açısından da fevkalade zengin olduğunu kanıtlamak için değil...

Şu da gerçek ki, uzun cümleler ve kelime dağarcığı konusunda olmasa da Türkçe'ye çeviri yapmanın kendine özgü sıkıntıları var... Öncelikle imla konusu... Ne yazık ki henüz Türkiyeli yayınevleri, imla konusunda oturup yazarlarla, çevirmenlerle ve edebiyatçılarla tartışmış ve tartıştıkları konularda mutabakat sağlayarak bir "konvansiyon"a imza atmış değiller. Durum böyle olunca da, bir yayınevinin kabul ettiğini öteki etmeyebiliyor. İşin tatsız tarafı, kabullerin ve retlerin daha ziyade kelime seçiminde yapıyor olması: "Mesela" yerine "örneğin", "kelime" yerine "sözcük", "çekap" yerine "sağlık kontrolü" vesaire... Bir de iki ayrı kelimedenden oluşan bazı kelimelerin ayrı mı, yoksa bitişik mi yazılacağı konusunda bir endişe ağır basıyor: "sözkonusu" mu yazılsın, yoksa "söz konusu" mu, "balkabağı" mı, yazılsın, yoksa "bal ka bağı" mı?

Halbuki daha derin sorunlar var... Örnekse, Almanca hariç Batı dillerinin hepsi, başka dillerle kelime alışverişi yapmaya açıklar. Hem alıyorlar hem veriyorlar. İngilizce'de ve Fransızca'da yabancı kökenli kelimelerin genel dağarcığa oranı üç aşağı beş yukarı yüzde otuzlar dolayında... Ne var ki Türkiye'deki çeviri ekollerinin çoğu, dilin sadeleştirilmesi ya da Türkçeleştirme yaklaşımları bağlamında nüansları eda etmekten yana tavır koyuyorlar. Nüansların belirtilmesin-

dense, beş-altı kelimeyi birden karşılayabilen tek bir Türkçe kelime kullanılmasında ısrar edilmesi olağan karşılanıyor. Bu da yalnızca Türkçe'yi gitgide, Orwell'in 1984 için tasarladığı dil kadar kısır bir hale getirmekle kalmıyor; aynı zamanda bilim ve sanat alanlarını da kapsayan düşünce küresini geçmişinden soyunduruyor; zengin çağrışımlardan mahrum bırakıyor.

Öte yandan, Almanca dahil hiçbir Batı dilinde üç değişik gramer kullanılmazken Türkçe'de yapılan tam da bu: Arapça ve Fransızca ile birlikte üçlenen bir yapı... Türkçe gramerde böyle bir kural bulunmadığı halde "camisi" yerine "cami-i" veya "sanayisi" yerine "sanayii" kullanılabilir. Bunun gibi mesela "otomatlaşma" yerine de "otomasyon" ya da "indükleme" yerine "indüksiyon"...

Oysa aynı çeviri ekolleri, tek bir cümlede yabancı kökenli bir kelimenin İngilizce yazılışıyla, bir başka kelimenin ise Türkçe yazılışıyla yer almasını hiç mi hiç garipsemiyorlar. Gerekçe, özel yer ve insan isimleri konusunda henüz bir Türkçe yazılış sözlüğünün hazırlanmamış olması... Bu yüzdendir ki, TDK İmla Kılavuzu'nun akıl almayacak kadar yoksul dağarcığından yola çıkılıyor ve mesela "Washington", "Vaşington" olarak yazılabilirse da, "New York"a böyle bir şans tanınmıyor. İşin daha da kötüsü, asılları Japonya, Rusça ve Arapça gibi farklı alfabelerle yazılan isimlerin de, bu garip yöntem yüzünden Türkçe'ye İngilizce yazılışlarıyla girmeleri... İş o raddeye vardı ki, kırk yıllık "Sayda" kenti "Taii", "Sur" da "Tyre" olmakla kalmıyor; "Abdülhalim" gibi son derece tanıdık bir isim bile, ciddi sayılabilecek metinlerde "Abdelhaleem" olarak yer alabiliyor.

Bu yetmezmişcesine, Türkçe'ye yeni giren ve ister istemez benimsenmiş olan kelimelerin de, her nedense İngilizce yazılması gibi bir tuhaflık giderek benimseniyor. "Control" pekala "kontrol" olarak; "bilette" de pekala "bilet" olarak yazılır iken, "enkırmən" yerine "anchorman" ya da "praym-taym" yerine "prime-time", "reyting" yerine "rating" yazılması gibi...

Nihayet, bir başka sorun da noktalama işaretleri... Noktalı virgül gündemden kalkmış gibi görünmekte; ünlem işaretinden sonra iki yerine üç nokta kullanılabiliyor; Türkçe'de böyle bir kural olmadığı halde cümleler – işaretiyle bölünebiliyor; parantez içleri bazen cümle olarak, bazen cümlenin bir parçası olarak kabul ediliyor. Ve ilah...

Bütün bu sorunlarla tek bir çevirmenin ya da tek bir editörün, hatta tek bir yayınevinin başa çıkması mümkün değil... O yüzden çevirmen kendi tercihlerini yapmak zorunda... Editör ya da yayınevi de de... Ne var ki çevirmen ile editörün nasıl işbirliği yapacakları, aralarındaki işbölümü ve her birinin yetki alanları gibi konularda bile henüz tam bir uyuşmadan söz etmek mümkün değil...

İşte bütün bu gerekçelerledir ki çevirmenin, çeviriyi yaptıktan sonra bir de neyi neden yaptığını anlatması şart oluyor.

Bu çeviri aşağıdaki tercihler doğrultusunda yapılmıştır:

1. Cümleler, biçim itibariyle tıpatıp yazarların cümleleridir.
2. Yazarlar aynı anlama gelebilecek kelimeler için metin içinde farklı tercihler kullandıklarında, çeviride de bu tercihleri karşılayabilecek farklı kelimeler kullanılmıştır.

Nünanslar korunmaya çalışılmıştır. Etkileşme (interaction) ve oynama (interplay) gibi...

3. Çevrilen metin Batı düşüncesinin bir ürünü olduğu için, okurun bu metinle ilgili zengin çağrışımlardan mahrum edilmemesi kaygısıyla, karşılıkları olsa bile, Türkçe'ye girmiş yabancı kökenli kelimelerin kullanılmasından kaçınılmamıştır. Metafor (mecaz), metonimi (mecaz-ı mürsel), simile (teşbih), sinekdoki (istiare) veya odyo (işitsel) ile vidyo (görsel) gibi...
4. Çeviride, bazı jargonlarda kullanılmakla birlikte yaygın olarak bilinmeyen kimi Türkçe kelimelere de yer verilmiştir. Değişim (mutation) gibi...
5. İngilizce metindeki Latince kelimeler, İngilizce'de karşılıkları olduğu halde yazarın tercihi bunları kullanmak olduğundan oldukları gibi bırakılmış ve fakat mümkün olduğu kadar Türkçe yazılışları kullanılmıştır.
6. 3. 4. ve 5. madde kapsamına giren bazı kelimelerle ilgili olarak okurun bir karmaşa yaşamaması için, bu tür kelimelerin metin içindeki ilk kullanımlarında, sayfa altlarına çeviri notları eklenmiştir. Bu notlarda kelimenin aslı, etimolojik kökeni ve Türkçe anlamları verilmektedir.
7. Metin içinde geçen kitap ve inceleme başlıkları aynen bırakılmış; ancak sayfa altlarında anlamları açıklanmıştır. Anlam açıklanmasının gerekçesi, bu başlıkların başkaları tarafından daha önce Türkçe'ye başka biçimde çevrilmiş olma ihtimalinin bulunmasıdır.
8. Yine metin içinde değinilen gerçek ve kurgu kişilerden, Türkiyeli okura tanıdık gelmeyebilecek olanlarla ilgili çeviri notları hazırlanmış ve sayfa altlarına yerleştirilmiştir.

9. Metin İngilizce noktalama kuralları ile değil ve fakat Türkçe noktalama kurallarıyla Türkçe'leştirilmiştir.
10. Yabancı özel isimlerde, mümkün olduğu kadar Türkçe yazım kurallarına uyulmuş; hiç olmazsa aynı cümle içinde iki farklı yazım olmamasına dikkat edilmiştir. Öklit ve Aynştayn gibi...
11. İstisnalar bir yana, Arapça ve Fransızca değil ve fakat, yine mümkün olduğu kadar Türkçe gramer kurallarına uyulmuştur.

Bahar Öcal Düzgören

"Çok okunaklı ve Önemli...

McLuhan düşüncesine en iyi giriş ve McLuhan düşüncesine ilişkin en iyi özet..."

Journal of Communication

Global Köy, Marshall McLuhan'ın ilk olarak önell kitabı Understanding Media'da (Medyayı Anlamak) ortaya koyduğu, bugünün dünya çapındaki entegre elektronik şebekesine ilişkin görsel çalışmasını, son yirmi yılın teknolojik gelişmelerinin anlaşılmasını sağlayacak biçimde, ayrıntılı bir kavramsallık çerçevesi önermek suretiyle genişletmektedir. Kitabın özlü, günümüzde teknolojiyi kullananların, dünyayı kavramakta yararlanan, birbirinden çok farklı iki yol arasında sıkışmış oldukları tartışmasıdır. Bir tarafta, yazarlarının Görsel Uzam olarak değindiği, Batı dünyasına özgü çizgisel, nicel algılama modu; diğer tarafta ise, Doğu'nun, son teknolojilerin hepsinin bizi içine doğru iteklediği bütüncül, nitel mantığı işitsel Uzam bulunmaktadır.

Ne var ki yazarlar, işitsel Uzam'a doğru yönelen bu hareketin plürlüslü olmayacağı konusunda bizi uyarmaktadırlar. Gerçekte McLuhan ile Pouers, dünya çapındaki iletişimin bir sonucu olarak global köyün ortaya çıkmasıyla, bu iki dünya görüşünün "birbirleriyle ışık hızında çarpıştıkları" tartışmasını gündeme getirerek, "barışın anahtarının, bu sistemlerinin her ikisini de aynı anda anlamak" olduğunu iddia etmektedirler. Yazarlar, McLuhan'ın otuz yıl kadar önce büyük bir başarıyla yaptığı bugün de yapıp tarafsız bir yaklaşım benimseyerek yakın geleceğin dünyasına köşebaşından bakmak ve hepimizin orada bulacakları konusunda hazırlıklı olmamıza yardım etmek peşindedirler.

Marshal McLuhan: 1980 yılında ölmüş olan yazar, bu tarihte Toronto Üniversitesi St. Michael Koleji'nde ders vermekteydi. İki kitabı; Gutenberg Galaksisi ve Medyayı Anlamak, kendisine bir iletişim kuramcısı olarak uluslararası ün kazandırmış ve kendisini 1960'lı ve 70'li yılların en ünlü ve üstünde en çok tartışılan akademisyenlerinden biri haline getirmiştir.

"Çok okunaklı ve Önemli..."

McLuhan düşüncesine en iyi giriş ve McLuhan düşüncesine ilişkin en iyi özet..."

Journal of Communication

Global Köy, Marshall McLuhan'ın ilk olarak öneli kitabı Understanding Media'da (Medyayı Anlamak) ortaya koyduğu, bugünün dünya çapındaki entegre elektronik şebekesine ilişkin görsel çalışmasını, son yirmi yılın teknolojik gelişmelerinin antaşılmaması sağlayacak biçimde, ayrıntılı bir kavramsallık çerçevesi önermek suretiyle genişletmektedir. Kitabın özlü, günümüzde teknolojiyi kullananların, dünyayı kavramakta yararlanan, birbirinden çok farklı iki yol arasında sıkışmış oldukları tartışmasıdır. Bir tarafta, yazarlarının Görsel Uzam olarak değindiği, Batı dünyasına özgü çizgisel, nicel algılama modu; diğer tarafta ise, Doğu'nun, son teknolojilerin hepsinin bizi içine doğru iteklediği bütüncül, nitel mantığı işitsel Uzam bulunmaktadır.

Ne var ki yazarlar, işitsel Uzam'a doğru yönelen bu hareketin plürlüslü olmayacağı konusunda bizi uyarmaktadırlar. Gerçekte McLuhan ile Powers, dünya çapındaki iletişimin bir sonucu olarak global köyün ortaya çıkmasıyla, bu iki dünya görüşünün "birbirleriyle ışık hızında çarpıştıkları" tartışmasını gündeme getirerek, "barışın anahtarının, bu sistemlerinin her ikisini de aynı anda anlamak" olduğunu iddia etmektedirler. Yazarlar, McLuhan'ın otuz yıl kadar önce büyük bir başarıyla yaptığı bugün de yapıp tarafsız bir yaklaşım benimseyerek yakın geleceğin dünyasına köşebaşından bakmak ve hepimizin orada bulacakları konusunda hazırlıklı olmamıza yardım etmek peşindedirler.

Marshal McLuhan: 1980 yılında ölmüş olan yazar, bu tarihte Toronto Üniversitesi St. Michael Koleji'nde ders vermektedir. İki kitabı: Gutenberg Galaksisi ve Medyayı Anlamak, kendisine bir iletişim kuramcısı olarak uluslararası ün kazandırmış ve kendisini 1960'lı ve 70'li yılların en ünlü ve üstünde en çok tartışılan akademisyenlerinden biri haline getirmiştir.

Bruce R. Powers: Uzun bir süre McLuhan'ın yakın dostu ve iş arkadaşı olan yazar, Niagara Üniversitesi'nde İngilizce ve İletişim kürsüsünde doçenttir.